

Uniwersytet Kaliski

im. Prezydenta Stanisława Wojciechowskiego

RADA NAUKOWA DYSCYPLINY NAUK O BEZPIECZEŃSTWIE

ROZPRAWA DOKTORSKA

**Troska o dziedzictwo narodowe i wychowanie
patriotyczno-obronne na przykładzie działalności**

Stowarzyszenia

NASZ BEZPIECZNY POWIAT KĘPIŃSKI

Opracował:

mgr Mateusz Lewek

Kierownik naukowy:

prof. Uniwersytetu Kaliskiego

dr. hab. Ireneusz T. Dziubek

Promotor pomocniczy:

dr Bogumiła Pawlaczyk

Kalisz 2023

Spis treści

STRESZCZENIE	5
SUMMARY	8
WSTĘP	11
ROZDZIAŁ 1. ZAŁOŻENIA METODOLOGICZNE ROZPRAWY	16
1.1. Uzasadnienie podjęcia badań	16
1.2. Przedmiot i cel badań	19
1.3. Problem badawczy i hipotezy	20
1.4. Metody, techniki i narzędzia badawcze	23
1.5. Organizacja i przebieg procesu badań	36
ROZDZIAŁ 2. CZYNNIKI NARODOWOTWÓRCZE I WALORY TOŻSAMOŚCI NARODOWEJ	40
2.1. Istota poczucia odrębności wobec innych narodów	40
2.2. Rola czynników narodotwórczych i świadomości narodowej	50
2.3. Utrzymanie i utrwalanie tożsamości narodowej	84
ROZDZIAŁ 3. AKTYWIZACJA KAPITAŁU SPOŁECZNEGO W ZMIENNYM ŚRODOWISKU BEZPIECZEŃSTWA	91
3.1. Zagrożenia bezpieczeństwa narodowego i następstwa społeczne	91
3.2. Kształtowanie postaw patriotycznych oraz aktywnego obywatela	96
3.3. Znaczenie i walory edukacji obronnej	110
ROZDZIAŁ 4. KSZTAŁTOWANIE ELIT NARODOWYCH I ROLA SPOŁECZNOŚCI LOKALNYCH	127
4.1. Narodowy Instytut Dziedzictwa i misja jego działania	127
4.2. Ochrona dziedzictwa narodowego jako zadanie samorządu terytorialnego	134
4.3. Organizacja i sposoby aktywizacji społeczności lokalnych	143
ROZDZIAŁ 5. KĘPIŃSKA DZIAŁALNOŚĆ STOWARZYSZENIOWA I POSTULATYWNA AKTYWIZACJA	158
5.1. Specyfika i złożoność mikrośrodowiska powiatu kępińskiego	158
5.2. Założenia i znaczenie działalności <i>Stowarzyszenia NASZ BEZPIECZNY POWIAT KĘPIŃSKI</i>	183
5.3. Sondażowa ocena aktywizacji stowarzyszeniowej i propozycje modyfikująco-doskonające	197

ZAKOŃCZENIE	232
BIBLIOGRAFIA	235
SPIS RYSUNKÓW	258
SPIS FOTOGRAFII	258
SPIS TABEL	259
SPIS WYKRESÓW	261
WYKAZ ZAŁĄCZNIKÓW	262

STRESZCZENIE

Rozprawa doktorska pod tytułem: *Troska o dziedzictwo narodowe i wychowanie patriotyczno-obronne na przykładzie działalności Stowarzyszenia NASZ BEZPIECZNY POWIAT KĘPIŃSKI*¹ podejmuje problematykę wychowania patriotyczno-obronnego, kształtowania tożsamości narodowej i historycznej więzi międzypokoleniowej społeczności lokalnej powiatu kępińskiego. Zagadnienie rozpoznano w kontekście działalności mikroregionalnej organizacji pozarządowej, której wiodącym celem statutowym jest realizacja zadań na rzecz bezpieczeństwa w różnych wymiarach życia publicznego.

Zamysłem autora było zbadanie i opisanie znaczenia wpływu obiektywnego czynnika, jakim jest działalność lokalnej organizacji, na subiektywne odczuwanie bezpieczeństwa przez mieszkańców powiatu kępińskiego. Istota podjętych badań dotyczyła identyfikacji kluczowych determinantów poczucia bezpieczeństwa wspólnoty kępińskiej w korelacji z aktywnością społeczną podmiotu spoza administracji publicznej, nienastawionego na osiąganie zysków w wymiarze finansowym. W aspekcie praktycznym ideą dysertacji było opracowanie paradygmatu działań tego rodzaju organu społecznego w obszarze kształtowania bezpieczeństwa na poziomie lokalnym – tytułowo wyróżnionego – powiatu kępińskiego.

Biorąc pod uwagę przedmiot i cel badań – *główny problem badawczy* sformułowano w postaci pytania o treści następującej:

Jakie zmiany modyfikująco-doskonalcze należy wywołać w działalności Stowarzyszenia NASZ BEZPIECZNY POWIAT KĘPIŃSKI dla zwiększenia jego skuteczności w prowadzonej aktywności na rzecz kształtowania społecznego potencjału obronnego, poczucia tożsamości narodowej oraz promowania postaw patriotycznych?

W takim stanie rzeczy kluczowym dla podstaw badawczych dysertacji stało się rozwiązanie jednego z *problemów szczegółowych*, a mianowicie: *Jakie usprawnienia, inicjatywy i działania byłyby stowarzyszeniowo skuteczne w kształtowaniu koniecznych*

¹ Uwaga: w ujęciu stosowanego nazewnictwa – pełna nazwa badanej w niniejszej rozprawie i zarejestrowanej w Krajowym Rejestrze Sądowym (KRS nr 0000494372) organizacji społecznej brzmi – Stowarzyszenie "NASZ BEZPIECZNY POWIAT KĘPIŃSKI". Wobec respektowanej przez autora reguły *jednolitości zapisu* w tekście rozprawy będzie stosowana formuła – *Stowarzyszenie NASZ BEZPIECZNY POWIAT KĘPIŃSKI* lub w wersji skróconej – SNBPK.

postaw patriotycznych, obronnych i obywatelskich na rzecz społeczności powiatu kępińskiego?

Przedmiotowa rozprawa stanowi pisarskie sprawozdanie z procesu, który pozwolił na ostateczne rozwiązanie zaprezentowanych powyżej założeń. Zasadniczo składa się ze wstępu, pięciu rozdziałów i zakończenia, gdzie każdy z merytorycznych podrozdziałów – poza zawartością tytułowo wyróżnionych treści – zawiera syntetyczne podsumowanie i wnioski o charakterze rudymenarnym.

W części pierwszej – *Założenia metodologiczne rozprawy* – uzasadniono wybór tematu, skonkretyzowano przedmiot i cel badań, określono *główny problem badawczy* i *problemy szczegółowe*. Bazując na takich postawach zaprezentowano następnie przyjętą *hipotezę główną* oraz *hipotezy szczegółowe*. Ponadto opisano przebieg procesu badawczego oraz metody, techniki i narzędzia wykorzystane na poszczególnych jego etapach.

Rozdział drugi – *Czynniki narodotwórcze i walory tożsamości narodowej* – ma charakter teoretyczny. Zawarty tam dyskurs jest wywodem podsumowującym autorskie pochylenie się nad wyróżnionymi tematycznie zagadnieniami – począwszy od ujęcia najbardziej ogólnego, poprzez wątki zawężające do problematyki tożsamości zbiorowej i indywidualnej, po identyfikację poczucia odrębności narodowej. Przeprowadzone w tym obszarze dociekania, zostały odpowiednio wsparte treściami, będącymi wynikiem zastosowanej analizy socjologicznej i społeczno-historycznej.

W rozdziale trzecim – *Aktywizacja kapitału społecznego w zmiennym środowisku bezpieczeństwa* – zaprezentowano wyniki badań wskazujących na poszczególne walory wzajemnych relacji współcześnie kształtowanego społeczeństwa obywatelskiego. Podkreślenie wagi, w ten sposób wyróżnionych wartości, powiązано z koniecznym kształtowaniem postaw obywatelskich i doskonaleniem edukacji obronnej.

Rozdział czwarty – *Kształtowanie elit narodowych i rola społeczności lokalnej* – przyjęto jako porządkujący zagadnienia dotyczące optymalizacji, realizowanego w kraju, procesu wyzwającego konieczne zachowania o walorach ojczystych i powszechnie aktywizujących. Bazując na takich założeniach pochyłono się nad problematyką ochrony dziedzictwa narodowego na szczeblu centralnym i lokalnym oraz istotą aktywizacji wspólnot na poziomie lokalnym.

Rozdziałowi piątemu – *Kępińska działalność stowarzyszeniowa i postulatyczny model aktywizacji* – nadano charakter klasycznej ekspozycji wyników badań empirycznych, których fundamentem stała się prezentacja socjologicznej specyfiki i złożoności

badanego mikrośrodowiska. Umocowane w ten sposób istnienie *Stowarzyszenia NASZ BEZPIECZNY POWIAT KĘPIŃSKI* przełożono na wieloźródłową eksplorację założeń i znaczenia jego działalności na polu dziedzictwa narodowego i wychowania patriotyczno-obronnego. Stało się to następnie podstawą do sondażowej oceny prezentowanej aktywności organizacyjnej. Jednocześnie dało asumpt do sformułowania realnych propozycji zmian optymalizujących taki profil aktywności. Uczyniono to zarówno w ujęciu empirycznym dla praktyków zarządzających – jak i w ujęciu teoretycznym – na rzecz potrzeb dyscypliny *nauki o bezpieczeństwie*.

W zakończeniu podsumowano całościowo zagadnienia stanowiące przedmiot badań, z ostateczną konkluzją, o stopniu realizacji celów rozprawy. Bazując na przeprowadzonych rozważaniach teoretycznych oraz wynikach badań empirycznych autor uzupełnił ten materiał o własne przemyślenia i wnioski. Na takich podstawach – wyartykułował następnie uzasadnione postulaty w zakresie kształtowania bezpieczeństwa na poziomie lokalnym – wskazując jednocześnie obszary wymagające dalszej eksploracji naukowej.

SUMMARY

The dissertation, entitled: *Care for national heritage and patriotic-defensive upbringing on the example of the activities of the Association NASZ BEZPIECZNY POWIAT KĘPIŃSKI*², takes up the issue of patriotic-defensive upbringing, the formation of national identity and historical intergenerational ties of the local community of Kępiński district (county). The issue was recognized in the context of the activities of a micro-regional non-governmental organization, whose leading statutory goal is the implementation of tasks for security in various dimensions of public life.

The author's intention was to study and describe the significance of the impact of an objective factor, such as the activity of a local organization, on the subjective feeling of security by the residents of Kępno district. The essence of the research undertaken was to identify the key determinants of the sense of security of the Kępno community in correlation with the social activity of a non-government, nonprofit entity in financial terms. In practical terms, the idea of the dissertation was to develop a paradigm for the activities of this type of social body in shaping security at the local level – the Kępiński district, as distinguished by the title.

Considering the object and purpose of the research – the *main research problem* was formulated in the form of a question with the following content: *What modifying and improving changes should be induced in the activity of the Association NASZ BEZPIECZNY POWIAT KĘPIŃSKI to increase its effectiveness in the conducted activity for the formation of social defense potential, a sense of national identity and the promotion of patriotic attitudes?*

In this situation, it became crucial for the research basis of the dissertation to solve one of the specific problems, namely: *What improvements, initiatives and activities would be associationally effective in shaping the necessary patriotic, defensive, and civic attitudes for the benefit of the community of Kępno County?*

This dissertation is a written report of the process that allowed the final resolution of the assumptions presented above. It consists of an introduction, five chapters and

² Note: in terms of the used nomenclature - the full name of the social organization examined in this dissertation and registered in the National Court Register (KRS no. 0000494372) is - Stowarzyszenie "NASZ BEZPIECZNY POWIAT KĘPIŃSKI". Due to the principle of uniformity of the record respected by the author, the following entry will be used in the text of the dissertation - *Stowarzyszenie NASZ BEZPIECZNY POWIAT KĘPIŃSKI*, or an abbreviated version - SNBPK.

a conclusion, where each substantive subsection – in addition to the title-distinguished content – contains a synthetic summary and conclusions of a rudimentary nature.

The first part – *Methodological Assumptions of the dissertation* – justifies the choice of the topic, concretizes the object and purpose of the research, defines the main research problem and specific problems. Based on these attitudes, the adopted *working hypothesis* and *specific hypotheses* were then presented. In addition, the course of the research process was described, as well as the methods, techniques and tools used at its various stages.

The second chapter – *Nation-building Factors and Values of National Identity* – is theoretical in nature. The discourse contained therein is an argument summarizing the author's inclination towards the thematically distinguished issues – from the most general approach, through the threads narrowing down to the issues of collective and individual identity, to the identification of the sense of national distinctiveness. The inquiries conducted in this area, were adequately supported by the content, being the results of the applied sociological and socio-historical analysis.

The third chapter – *Activating Social Capital in a Changing Security Environment* – presents the results of research indicating the qualities of the interrelationships of modern civil society. Emphasizing the importance, thus distinguished values, was linked to the necessary formation of civic attitudes and improvement of defense education.

The fourth chapter – *Formation of national elites and the role of the local community* – was adopted as ordering the issues of optimizing, implemented in the country, the process of triggering the necessary behavior with native values and universally activating. Based on such assumptions, the issues of preserving national heritage at the central and local levels and the essence of activating communities at the local level were slanted.

The fifth chapter – *Keipiński association activity and the postulate model of activation* – was given the character of a classical exposition of the results of empirical research, the foundation of which was the presentation of the sociological specificity and complexity of the studied micro-environment. Thus empowered, the existence of the *Association NASZ BEZPIECZNY POWIAT KEPIŃSKI* was translated into a multi-source exploration of the assumptions and significance of its activities in the field of national heritage and patriotic-defensive education. This then became the basis for a probing assessment of the presented organizational activity. At the same time, it provided an ace to formulate viable proposals for changes to optimize such an activity profile. This was done both in empirical terms for management practitioners – and in theoretical terms for the needs of the discipline *of security science*.

The conclusion summarizes overall the issues that are the subject of the research, with a conclusion about the degree to which the objectives of the dissertation have been achieved. Based on the theoretical considerations conducted and the results of empirical studies, the author supplemented this material with his own thoughts and conclusions. On such a basis – he then articulated legitimate postulates for the formation of security at the local level – while indicating areas that require further scientific exploration.

WSTĘP

Zdaniem wielu badaczy zasadniczy wpływ na aktualny stan bezpieczeństwa światowego ma dekompozycja funkcjonujących dotąd układów sił polityczno-ekonomicznych, chwiejąca się równowaga międzynarodowa oraz wieloaspektowa rywalizacja na arenie gospodarczej i militarnej. Taki stan rzeczy determinowany jest przez kilka zasadniczych czynników, spośród których należy wymienić przede wszystkim: źle funkcjonujące mechanizmy gospodarcze i społeczne, postępującą destrukcję w sferze ochrony praw człowieka, ubożenie społeczeństw, degradację środowiska naturalnego, klęski żywiołowe, rosnące zapotrzebowanie na energię połączone z utrudnionym dostępem do surowców energetycznych oraz problemy demograficzne³.

Powyższe pozwala na stwierdzenie, że na bezpieczeństwo Polski – tak w wymiarze narodowym jak i międzynarodowym – kluczowy wpływ mają procesy wynikające z rozwoju, cechującego się złożonością i nieprzewidywalnością, globalnego środowiska bezpieczeństwa.

W tym miejscu warto zaznaczyć, że uznani badacze problematyki – Ryszard Zięba i Justyna Zajac – zdefiniowali bezpieczeństwo narodowe jako: *zdolność państwa i jego narodu (społeczeństwa) do zapewnienia pewności przetrwania (państwa jako instytucji, narodu jako grupy etnicznej, biologicznego przeżycia ludności), integralności terytorialnej, niezależności politycznej, stabilności wewnętrznej oraz jakości życia. Pewność ta jest kształtowana poprzez działania negatywne polegające na eliminowaniu zagrożeń zewnętrznych i powstających w ramach państwa oraz działania pozytywne zapewniające przetrwanie, posiadanie (tożsamość), funkcjonowanie i swobody rozwojowe państwa i narodu (społeczeństwa)*⁴.

Realizacja zadań z zakresu obronności państwa należy do wszystkich organów władzy i administracji rządowej oraz innych organów i instytucji państwowych, organów samorządu terytorialnego, przedsiębiorców, organizacji pozarządowych i innych podmiotów, a także do każdego obywatela, w zakresie określonym w ustawach⁵. Zatem

³ Uchwała Nr 67 Rady Ministrów z dnia 9 kwietnia 2013 r. w sprawie przyjęcia „Strategii rozwoju systemu bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej 2022” (M.P. 2013 poz. 377).

⁴ R. Zięba, J. Zajac, *Budowa zintegrowanego systemu bezpieczeństwa narodowego Polski* (ekspertyza (sporządzona na zlecenie Ministerstwa Rozwoju Regionalnego w ramach prac nad aktualizacją średniookresowej strategii rozwoju kraju), Warszawa 2010, https://depot.ceon.pl/bitstream/handle/23456789/11838/Budowa_zintegrowanego_systemu_bezpiecze.pdf?sequence=1 [dostęp: 10.01.2023], s. 4.

⁵ Art. 7 ustawy z dnia 11 marca 2022 r. o obronie Ojczyzny (Dz.U. 2022 poz. 655 z późn. zm.).

w celu zapobieżenia możliwości destabilizacji żywotnych interesów państwa wyłania się konieczność konsolidacyjnych, wielopłaszczyznowych prewencyjnych działań społecznych.

Uwzględniając strategiczne zamierzenia Ministerstwa Obrony Narodowej w zakresie zwiększenia liczebności polskiej armii do poziomu 300 tysięcy żołnierzy⁶ należy stwierdzić, że bezspornie wyłania się potrzeba podjęcia działań na rzecz kształtowania i wzmocnienia poczucia tożsamości narodowej poprzez staranne podejście do problematyki wychowania patriotyczno-obronnego, ochrony dziedzictwa narodowego, kształtowania więzi międzypokoleniowej oraz pozytywnych wzorców obywatelskich.

Podkreślić przy tym należy, że w upublicznianych monografiach o charakterze naukowym zauważa się, że tożsamość narodowa i poczucie wspólnotowości ma szczególnie wymiar na poziomie lokalnym⁷.

Wnioskowanie takie stało się zbieżne z doświadczeniami i obserwacjami autora odnotowanymi w macierzystym środowisku, społeczności powiatu kępińskiego, gdzie efektywnie zaczęło funkcjonować *Stowarzyszenie NASZ BEZPIECZNY POWIAT KĘPIŃSKI*. Wskazana powyżej organizacja pozarządowa, której wiodącym celem statutowym jest realizacja zadań na rzecz bezpieczeństwa w różnych wymiarach życia publicznego – zaczęła stopniowo poszerzać zakresy swojego oddziaływania – podejmując problematykę wychowania patriotyczno-obronnego, kształtowania tożsamości narodowej i historycznej więzi między pokoleniami.

Powszechnie aprobujący odzew dla takiego charakteru działalności ze strony kępińskiej społeczności i równocześnie odnotowywane zmiany wcześniej zróżnicowanych postaw obywatelskich zmotywowały autora do pochylenia się nad tym organizacyjnym fenomenem i niecodziennym profilem zainteresowań. Przekonany do takiej strony aktywności – zbieżnej nie tylko z wykonywanym zawodem funkcjonariusza Policji ale i osobistymi poglądami na otaczającą rzeczywistość – z czasem zmienił przyjętą postawę, przeistaczając się z obserwatora, w aktywnego uczestnika szeregu wydarzeń stowarzyszenia.

Połączona w ten sposób aktywność wyzwoliła dalsze zainteresowanie badawcze, które pozwoliły autorowi na ogólne spenetrowanie złożoności czynników narodotwórczych

⁶ <https://www.gov.pl/web/obrona-narodowa/wojsko-polskie-silne-jak-nigdy> [dostęp: 10.01.2023].

⁷ Porównaj rozważania: B. Łaciak (red.), *Tożsamość i wspólnotowość a bezpieczeństwo narodowe*, wyd. Akademia Sztuki Wojennej, Warszawa 2022, s. 8.

i kształtowania świadomości narodowej, a w tym z uwzględnieniem specyfiki społecznych zachowań na poziomie mikroregionalnym⁸.

W zobrazowanym powyżej polu dostrzeżono wówczas pewną lukę, pozwalającą na konieczne wyróżnienie uzupełniającej roli, jaką ma do odegrania środowisko lokalne w kształtowaniu systemu wartości normujących układ powinnościowy i patriotyczny, w relacji *państwo – obywatel*, a w tym ze szczególnym uwzględnieniem pozycjonowania oddolnie tworzonych organizacji o charakterze stowarzyszeniowym.

Bazując na takich podwalinach sytuacji problemowej uznano alokację *Stowarzyszenia NASZ BEZPIECZNY POWIAT KĘPIŃSKI* za właściwą do naukowego spenetrowania, ze szczególnym odniesieniem do wykazanej troski jego członków, o zachowanie dziedzictwa narodowego i odpowiednie wychowanie patriotyczno-obronne.

Zamysłem autora stało się zatem zbadanie i opisanie znaczenia wpływu obiektywnego czynnika, jakim jest działalność przedmiotowej organizacji na subiektywne odczuwanie bezpieczeństwa przez mieszkańców powiatu kępińskiego wraz z wyróżniającymi się elementami o charakterze towarzyszącym. Istota podjętych badań dotyczyła identyfikacji kluczowych determinantów poczucia bezpieczeństwa wspólnoty kępińskiej w korelacji z aktywnością społeczną podmiotu spoza administracji publicznej, nienastawionego na osiągnięcie zysków w wymiarze finansowym. W aspekcie praktycznym ideą dysertacji było opracowanie paradygmatu działań tego rodzaju organu społecznego w obszarze kształtowania bezpieczeństwa na poziomie lokalnym – tytułowo wyróżnionego – powiatu kępińskiego, w korelacji z wykazaną troską jego aktywu, o zachowanie dziedzictwa narodowego i odpowiednie wychowanie patriotyczno-obronne.

Biorąc pod uwagę przedmiot i cel badań – *główny problem badawczy* sformułowano w postaci pytania o treści następującej:

Jakie zmiany modyfikująco-doskonalące należy wywołać w działalności Stowarzyszenia NASZ BEZPIECZNY POWIAT KĘPIŃSKI dla zwiększenia jego skuteczności w prowadzonej aktywności na rzecz kształtowania społecznego potencjału obronnego, poczucia tożsamości narodowej oraz promowania postaw patriotycznych?

W takim stanie rzeczy kluczowym dla podstaw badawczych dysertacji stało się rozwiązanie jednego z problemów szczegółowych, a mianowicie: *Jakie usprawnienia, inicjatywy i działania byłyby stowarzyszeniowo skuteczne w kształtowaniu koniecznych*

⁸ Uwaga: używając pojęcia *mikroregion* – autor rozumie w tym względzie – mały obszar wydzielony z większego terenu (regionu) i charakterystyczny ze względu na występujące specyficzne warunki geograficzne, przyrodnicze, społeczno-kulturowe, administracyjne lub gospodarcze.

postaw patriotycznych, obronnych i obywatelskich na rzecz społeczności powiatu kępińskiego?

Przedmiotowa rozprawa stanowi pisarskie sprawozdanie z zapowiedzianego w ten sposób procesu, który pozwolił na ostateczne rozwiązanie zaprezentowanych powyżej założeń.

Zasadniczo składa się ze wstępu, pięciu rozdziałów i zakończenia, gdzie każdy z merytorycznych podrozdziałów – poza zawartością tytułowo wyróżnionych treści – zawiera syntetyczne podsumowanie i wnioski o charakterze rudymetarnym.

W części pierwszej – *Założenia metodologiczne rozprawy* – uzasadniono wybór tematu, skonkretyzowano przedmiot i cel badań, określono *główny problem badawczy* i *problemy szczegółowe*. Bazując na takich postawach zaprezentowano następnie przyjętą *hipotezę główną* oraz *hipotezy szczegółowe*. Ponadto opisano przebieg procesu badawczego oraz metody, techniki i narzędzia wykorzystane na poszczególnych jego etapach.

Rozdział drugi – *Czynniki narodotwórcze i walory tożsamości narodowej* – ma charakter teoretyczny. Zawarty tam dyskurs jest wywodem podsumowującym autorskie pochylenie się nad wyróżnionymi tematycznie zagadnieniami – począwszy od ujęcia najbardziej ogólnego, poprzez wątki zawężające do problematyki tożsamości zbiorowej i indywidualnej, po identyfikację poczucia odrębności narodowej. Przeprowadzone w tym obszarze dociekania, zostały odpowiednio wsparte treściami, będącymi wynikami zastosowanej analizy socjologicznej i społeczno-historycznej.

W rozdziale trzecim – *Aktywizacja kapitału społecznego w zmiennym środowisku bezpieczeństwa* – zaprezentowano wyniki badań wskazujących na poszczególne walory wzajemnych relacji współcześnie kształtowanego społeczeństwa obywatelskiego. Podkreślenie wagi, w ten sposób wyróżnionych wartości, powiązano z koniecznym kształtowaniem postaw obywatelskich i doskonaleniem edukacji obronnej.

Rozdział czwarty – *Kształtowanie elit narodowych i rola społeczności lokalnej* – przyjęto jako porządkujący zagadnienia dotyczące optymalizacji, realizowanego w kraju, procesu wyzwającego konieczne zachowania o walorach ojczystych, patriotycznych i powszechnie aktywizujących. Bazując na takich założeniach pochyłono się nad problematyką ochrony dziedzictwa narodowego na szczeblu centralnym i lokalnym oraz istotą społecznej stymulacji wspólnot na poziomie lokalnym.

Rozdziałowi piątemu – *Kępińska działalność stowarzyszeniowa i postulatyczny model aktywizacji* – nadano charakter klasycznej ekspozycji wyników badań empirycznych,

których fundamentem stała się prezentacja socjologicznej specyfiki i złożoności badanego mikrośrodowiska. Umocowane w ten sposób istnienie *Stowarzyszenia NASZ BEZPIECZNY POWIAT KĘPIŃSKI* przełożono na wieloźródłową eksplorację założeń i znaczenia jego działalności na polu dziedzictwa narodowego i wychowania patriotyczno-obronnego. Stało się to następnie podstawą do sondażowej oceny prezentowanej aktywności organizacyjnej. Jednocześnie dało asumpt do sformułowania realnych propozycji zmian optymalizujących rozpoznany badawczo profil aktywności. Uczyniono to zarówno w ujęciu empirycznym dla praktyków zarządzających – jak i w ujęciu teoretycznym – na rzecz potrzeb dyscypliny *nauki o bezpieczeństwie*.

W zakończeniu podsumowano całościowo zagadnienia stanowiące przedmiot badań, z ostateczną konkluzją, o stopniu realizacji celów rozprawy. Bazując na przeprowadzonych rozważaniach teoretycznych oraz wynikach badań empirycznych autor uzupełnił ten materiał o własne przemyślenia i wnioski. Na takich podstawach – wyartykułował następnie uzasadnione postulaty w zakresie kształtowania bezpieczeństwa na poziomie lokalnym – wskazując jednocześnie obszary wymagające dalszej eksploracji naukowej.

Autor zdaje sobie przy tym sprawę z tego, że wyniki badań zaprezentowane w niniejszej dysertacji nie stanowią całościowego i ostatecznego rozwiązania podjętego problemu. Jednocześnie ma jednak nadzieję, że prezentowane w pracy konkluzje i wnioski staną się przyczynkiem do podjęcia dalszych działań doskonalących.

ROZDZIAŁ 1.

ZAŁOŻENIA METODOLOGICZNE ROZPRAWY

1.1. Uzasadnienie podjęcia badań

Filarami bezpieczeństwa Rzeczypospolitej Polskiej są interesy narodowe, które obejmują: niepodległość i suwerenność państwa, bezpieczeństwo obywateli, wolności i prawa człowieka i obywatela, godność człowieka, sprawiedliwość, tożsamość i dziedzictwo narodowe, demokratyczne państwo prawa, solidarność, ład międzynarodowy oparty na zasadach prawa międzynarodowego oraz ochronę środowiska⁹.

W warunkach postępującej globalizacji, kształtują się nowe sytuacje, wyzwania i zagrożenia społeczne, szczególnie w obszarze działań na rzecz edukacji patriotyczno-obronnej oraz ochrony tożsamości i dziedzictwa narodowego. Proces unifikacji międzypaństwowej stał się katalizatorem przemian, które z jednej strony dają nowe możliwości rozwoju społeczeństw, z drugiej zaś prowadzą do rozmywania się granic pomiędzy tym co narodowe, a tym co uniwersalne czy ogólnoludzkie. W rezultacie często dochodzi do dezawuowania takich wartości, jak tożsamość lokalna lub narodowa, czy więź międzypokoleniowa. W skrajnych przypadkach – na skutek przenikania i dezintegracji struktur, zanikania kultury narodowej, dominacji kulturowej – prowadzi do ich całkowitego unicestwienia, a w konsekwencji, także do bezpośrednich zderzeń i konfliktów, również o charakterze zbrojnym¹⁰.

Obserwacja aktualnej sytuacji geopolitycznej pozwala na sformułowanie ogólnego wniosku, iż tendencje te implikowane są przede wszystkim poprzez formujące i pogłębiające się coraz to nowe kryzysy: polityczne, ekonomiczne, militarne, zdrowotne, demograficzne, kulturowe i socjalne. Stanowią one podłoże do konstytuowania się wyzwań i zagrożeń dla jednego z żywotnych beneficjów narodu.

Remigiusz Wiśniewski – badacz w obszarze aksjologicznych fundamentów bezpieczeństwa wewnętrznego – wskazał, iż zasadniczą funkcją państwa jest zapewnienie jego członkom podstawowych warunków ochrony przed potencjalnymi zagrożeniami. Sprecyzował następnie, że funkcję tę niezwykle skutecznie realizuje się poprzez edukację

⁹ Załącznik do *Postanowienia Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 12 maja 2020 r. w sprawie zatwierdzenia „Strategia Bezpieczeństwa Rzeczypospolitej Polskiej 2020”* (M.P. 2020 poz. 413, s. 11.

¹⁰ J. Czaja, *Bezpieczeństwo kulturowe. Aspekty pojęciowe*, „Państwo i Społeczeństwo” IV, 2004 nr 3, s. 6.

patriotyczno-obronną społeczeństwa, która winna mieć swoje stałe miejsce, w pierwszej kolejności w środowisku rodzinnym, dalej szkolnym (podstawowym i ponadpodstawowym), a dopiero później w edukacji centralnej¹¹.

Implementując powyższy wniosek należy uznać, iż struktura przygotowania całego społeczeństwa do działania w sytuacjach kryzysowych oparta jest na fundamencie wartości skonkretyzowanych i uformowanych w środowisku lokalnym – rodzinnym, szkolnym, instytucji samorządowych i organizacji pozarządowych.

Współczesne społeczeństwo funkcjonuje w trzech obszarach: lokalnym, narodowym i globalnym. W każdym z nich realizuje innego rodzaju zadania. Oczywistym jest zatem, iż w obliczu permanentnej zmienności ról społecznych dochodzi do zaburzeń kształtowania się tożsamości indywidualnych oraz środowiskowych. Przywołany już powyżej R. Wiśniewski zwrócił uwagę na ten aspekt, dostrzegając istnienie stałych zagrożeń i sformułował fundamentalny dla problematyki bezpieczeństwa narodowego postulat – potrzebę kształtowania w społeczeństwie postaw proobronnych i systemu wartości istotnych dla państwa i obywateli¹².

W tym miejscu należy zauważyć, że wybitny polski poeta i filozof Cyprian Kamil Norwid wskazał potomnym, że: *Ojczyzna jest to zbiorowy obowiązek, (...) ten dzieli się albo raczej składa w naturze rzeczy z dwóch: z obowiązującego ojczyznę dla człowieka i z obowiązującego człowieka dla ojczyzny*¹³.

W takim to ujęciu pojęcie *ojczyzna* (współcześnie często rozumiane jako *państwo*) należy traktować w kategoriach naczelných wartości narodu, które zostały odziedziczone (wspólny język, tradycja, historia, dobra kultury), a których ochrona winna być oparta o współdziałanie całego społeczeństwa. Upraszczając, można stwierdzić, iż jest to rodzaj swoistego układu zobowiązań: *państwo* i jego *obywatel*.

Powyższe fakty i przemyślenia legły u podstaw rosnącego zainteresowania autora problematyką kształtowania postaw obywatelskich i patriotycznych, złożoności czynników narodotwórczych i pobudzania świadomości narodowej, a tym samym

¹¹ R. Wiśniewski, *Wychowanie obronne wyznacznikiem wizerunku kulturowo-promocyjnego Wojska Polskiego*, Oficyna Wydawnicza Szkoły Wyższej im. Pawła Włodkowica Płock 2016, s. 5.

¹² Tamże, s. 8.

¹³ C.K. Norwid, *Memorial o młodej emigracji* [w:] A. Walicki, J. Garewicz, A. Sikora (red.), *700 lat myśli polskiej, w latach 1831-1864*, wyd. PWN, Warszawa 1977, s. 659.

budowy i doskonalenia niezbędnego *kapitału społecznego*¹⁴ w zmiennym środowisku bezpieczeństwa. Studiując dostępne materiały źródłowe zauważył przy tym, że w opracowaniach naukowych – owo ważne z autorskiego punktu widzenia zagadnienie – traktowane jest częstokroć pobieżnie, bądź bez uwzględnienia specyfiki zachowań społecznych na poziomie mikroregionalnym, gdzie często dochodzi do szeregu inicjatyw o charakterze oddolnym czy samorzutnym.

W zróżnicowanym zbiorze takiej aktywności, w sposób osobliwy wyróżniają się społeczne organizacje o charakterze patriotycznym, proobronnym i tak zwanego ruchu *gotowych na jutro*, czyli z ang. *preppers*¹⁵ – działające na rzecz kształtowania oczekiwanego stanu bezpieczeństwa.

Wszystkie je wyróżnia – wśród zaangażowanych w ten proces członków – niezwykle stopień poświęcenia czasu wolnego, włączenia prywatnych sił i środków, zdobywania odpowiedniej wiedzy, umiejętności oraz kompetencji społecznych i organizacyjnych.

Nie powinno zatem budzić wątpliwości, że za wiarygodny zaczęto uznawać pogląd, iż powstające w ten sposób stowarzyszenia zaczynają pełnić znaczącą rolę w narodowo kształtowanym procesie swoistego *odwiedzenia potencjalnego przeciwnika od podejmowania niechcianych działań*¹⁶ bądź wsparcia systemu bezpieczeństwa państwa.

Zobrazowane w ten sposób ujęcie pozwoliło spojrzeć na badaną problematykę z jeszcze ciekawszej badawczo perspektywy – za sprawą doświadczeń i obserwacji odnotowanych w środowisku powiatu kępińskiego, gdzie efektywnie zaczęło funkcjonować *Stowarzyszenie NASZ BEZPIECZNY POWIAT KĘPIŃSKI*.

Organizacja ta, poza wiodącym celem polegającym na realizacji zadań na rzecz bezpieczeństwa w różnych wymiarach mikroregionalnego życia publicznego, w podobny jak opisany powyżej sposób – zaczęła stopniowo poszerzać zakresy swojej działalności – ujmując w nich problematykę wychowania patriotyczno-obronnego, kształtowania tożsamości narodowej i historycznej więzi między pokoleniami.

¹⁴ Pod pojęciem *kapitał społeczny* autor rozumie wartość – powiązaną ze stanem *kapitału ludzkiego* (tożsamość, cechy jednostkowe, poziom edukacji, szkolenia, zdrowia) – opartą na wzajemnych relacjach społecznych i zaufaniu jednostek, która umożliwia osiąganie oczekiwanych/zakładanych korzyści w zorganizowanym społeczeństwie (ekonomicznych, społecznych, bezpieczeństwa, innych).

¹⁵ Pojęcie *preppers* pochodzi od angielskiego wyrazu *preparation*, który oznacza *przygotowanie*. *Preppersi* to osoby, które dbają zatem o swoje przygotowanie do różnych sytuacji kryzysowych. Są gotowi na różne scenariusze, w tym na brak prądu, wodę czy żywność, a także na sytuacje ekstremalne, takie jak trzęsienia ziemi, powódzie czy wojny. Ważne jest, że biorą na siebie odpowiedzialność za swoje przetrwanie, a także osób bliskich. Szerzej: <https://www.gotowynajutro.pl/preppers-kto-to-jest/> [dostęp: 27.06.2022].

¹⁶ Porównaj rozważania: <https://www.nato.int/docu/review/pl/articles/2022/12/30/odstraszanie-co-moze-sprawic-a-czego-nie/index.html> [dostęp: 27.06.2022].

Powszechnie aprobowany odzew dla takiego charakteru działalności ze strony kępińskiej społeczności i korzystne zmiany wobec wcześniej odnotowywanych zróżnicowanych postaw obywatelskich – zmotywowały autora do pochylenia się nad tym organizacyjnym fenomenem i jego naukowego spenetrowania – wraz ze szczególnym odniesieniem do wykazanej troski członków organizacji o zachowanie dziedzictwa narodowego i odpowiednie wychowanie patriotyczno-obronne.

W tym miejscu warto podkreślić, że autor nieprzypadkowo zainteresował się problematyką zapewnienia oczekiwanego społecznie bezpieczeństwa na poziomie lokalnym. Jest bowiem oficerem Policji z wieloletnim stażem, funkcjonariuszem funkcyjnym, pełniącym służbę w Komendzie Powiatowej Policji (KPP) w Kępnie i posiadającym w ten sposób pewne kwalifikacje, pozwalające na obiektywny osąd rozwijającej się sytuacji. Systematycznie otrzymywane oceny i odnotowywane osobiście przekształcenia – korzystnie dokonujące się w *Stowarzyszeniu NASZ BEZPIECZNY POWIAT KĘPIŃSKI* – zmotywowały go na tyle, że zmienił zajmowaną dotąd pozycję obserwatora, na aktywnego uczestnika szeregu wydarzeń przedmiotowej organizacji.

Zamysłem autora stało się tym samym zbadanie i opisanie znaczenia wpływu obiektywnego czynnika, jakim jest działalność lokalnej organizacji na subiektywne odczuwanie bezpieczeństwa przez mieszkańców powiatu kępińskiego wraz z elementami towarzyszącymi – wynikającymi z troski o dziedzictwo narodowe i wychowanie patriotyczno-obronne. Założono przy tym, że istota podjętych badań powinna zostać sprowadzona do identyfikacji kluczowych determinantów poczucia bezpieczeństwa wspólnoty kępińskiej, w korelacji z aktywnością społeczną podmiotu spoza administracji publicznej, nienastawionego na osiągnięcie zysków w wymiarze finansowym i wyzwającego w mikroregionie zachowania *ojczyźniane* i *proobronne*.

W szerszym świetle za właściwą wydaje się także przełożenie doświadczeń empirycznie potwierdzonych na – badawczo wyprowadzone i umotywowane – refleksje natury ogólnej. Wydaje się uzasadniona potrzeba ustalenia, jaką rolę w promowaniu dziedzictwa narodowego i wychowania patriotyczno-obronnego pełnią i mogą pełnić lokalne organizacje społeczne, wraz z jednoczesną identyfikacją obszarów przeznaczonych do modyfikacji takiej działalności.

1.2. Przedmiot i cel badań

Pod pojęciem przedmiotu badań rozumie się wszystko to, co posiada bezpośrednie powiązanie ze skonkretyzowanym problemem naukowym, a zatem działalność społeczno-

gospodarcza, edukacyjna, kulturowa i inna, a także skorelowane z nimi podmioty (osoby), obiekty, zjawiska i procesy, które dalej budują organizacje, struktury, motywacje, osobowość, wiedzę, postawy i doświadczenie konkretnych osób i środowisk¹⁷.

Przedmiotem badań w niniejszej dysertacji stała się działalność organizacji społecznej – *Stowarzyszenia NASZ BEZPIECZNY POWIAT KĘPIŃSKI* – w rozszerzonej przestrzeni jej mikroregionalnego funkcjonowania, na rzecz ochrony tożsamości i dziedzictwa narodowego oraz promocji wychowania patriotyczno-obronnego.

Dotychczasowe, rudymen tarne rozważania dały podstawę do sformułowania *głównego celu badań*, na rzecz którego w ujęciu *poznawczym* stała się identyfikacja i esencjonalne szacowanie działań, w lokalnie realizowanym procesie kształtowania bezpieczeństwa – ze szczególnym uwzględnieniem społecznej aktywizacji, budowy postaw pro państwowych i zachowań propatriotycznych – przez *Stowarzyszenie NASZ BEZPIECZNY POWIAT KĘPIŃSKI*. W wymiarze *pragmatycznym* cel ten sprowadzono do opracowania naukowo uzasadnionej propozycji usprawnień w wielopłaszczyznowej przestrzeni problematyki realizowanej przez przedmiotowe *Stowarzyszenie*.

Sformułowany w ten sposób zasadniczy cel rozprawy wymagał wyróżnienia *celów cząstkowych*, w postaci:

- identyfikacji czynników narodotwórczych i doniosłości znaczenia tożsamości narodowej;
- rozpoznania zagadnienia aktywizacji kapitału społecznego w zmiennym środowisku bezpieczeństwa;
- eksploracji procesu kształtowania się elit narodowych oraz roli jaką w nim pełnią społeczności lokalne;
- sformułowania naukowo uzasadnionej propozycji zmian o charakterze modyfikująco-doskonającym troskę *Stowarzyszenia NASZ BEZPIECZNY POWIAT KĘPIŃSKI* o dziedzictwo narodowe i wychowanie patriotyczno-obronne.

1.3. Problem badawczy i hipotezy

Problemem badawczym jest obiektywny stan niewiedzy na gruncie dotychczasowej wiedzy¹⁸. Zwykle jest uszczegółowieniem celu badań, daje możliwości bardziej precyzyjnego poznania tego, co *de facto* podlega badaniu¹⁹.

¹⁷ J. Apanowicz, *Metodologiczne uwarunkowania pracy naukowej. Prace doktorskie, prace habilitacyjne*, wyd. Difin, Warszawa 2005, s. 72.

¹⁸ Tamże, s. 70.

¹⁹ R. Wiśniewski, dz. cyt., s. 8.

W takim stanie rzeczy *główny problem badawczy* został skonkretyzowany w postaci pytania:

Jakie zmiany modyfikująco-doskonające należy wywołać w działalności Stowarzyszenia NASZ BEZPIECZNY POWIAT KĘPIŃSKI dla zwiększenia jego skuteczności w prowadzonej aktywności na rzecz kształtowania społecznego potencjału obronnego, poczucia tożsamości narodowej oraz promowania postaw patriotycznych?

Rozwiązanie tak sformułowanego *głównego problemu badawczego* wymagało dokonania analizy szeregu *problemów szczegółowych*, które wyrażone zostały w postaci następujących pytań:

- *Jaka jest rola czynników narodotwórczych i od czego zależy utrzymanie tożsamości narodowej?*
- *Jak w zmiennym środowisku bezpieczeństwa należy budować i aktywizować niezbędny kapitał społeczny?*
- *Jak kształtować niezbędne elity by osiągnąć oczekiwany stopień aktywizacji samorządowej i obywatelskiej?*
- *Jakie usprawnienia, inicjatywy i działania byłyby stowarzyszeniowo skuteczne w kształtowaniu koniecznych postaw patriotycznych, obronnych i obywatelskich na rzecz społeczności powiatu kępińskiego?*

W oparciu o przeprowadzoną analizę literatury przedmiotu, aktów prawnych oraz dokumentów doktrynalnych dotyczących bezpieczeństwa narodowego, edukacji obronnej, działalności organizacji społecznych, a także o autorskie doświadczenie zawodowe policjanta oraz działacza społecznego – sformułowano następującą *hipotezę główną*, która jest logicznie wyprowadzonym przypuszczeniem, wynikającym z dotychczasowego stanu wiedzy²⁰:

Pomimo niebagatelnego wartościowania działalności Stowarzyszenia NASZ BEZPIECZNY POWIAT KĘPIŃSKI zakłada się usprawnienia, inicjatywy i posunięcia, które optymalizująco wpłyną na prowadzoną aktywność w realizowanym procesie kształtowania społecznego potencjału obronnego, poczucia tożsamości narodowej oraz promowania postaw patriotycznych.

²⁰ T. Mendel, *Metodyka pisania prac doktorskich*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, Poznań 2009, s. 56.

Postawionej hipotezie głównej nadano kształt ogólny, dlatego w celu wytyczenia prawidłowego biegu działań badawczych koniecznym było określenie hipotez szczegółowych:

- *Należy założyć, że konieczne animowanie społeczeństwa – na poziomie krajowym, regionalnym i mikroregionalnym na rzecz zróżnicowanych potrzeb państwowych i obywatelskich – uzależnione jest od szeregu czynników, a w tym narodowotwórczych i odwołujących się do świadomości i tożsamości narodowej.*
- *Należy przyjąć, że w zmiennym środowisku bezpieczeństwa należy zadbać o systematycznie prowadzoną budowę i dynamizowanie niezbędnego kapitału społecznego, którego wartościowanie powiązane jest z pożądanymi postawami patriotycznymi, obronnymi i szeregiem aktywności o charakterze obywatelskim.*
- *Należy przyjąć, że oczekiwany stopień aktywizacji obywatelskiej powiązany jest z istnieniem niezbędnych elit, których modelowanie uzależnione jest od funkcjonowania Narodowego Instytutu Dziedzictwa, prac samorządu terytorialnego i stopnia zorganizowania lokalnej społeczności.*
- *Należy założyć, że pomimo niebagatelnego dotąd pozycjonowania Stowarzyszenia NASZ BEZPIECZNY POWIAT KĘPIŃSKI prowadzoną tam działalność można usprawnić poprzez posunięcia uwzględniające następujące aspekty:*
 - *doświadczenia historyczne spowodowały, że znacząca część ludności zamieszkująca na terenie powiatu kępińskiego wyróżnia się pokaźnym potencjałem poczucia świadomości narodowej, jednak deficyty w tej materii występują wśród najmłodszego pokolenia mieszkańców powiatu;*
 - *istotnym czynnikiem wpływającym na subiektywne poczucie bezpieczeństwa lokalnej społeczności jest złożony problem narodowościowy;*
 - *edukacja patriotyczno-obronna jest jednym z kluczowych czynników gwarantujących właściwy odbiór i poziomowanie oczekiwanego przez mieszkańców stanu bezpieczeństwa;*
 - *rozwój społeczeństwa obywatelskiego w powiecie kępińskim oparty jest o wielokierunkową działalność środowiskową – marginalizującą jednakże problematykę poczucia tożsamości narodowej, dbałości o zachowanie dziedzictwa narodowego oraz szeroko rozumianej edukacji obronnej – co wymaga czynności o charakterze modyfikująco-doskonającym;*

- w diagnozowanym środowisku za niezbędną należy uznać budowę społecznego programu działania – na rzecz kształtowania postaw patriotycznych i proobronnych oraz edukacji dla bezpieczeństwa – realizowaną wspólnie przez interesariuszy instytucjonalnych (organy samorządowe, szkoły), organizacje społeczne oraz media.

1.4. Metody, techniki i narzędzia badawcze

Z uwagi na wielokierunkowość prowadzonych badań koniecznym było wykorzystanie szerokiego spektrum metod (*teoretycznych i praktycznych*) i technik badawczych.

Zastosowane metody teoretyczne dały pole do selekcji materiału mającego istotne znaczenie dla rozwiązania sformułowanego problemu badawczego, a następnie porównania i powiązania odseparowanych elementów, w celu uzyskania finalnego kształtu treści koniecznych do ostatecznego podsumowania zaplanowanych czynności. Umożliwiły skonkretyzowanie szeregu wniosków na poszczególnych etapach badań, w tym sformułowanie hipotezy roboczej oraz interpretację wyników pozyskanych na etapie badań właściwych.

Wiodącymi metodami teoretycznymi, które pozwoliły na skuteczne rozwiązanie postawionego problemu badawczego były *metody ogólnologiczne*²¹: analiza, synteza, uogólnienie, abstrahowanie, porównanie i *metody wnioskowania* dedukcyjnego, indukcyjnego, analogicznego, które znalazły zastosowanie na wszystkich etapach procesu badawczego.

Mając na względzie wagę wskazanych metod dla rozwiązania postawionego problemu – zasadnym jest poświęcenie im nieco większej uwagi. W tej materii autor krytycznie ocenił stanowisko Andrzeja Dawidczyka, którego zdaniem szersze ich omawianie w ramach realizacji sprawozdania z prowadzonych badań – jest bezcelowe i anachroniczne²².

Analiza – to proces myślowy polegający na rozłożeniu pewnej całości na części składowe i rozpatrywaniu każdej z nich osobno²³. Stosowano ją w zasadniczej mierze w trakcie studiowania literatury przedmiotu, co pozwoliło na zgromadzenie, a następnie zweryfikowanie zawartych w niej oraz dokumentach normatywnych danych, a tym samym

²¹ Tego rodzaju terminologię w swoich pracach stosuje A. Dawidczyk. Zobacz: A. Dawidczyk, *Poradnik dla doktorantów i habilitantów nauk o bezpieczeństwie*, wyd. Difin, Warszawa 2023, s. 94.

²² Tamże.

²³ J. Apanowicz, *Metodologia ogólna*, wyd. Wyższa Szkoła Administracji i Biznesu, Gdynia 2002, s. 24.

przyczyniło się do pogłębienia stanu wiedzy w zakresie podjętej problematyki badawczej. Analiza umożliwiła także autorowi na skonkretyzowanie problemów badawczych oraz sformułowanie hipotez szczegółowych.

W procesie badawczym, wskutek prowadzonych operacji analitycznych i uzyskania szeregu danych, w celu ich skonkretyzowania – badacze są zobligowani do wykorzystania *syntezy*, czyli procesu myślowego polegającego na połączeniu w całość przeanalizowanych treści²⁴. W niniejszej dysertacji dotyczył on odpowiedniego powiązania danych z obszaru problematyki tożsamości, dziedzictwa narodowego, wychowania patriotyczno-obronnego oraz działalności organizacji społecznych. W ramach prowadzonych badań autor dostrzegł, że pomiędzy tymi metodami (operacjami myślowymi) istnieje swoiste *sprzężenie zwrotne* wynikające z faktu, że *analiza* warunkuje *syntezę*, która z kolei może i najczęściej stanowi pole do kolejnych analiz. Badanie analityczno-syntetyczne znalazło również szerokie zastosowanie na etapie badań empirycznych umożliwiając dokonanie oceny jakościowej i ilościowej uzyskanych danych.

Abstrahowanie oraz *uogólnienie* pozwoliło autorowi na przedstawienie – z harmonizowanych wcześniej treści i wartości – występujących między nimi zależności²⁵.

Korzystając z *wnioskowania*, polegającego na domniemywaniu ze znanych faktów i sytuacji uznanych jako prawdziwe, nowych (innych) zdań stanowiących rozwiązanie²⁶ – uporządkowano dotychczasową wiedzę i sformułowano postulaty zmian bądź propozycji, które należy wprowadzić do działalności *Stowarzyszenia NASZ BEZPIECZNY POWIAT KĘPIŃSKI*.

Mając na względzie fakt, że metodologia bezpieczeństwa samodzielnie nie istnieje, a korzysta z dorobku innych nauk takich jak: zarządzanie, pedagogika, matematyka, heurystyka, historia, politologia, psychologia i innych²⁷ – w toku prowadzonych badań wykorzystano szereg różnorodnych *metod intuicyjnych (teoretycznych) oraz empirycznych* takich, jak: analiza i krytyka piśmiennictwa, heurystyczna metoda definicji, krytyka źródeł historycznych, badanie dokumentów, analiza statystyczna, indywidualnych przypadków (studium przypadku), metoda badań monograficznych.

Ich szczegółowe umiejscowienie w rozprawie zobrazowano graficznie w Tabeli 1.

²⁴ Tamże.

²⁵ Tamże, s. 25.

²⁶ Tamże, s. 27.

²⁷ A Dawidczyk, J. Jurczak, *Metodologia bezpieczeństwa w przykładach i zastosowaniach*, wyd. Difin, Warszawa 2022, s. 34.

Tabela 1. Metody badawcze i ich umiejscowienie w dysertacji

METODY TEORETYCZNE I PRAKTYCZNE					
analiza, synteza, dedukcja, indukcja, wnioskowanie, analogia, abstrahowanie (strategia teoretyczna) – cały etap procesu badawczego					
ROZDZIAŁ 2. Czynniki narodowotwórcze i walory tożsamości narodowej		ROZDZIAŁ 3. Aktywizacja kapitału społecznego w zmiennym środowisku bezpieczeństwa		ROZDZIAŁ 4. Kształtowanie elit narodowych i rola społeczności lokalnych	
ROZDZIAŁ 5. Kępińska działalność stowarzyszeniowa i postulatowy model aktywizacji		ROZDZIAŁ 3. Aktywizacja kapitału społecznego w zmiennym środowisku bezpieczeństwa		ROZDZIAŁ 4. Kształtowanie elit narodowych i rola społeczności lokalnych	
podrozdział	inne metody - strategia badawcza	podrozdział	inne metody - strategia badawcza	podrozdział	inne metody - strategia badawcza
<i>Istota poczucia odrębności wobec innych narodów</i>	analiza i krytyka piśmiennictwa heurystyczna definicji (heurystyczna; jakościowa)	<i>Zagrożenia bezpieczeństwa narodowego i następstwa społeczne</i>	heurystyczna – definicji analiza i krytyka piśmiennictwa (heurystyczna; jakościowa)	<i>Narodowy Instytut Dziedzictwa i misja jego działania</i>	<i>Specyfika i złożoność mikrośrodkowiska powiatu kępińskiego</i>
<i>Rola czynników narodowo-twórczych i świadomości narodowej</i>	analiza i krytyka piśmiennictwa krytyka źródeł historycznych (jakościowa)	<i>Kształtowanie postaw patriotycznych oraz aktywnego obywatela</i>	heurystyczna – definicji studium przypadku badanie dokumentów (heurystyczna; jakościowa)	<i>Ochrona dziedzictwa narodowego jako zadanie samorządu terytorialnego</i>	<i>Zalozenia i znaczenie działalności Stowarzyszenia Nasz Bezpieczny Powiat Kępiński</i>
<i>Utrzymanie i utrwalanie tożsamości narodowej</i>	analiza i krytyka piśmiennictwa badanie dokumentów analiza statystyczna krytyka źródeł historycznych (jakościowa)	<i>Znaczenie i walory edukacji obronnej</i>	heurystyczna – definicji analiza i krytyki piśmiennictwa studium przypadku (heurystyczna; jakościowa)	<i>Organizacja i sposoby aktywizacji społeczności lokalnych</i>	<i>Sondaż ocena aktywizacji stowarzyszeniowej i propozycje modyfikujące doskonałość</i>

Źródło: opracowanie własne.

Istotą *metody analizy i krytyki piśmiennictwa* jest weryfikacja tego co już istnieje w obecnym stanie wiedzy naukowej, a zatem, co jest znane i bez konieczności zbadania nieznanych hipotez, służy przedstawieniu związków, różnic, zależności badanego tematu z istniejącym stanem wiedzy, przy równoległym wyeksponowaniu znaczenia podjętego problemu i pogłębianiu wiedzy z tego obszaru²⁸.

Metody heurystyczne w ujęciu ogólnym – to idea twórczego myślenia i rozwiązywania problemów, a także projektowania przyszłości²⁹. Na potrzeby przedmiotowej dysertacji autor w szerokim zakresie stosował tak zwaną *metodę definicji*, polegająca na uściśleniu definicji powszechnie używanych terminów, które mają istotne znaczenie dla meritum rozwiązywanego problemu³⁰. Metoda ta okazała się niezwykle przydatna przede wszystkim w rozważaniach nad istotą tożsamości, świadomości narodowej i patriotyzmu.

Znacząca część badań teoretycznych determinowała potrzebę przeprowadzenia interpretacji socjologicznej faktów historycznych, które miały wpływ na kształt i rozwój obecnej wspólnoty powiatu kępińskiego. Realizacji tego zadania posłużyła *metoda krytyki źródeł historycznych*, która polegała na badaniu autentyczności śladów określonej działalności ludzkiej oraz odczytaniu jej znaczenia w świetle przyczyn i warunków ich powstania³¹.

Rozwiązanie postawionego problemu nie byłoby możliwe bez przeprowadzenia wnikliwej *analizy jakościowej i ilościowej* treści zawartych w różnego rodzaju dokumentach, w szczególności aktach normatywnych – konstytucji, ustawach, rozporządzeniach i innych. Badanie tego rodzaju materiałów pozwoliło skonkretyzować faktyczny obraz analizowanych zjawisk, zdarzeń, faktów, wskazać możliwe kierunki ich rozwoju. Celowi temu posłużyła *metoda badania dokumentów*, która polega na gromadzeniu, selekcji, opisie i naukowej interpretacji interesujących nas faktów³².

W rozważaniach teoretycznych, ale w większym zakresie na etapie badań empirycznych, koniecznym była interpretacja znacznej ilości danych z obszaru zjawisk masowych – społecznych. W tym celu sięgnięto po *metodę analizy danych statystycznych*. Polega ona na przetwarzaniu i interpretowaniu dostępnych wyników, porządkowaniu faktów naukowych dotyczących danego systemu, układu, organizacji, zjawiska lub

²⁸J. Apanowicz, dz. cyt., s. 74.

²⁹ M. Jełowicki, W. Kiezuń, Z. Leoński, B. Ostapczuk, *Teoria organizacji i zarządzania*, wyd. PWN, Warszawa 1979, s. 223.

³⁰ L. Lorbiecki, *Podstawowe metody heurystyczne* [w:] A. Czermiński (red.), *Wybrane zagadnienia z teorii organizacji zarządzania*, wyd. PWN, Warszawa 1975, s. 9.

³¹ J. Apanowicz, dz. cyt., s. 77.

³² Tamże, s. 68.

procesu. Jej celem jest uzyskanie informacji na temat danych oraz podejmowanie w oparciu o uzyskane wyniki określonych decyzji. Pozwala ona na wyciąganie wniosków w obszarze całej populacji na podstawie próbki danych³³.

W toku rozwiązywania problemu badawczego przeprowadzono kilka *indywidualnych analiz funkcjonowania określonych podmiotów* (w tym: Związku Harcerstwa Polskiego, Związku Strzeleckiego, Narodowego Instytutu Dziedzictwa, *Stowarzyszenia NASZ BEZPIECZNY POWIAT KĘPIŃSKI*) i w najszerszym zakresie środowiska społeczności lokalnej powiatu kępińskiego.

Intencją autora było również badawcze rozpoznanie i wskazanie na aspekty rozwoju i działalności, które należy uznać za niewłaściwe oraz te godne naśladowania. Cel ten został zrealizowany poprzez wykorzystanie *metody indywidualnych przypadków* (studium przypadków) oraz *metody badań monograficznych*, których idea zasadza się na eksploracji konkretnych przypadków (wobec badań autora dotyczących odpowiednio wybranych: organizacji społecznych i instytucji oraz społeczności) – ze szczególnym uwzględnieniem wszelkich informacji w formie jakościowo-opisowej. Uzyskana w ten sposób wiedza posłużyła lepszemu zrozumieniu istniejących *zjawisk podobnych* w kontekście *zjawiska analizowanego* i na takich podstawach do wnioskowania, pozwalającego na wyłonienie propozycji ulepszających dotychczasowe działania³⁴.

Trzeba w tym miejscu podkreślić, że zastosowanie *metody monograficznej* ma nieco szerszy zakres. Stanowi bowiem wielowymiarową, umiejscowioną w czasie i przestrzeni analizę, wspomaganą innymi formami poznania (na przykład: badaniem dokumentów, krytyką piśmiennictwa, obserwacją i innymi)³⁵. W przypadku czynności badawczych autora – przede wszystkim posłużyła do opisu historyczno-społecznego mikrośrodowiska powiatu kępińskiego.

W przeprowadzonym procesie badawczym kluczową rolę odegrały *metody empiryczne: sondażu diagnostycznego oraz obserwacji uczestniczącej*. Pozwoliły one na przeprowadzenie procesu testowania postawionych hipotez, a ostatecznie – rozwiązania przeważającej części szczegółowych problemów badawczych.

Autor jest czynnym członkiem *Stowarzyszenia NASZ BEZPIECZNY POWIAT KĘPIŃSKI*, a tym samym bezpośrednim obserwatorem dokonujących się tam przekształceń i rozwoju. Przyjmując optykę naukową, sformalizowaną w świadomej

³³ Tamże, s. 75.

³⁴ Tamże, s. 67.

³⁵ https://www.naukowiec.org/wiedza/metodologia/metoda-monograficzna_3470.html [dostęp: 10.12.2022].

i celowej działalności gromadzenia faktów (*obserwacja uczestnicząca*)³⁶ na temat jego aktywności społecznej – pozyskał szerokie spektrum danych, które stały się podstawą do sformułowania szeregu propozycji modyfikująco-doskonalących.

Metoda *sondażu diagnostycznego* polega na statystycznej kumulacji informacji o zjawiskach strukturalnych i funkcjonalnych oraz dynamice ich rozwoju. Tego rodzaju działanie prowadzi do ustaleń o zasięgu, zakresie, poziomie i intensywności. To z kolei umożliwia ich krytyczną ocenę i w rezultacie projektowanie nowych rozwiązań w obszarze funkcjonowania. Metoda ta pozwala na statystyczny opis i sprzyja wyjaśnieniu pewnych zjawisk masowych, jak również ważniejszych procesów występujących w wielkich zbiorach na podstawie reprezentatywnych prób statystycznych³⁷.

W jej ramach na potrzeby dysertacji zastosowano *technikę ankietowania* (ankieta internetowa oraz audytoryjna) oraz *wywiadu eksperckiego*. W obu przypadkach wykorzystano *narzędzie* w postaci *kwestionariusza* – odpowiednio *ankiety* oraz *wywiadu eksperckiego*.

Ogólnie – wprowadzenie przedmiotowej metody pozwoliło na zebranie opinii mieszkańców powiatu kępińskiego na temat poziomu i znaczenia w ich życiu poczucia tożsamości narodowej, idei ochrony dziedzictwa narodowego oraz konieczności wychowania patriotyczno-obronnego. Z kolei wobec badania działalności *Stowarzyszenia NASZ BEZPIECZNY POWIAT KĘPIŃSKI* – na ustalenie aspektów mających zarówno destrukcyjny wpływ na kształtowanie przedmiotowych wartości jak i takich, które przyczynią się do ich popularyzacji.

Przygotowanie narzędzi do przeprowadzenia badań poprzedziło stanowienie dotyczące szczegółowych problemów badawczych. Przy opracowywaniu kwestionariuszy dążono do tego, aby formułowane pytania były jak najbardziej wnikliwe, by pozwalały na pozyskanie jak najpełniejszych danych niezbędnych do rewizji przyjętych hipotez oraz były użyteczne w zakresie formułowanych wniosków.

Kwestionariusz ankiety (Załącznik nr 1) składał się z pytań *zamkniętych*, *półotwartych* i *otwartych* oraz pytań pozwalających na charakterystykę respondentów pod względem płci, wieku, wykształcenia, miejsca zamieszkania i ich związku z określoną grupą społeczną lub zawodową.

Spośród pytań ankietowych wyróżnić można:

³⁶ J. Apanowicz, dz. cyt., s. 62.

³⁷ Tamże, s. 70 -71.

- pytania *penetrujące* pogląd respondentów na temat poczucia tożsamości narodowej i jej znaczenia w życiu społecznym (od 1. do 5.);
- pytania *ustalające* punkt widzenia respondentów na rolę czynników narodotwórczych w kształtowaniu, utrzymywaniu i utrwalaniu poczucia tożsamości narodowej (od 6. do 9.);
- pytania *diagnozujące* stan poczucia bezpieczeństwa w wymiarze ogólnokrajowym i lokalnym (od 10. do 13.);
- pytania *mające na celu identyfikację* przez opiniodawców najważniejszych zagrożeń dla bezpieczeństwa publicznego w wymiarze lokalnym (od 14. do 15.);
- pytania *definiujące* społeczne rozumienie pojęcia edukacji obronnej i jej znaczenia w życiu środowisk lokalnych od.16. do 17.);
- pytania *ustalające o charakterze lustrującym*, mające na celu rozpoznanie, jak respondenci oceniają rolę organizacji społecznych w realizacji zadań związanych z dbałością o dziedzictwo narodowe i wychowanie patriotyczno-obronne (od 18. do 22.);
- pytania *ustalające o charakterze ogólnym i opiniującym* wobec posiadanego przez respondentów pojęcia o *Stowarzyszeniu NASZ BEZPIECZNY POWIAT KĘPIŃSKI* oraz wiedzy lustrującej działalność badanej organizacji (od 23. do 25.);
- pytania *eksplorujące* na rzecz propozycji zmian strukturalnych i organizacyjnych w *Stowarzyszeniu NASZ BEZPIECZNY POWIAT KĘPIŃSKI* (od 26. do 29.).

Kwestionariusz wywiadu eksperckiego (Załącznik nr 2) składający się z siedmiu pytań – skierowany został do sześciu osób, które w ocenie autora posiadały znaczącą wiedzę dotyczącą eksplorowanego zagadnienia:

- Andżeliki Możdżanowskiej – posłanki do Parlamentu Europejskiego;
- Adama Kopisa – Wójta Gminy Łęka Opatowska;
- mł. insp. Mirosława Wiśniewskiego – I Zastępcy Komendanta Powiatowego Policji w Kępnie i aktualnego Prezesa SNBPK;
- insp. w st. spocz. Krzysztofa Zimnego – byłego Komendanta Powiatowego Policji w Kępnie oraz inicjatora powstania Stowarzyszenia *Nasz Bezpieczny Powiat Kępiński*;
- ks. kanonika Sławomira Nowaka – kapelana Komendy Powiatowej Policji w Kępnie;

- Agaty Rybak – nauczycielki w Szkole Podstawowej w Opatowie oraz opiekuna lokalnej komórki Związku Harcerstwa Polskiego.

Ekspertów poproszono o udzielenie odpowiedzi na następujące pytania:

- *Czy w kontekście aktualnej sytuacji demograficznej, społecznej i ekonomicznej powiatu kępińskiego dostrzega Pan(i) jakieś zagrożenia w obszarze problematyki kształtowania tożsamości narodowej i świadomości obywatelskiej mieszkańców powiatu?*
- *Czy w odniesieniu do najbliższego Pana(i) środowiska społecznego lub zawodowego – problematyka tożsamości narodowej, szeroko rozumianego dziedzictwa narodowego oraz wychowania patriotyczno-obronnego – może być bagatelizowana lub traktowana niszowo?*
- *Jakiego rodzaju działania – Pana(i) zdaniem – pozwalałyby na najskuteczniejszą realizację zadań w obszarze kształtowania propaństwowych i propatriotycznych postaw w środowisku społecznym powiatu kępińskiego?*
- *Jakiego rodzaju działania, inicjatywy – Pana(i) zdaniem – najskuteczniej mogłyby się przyczynić do realizacji zróżnicowanych co do zasięgu i charakteru zadań z zakresu kształtowania bezpieczeństwa powiatu kępińskiego?*
- *Jak Pan(i) ocenia idee powoływania i pracy organizacji społecznych, których głównym celem statutowym byłoby promowanie i wspieranie działań w zakresie obywatelsko-patriotycznego kształtowania postaw społeczności lokalnej na poziomie powiatu?*
- *Czy Pana(i) zdaniem działalność Stowarzyszenia Nasz Bezpieczny Powiat Kępiński ma realny wpływ na poprawę stanu świadomości obronnej i obywatelskiej mieszkańców powiatu kępińskiego? Jeśli tak, to na jakiej płaszczyźnie ta zmiana jest w Pana(i) ocenie najbardziej widoczna?*
- *Potrzebę jakiego rodzaju zmian (również statutowych i organizacyjnych) dostrzega Pan(i) w działalności Stowarzyszenia, by organizacja ta mogła skuteczniej i w szerszym zakresie wykorzystywać dostępne sobie narzędzia i możliwości do poprawy bezpieczeństwa na poziomie powiatu?*

W tym miejscu należy podkreślić, że wyróżnione powyżej badania empiryczne miały przede wszystkim pozwolić na:

- zdiagnozowanie stanu świadomości i poznanie opinii mieszkańców powiatu kępińskiego dotyczących problematyki umacniania poczucia tożsamości

narodowej, dbania o ochronę dziedzictwa narodowego oraz wychowanie patriotyczno-obronne;

- ustalenie jakie znaczenie dla propagowania tych idei ma działalność *Stowarzyszenia NASZ BEZPIECZNY POWIAT KĘPIŃSKI*;
- wytyczenie pożądanych kierunków zmian w obszarze badanego obszaru aktywności społecznej.

Przed przystąpieniem do badań – zgodnie z przyjętą metodyką – określono rodzaj populacji (skończona, nieskończona), a następnie dokonano próby losowej, która posłużyła do uogólnienia wyników pozyskanych w toku przeprowadzonego badania empirycznego³⁸.

Populacja dorosłych mieszkańców powiatu kępińskiego jest jednoznacznie określona jako skończona, co zdeterminowało konieczność zastosowania metodyki *losowania zależnego* (bezzwrotnego), polegającego na tym, że jednostka raz wylosowana do próby nie bierze udziału w dalszym losowaniu – nie jest zwracana do danej populacji generalnej. Oznacza to, że po każdym losowaniu liczebność populacji zmniejszała się o 1³⁹.

Według danych Głównego Urzędu Statystycznego (GUS) liczba dorosłych mieszkańców powiatu kępińskiego w roku 2021 wynosiła 45208 (suma mężczyzn i kobiet w wieku produkcyjnym i poprodukcyjnym)⁴⁰. Wartość ta posłużyła do wyznaczenia próby losowej.

Zgodnie z powyższym tokiem rozumowania z grupy 45208 dorosłych mieszkańców powiatu kępińskiego losowano jedną osobę, która pomniejszyła populację o jeden element ($45208 - 1 = 45207$). Dalej wprowadzono kolejny element, który pomniejszył pozostałą część grupy o 1 ($45207 - 1 = 45206$). Wychodząc z tego, że pierwsze losowanie odbywa się z wartości $N = 45208$ elementów (dorosłych mieszkańców powiatu kępińskiego), to drugie odbędzie się z $N1$, czyli z liczącej 45207 elementów, ($N - 1 = 45207$). Analogicznie następne z $N2$ ($N - 2 = 45206$). W ten sposób n -te losowanie odbędzie się z populacji Nn .

Uznając, iż badana populacja nie jest zbyt duża – do dalszych obliczeń przyjęto wzór losowania *nieograniczonego indywidulanego*⁴¹:

³⁸ J. Brzeziński, *Metodologia badań psychologicznych*, wyd. PWN, Warszawa 1999, s. 236.

³⁹ M. Sobczyk, *Statystyka*, wyd. PWN, Warszawa 2022, s. 128.

⁴⁰ <https://bdl.stat.gov.pl/bdl/dane/podgrup/tablica> [dostęp: 10.12.2022].

⁴¹ J. Brzeziński, dz. cyt., s. 246-247.

$$n_b = \frac{N}{1 + \frac{4d^2(N-1)}{Z\alpha^2}}$$

gdzie:

- n_b – niezbędna wielkość próby pobranej w sposób bezzwrotny;
- N – liczebność populacji (45208 dorosłych mieszkańców powiatu kępińskiego);
- d – dopuszczalny błąd (przyjęto 5%);
- α – współczynnik rozkładu normalnego zależnego od poziomu ufności P ;
- P – procent ufności od 0 do 100%, np. gdy $P = 1 = 100\%$, gdy $P = 0,8 = 80\%$ przyjęto poziom ufności $P = 0,8$, czyli $\alpha = 1 - P = 1 - 0,8 = 0,2$.

Bazując na powyższym w kolejnej czynności, po odczytaniu z tabeli nr 4⁴² ustalono, że wartość α dla rozkładu normalnego wynosi 1,28 ($\alpha = 1,28$). Zatem dalszy tok rozumowania przedstawiał się następująco:

$$n_b = \frac{45208}{1 + \frac{4 \times (0,5)^2 (45208 - 1)}{1,28^2}}$$

$$n_b = \frac{45208}{1 + \frac{0,01 \times 45207}{1,6384}}$$

$$n_b = \frac{45208}{1 + \frac{452,07}{1,6384}}$$

$$n_b = \frac{45208}{1 + 275,921630859} = n_b = \frac{45208}{276,921630859} = 163,32$$

$$n_b \approx 164$$

⁴² <https://pracownik.kul.pl/files/12167/public/wnioskowanie/tabliceZebrane.pdf>, [dostęp: 28.01.2023].

Wobec powyższych rozważań należy stwierdzić, że do przeprowadzenia reprezentatywnych badań należało dobrać *163 elementy*. Dla sprawności dalszych obliczeń wartość tę zaokrąglono do liczby parzystej, a zatem do *164 elementów* (164 dorosłych mieszkańców powiatu kępińskiego).

Badana populacja została podzielona w sposób kompletny i rozłączny na warstwy, które stanowią dwa komponenty – mieszkańcy samego miasta Kępna oraz mieszkańcy innych miejscowości powiatu kępińskiego.

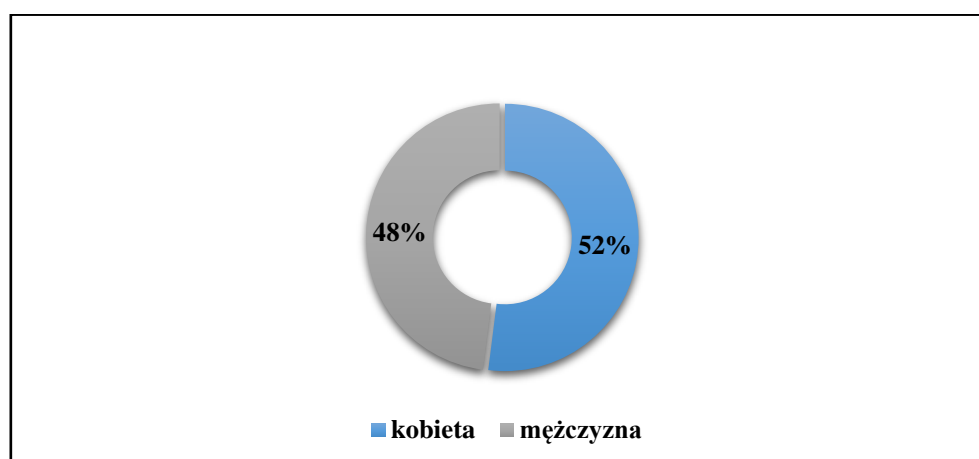
Następnie wykorzystując kwestionariusz ankiety przeprowadzono część badania w formie bezpośredniej wśród różnych grup społecznych i zawodowych oraz organizacji pozarządowych z powiatu kępińskiego (nauczycieli, emerytów i rencistów, maturzystów kępińskich szkół ponadpodstawowych, członków Ochotniczej Straży Pożarnej, Uniwersytetu Trzeciego Wieku oraz Związku Harcerstwa Polskiego).

W trakcie badania przeprowadzonego w styczniu 2023 roku otrzymano zwrotnie 164 poprawnie i kompletnie wypełnione kwestionariusze ankiet, które posłużyły do dalszych badań.

Procedurą doboru kwotowego objęto takie zmienne, jak: płeć, wiek, wykształcenie, miejsce zamieszkania, przynależność do określonej grupy zawodowej oraz organizacji społecznej⁴³. Odsetek każdej z tych zmiennych w próbie badawczej, odpowiadał odsetkowi każdej grupy w całej populacji powiatu, wyrażonemu w danych GUS.

W badaniu uczestniczyły 164 osoby, w tym 85 kobiet (52%) oraz 79. mężczyzn (48%). Uzyskane dane obrazuje Wykres 1.

Wykres 1. Podział respondentów ze względu na płeć

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych.

⁴³ Zob.: metryczka ankiety.

Struktura wieku badanej próby prezentuje się następująco: 22% stanowiły osoby w przedziale wieku między 18 a 25 lat; 18,3% to osoby w wieku 26-35 lat. Kolejna grupa, to respondenci w wieku 36-45 lat, których było 21,3%. 19,5% stanowili ankietowani w wieku 46-55 lat, natomiast 7,3% w wieku 55-65 lat. Osoby w wieku 66-75 lat, stanowiły 8% badanych, a powyżej 75 lat – 3%. Wyniki prezentuje Tabela 2.

Tabela 2. Podział respondentów ze względu na wiek

Wiek w latach	Częstość	Procent	Procent ważnych	Procent skumulowany
18-25	36	22,0	22,0	22,0
26-35	30	18,3	18,3	40,3
36-45	35	21,3	21,3	61,6
46-55	32	19,5	19,5	81,1
56-65	12	7,3	7,3	88,4
66-7	14	8,5	8,5	97,0
> 75	5	3,0	3,0	100,0
Ogółem	164	100,0	100,0	

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych.

Kolejnym kryterium definiującym próbę badawczą było deklarowane wykształcenie. Uzyskane dane wykazały, iż w badaniu zdecydowaną większość stanowili respondenci dobrze wykształceni, a więc deklarujący w przeważającej części wykształcenie wyższe (39%) i średnie (25%). Sporą grupę stanowiły osoby z wykształceniem gimnazjalnym, z tym, że należy domniemywać, iż znacząca część – to maturzyści, którzy *de facto* niebawem będą legitymować się już średnim poziomem edukacji. Szczegółowe dane przedstawiono w Tabeli 3.

Tabela 3. Siatka respondentów ze względu na wykształcenie

Wykształcenie	Częstość	Procent	Procent ważnych	Procent skumulowany
podstawowe	3	1,8	1,8	1,8
gimnazjalne	15	9,1	9,1	11,0
zasadnicze zawodowe	17	10,4	10,4	21,3
średnie	64	39,0	39,0	60,4
wyższe	65	39,6	39,6	100,0
Ogółem	164	100,0	100,0	

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych.

Strukturę uczestników badania sklasyfikowanych ze względu na miejsce zamieszkania przedstawia Tabela 4. Z poniższych danych wynika, że w badaniu wzięła udział zbliżona

ilość mieszkańców miasta (45,1%) i wsi (54,3%). Tylko jedna osoba nie udzieliła odpowiedzi w zakresie swojego miejsca zamieszkania. Taki rozkład respondentów daje podstawy do przyjęcia, iż przeprowadzone badanie odzwierciedla stanowisko szerokiej grupy społecznej powiatu – zarówno środowiska miejskiego jak i wiejskiego.

Tabela 4. Podział ankietowanych ze względu na miejsce zamieszkania

Miejsce zamieszkania	Częstość	Procent	Procent ważnych	Procent skumulowany
miasto	74	45,1	45,1	45,7
wieś	89	54,3	54,3	100,0
brak odpowiedzi	1	0,6	0,6	0,6
Ogółem	164	100,0	100,0	

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych.

Następną zmienną niezależną analizowaną w procesie badawczym była przynależność do danej grupy zawodowej. Charakterystykę tą przedstawia Tabela 5.

Tabela 5. Przynależność respondentów do określonej grupy zawodowej

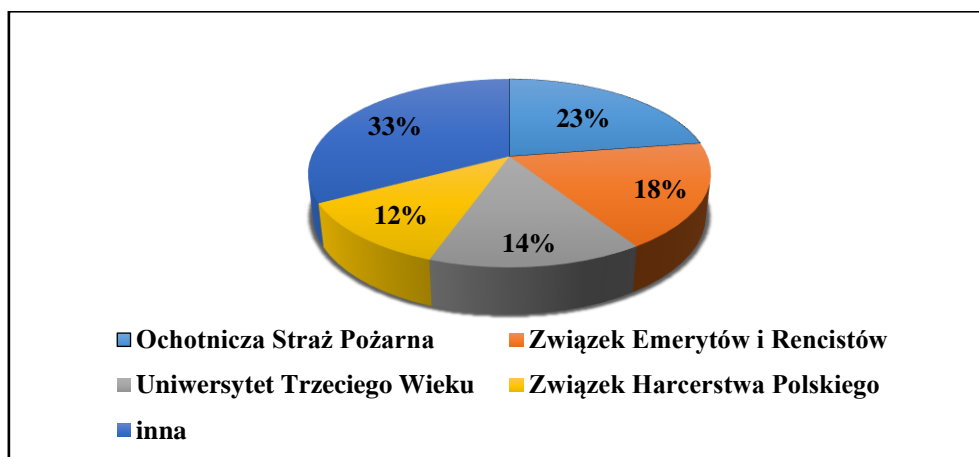
Przynależność do grupy zawodowej	Częstość	Procent	Procent ważnych	Procent skumulowany
pracownik umysłowy	83	50,6	50,6	50,6
pracownik fizyczny	30	18,3	18,3	68,9
uczeń/student	28	17,1	17,1	86,0
emeryt/rencista	21	12,8	12,8	98,8
bezrobotny	2	1,2	1,2	100,0
Ogółem	164	100,0	100,0	

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych.

Z powyższych danych wynika, iż najliczniejszą grupą uczestniczącą w badaniu byli pracownicy umysłowi – 50,6%, następnie pracownicy fizyczni – 18,3%. Wzięła w nim udział podobna liczba uczniów/studentów – 17,1%. Emeryci i renciści stanowili 12,8% badanych oraz dwóch bezrobotnych, co stanowiło 1,2 % respondentów.

Ostatnim przyjętym kryterium, według którego zróżnicowano próbę badawczą była przynależność do organizacji społecznej – podział ten ilustruje Wykres 2.

Wykres 2. Podział badanych pod względem przynależności do organizacji społecznej

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych.

1.5. Organizacja i przebieg procesu badań

Zasadniczym założeniem niniejszej dysertacji było rozwiązanie głównego problemu badawczego wraz z problemami szczegółowymi, weryfikacja przyjętej hipotezy głównej oraz hipotez szczegółowych – poprzez czynności procesu realizowanego według zaplanowanego odpowiednio porządku.

Jest to w zgodzie z teorią prezentowaną przez uznanego badacza – Bogdana Szulca – wskazującego, że procesem badawczym można określić swoisty układ, występujących w określonej kolejności elementów, wykonywanych przez określone podmioty, zmierzających do określonego celu poznawczego⁴⁴.

Dla zrealizowania powyższego przyjęto trój etapowy zakres czynności, oparty o diagnostyczną procedurę badawczą⁴⁵, którego najistotniejszym założeniem było ustalenie aktualnego stanu funkcjonowania *Stowarzyszenia NASZ BEZPIECZNY POWIAT KĘPIŃSKI*, identyfikacji przyczyn jego niedomagań społeczno-organizacyjnych i sformułowanie propozycji modyfikujących działalność tej organizacji w taki sposób, by zwiększyła skuteczność w prowadzonej aktywności na rzecz kształtowania społecznego potencjału obronnego, poczucia tożsamości narodowej oraz promowania postaw patriotycznych.

Pierwszy etap – konceptualizacji – obejmował identyfikację przedmiotu i celu badań oraz pozwolił na sprecyzowanie problemu badawczego (będącego motywem do podjętych

⁴⁴ B. Szulc, *Proces badań w naukach o obronności*, Praca naukowo-badawcza., Kod pracy: II.2.24.2, Akademia Obrony Narodowej, Warszawa 2014, s. 68.

⁴⁵ J. Apanowicz, dz. cyt., s. 38 -39.

czynności badawczych), hipotezy głównej i hipotez szczegółowych. Rozpoczęty został w oparciu o: ogólną wiedzę, wieloletnie doświadczenie zawodowe (odwołujące się do obserwacji, analizy przypadków związanych z pełnieniem przez autora zróżnicowanych obowiązków w Policji); osobiste zainteresowanie tematyką na rzecz społecznego aktywizowania lokalnych społeczności – na polu dbałości o tożsamość społeczną i niematerialne dziedzictwo narodowe, krzewienia w lokalnym środowisku powiatu kępińskiego wartości patriotycznych i budowania międzypokoleniowej więzi historycznej⁴⁶.

Ta eksperyjencja zdeterminowała potrzebę głębszego rozeznania znaczenia powyższej problematyki. Powyższe poczyniono w kontekście konieczności zintensyfikowania działań na rzecz kształtowania w mikroregionie (poziom powiatu) wartości patriotyczno-obronnych oraz budowania poczucia świadomości narodowej i właściwego rozpoznania roli, jaką w tym procesie może i powinno spełniać stowarzyszenie społeczne, którego głównym celem jest organizacja lokalnego bezpieczeństwa publicznego.

Umocowana w ten sposób sytuacja problemowa stała się podstawą do dalszych rozważań i czynności. Przełożyło się to na zebranie poprzez analizę literatury przedmiotu oraz aktów normatywnych danych początkowych oraz przygotowanie koncepcji rozprawy, w której ostatecznie sprecyzowano przedmiot i cel badań, określono główny i szczegółowe problemy badawcze oraz przyjęto hipotezy robocze (główną i cząstkowe). Dokonano również wyboru skutecznych metod i technik badawczych. Dalsze działania koncentrowały się na opracowaniu założeń dla próby badawczej oraz przygotowania narzędzi badawczych (kwestionariusza ankiety oraz kwestionariusza wywiadu eksperckiego).

Drugi etap – badań właściwych – rozpoczęto od przeprowadzenia analizy dostępnych materiałów, danych i informacji pod kątem ich przydatności w deskrypcji problematyki dziedzictwa narodowego, tożsamości narodowej, znaczenia i walorów edukacji obronnej oraz roli jaką w niej odgrywa środowiskowa organizacja społeczna oraz przeprowadzenia badań próbnych.

W przedmiotowym stadium w sposób szczególny należałoby wyróżnić podjętą analizę krytyczną dostępnej literatury, a w tym między innymi pod kątem: rozpoznania

⁴⁶ Autor jest inicjatorem i głównym pomysłodawcą utworzenia na terenie powiatu kępińskiego miejsc pamięci poświęconej policjantom – ofiarom Zbrodni Katyńskiej, którzy w okresie dwudziestolecia międzywojennego pełnili służbę na terenie podległym Komendzie Powiatowej Policji Państwowej w Kępnie, a także autorem dwóch publikacji zwartych traktujących o dziejach służb bezpieczeństwa publicznego na Ziemi Kępińskiej: *Historia służb bezpieczeństwa publicznego na Ziemi Kępińskiej w latach 1919 – 2009*; *Granatowi Bohaterowie Ziemi Kępińskiej* oraz moderatorem części historycznej strony internetowej Stowarzyszenia *Nasz Bezpieczny Powiat Kępiński*.

zagadnienia aktywizacji kapitału społecznego w zmiennym środowisku bezpieczeństwa; eksploracji procesu kształtowania się elit narodowych oraz roli jaką w nim pełnią społeczności lokalne; rozpoznania możliwości wdrożenia nowych rozwiązań w działalności stowarzyszeniowej. Selekcję publikacji przy tym stopniowano, odpowiednio ją przeprowadzając według dobieranych haseł kluczowych – począwszy od haseł najogólniejszych: bezpieczeństwo, zagrożenie bezpieczeństwa, bezpieczeństwo publiczne, bezpieczeństwo wewnętrzne, bezpieczeństwo społeczności lokalnych – po coraz bardziej szczegółowe, powiązane z problematyką *dziedzictwa narodowego i wychowania patriotyczno-obronnego*.

Uzyskane dane posłużyły do weryfikacji pytań zawartych w kwestionariuszu ankiety oraz w kwestionariuszu wywiadu eksperckiego. Przeniosło się to następnie na odpowiednie przeprowadzenie badań empirycznych w ułożonej kolejności wykorzystania: obserwacji własnych, badań ankietowych i wywiadów z ekspertami.

Ostatni, trzeci etap przeprowadzonego procesu badawczego dotyczył opracowania wyników badań oraz ich pisarskiego skompilowania. W tym stadium odpowiednio uporządkowano i pogrupowano zebrane dane dokonując ich weryfikacji, selekcji, klasyfikacji, kategoryzacji i skalowania. Następnie przystąpiono do jakościowej i ilościowej analizy uzyskanego w ten sposób materiału oraz interpretacji wyników uzyskanych podczas badań.

Działania te umożliwiły przeprowadzenie rzetelnej weryfikacji hipotez, co w konsekwencji dało podstawy do opracowania oceny działań badanej organizacji społecznej – *Stowarzyszenia NASZ BEZPIECZNY POWIAT KĘPIŃSKI*. Równocześnie pozwoliły na wnioskowanie o charakterze końcowym, zawierającym sformułowania propozycji zmian w procesie jej kreatywności, ale w kierunku nie tylko skuteczniejszego i szerszego wykorzystania dostępnych narzędzi i możliwości na rzecz poprawy bezpieczeństwa na poziomie powiatu. Wykazały bowiem istnienie niewykorzystanego dotąd potencjału w obszarze usprawnień, inicjatyw i posunięć, które optymalizująco wpłyną na prowadzoną aktywność SNBPK w realizowanym procesie kształtowania społecznego potencjału obronnego, poczucia tożsamości narodowej oraz promowania postaw patriotycznych.

Przedstawiony w ten sposób i realizowany etapami proces poznania naukowego pozwolił tym samym autorowi nie tylko na rozstrzygnięcie postawionych problemów

badawczych i werbalizację wniosków końcowych, ale przede wszystkim na zamykające owe działania, pisarskie opracowanie badań w formie dysertacji.

ROZDZIAŁ 2.

CZYNNIKI NARODOWOTWÓRCZE I WALORY TOŻSAMOŚCI NARODOWEJ

2.1. Istota poczucia odrębności wobec innych narodów

Rozwój cywilizacyjny i kulturowy człowieka oraz tworzonych przez niego społeczeństw przebiega wzdłuż osi permanentnego dokonywania wyborów, zarówno przez jednostki jak i konstytuowanych przez nie grup społecznych. W wymiarze indywidualnym dotyczą one między innymi kwestii wykształcenia, religii, kręgów kulturowych, preferencji politycznych, zaś w wymiarze zbiorowym – przynależności do określonych struktur geopolitycznych, wojskowych, ekonomicznych oraz kulturowo-religijnych⁴⁷.

Konieczność podejmowania tego typu wyborów determinuje odpowiedzi na pytania: *kim jestem/jesteśmy?, kim chcę/chcemy być?, gdzie przynależę/przynależymy?, jakie są zasadnicze cele mojego/naszego bytu i działania?, jakich użyć metod i środków by je w pełni osiągnąć?* Taki stan rzeczy implikuje do podejmowania różnorodnych przedsięwzięć w kierunku własnego samookreślenia, zindywidualizowania siebie oraz właściwej sobie grupy społecznej. Proces ten można określić mianem kreowania tożsamości⁴⁸.

Anthony Giddens określił współczesną cywilizację mianem społeczeństwa ryzyka, w którym realizowany jest proces stałego budowania własnej tożsamości/biografii tak, by zapewnić sobie bezpieczeństwo ontologiczne. Wskazał ponadto, że jedną z przyczyn owego ryzyka jest brak tradycji, która porządkowałaby czas, regulowała życie społeczne, wytwarzała poczucie trwałości⁴⁹.

Prowadząc dalszy dyskurs nad problemem identyfikacji społecznej – należy na wstępie postawić pytanie: *czym w ujęciu ogólnym jest tożsamość i jak ją definiować?*

Antonina Kłóskowska uznała, iż jest to refleksyjny stosunek podmiotu do samego siebie⁵⁰. W swojej definicji położyła nacisk na aspekt sfery psychiczno-emocjonalnej jednostki, która poprzez pryzmat osobistych refleksji określa swoje *ja*.

⁴⁷ A. Giddens (przekł. A. Szulżycka), *Nowoczesność i tożsamość. "Ja" i społeczeństwo w epoce późnej nowoczesności*, wyd. PWN, Warszawa 2001, s. 68-69.

⁴⁸ Tamże.

⁴⁹ Tamże.

⁵⁰ A. Kłóskowska, *Kultury narodowe u korzeni*, wyd. PWN, Warszawa 2005, s. 99.

Ta wybitna badaczka zagadnień społeczno-kulturowych doszła do wniosku, iż pojęcie tożsamości wypływa z osobistych i wspólnotowych zachowań człowieka⁵¹. Podążając takim tokiem rozumowania i biorąc za punkt wyjścia zaproponowaną przez A. Kłoskowską przestrzeń psychiczno-emocjonalną – można ten termin rozumieć jako kompilację idei, wyobrażeń, refleksji i opinii, które jednostka odnosi do siebie.

Małgorzata Budyta-Budzyńska stwierdziła natomiast, iż jest to rodzaj *samowiedzy* dotyczącej tego, co dla jednostki jest najważniejsze, najbardziej charakterystyczne, co ją tworzy i jest jej istotą⁵².

Interpretując powyższą definicję można stwierdzić, iż jej istota oparta została o płaszczyznę aksjologicznych dociekań, a więc sferę wartościowania określonych idei i potrzeb, które mogą być akceptowane albo odrzucone. Selekcja pozwala na skonstruowanie zbioru wartości, postaw i poglądów, które ostatecznie jednostka akceptuje, budując w ten sposób swój indywidualny wymiar kulturowy i osobowościowy.

Etymologicznie pojęcie *tożsamość* wywodzi się z języka łacińskiego od słowa *idem*, tłumaczonego jako *ten sam*, a więc *wspólny, podobny*.

W ujęciu *słownikowym* termin ten zdefiniowany został jako *świadomość własnych cech i własnej odrębności*, zaś w sensie zbiorowym jako *wewnętrzna spójność i poczucie jedności*⁵³. Dokonując analizy takiego pojmowania tożsamości – nasuwa się oczywisty wniosek, iż pojęcie to należy rozpatrywać dwupodmiotowo: *tożsamości osobowej* (indywidualnej) oraz *tożsamości grupowej* (zbiorowej, społecznej).

Zdaniem autora – klamrą spajającą rozważania nad istotą powyższego zagadnienia – jest niezwykle trafne stwierdzenie Zbigniewa Bokszańskiego – uwypuklił on swego rodzaju dualizm, który z jednej strony nakazuje traktować tożsamość w kategorii *stałości*, a więc pozostawiania *kimś trwałym*, z drugiej zaś bycia *tożsamym wobec innego*, czyli zachowującym swoją *odrębność*⁵⁴.

Należy zatem określić czy termin ten ujmować jako *proces* czy jako *stan*⁵⁵? Odpowiedź na to pytanie będzie miała bowiem znaczenie w kontekście dalszych rozważań nad istotą problemu odrębności narodowej.

⁵¹ A. Kłoskowska, dz. cyt., s. 99.

⁵² M. Budyta-Budzyńska, *Socjologia narodu i konfliktów etnicznych*, wyd. PWN, Warszawa 2010, s. 91.

⁵³ E. Sobol (red.), *Mały słownik języka polskiego*, wyd. PWN, Warszawa 2000, s. 1039.

⁵⁴ Z. Bokszański, *Tożsamości zbiorowe*, wyd. PWN, Warszawa 2015, s. 37.

⁵⁵ Tamże, s. 33.

Przywołany już powyżej Z. Bokszański przyjął koncepcję uznanego psychoanalityka Erika Eriksona definiującą tożsamość jako stabilny układ *autodefinicji jednostki*⁵⁶.

Odmienne stanowisko zaprezentowała Aldona Jawłowska, która stwierdziła, że *tożsamość to bardziej proces niż stan będący rezultatem tego procesu, zaś wysiłek samookreślenia nie zostaje uwieczniony ostatecznym wpisaniem się w jakiś rodzaj kulturowego porządku, a jednostka lub grupa trwa w stanie permanentnego braku wyraźnie określonej tożsamości dającej poczucie stabilizacji i bezpieczeństwa*⁵⁷.

Zbieżny pogląd zaprezentował Zygmunt Bauman. Jego zdaniem *tożsamości nie dostaje się ani w prezencie, ani z wyroku bezapelacyjnego; jest ona czymś, co się konstruuje i co można (przynajmniej w zasadzie) konstruować na różne sposoby*⁵⁸.

Łatwo dostrzec, iż powyższe stanowiska (A. Jawłowskiej i Z. Baumana) akcentują zmienność i ewolucyjny charakter tożsamości, którą z punktu widzenia czasoprzestrzennego i społecznego należy traktować jako sekwencję działań jednostki lub zbiorowości zmierzających do własnego samookreślenia.

W teorii przeważa pogląd głoszący, że tożsamości bywają płynne, zmienne, są procesualne, nieustannie kreowane i narracyjne. Podlegają procesom zmian i rozpadu. Ewolucje mogą być także dynamiczne i przerywane. Wskazuje się, że na ten cykl rekonstrukcji składa się dokonywanie ponownego wyboru, łączenie na nowo i rekodyfikacja wcześniej istniejących treści, symboli, przeżyć i doświadczeń kulturowych, a także dodawanie nowych i modyfikowanie już istniejących elementów przez każde kolejne pokolenie⁵⁹.

Przechodząc do dalszych rozważań – zdaniem autora – koniecznym jest zidentyfikowanie jej części składowych, a zatem płaszczyzn indywidualnej (tożsamość jednostki) oraz grupowej (zbiorowa). Będą one bowiem stanowiły punkt odniesienia do eksploracji zagadnienia afiliacji narodowej.

Zbiorowości kulturowe i wspólnoty złożone są z poszczególnych członków, nieuzasadnionym jest przeprowadzenie ich redukcji do prostego zbioru jednostek, które

⁵⁶ Z. Bokszański, dz. cyt., s. 33-34.

⁵⁷ A. Jawłowska (red.), *Wokół problemów tożsamości*, Literackie Towarzystwo Wydawnicze, Warszawa 2001, s. 54.

⁵⁸ Z. Bauman, *Ponowoczesne wzory osobowe* [w:] „Studia Socjologiczne” 1993, nr 2, s. 8.

⁵⁹ R. Łętocha, *Tożsamości narodowe i bezpieczeństwo kulturowe*, [w:] <https://nlad.pl/tozsamosc-narodowa-i-bezpieczenstwo-kulturowe/> [dostęp: 27.08.2022].

mają pewne wspólne cechy lub które mieszkają obok siebie. Dużo większe znaczenie dla kolektywu mają wspólne wartości, normy, pamięć i symbole⁶⁰.

A. Kłoskowska tożsamość indywidualną określiła jako *poczucie wielojedni, która sprowadza do jedności różnorodność czynników składających się na jednostkę ludzką*⁶¹. Z. Bokszański pisał o *układzie autodefinicji aktora społecznego*⁶². Uogólniając, można przyjąć, iż w odniesieniu do indywiduum – termin ten należy pojmować jako umiejętność zdefiniowania człowieka kim jest, a zarazem autorefleksji nad swoim miejscem w aktualnej sytuacji społecznej. Ujmując tę kwestię jeszcze w innej optyce, można stwierdzić, że tożsamość jednostki z jednej strony ma charakter stały – odnosi się do konkretnej osoby, z drugiej zaś ewolucyjny – jest bowiem wynikiem rozwoju osobowego. Jej istota zasadza się na zdolności do *samoindywidualizacji*, a zatem wyróżniania się na tle innych, wyjątkowości personalnej i podmiotowości⁶³.

W wymiarze społecznym tożsamość jest wypadkową aktualnych ról jakie pełni jednostka. To wyraz ludzkiej afiliacji wyływającej z arystotelesowskiej koncepcji człowieka jako istoty społecznej – *zwierzęcia politycznego* (ang. *animal sociale*)⁶⁴. W tym kontekście można mówić o dwóch wymiarach problemu – subiektywnym, który indywidualizuje jednostkę jako członka grupy społecznej i obiektywnym – jak jest postrzegany przez daną zbiorowość⁶⁵.

Zdaniem Barbary Szackiej subiektywny i obiektywny wymiary tożsamości społecznej to zjawiska wzajemnie się warunkujące⁶⁶. Z kolei Peter L. Berger stwierdził, że *każdy akt afiliacji społecznej pociąga za sobą wybór tożsamości. I odwrotnie, każda tożsamość wymaga dla swego przetrwania swoistych afiliacji społecznych*⁶⁷.

Ogólnie rzecz ujmując, wymiar subiektywny wyływa z identyfikacji (utożsamiania się) i poczucia związku z określonymi zbiorowościami, a obiektywny – z tego, jak jednostka jest odbierana na zewnątrz przez grupę i jakie przymioty w związku z jej przynależnością do tej grupy są jej przypisywane.

⁶⁰ R. Łętocha, dz. cyt.

⁶¹ A. Kłoskowska, *Tożsamość i identyfikacja narodowa w perspektywie historycznej i psychologicznej* [w:] „Kultura i Społeczeństwo” 1992, nr 1, s. 138.

⁶² Z. Bokszański, *Tożsamość jednostki* [w:] „Kultura i Społeczeństwo” 1988, nr 2, s. 4.

⁶³ Tamże.

⁶⁴ https://pl.wikipedia.org/wiki/Politikon_zoon [dostęp: 27.08.2022].

⁶⁵ M. Wróblewska, *Kształtowanie tożsamości w perspektywie rozwojowej i edukacyjnej*, [w:] „Pogranicze. Studia Społeczne” 2011, t. XVII, s. 181.

⁶⁶ B. Szacka, *Wprowadzenie do socjologii*, wyd. Oficyna Naukowa, Warszawa 2003, s. 150.

⁶⁷ P.L. Berger (przekł. J. Stawiński), *Zaproszenie do socjologii*, wyd. PWN, Warszawa 1995, s. 98-99.

Wobec takiego rozumowania A. Kłoskowska podniosła, że dywagacje takie stają się niezbędne w perspektywie potrzeby głębszego rozpoznania szczebla tożsamości zbiorowej, bowiem *żadna zbiorowość społeczna nie posiada psychicznego mechanizmu samowiedzy produkującego coś, co można byłoby uznać za ścisły związek świadomości osobniczej*⁶⁸.

Cezary Olbromski stwierdził, że pojęcie tożsamości związane jest ze świadomością, która ma wymiar indywidualny (osobniczy), tym samym w odniesieniu do grupy – nie istnieje⁶⁹. Pojęcie tożsamości kolektywnej nie może być konstruowane bez właściwego odniesienia do jednostki i należy ją raczej traktować jako syntezę autodefinicji jednostek budujących tę grupę.

Odmienne stanowisko zaprezentował Z. Bokszański, który dopuścił możliwość przeniesienia koncepcji tożsamości indywidualnej na płaszczyznę grupową, uzasadniając ten pogląd między innymi dostrzegalnymi przemianami tradycyjnych form życia społecznego, a także wielością nowo powstających zbiorowości i ruchów społecznych, wyrażających nowe interesy ekonomiczne, polityczne i aspiracje kulturowe⁷⁰.

Biorąc pod uwagę postępującą globalizację, powstawanie i jednoczesne zanikanie różnego rodzaju kręgów narodowościowych, etnicznych, kulturowych, religijnych oraz ogólnoswiatowych procesów narodotwórczych – które bez wątpienia są wynikiem kształtowania się określonych zależności i więzi społecznych, stanowiących wyraz ich zindywidualizowania i odrębności – należy uznać ten pogląd za słuszny.

Udowodniono, że tożsamość przynależy do cech jednostki, która jest częścią składową kolektywu społecznego, a zatem – pojęcie to można rozpatrywać również w kategoriach zbiorowych. Potwierdzeniem takiego stanowiska jest opinia Barbary Skargi, która stwierdziła, że *żadna zbiorowość bez poczucia własnej tożsamości przetrwać nie może, jest ona niezbędna dla jej egzystencji*⁷¹.

Należy zatem postawić pytania: *Co stanowi determinant kształtowania się tożsamości zbiorowej? Dzięki czemu się ona wylania?*

Jan Paweł II na kartach traktatu filozoficznego *Pamięć i tożsamość* wyróżnił, że *pamięć jest tą siłą, która tworzy tożsamość istnień ludzkich, zarówno na płaszczyźnie osobowej jak i zbiorowej*⁷². Idąc tym tokiem rozumowania należy przyjąć, że krystalizuje

⁶⁸ A. Kłoskowska, dz. cyt., s. 132.

⁶⁹ C.J. Olbromski, *Tożsamość społeczna: typowość czy wspólność, bezbarwność czy przejrzystość* [w:] „Colloquia Communia” 2000, nr 3, s. 16.

⁷⁰ Z. Bokszański, dz. cyt., s. 62.

⁷¹ B. Skarga, *Zbiorowa tożsamość i zagrożenia z nią związane* [w:] „Kultura i społeczeństwo” 1998, nr 3, s. 3-4.

⁷² Jan Paweł II, *Pamięć i tożsamość*, Wydawnictwo „Znak”, Kraków 2005, s. 58.

się ona na skutek relacji *my teraz – my dawnej*, implikując kształtowanie się tradycji i historii zbiorowości, a więc jej ciągłości i kontynuacji kulturowo-historycznej.

Dotychczasowe rozważania mające charakter ogólnych sądów i twierdzeń w obrębie indywidualizacji jedności i zbiorowości stały się podstawą do dalszych, głębszych dociekań w sferze istoty poczucia odrębności, w szczególności w wymiarze zbiorowym.

Naród – to powszechnie znany i używany termin, co do znaczenia, którego nie ma zgodności w świecie naukowym. Wieloznaczność tego pojęcia doprowadziła niektórych badaczy do sformułowania tezy, iż nie ma i nie może być pełnej i adekwatnej definicji zjawiska jakim jest *narod*⁷³.

Nie wchodząc w szczegóły tej polemiki (problem *narodu* zostanie szerzej omówiony w dalszej części dysertacji), na tym etapie rozważań wystarczającym według autora będzie encyklopedyczne jego ujęcie o treści: *narod – zbiorowość ludzi wyróżniająca się wspólną świadomością narodową, czyli poczuciem przynależności do wspólnoty*⁷⁴. Definicja ta akcentuje aspekt zbiorowej konsolidacji wokół idei i wartości określanych mianem świadomości narodowej.

W ujęciu semantyczno-etymologicznym termin *narod* rozumiany jest jako to, *co się narodziło*). Pierwotnie używany był na określenie takich pojęć jak *ród* czy *rodzina*. Począwszy od XV wieku – pod wpływem łacińskiego *natio* – rozumiany był jako *generacja, nacja*⁷⁵, a współcześnie definiuje się tym pojęciem *ogół mieszkańców pewnego terytorium mówiących jednym językiem, związanych wspólną przeszłością i kulturą i mających świadomość tej wspólnoty*⁷⁶.

Uogólniając można przyjąć, że *narod* to *wspólnota społeczna*, która ukonstytuowała się w oparciu o odrębność językową, historyczną, kulturową, terytorialną, mająca zbiorowe poczucie odrębności, pełniąc jednocześnie funkcję jej podmiotu, którą określono jako zbiorową samowiedzę i samookreślenie⁷⁷. Z. Bokszański zaznaczył jednak, że *narod* jako *podmiot* nie jest w stanie wypowiedzieć się na temat swej tożsamości. Mogą to czynić wyłącznie jednostki, będące członkami określonych zbiorowości⁷⁸.

⁷³ G. Babiński, *Naród czy więź narodowa? Przemiany pojęcia narodu w kulturze najnowszej* [w:] <https://dlibra.kul.pl/dlibra/publication/38831/edition/33664/content> [dostęp: 27.08.2022].

⁷⁴ Encyklopedia PWN [w:] <https://encyklopedia.pwn.pl/szukaj/Nar%C3%B3d%20.html> [dostęp: 27.08.2022]

⁷⁵ W. Kopaliński (red.), *Słownik mitów tradycji i kultury*, wyd. PIW, Warszawa 1991, s. 734.

⁷⁶ E. Sobol (red.), dz. cyt., s. 502.

⁷⁷ A. Kłoskowska, dz. cyt., s. 99.

⁷⁸ Z. Bokszański, dz. cyt., s. 113.

Można zatem wyprowadzić wniosek, iż *tożsamość narodowa* – to zespół podzielanych przez członków narodu sądów, wypowiedzi o charakterze światopoglądowym, przekonań, postaw, dążeń i idei.

Wyróżnia się cztery jej modele: *obiektywistyczny*, *tożsamości odkrywanych*, *konstruktywny* i *opinii publicznej*⁷⁹. Każdy z nich zasługuje na odrębne omówienie, bowiem staną się one punktem wyjścia do sformułowania wniosków na temat sedna problemu – indywidualizacji narodowej.

Model *obiektywistyczny* zakłada, że proces tworzenia tożsamości narodowej określony jest z punktu widzenia bezstronnego obserwatora, dla którego jej istota sprowadza się do konstruowania takich warunków, aby dana grupa społeczna, w sposób sprawny i właściwy realizowała funkcje narodu. Zgodnie z takim ujęciem krystalizacja tożsamości narodu determinowana jest poprzez: historyczne terytorium pojmowane jako ojczyzna, pamięć historyczną i upowszechnione przekazy o wspólnym pochodzeniu, a także wspólną kulturą, prawa i obowiązki jej członków oraz wspólnotę gospodarczą⁸⁰.

Łatwo dostrzec, że koncepcja ta oparta została na doświadczeniach i historycznych procesach narodotwórczych, i jak to określił Z. Bokszański – służy do orzekania o posiadaniu bądź braku uformowanej przez zbiorowość tożsamości narodowej⁸¹.

Model *tożsamości odkrywanych* zakłada, że tożsamość narodowa to refleksyjne *odczytanie osobowości narodu, zakodowanej w sposobie jego życia*⁸². Ten punkt widzenia w dużej mierze pokrywa się z omawianą wyżej koncepcją obiektywistyczną, z tym, że nacisk w niej zostaje położony na dominancie przeszłości kulturowej. *Tożsamość narodowa* pojmowana jest jako sposób funkcjonowania społeczności, w oparciu o ukonstytuowane, uznane powszechnie wzorce kulturowe. To właśnie elementy kultury przejawiające się w folklorze zbiorowości, tworzonych przez nią dziełach sztuki – stanowią istotę wspólności i odrębności zbiorowej⁸³.

A. Kłoskowska, która jest wyrazicielką tej koncepcji zdefiniowała tożsamość narodową jako *ogół tekstów kultury narodowej, jej symboli i wartości składających się na uniwersum tej kultury, tworzących jej syntagmę, a zwłaszcza jej rdzeń kanoniczny*⁸⁴. W tym kontekście należałoby rozważyć czy model ten nie eksponuje swego rodzaju

⁷⁹ Tamże, s. 114-135.

⁸⁰ Tamże, s. 115.

⁸¹ Tamże, s. 116.

⁸² Tamże, s. 118.

⁸³ Tamże.

⁸⁴ A. Kłoskowska, dz. cyt., s. 100.

elitarności pojęcia *tożsamości narodowej* i czy jest ona w pełni dostępna każdemu członkowi danej zbiorowości?

Na ten aspekt zwrócił uwagę Z. Bokszański wskazując, że szeregowi członkowie narodu, uwikłani w interakcyjną potoczność, nie posiadający pełnej i rozległej wiedzy na temat własnej kultury, nie są w stanie dostrzec własnej odrębności narodowej. Do realizacji tego zadania upoważnione zostają wybrane jednostki (elity), których zadaniem jest odkrywanie i upowszechnianie narodowej oryginalności⁸⁵.

Model *konstruktywny* odrzuca twierdzenia o wpływie historycznych więzi i procesów na kształtowanie się tożsamości narodowej. Głównym reprezentantem tego nurtu jest Ernest Geller, głoszący pogląd, że: *narody nie zostały wpisane w naturę rzeczy. Nie stanowią politycznego odpowiednika rodzajów naturalnych. (...) Narody pojęte jako naturalny, przez Boga dany sposób klasyfikowania ludzi, pojęte jako przyrodzone, choć często odwleczone w czasie przeznaczenie polityczne – takie narody są mitem. Realnie istnieje tylko nacjonalizm, który czasem przekształca zastane kultury w narody, czasem kultury owe wymyśla, a często je unicestwia. (...). Historyczni (tego) sprawcy zwykle nie wiedzą, co naprawdę czynią*⁸⁶.

Ponownie uwypuklona została szczególna rola *wybrańców* społecznych, którym przypisane zostało zadanie konstruowania istoty tożsamości narodowej. To działanie elit, a nie jakiś bliżej nieskonkretyzowany proces ogółu, stanowi podstawę jej kształtowania. Ostatecznie jest ona rezultatem *konstrukcyjnych* zabiegów stosowanych w różnych momentach historycznych dla określonych, zróżnicowanych celów⁸⁷.

Ostatnim wyodrębnionym modelem jest *wariant opinii publicznej*, nosicielami idei narodu są członkowie społeczeństwa. Według tej teorii – to w ich świadomości kształtuje się zespół przekonań, postaw i emocji związanych z poczuciem więzi z narodem i przeżywaniem uczestnictwa w grupie narodowej. Są to przekonania, postawy i emocje poddające się w istotnym zakresie procesom upodobnienia i uniformizacji. Podobieństwo poznawczych treści, postaw i emocji wielu jednostek zogniskowanych wokół więzi z macierzystą zbiorowością narodową, pozwala na charakterystykę tożsamości tej zbiorowości⁸⁸.

⁸⁵ Z. Bokszański, dz. cyt., s. 119.

⁸⁶ E. Gellner (przekł. T. Hołówka), *Narody i nacjonalizm*, wyd. PIW, Warszawa 1991, s. 64.

⁸⁷ Z. Bokszański, dz. cyt., s. 114.

⁸⁸ Tamże, s. 133.

Upraszczając, *tożsamość narodowa* jest efektem konsolidacji indywidualnych dowodów potwierdzających odrębności społeczne. W ujęciu praktycznym wystarczy zapytać o nią dowolnego *członka narodu*, aby uzyskać o niej mniej lub bardziej pełną wiedzę.

Zdaniem Z. Bokszańskiego problematykę tę należy rozpatrywać nie w kategoriach ontologicznych, a badawczych, gdzie rozpoznaniu winny podlegać:

- wiedza na temat *dumy narodowej* (z czego jestem dumny, a z czego nie – w odniesieniu do swojego narodu?);
- autostereotyp (*jaki jest mój naród?*);
- stosunek do innych narodów (*poczucie swojskości i obcości?*);
- społeczne kryteria przynależności (*kogo uważa się za członka swojego narodu?*)⁸⁹.

W teorii badań społecznych wskazuje się ponadto, iż poczucie odrębności społecznej determinuje jednocześnie potrzebę wyróżniania własnej wspólnoty narodowej⁹⁰. W płaszczyźnie indywidualnej wyraża się to w ukazaniu różnic w relacjach *ja – inni* (jednostka), zaś w zbiorowej – *my/swoi a inni*.

Warto zatem postawić pytanie: *w oparciu o jakie wartości, winna być budowana istota owej wspólnoty?*

A. Kłoskowska stanęła na stanowisku, że fundamentem tożsamości narodowej jest świadomość ciągłości, historycznego trwania grupy i jej zbiorowej afiliacji – wywodzenia się od wspólnych przodków czy przodka⁹¹.

Paweł Ścigaj zaprezentował odmienne stanowisko w tej materii. Uznał bowiem, że kształtowanie się poczucia narodowej odrębności nie ma jasno skryształizowanych podstaw, zaś ich rola i znaczenie mogą być inne w odniesieniu do różnych typów wspólnot. Jest to proces, który zależy od wielu czynników. Mogą one wynikać w dużej mierze z naturalnych procesów społeczno-historycznych oraz pokoleniowych, ale też z innych przyczyn, takich jak pojawianie się ważnych dla kształtowania tożsamości narodowej wydarzeń o różnorodnym charakterze, zjawisk czy innych uwarunkowań, mogących dość szybko i w znacząco zmieniać sposób postrzegania siebie jako wspólnoty⁹².

Chociaż przedstawione stanowiska formułowane są w oparciu o różne sposoby postrzegania indywidualizacji narodowej, to ostatecznie nie kolidują ze sobą, a wręcz

⁸⁹ Tamże, s. 134.

⁹⁰ Tamże, s. 14-15.

⁹¹ A. Kłoskowska, dz. cyt., s. 134.

⁹² P. Ścigaj, *Tożsamość narodowa. Zarys problematyki*, wyd. Księgarnia Akademicka, Kraków 2012, s. 98.

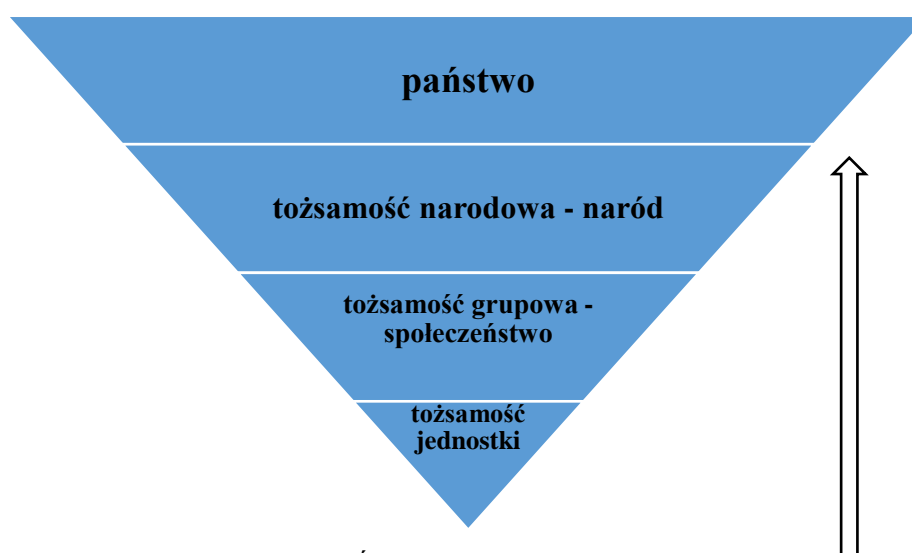
przeciwnie – wskazują na wspólny mianownik jakim wydaje się być aspekt czasowy w ujęciu historycznym.

Podsumowując powyższe rozważania należy stwierdzić, że omówiony problem tożsamości, zarówno jednostki jak i zbiorowości społecznej, stanowi odzwierciedlenie istoty indywidualizacji (odrębności) tych dwóch podmiotów.

Na ogólne pojęcie tożsamości składają się: tożsamość jednostki i tożsamość zbiorowa. W odniesieniu do jednostki sedno jej indywiduum zasadza się po pierwsze na osobistej autorefleksji – *kim jestem?* Po wtóre, na społecznej identyfikacji z określoną wspólnotą narodową (tożsamość społeczna), a więc odpowiedzią na pytanie: *gdzie przynależę?* Tożsamość zbiorową rozumie się z kolei jako specyfikę i odmienność konkretnej jednostki narodowej.

Tożsamość społeczna jednostki i zbiorowości formułują treści budujące odrębność danej grupy od innych nacji. *Inność* opiera się w zasadniczej mierze na więzach historycznych i tradycji wpływających z ciągłości kulturowej i obyczajowej. Efektem ciągłej zmiany i kształtowania się wspólnotowych wartości jest powstanie nowej jakościowo organizacji kulturowo-politycznej jakim jest państwo⁹³. Proces formowania się tożsamości społecznych przebiega od poziomu jednostki, poprzez grupę społeczną do narodu, a w końcu – państwa. Zależność tę obrazuje Rysunek 1.

Rysunek 1. Proces formowania się podmiotów społecznych w kontekście rozwoju ich tożsamości

Źródło: opracowanie własne.

⁹³ *Czym jest naród* [w:] file:///C:/Users/a/Downloads/Czym_jest_narod.pdf [dostęp: 27.08.2022].

Wybitny brytyjski socjolog Anthony D. Smith twierdził, że: *w sferze kultury tożsamość narodowa ujawnia się w całej gamie przekonań i mitów, wartości i pamięci, tak jak w języku, prawach, instytucjach i ceremoniach. Społecznie, więzy narodowe prowadzą do prawdziwie inkluzywnej wspólnoty, określają akceptowane granice, wewnątrz których zachodzą normalne stosunki społeczne i wyznaczają ramy odróżniające od innych (...). W kategoriach politycznych, tożsamość narodowa determinuje nie tylko kompozycję składu osobowego władzy, ale także legitymizuje i często inspiruje polityczne cele i administracyjne praktyki, które regulują codzienne życie każdego obywatela*⁹⁴.

Dotychczasowe wywody prowadzą do wniosku, że indywidualizacja społeczna pojmowana jako odrębność od innych jest warunkiem koniecznym powstania i trwania bytu państwowego. Biorąc zaś pod uwagę słuszność twierdzenia, iż głównym zadaniem państwa jest zapewnienie bezpieczeństwa społecznego i ustrojowego⁹⁵ poprzez eliminowanie zagrożeń zewnętrznych i wewnętrznych oraz działania pozytywne – zapewniające przetrwanie, posiadanie (tożsamości), funkcjonowanie i swobody rozwojowe państwa i narodu (społeczeństwa)⁹⁶ – należy podzielić pogląd Jana Czai, że bezpieczeństwo winno być również, a może przede wszystkim, rozumiane jako ochrona tożsamości, dóbr kultury i dziedzictwa narodowego w warunkach otwarcia na świat, umożliwiających rozwój kultury narodu przez internalizację wartości niesprzecznych z własną tożsamością⁹⁷.

2.2. Rola czynników narodotwórczych i świadomości narodowej

Bezpieczeństwo poza kwestią tożsamości – przede wszystkim w wymiarze narodowym – obejmuje również sferę wartości symbolicznych (duchowych), czynników istotnych dla jej rozwoju, a więc: języka, religii, zwyczajów, tradycji historycznej, literatury, ideologii⁹⁸.

W dotychczasowych dywagacjach wiodącą kwestią było poszukiwanie odpowiedzi na pytanie: *kim jestem?*

Problem ten rozpatrywany był głównie z perspektywy autoidentyfikacji jednostki, wyrażanej w różnych płaszczyznach: społecznej, zawodowej, ekonomicznej,

⁹⁴ Z. Bokszański, dz. cyt., s. 143-144.

⁹⁵ B. Zdrodowski, *Istota bezpieczeństwa państwa*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia de Securitate”, 9 (3) 2019, s. 64.

⁹⁶ R. Zięba, J. Zając, dz. cyt. s. 8.

⁹⁷ J. Czaja, dz. cyt., s. 11-12.

⁹⁸ Tamże.

narodowościowej i innych. Z perspektywy bytu państwowego – nadrzędną jest bez wątpienia płaszczyzna narodowościowa, a więc przynależności do określonej grupy ujmowanej w kategorii *narodu*.

Zdaniem autora zasadne jest głębsze pochylenie się nad zakreślonym zagadnieniem. Należy jednak na wstępie zaznaczyć, iż nie chodzi tu o prezentowanie dotąd nie przytaczanych definicji, a tym bardziej formułowania nowych, ale przybliżenie istniejących w obiegu naukowym koncepcji kształtowania się narodowych grup społecznych i charakterystyki źródeł ich walorów duchowych.

Z. Bokszański wskazał na dwie zasadnicze teorie dotyczące pochodzenia narodu. Pierwsza traktuje go jako zbiorowość *polityczną której członków łączy ze sobą wola i wspólne przekonanie, by żyć w ramach i w podporządkowaniu wobec jednego określonego porządku polityczno-państwowego*. Druga dowodzi, że jest to *zbiorowość kulturowa połączona więzami języka, religii, obyczajów przekonana o wspólnym pochodzeniu i kulturze*⁹⁹.

Na poparcie swoich teorii Z. Bokszański przytoczył poglądy Ernesta Gellnera oraz Floriana Znanieckiego i Stanisława Ossowskiego. Pierwszy z nich łącząc pochodzenie narodu ze sformalizowaniem bytu państwowego – stał się wyrazicielem *politologicznej koncepcji narodu*, która zakłada, że głównym stymulatorem narodotwórczym jest dążenie do utworzenia własnego państwa w sensie terytorialnym i politycznym. F. Znaniecki i S. Ossowski przyjęli z kolei, że istota narodu polega na dążeniu istniejącej i wykrystalizowanej już wspólnoty do budowy własnego państwa, a genezy narodu należy szukać w czynnikach poprzedzających powstanie państwa¹⁰⁰.

Kierując dalsze rozważania należało zdaniem autora postawić pytanie: *która z tych koncepcji winna stać się wiodącą dla dalszych dociekań w obszarze problematyki narodotwórczej w odniesieniu do narodu polskiego?*

Poszukując odpowiedzi na powyższe warto odnieść się do przywoływanego już traktatu *Pamięć i tożsamość*, w którym Jan Paweł II zawarł szereg uwag i przemyśleń socjologiczno-filozoficznych na temat kształtowania się polskiej narodowości.

Jako punkt wyjścia posłużyła Papieżowi teza, jaką zawarł w swoim przemówieniu wygłoszonym 2 czerwca 1980 roku w paryskiej siedzibie na forum UNESCO (ang. *United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization*) o treści: *Człowiek żyje*

⁹⁹ Cyt. za: Z. Bokszański, dz. cyt., s. 112.

¹⁰⁰ Tamże.

prawdziwie ludzkim życiem dzięki kulturze. (...) Kultura jest właściwym sposobem istnienia i bytowania człowieka. (...) Kultura jest tym, przez co człowiek jako człowiek staje się bardziej człowiekiem: bardziej jest (...). Naród bowiem jest tą wielką wspólnotą ludzi, którą łączą różne spoiwa, ale nade wszystko właśnie kultura. Naród istnieje z kultury i dla kultury. I dlatego właśnie jest ona tym znamienitym wychowawcą ku temu, aby »bardziejbyć« we wspólnocie, która ma dłuższą historię niż człowiek i jego rodzina¹⁰¹. Jan Paweł II przyjął, że naród oznacza tę społeczność, która znajduje swoją ojczyznę w określonym miejscu świata i która wyróżnia się wśród innych własną kulturą. Narodu nie można zastąpić pojęciem państwa, naród jest gruntem, na którym rodzi się państwo¹⁰².

Z powyższego wynika, że koncepcja ta opiera się o trzy zasadnicze wartości: *kulturę, naród i ojczyznę*, które pozostają wobec siebie w silnej współzależności. Jan Paweł II jednoznacznie utożsamiał się z kulturowymi źródłami powstania narodu, który według niego kształtuje się w wyniku historycznego procesu opartego o fundamenty wspólnoty kulturowej, ta zaś góruje nad wspólnotą obywatelską (państwową)¹⁰³.

Zbieżny pogląd przedstawił wybitny antropolog Bronisław Malinowski dowodząc, że: *bycie narodem – to jedność kultury, przy czym kultura jest sposobem życia narodu, z jego ideałami, tradycjami, językiem. Jedność kulturowa sięga jednak jeszcze głębiej i obejmuje cały zakres codziennych kontaktów, składających się na życie rodzinne, przyjaźń, stosunki społeczne, rozrywki, instytucje i szkoły, zawiera ona też narodowe pojęcia wolności, sprawiedliwości, sprawności, honoru i wartości. (...) Możemy mówić o pierwotnych narodach, które były faktycznymi warsztatami, w których tworzyły się, utrzymywały i przekazywane były kultury¹⁰⁴.*

W sposób odmienny badane zagadnienie było postrzegane przez teoretyków nacjonalizmu. Według jego głównego polskiego przedstawiciela – Romana Dmowskiego – *naród jest wytworem życia państwowego. Wszystkie istniejące narody mają swoje własne państwa albo je kiedyś miały i bez państwa żaden naród nie powstał. Fakt istnienia państwa daje początek idei państwowej, która jako jednoznaczna z ideą narodową (...), jest niezbędną treścią moralną państwa, państwo zaś niezbędną formą polityczną narodu¹⁰⁵.*

¹⁰¹ Jan Paweł II, dz. cyt., s. 36.

¹⁰² Tamże, s. 30.

¹⁰³ Tamże.

¹⁰⁴ B. Malinowski, *Antropologiczna wizja wojny* [w:] *Dzieła t. 10, Wolność cywilizacji. Szkice z pogranicza antropologii społecznej i ideologii*, wyd. PWN, Warszawa 2001, s. 252.

¹⁰⁵ R. Dmowski, *Myśli nowoczesnego Polaka*, [w:] [https://cbmn.pl/uploads/ebooks/Roman Dmowski-My%C5%9BlinowoczesnegoPolaka.pdf](https://cbmn.pl/uploads/ebooks/Roman_Dmowski-My%C5%9BlinowoczesnegoPolaka.pdf), s. 98, [dostęp: 10.09.2022].

Trudno jednak uznać taką tezę za słuszną, bowiem w jaki sposób traktować chociażby Romów, Kurdów czy Palestyńczyków – czyli narody, które nie posiadają i nigdy nie posiadały własnych struktur państwowych, a które zbudowały własną tożsamość narodową oraz wielowiekową tradycję będącą zasadniczym czynnikiem narodotwórczym? Czy zgodnie z powyższym założeniem grupy te należałoby wyrugować poza nawias narodowościowy? Odpowiedzi na te pytania wydają się oczywiste, zaś formułowanie tego typu stanowisk, zdaniem autora rodzi pole do szeregu nadużyć ideologicznych, prowadzących do traktowania takich nacji w sposób przedmiotowy.

Przy tak objawionym rozumowaniu występują zatem dwie zasadnicze (odmienne) koncepcje kształtowania bytu narodowego – pierwsza traktująca go jako ewoluujące zjawisko kultury, która poprzez swoje historyczne oddziaływanie na określoną grupę społeczną tworzy w jej strukturach silne więzi nadające jej przymiot narodowościowy, druga – zakładająca, iż jest on wyłącznie konstruktem określonej sytuacji społeczno-politycznej.

Jan Paweł II w osobistej refleksji stwierdził: *Jestem synem narodu, który przetrwał najstraszliwsze doświadczenia dziejów, którego wielokrotnie sąsiedzi skazywali na śmierć – a on pozostał przy życiu i pozostał sobą. Zachował własną tożsamość i zachował pośród rozbiorów i okupacji własną suwerenność jako naród – nie biorąc za podstawę przetrwania jakichkolwiek innych środków fizycznej potęgi jak tylko własna kultura, która się okazała w tym przypadku potęgą większą od tamtych potęg*¹⁰⁶.

Biorąc pod uwagę ogrom doświadczeń dziejowych Polaków – autor do dalszych rozważań nad ujawnieniem i omówieniem istoty i roli czynników narodotwórczych przyjął za słuszną historyczną perspektywę widzenia Jana Pawła II, nie negując jednocześnie aspektów politologicznych.

Ewa Banaszak-Karpińska, która również ujęła *naród jako zbiorowość kulturową* – wśród podstawowych elementów inicjujących jego kształtowanie wymieniła: religię, język, terytorium, mity, pochodzenie etniczne i założycielskie, folklor, sztukę, historię, tradycje, symbole¹⁰⁷.

Idąc w ten sposób *śladem chronologii historycznej* w pierwszej kolejności należy zbadać kwestię wspólnych korzeni o charakterze plemiennym.

¹⁰⁶ Jan Paweł II, dz. cyt., s. 36.

¹⁰⁷ E. Banaszak-Karpińska, *Naród w perspektywie kultury*, [w:] I. Szlachcicowa (red.), *Biografia a tożsamość*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2003, s. 178.

Od tego wyszedł również Jan Paweł II, który już na samym początku swoich wywodów podkreślił znaczenie jednoczenia się polskich grup etnicznych: *najważniejszym dla powstania narodu, z punktu widzenia etnicznego, jest chyba zespolenie dwóch wielkich plemion: Polan na północy, a na południu Wiślan. Nie były one jednak wyłącznym twórczym narodu polskiego. Stanowiły je również takie plemiona jak Słężanie, Pomorzanie czy Mazowszanie*¹⁰⁸.

Jednak zanim do tego doszło – kształtowała się już kultura i hierarchizacja społeczności prapolskiej (ludów słowiańskich).

W takim stanie rzeczy uznani badacze zagadnienia – Antoni Czubiński i Jerzy Topolski – wyróżnili trzy zasadnicze etapy takiego rozwoju:

- pierwszy – pojawienie się w obrębie związków plemiennych tak zwanej *góry plemiennej* (książąt, naczelników, warstwy kierowniczej);
- drugi – wykształcenie się struktury feudalnej społeczeństwa, polegającej na uzależnianiu biedniejszych od arystokracji plemiennej;
- trzeci – krystalizacja organizacji państwowej, która nie byłaby możliwa, gdyby nie wzrost kontaktów międzyplemiennych i rozwój cywilizacyjno-kulturowy¹⁰⁹.

Zygmunt Gloger w *Encyklopedyji staro-polskiej. Ilustrowanej* wywodził, że nazwa narodu polskiego pochodzi od określenia *Lachy*, którym *nazywano przed dziesięciu wiekami lub dawniej mieszkańców nad środkowej Warty i Gopła*. Od nazwy tegoż plemienia miała powstać nazwa państwa polskiego – *Polonia*¹¹⁰. Nazwa *Polak* natomiast używana była pierwotnie na określenie *rolnika (...) człowieka, mieszkającego już w polach a nie w lasach, żyjącego z pól a nie z łowów i produktów leśnych*¹¹¹.

W kształtowaniu polskiej tożsamości narodowej równie ważną rolę, jak naukowe ustalenia historyczne pełni legenda o powstaniu państwa polskiego. Jego mityczny twórca – Lech, który miał być bratem Czecha i Mecha (Rusa), bajecznych założycieli państwa czeskiego i ruskiego, w poszukiwaniu miejsca do osiedlenia dotarł do terenów dzisiejszej Wielkopolski, która to urzekła go urodzajem. Tam miał mu się objawić potężny ptak – orzeł, który jakby na powitanie woja rozpostarł skrzydła. Od orlego gniazda miał nazwać swoją pierwszą osadę – Gniezno, zaś Orzeł Biały stał się jego znakiem rozpoznawczym. Legenda ta znana każdemu Polakowi, jest niezwykle głęboko zakorzeniona w naszej

¹⁰⁸ Tamże, s. 33.

¹⁰⁹ A. Czubiński, J. Topolski, *Historia Polski*, Wydawnictwo Ossolineum, Wrocław 1988, s. 25-27.

¹¹⁰ Z. Gloger, *Encyklopedia staro-polska. ilustrowana. T. III*, [w:] <https://www.sbc.org.pl/dlibra/publication/7358/edition/7345>, s. 130, [dostęp: 10.09.2022].

¹¹¹ Tamże.

świadości. Motywy orła, orlego gniazda, Lecha – stały się bardzo silnie utrwalonym wątkiem kulturowym, w tym w literaturze¹¹².

Poczucie przynależności Polaków do *słowiańszczyzny* było szczególnie eksponowane na przełomie XVII i XIX wieku, kiedy to sztuka, a w zasadniczej mierze literatura doby romantyzmu starała się upowszechnić słowiańskie wierzenia, mity i folklor. Sięgnięcie do najgłębszych korzeni naszej narodowości było próbą odnalezienia zatraconej politycznie polskości. Było to niezwykle istotne dla pozbawionego bytu państwowego narodu znajdującego się wówczas pod zaborami.

Wybitna badaczka kultury tej epoki Maria Janion stwierdziła, że *Romantycy odkryli jakiś szczególny rodzaj nie do końca zdiagnozowanej amnezji narodowej*, której zasadniczą przyczyną miała być nieznamość własnego rodowodu. Romantyzm, przywołując bajeczne dzieje Słowian starał się wskazać na czasy ich potęgi i świetności, a tym samym wzbudzić poczucie wielkości polskości¹¹³.

Andrzej de Lazari – literaturoznawca i historyk idei – sformułował natomiast tezę, że *dla nas, Polaków, kategoria wspólnoty słowiańskiej jest już jedynie romantycznym wspomnieniem*, bowiem obecnie dla podkreślenia własnej przynależności narodowej raczej chętniej eksponujemy swoją piastowskość (królewskość) niż słowiańszczyznę¹¹⁴. Wspólnym mianownikiem tych odwołań była natomiast chęć podkreślenia naszej etnicznej wielkości – w odniesieniu do innych nacji europejskich.

Bez wątplenia punktem zwrotnym w dziejach narodu polskiego było przyjęcie w roku 966 chrztu przez Mieszka I. Zdaniem Jana Pawła II akt ten odegrał decydującą rolę w kształtowaniu polskiej tożsamości¹¹⁵. Przyjęcie przez Polskę chrześcijaństwa stanowi swoistą cezurę historycznego usankcjonowania bytu naszej państwowości i to nie tylko w obrębie budującego się państwa, ale również na arenie międzynarodowej.

W roku 966 ujawnił się tym samym jeden z najważniejszych polskich czynników narodotwórczych – wspólna religia, która do tej pory nie posiadała swojej

¹¹² Motyw orła pojawia się m.in.: w *Warszawiance* – pieśni z okresu powstania listopadowego, wierszu Marii Konopnickiej *Orzeł wraca*; wierszu Władysława Bełzy, na którym wychowały się liczne pokolenia Polaków – *Katechizm polskiego dziecka*, pieśni *Boże Coś Polskę*; motyw Lecha: „Ocknij się Lechu, przerwij sen twardy. Czuwa na kark twój bisurman hardy” z *Pieśni anonimowej na zdobycie Krzemieńca w 1627 r. przez Turków*.

¹¹³ M. Janion, *Niesamowita słowiańszczyzna. Fantazmaty literatury*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2006, s. 28.

¹¹⁴ cyt. za A. Zawisza, *Co jeszcze łączy Słowian*, [w:] <https://www.tygodnikprzeklad.pl/co-jeszcze-laczy-slowian/> [dostęp: 16.09.2022].

¹¹⁵ Jan Paweł II, dz. cyt., s. 33.

eschatologicznej istoty – wierzenia Słowian skupiały się na emanacji przyrody, (szczególnie słońca), były pełne magii i bliżej niesformalizowanych religijnie obrzędów¹¹⁶.

Przyjęcie przez państwo Polan chrześcijaństwa miało nieocenione znaczenie dla dalszego kształtowania się świadomości państwowej. Sprowadzenie do kraju misji kościelnej z biskupem Jordanem i utworzenie w roku 968 biskupstwa w Poznaniu, działalność misyjna św. Wojciecha oraz powołanie kolejnych organizacji kościelnych w Gnieźnie, Krakowie, Wrocławiu i Kołobrzegu wykształciły bowiem samoistnie formowanie się struktur kościelno-państwowych, których podstawową komórką były parafie. Wreszcie to chrześcijaństwo stało się głównym stymulatorem rozwoju polskiej kultury sakralnej w wymiarze nie tylko religijnym, ale również językowym i architektonicznym.

Reasumując, chrzest w państwie Polan należy uznać za fundamentalny akt kulturowo-polityczny. Można śmiało przyjąć, iż od tej pory świadomość narodowa współistniała i wzajemnie się przenikała ze świadomością religijną. Zasadnym zatem stało się omówienie w szerszym zakresie roli jaką pełniło chrześcijaństwo i Kościół Katolicki w kształtowaniu się polskich tradycji narodowościowych.

Począwszy od średniowiecza religia zespoliła się na stałe z kształtującą się kulturą i tradycją. Więcej, należy stwierdzić, iż w zasadniczej mierze to Kościół Katolicki – poprzez fakt posiadania w swojej jurysdykcji niemal całego aparatu oświatowego państwa – decydował o kształcie przekazywanych społeczeństwu treści obywatelskich.

Trend ten szczególnie był widoczny w okresie *reformacji*, gdy z jednej strony aktywne działalnie świeckiej części społeczeństwa, mające na celu upowszechnianie tolerancji dla innowierców, z drugiej zaś sprowadzonego w 1564 roku do Polski zakonu jezuitów, którego zadaniem było przeciwdziałanie odstępstwom od katolicyzmu. Jezuici toczyli długotrwałe spory o wpływy na kształt oświaty z Akademią Krakowską i na pewien czas ograniczyli w Polsce oddziaływanie nowych prądów europejskich¹¹⁷.

Zespolenie religii i spraw państwowych było tak silne, iż stało się wspólnym poziomem działań społecznych. Obrona wiary katolickiej była powszechnym obowiązkiem obywatelskim, na równi z obroną terytorium państwa.

W tradycji *szlacheckiej* funkcjonowało przekonanie, że Polska stanowi *przedmurze chrześcijaństwa*. Jednoczyło ono szlachtę do walki z wrogimi nacjami – Turcją, Tatarami

¹¹⁶ A. Czubiński, J. Topolski. dz. cyt., s. 32.

¹¹⁷ J. Chałasiński, *Naród i kultura*, wyd. Książka i Wiedza, Warszawa 1968, s. 106.

i Moskwą. Emanacją tej idei była wyprawa wojenna króla Jana III Sobieskiego – *odsiecz wiedeńska* w 1683 roku – w celu odparcia tureckiej inwazji na Europę. Zwycięska bitwa – w świadomości Polaków – jest jednym z symboli wielkomocarstwowości Polski, chętnie przywoływanym w chwilach społecznej konsolidacji, dla podkreślenia polskiej siły narodowej¹¹⁸.

Istotną rolę w procesie narodotwórczym odegrała kwestia religijna w trakcie toczonych w latach 1655-1660 wojen polsko-szwedzkich. Słynne śluby króla Jana Kazimierza w katedrze lwowskiej w 1656 roku, a szczególnie obrona częstochowskiego klasztoru – stały się nie tylko narodowymi symbolami pobudzającymi ducha Polaków, stanowiły także impuls do przeciwstawienia się szwedzkiemu najeźdźcy, który zdecydował się zaatakować *największą świętość* polskiego chrześcijaństwa¹¹⁹.

Kościół Katolicki był też najważniejszą instytucją, która podtrzymywała i kształtowała świadomość narodową w okresie rozbiorowym. Pomimo silnych restrykcji ze strony zaborców utrzymywał silne więzi z całym społeczeństwem. Wielu duchownych osobiście angażowało się w walkę o niepodległość. Biorąc pod uwagę fakt, iż na początku XX wieku 90% ludności polskich miast i wsi to praktykujący katolicy¹²⁰, była to instytucja, która miała największe możliwości oddziaływania na polską świadomość kulturowo-polityczną.

Podjęmowane przez państwa zaborcze, głównie Rosję i Prusy próby wynaradawiania Polaków spotkały się z silnym oporem społecznym, i to głównie za sprawą jednoczenia się wokół instytucji kościelnych i *swojej* religii – utożsamianej z polskością. Podkreślić należy, że istotne znaczenie w tym procesie odegrała literatura i sztuka, w której religijny patriotyzm pełnił rolę spoiwa religijności ze świadomością narodową.

Publicysta Jerzy Surdykowski zwrócił uwagę na jeszcze jeden istotny aspekt funkcjonowania Kościoła Katolickiego w tym okresie, a mianowicie niemal ortodoksyjne podejście do spraw religijnych obrzędów, przy jednoczesnym zamknięciu się na europejskie trendy światopoglądowe. Takie zachowawcze stanowisko miało, jego zdaniem przynieść niezwykle pozytywny efekt w postaci ukształtowania się społeczeństwa o silnie skryształizowanym myśleniu patriotycznym, stanowiącym przeciwwagę dla wynaradawiającej presji zaborców¹²¹.

¹¹⁸ Zob.: <https://culture.pl/pl/dzielo/jan-matejko-sobieski-pod-wiedniem> [dostęp: 28.09.2022].

¹¹⁹ Wydarzenia te do rangi narodowego *sacrum* podniósł w powieści *Potop* H. Sienkiewicz.

¹²⁰ A. Friszke, E.C. Król (red.), *Historia. Encyklopedia szkolna*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 2004, s. 417.

¹²¹ J. Surdykowski, *Duch Rzeczypospolitej*, wyd. PWN, Warszawa 2001, s. 81

Spółeczna rola katolicyzmu przybrała ponownie na sile i znaczeniu w okresie istnienia *Polski Ludowej*, która w swoim ideologicznym założeniu dążyła do jak najgłębszej sekularyzacji społecznej. Prymas Polski – Stefan Wyszyński, który wspierał niepodległościowe dążenia Polaków stał się duchowym przywódcą narodu. Sytuacja ta doprowadziła do tak silnych napięć na linii władza – Kościół Katolicki, że podjęto decyzję o internowaniu prymasa (przebywał w odosobnieniu w latach 1953-1956). Fakt ten stał się elementem społecznego scementowania wokół wspólnej sprawy – religii¹²².

Prawdziwym impulsem społecznej emanacji katolicyzmu był wybór w roku 1978 Karola Wojtyły na urząd papieża. Jego pielgrzymki do kraju powodowały niedającą się opanować społeczną euforię religijno-polityczną. Modlitewne spotkania z papieżem – Polakiem przeradzały się w swoiste manifestacje wolnościowe. Papieskie homilie budowały w narodzie świadomość zbiorowej siły i możliwość społecznego nieposłuszeństwa wobec komunistycznej władzy¹²³.

Przemiany jakie nastąpiły po 1989 roku nie byłyby możliwe bez ingerencji Kościoła w życie publiczne. Co istotne, ten wpływ na kształtowanie postaw obywatelskich jest nadal znaczący, chociaż z różnych powodów nie jest tak silny, jak to miało miejsce w okresie transformacji ustrojowej.

Z badań Głównego Urzędu Statystycznego (GUS) wynika, że znacząca część społeczeństwa deklaruje wciąż swoje przywiązanie do religii, jednak już tylko niewiele ponad 11% swoją identyfikację religijną określa jako *głęboką*, 10,7% to niezdecydowani (poszukujący), ponad 5% badanych deklaruje obojętny stosunek do wiary, zaś 3% określa siebie jako *niewierzący*¹²⁴.

Mirosław Marody w prowadzonych przez siebie badaniach nie dostrzegł już tego szczególnego związku pomiędzy religijnością a aktywnością obywatelską, chociaż jak podkreślił – osobom słabo wykształconym stanowisko hierarchii kościelnej ułatwia orientację w sprawach publicznych¹²⁵.

¹²² Szerzej: A. Micewski, *Kardynał Wyszyński, Prymas i Mąż Stanu*, Tom I i II, Wydawnictwo Editions Du Dialogue, Paryż 1982.

¹²³ Wymiar symboliczny miała przede wszystkim homilia wygłoszona 2 czerwca 1979 roku w Warszawie na Placu Zwycięstwa.

¹²⁴ *Życie religijne w Polsce. Wyniki badania spójności społecznej w Polsce 2018*, [w:] https://stat.gov.pl/files/gfx/portalinformacyjny/pl/defaultaktualnosci/5500/8/1/1/zycie_religijne_w_polsce_wyniki_badiana_spojnosci_spoecznej_2018.pdf [dostęp: 28.09.2022].

¹²⁵ M. Marody, *Przemiany religijności Polaków* [w:] A. Jasińska-Kania, M. Marody (red.), *Polacy wśród Europejczyków*, wyd. Scholar, Warszawa 2002, s. 161-164.

Mimo widocznego współcześnie osłabiania wpływów Kościoła na kształt świadomości obywatelskiej – bezspornym pozostaje fakt, iż w ogólnej perspektywie historycznej rola ta była znacząca. O tym, jak wielkie znaczenie w kształtowaniu tożsamości narodowej Polaków mają idee chrześcijańskie świadczy fakt odwołania się do nich w najwyższych aktach państwowych.

Już twórcy Konstytucji 3 maja z 1971 roku w pierwszym rozdziale podkreślali rolę wiary: *Religią narodową panującą jest i będzie wiara święta rzymska katolicka ze wszystkimi jej prawami. Przejście od wiary panującej do jakiegokolwiek wyznania jest zabronione pod karami apostazji. Że zaś ta sama wiara święta przykazuje nam kochać bliźnich naszych, przeto wszystkim ludziom, jakiegokolwiek bądź wyznania, pokój w wierze i opiekę rządową winniśmy i dlatego wszelkich obrządków i religij wolność w krajach polskich, podług ustaw krajowych, warujemy*¹²⁶. Waga tego czynnika została wyeksponowana nie tylko w konstrukcji treściowej tego, można rzec religijno-państwowego przepisu, ale także poprzez umiejscowienie zapisu w rozdziale pierwszym.

Podobnie postąpili ustawodawcy obecnej *ustawy zasadniczej*, gdzie w Preambule czytamy: *(...) my, Naród Polski – wszyscy obywatele Rzeczypospolitej, zarówno wierzący w Boga będącego źródłem prawdy, sprawiedliwości, dobra i piękna, jak i nie podzielający tej wiary a te uniwersalne wartości wywodzący z innych źródeł, równi w prawach i w powinnościach wobec dobra wspólnego – Polski, wdzięczni naszym przodkom za ich pracę, za walkę o niepodległość okupioną ogromnymi ofiarami, za kulturę zakorzenioną w chrześcijańskim dziedzictwie Narodu i ogólnoludzkich wartościach (...) ustanawiamy Konstytucję Rzeczypospolitej Polskiej jako prawa podstawowe dla państwa*¹²⁷.

Z powyższych rozważań natury historyczno-politycznej można wyprowadzić wniosek, iż rola religii chrześcijańskiej, czy szczegółowiej ujmując – katolicyzmu – w kształtowaniu się naszego narodu zyskiwała na znaczeniu przed wszystkim w newralgicznych momentach dziejowych (okresy wojen przełomu XVII i XVIII, czas rozbiorowy, czy dążenia niepodległościowe po roku 1945), które wymagały szczególnej konsolidacji społecznej.

Jej istota opiera się na dwóch płaszczyznach: duchowej i instytucjonalnej. Pierwsza wynika ze zbiorowej wspólnoty ducha, a zatem przywiązania do tych samych wierzeń

¹²⁶ T. Kołodziejczyk, M. Pomianowska (oprac.), *Konstytucje w Polsce 1791-1990* [w:] <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/kpol/1791.html>, s. 14, [dostęp: 16.09.2022].

¹²⁷ *Ustawa z dnia 2 kwietnia 1997 r. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej* (Dz.U. Nr 78 poz. 483 z późn. zm.) - preambuła.

i dogmatów, które stanowią podstawę tworzenia się siatki religijnych więzi społecznych, druga z działalności Kościoła jako instytucji powołanej do kształtowania świadomości społeczno-religijnej.

Niemal równoległe z rozwojem chrystianizacji zaczął się formować polski byt państwowy. Zasadniczą rolę w tym procesie przypisuje się Mieszkowi I.

Jak podają A. Czubiński i J. Topolski – pierwsza pisana wzmianka o tym władcy pochodzi z 963 roku, a zamieszczona została w *Widukindaz Korbei, kronice saskiej* i przedstawiała go jako wodza przeciwstawiającego się niemieckiej ekspansji na wschód¹²⁸.

Ludność, na czele której stanął Mieszko I jednoczyła się, aby bronić własnego terytorium. Biorąc jednak pod uwagę początki formowania się państwowości – należy raczej przyjąć, że więź między ówczesnym społeczeństwem a państwem miała charakter doraźny i nie wynikała w pełni z poczucia wspólnej przeszłości. Co najwyżej – pewną rolę mogły odgrywać na tym etapie czynniki wspólnoty etnicznej. Należy przyjąć, iż w początkach polskiej państwowości były to bardziej wspólnoty etniczno-terytorialne niż narodowe.

Bolesław Chrobry kontynuował dzieło umacniania państwa. Doniosłym czynnikiem wpływającym na kształtowanie struktury narodowej była jego koronacja w 1025 roku, która stanowiła jednocześnie wyraz tendencji do jedności państwa. Korona – atrybut władzy monarszej stała się na wiele stuleci symbolem wspólnoty narodowej. Panowaniu Bolesława Chrobrego należy także przypisać upowszechnienie nazwy *Polska* – między innymi poprzez wprowadzenie do obiegu denara z łacińskim napisem *Princes Polonie* oraz zbudowanie potęgi militarno-terytorialnej, dzięki której Polska postrzegana była jako jedno z silniejszych państw w ówczesnej Europie¹²⁹.

W późniejszych latach kraj przeżywał kryzys, co ostatecznie doprowadziło do upadku władzy monarszej, którą dopiero w roku 1039 przywrócił Kazimierz Odnowiciel. Jego następcy – Bolesław II Śmiały i Bolesław III Krzywousty – kontynuowali ekspansję terytorialną i wzmacniali pozycję międzynarodową kraju.

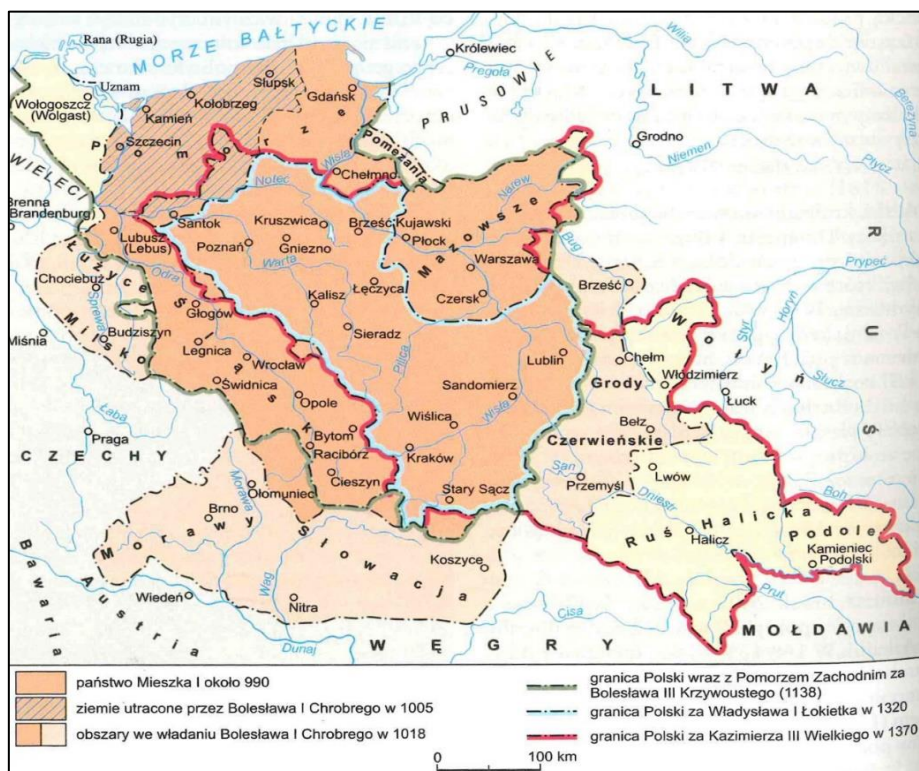
Proces ten został jednak zatrzymany na skutek rozbicia dzielnicowego (1138-1320). Samodzielne rządy książąt dzielnicowych doprowadziły do osłabienia władzy królewskiej oraz utraty dużej części ziem. Odbudowa państwa, w tym terytorialna nastąpiła za czasów

¹²⁸ A. Czubiński, J. Topolski. dz. cyt., s. 32.

¹²⁹ Tamże., s. 31-34.

Władysława Łokietka i Kazimierza Wielkiego. W okresie od X do XIV wieku granice państwa polskiego ulegały bardzo istotnym zmianom, co przedstawia Rysunek 2.

Rysunek 2. Zmiany terytorialne państwa polskiego w okresie od X do XIV wieku

Źródło: A. Friszke, E.C. Król (red.), *Historia. Encyklopedia szkolna*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 2004, s. 642.

W roku 1385, w wyniku wygaśnięcia dynastii Piastów i jednoczesnego rosnącego zagrożenia za strony Zakonu Krzyżackiego, zawarto układ z Wielkim Księciem Litewskim Jagiełą, na mocy którego objął on tron polski.

Inicjatywa ta nie tylko zapoczątkowała wieloletnie panowanie nowej dynastii królewskiej, ale jednocześnie doprowadziła do iście *rewolucyjnego* przeobrażenia – połączenia unią personalną (narody łączyła osoba króla) dwóch państw Polski i Litwy.

Rzeczypospolita Obojga Narodów stałą się płaszczyzną zespalającą wiele kultur i narodów, co istotne proces ten przebiegł nie na drodze podbojów militarnych, ale układów pokojowych. Do niemal jednolitego etnicznie narodu polskiego dołączyli Litwini, Rusini, Białorusini, Ukraińcy, Tatarzy, Ormianie oraz inne nacje. Po przekształceniu w 1569 roku (unia lubelska) dotychczasowego związku personalnego w unią realną

(równości praw obu narodów) – granice Rzeczypospolitej rozrosły się do największych w dziejach Polski rozmiarów. Powstała w ten sposób nie tylko europejska potęga terytorialno-militarna, ale także państwo wielokulturowe. Stan ten obrazuje Rysunek 3.

Rysunek 3. Zmiany terytorialne w okresie Rzeczypospolitej Obojga Narodów

Źródło: A. Friszke, E.C. Król (red.), *Historia. Encyklopedia szkolna*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 2004, s. 644.

Po śmierci (1572 r.) Zygmunta Augusta – ostatniego Jagiellona – rozpoczął się proces upadku państwa polskiego. Postępujący kryzys wewnętrzny – liczne rokosze i konfederacje, zrywanie sejmów i nieustanna rywalizacja rodów magnackich o wpływy polityczne, narastająca nietolerancja religijna – które Antoni Mączak określił mianem prywatyzacji publicznej¹³⁰, doprowadziły do utraty suwerenności i podziału jej terytorium pomiędzy Rosję, Prusy i Austrię (1772, 1793 i 1795 rok).

Konieczność odzyskania narodowej przestrzeni była jednym z kluczowych czynników inicjujących zrywy niepodległościowe: *Insurekcję Kościuszkowską* (1794), *Powstanie Listopadowe* (1830) czy *Powstanie Styczniowe* (1863). Ziszczenie tych dążeń nastąpiło dopiero po zakończeniu I wojny światowej – 11 listopada 1918 roku.

¹³⁰ A. Mączak, *Rzeczypospolita* [w:] A. Mączak, H. Samsonowicz, A. Szwarc, J. Tomaszewski, *Od plemion do Rzeczypospolitej. Naród, państwo, terytorium w dziejach polski*, wyd. Książka i Wiedza, Warszawa 1999, s. 142.

Kształtowanie się granic II Rzeczypospolitej było procesem niezwykle burzliwym, na który składało się wiele czynników natury politycznej i kulturowej. Bez wątpienia istotnym był pierwiastek wielkomocarstwowości, który nie upadł mimo 123. lat niebytu państwa i jego instytucji. Idea odzyskania dawnych granic, a tym samym scalenia dotychczas sztucznie podzielonego społeczeństwa, implikowało potrzebę walki o odzyskanie oraz utrzymanie utraconych na skutek zaborów ziem. Zmiany terytorialne w okresie istnienia II Rzeczypospolitej obrazuje Rysunek 4.

Rysunek 4. Terytorium II Rzeczypospolitej

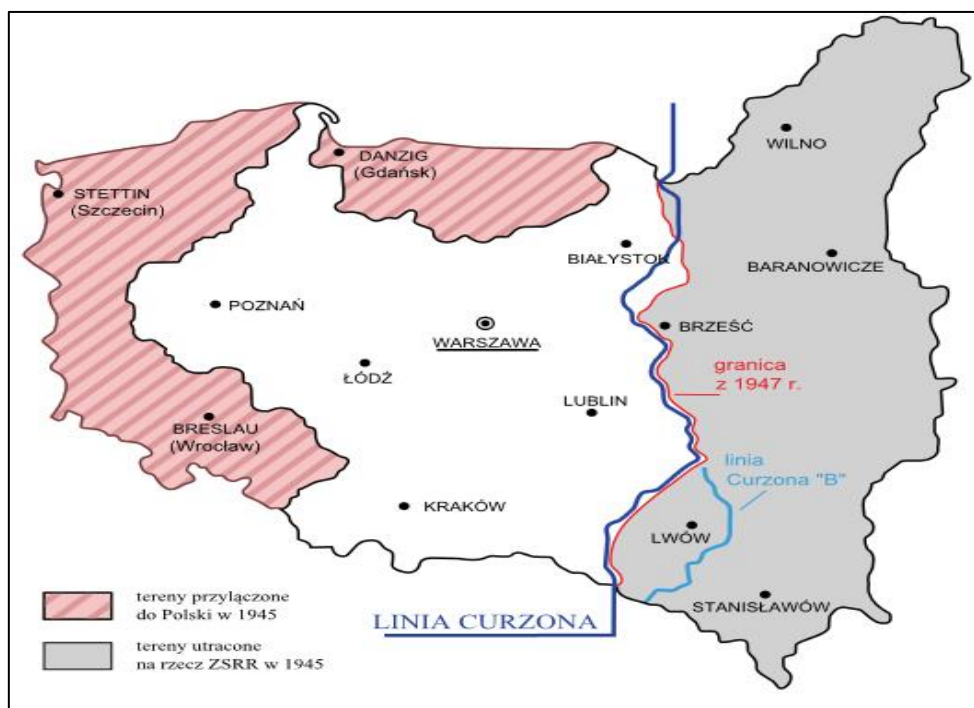

Źródło: A. Friszke, E.C. Król (red.), *Historia. Encyklopedia szkolna*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 2004, s. 647.

Po 17 września 1939 roku, na skutek działań wojennych i porozumień między hitlerowskimi Niemcami i Związkiem Sowieckim doszło do ponownego rozbioru ziem Polski. Potrzeba odzyskania niepodległości zdeteterminowała Polaków do podejmowania walki zbrojnej u boku aliantów, niemal na wszystkich frontach II wojny światowej. Niestety, ostatecznie to nie Polacy zdecydowali o kształcie politycznym i terytorialnym

swojej ojczyzny, a racje polityczne i ustalenia wielkich mocarstw w Jałcie i Poczdamie¹³¹. Stan terytorialny okresu pojałtańskiego przedstawia Rysunek 5.

Rysunek 5. Kształtowanie granic Polski po II Wojnie Światowej

Źródło: <https://www.nowastrategia.org.pl/granic/> [dostęp: 16.09.202w].

Podsumowując w ten sposób przeprowadzone rozważania, można uznać, że posiadanie wspólnej przestrzeni państwowej rodzi w świadomości społecznej aktywizację obszarowego *status quo*, inicjuje czynnik obronny w przypadku jego zagrożenia, które pojmowane jest nie tylko jako zamach na dobra terytorialne, ale także kulturowe.

W tym miejscu za konieczne zdaniem autora należałoby przywołać stanowienie Zenona Grabarczyka, który stwierdził, że *język narodu jest społeczną formą poznania. W języku zawiera się całość poznania (...) to wspólne dobro nie składa się tylko z fonetycznych elementów językowych, lecz przede wszystkim z ciągle przekazywanych treści, pojęć i form myślenia (...)* Nad uformowaniem języka pracują liczne pokolenia, lokując w nim swe myśli i doświadczenia. Język przekazuje te wyniki następnym pokoleniom¹³².

Wybitny historyk i badacz dziejów kultury polskiej – Janusz Tazbir – w swoich rozważaniach nad rolą języka w kształtowaniu świadomości narodowej postawił tezę, że

¹³¹ J. Karski, *Wielkie mocarstwa wobec Polski 1919-1945*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 2014, s. 20-28.

¹³² Z. Grabarczyk, *Język ojczysty i naród*, „Acta Neophilologica” V 2003, s. 63.

wzajemny stosunek świadomości zrazu etnicznej, a następnie narodowej można by porównać do dwóch kół. Jedno z nich, to duże, obejmuje wszystkich ludzi mówiących po polsku, ale nieświadomych tego, iż są Polakami. Drugie, początkowo bardzo małe, to grupy, najpierw elitarne, nie tylko władające tym językiem, lecz także mające poczucie przynależności do określonego narodu i związane z jego tradycjami historycznymi. Od X stulecia aż po wiek XX ta druga grupa, wpisana w pierwsze, obszerne koło stopniowo rośnie (...) po zakończeniu II wojny światowej wszyscy lub niemal wszyscy, mówiący po polsku, wiedzą, że są Polakami, a tym samym dziedzicami historycznej spuścizny¹³³.

Jak zatem kształtowanie owej spuścizny przebiegało i jaką rolę w tym procesie odegrały więzy językowe?

Początki polonizacji języka sięgają drugiej połowy XIII wieku. Powszechnie uznaje się, iż najstarszym zdaniem utrwalonym na piśmie w języku polskim jest tzw. *zdanie henrykowskie* – *daj, ac ja pobruszę, a ty poczzywaj* – zawarte w manuskrypcie *Księga Henrykowska* z 1270 roku.

Wybitna badaczka literatury średniowiecza – Teresa Michałowska stwierdziła, że pierwszeństwo należy dać tak zwanym *zdanom legnickim* zanotowanym w nieistniejącej już *Kronice łacińskiej* z około roku 1260, której autorem miał być Wincenty z Kielczy: *biegajcie, biegajcie* w znaczeniu *uciekajcie* i *dalej gorze się nam stało* w znaczeniu *spadło na nas wielkie nieszczęście*¹³⁴.

Zasadniczy rozwój polskiego piśmiennictwa przypada na przełom XIII i XIV wieku. Wówczas to pojawiły się teksty: *Bogurodzicy*, *Kazań świętokrzyskich* czy *Psalterza floriańskiego* mające fundamentalny wpływ na kształtowanie się polskich wartości oraz rodzimych konotacji społecznych.

Szczególne ważną rolę pełniła *Bogurodzica*, uznawana za najstarszy zachowany polski tekst poetycko-religijny. I choć wśród badaczy polskiej literatury brak jest zgody co do autorstwa i czasu jej powstania, bezsporne jest jej znaczenie w polskiej kulturze¹³⁵.

Początkowo pieśń ta wykonywana była wyłącznie w trakcie obrzędów religijnych. Jak podaje T. Michałowska – około roku 1450, za jej śpiewanie udzielano odpustów¹³⁶. Z czasem stała się pieśnią rycerską i państwową. Jan Długosz określił ją mianem (łac.) *caremn partium*, czyli pieśni ojczyźnianej. Była śpiewana przez rycerstwo pod

¹³³ J. Tazbir, *Język polski a świadomość narodowa*, „Nauka” 2011 nr 2, s. 1.

¹³⁴ T. Michałowska, *Średniowiecze*, wyd. PWN, Warszawa 2002, s. 265-266.

¹³⁵ Tamże, s. 293

¹³⁶ Tamże.

Grunwaldem, a także podczas innych bitew – między innymi pod Nakłem (1431), Wilkomierzem (1435) czy Warną (1444)¹³⁷. Podczas koronacji polskich władców – pełniła rolę przynależną hymnowi narodowemu¹³⁸. Współcześnie wykonywana jest w trakcie uroczystości o podniosłym, patriotycznym charakterze.

W tym miejscu należy podkreślić, że faktyczny postęp polonizacyjny przypadł na drugą połowę wieku XVI. Był on wynikiem przede wszystkim rosnącego prestiżu społecznego szlachty oraz przywilejów stanowych, a także mocarstwowej pozycji Polski¹³⁹.

Do najcenniejszych wartości naszej kultury tego okresu należy dorobek literacki Jana Kochanowskiego, zaś sformułowany przez Mikołaja Reja swoisty manifest narodowościowy zawarty w słowach: *A niechaj narodowie wždy postronni znają, iż Polacy nie gęsi, iż swój język mają*¹⁴⁰ – stał się symbolem polskiej odrębności kulturowej.

W okresie *Rzeczypospolitej Obojga Narodów* język polski dość szybko przeniósł się w obręb kulturowy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Fakt ten dostrzegł w roku 1517 profesor Akademii Krakowskiej Maciej z Miechowa, konstatując, że litewski stał się już tylko językiem wsi, zaś szlachta przejęła polską mowę i obyczaje¹⁴¹.

W drugiej połowie XVII stulecia polszczyzna objęła swoimi wpływami kolejne obszary i stała się najpopularniejszym językiem słowiańskim i jednocześnie podstawowym narzędziem komunikacji międzynarodowej¹⁴². Było to o tyle istotne, że ówczesna Polska była państwem wielokulturowym. Ten trend został zahamowany w dobie oświecenia przez język francuski, który stał się językiem europejskim, ponadnarodowym.

J. Tazbir analizując rolę języka polskiego w procesie kształtowania się narodu doszedł do wniosku, że język pełni rolę klucza bezpieczeństwa państwa, zarówno wewnętrznego jak i zewnętrznego¹⁴³.

Biorąc pod uwagę takie wydarzenia historyczne jak *bunt wójta Alberta* z 1312 roku (zbrojne wystąpienie niemieckojęzycznych kupców krakowskich przeciwko księciu kujawskiemu Władysławowi) czy *bunty kozackie* w XVII wieku należy tezę tę uznać

¹³⁷ W. Kopaliński, dz. cyt., s. 107.

¹³⁸ A. Furdal, *Polska oda do radości. Język i kultura narodowa we wspólnej Europie*, wyd. Ossolineum, Warszawa 2000, s. 33.

¹³⁹ J. Tazbir, dz. cyt., s. 2.

¹⁴⁰ W. Kopaliński, dz. cyt., s. 317.

¹⁴¹ M. Miechowita (przekład z j. łac. T. Bieńkowski) *Opis Sarmacji azjatyckiej i europejskiej*, wyd. Ossolineum, Wrocław 1972, s. 71.

¹⁴² J. Tazbir, dz. cyt., s.4.

¹⁴³ Tamże, s. 12.

za całkowicie słuszną. Z pewnością odmienność językowa nie była w przypadku tych wydarzeń czynnikiem zasadniczym, ale bez wątpienia stanowiła rodzaj swoistego *zapalnika*, a w trakcie ich trwania była rodzajem *ognia* podgrzewającego wrogość wobec polskiej państwowości¹⁴⁴.

Podobnymi intencjami kierowali się twórcy *Konstytucji 3 Maja*, którzy dostrzegli potrzebę spolonizowania oraz upodmiotowienia wszystkich warstw społecznych a nie tylko szlachty¹⁴⁵. Idei tej przyświecało przekonanie, że *język ojczysty udoskonalony, do edukacji użyty i do wszystkich sprzęzyn rządu przyjęty, nierównie bardziej ustanawia charakter narodu niż suknia, nierównie bardziej klei z sobą wszystkie prowincje*¹⁴⁶.

Działania oświeceniowych reformatorów nie zapobiegły upadkowi politycznemu I Rzeczypospolitej. Wieszczono nawet, że skoro podjęte reformy nie ochroniły bytu państwowego, który z oczywistych względów jest ostoją języka, to ten sam los czeka polską mowę. Franciszek Karpiński w wierszu *Do księżęcia Mikołaja Repnina* pisał: *Ten język i te wiersze słowami polskimi. Może za sto lat nie będą znane w tej ziemi*¹⁴⁷.

Nie ziściły się jednak te pesymistyczne wizje – polska mowa przetrwała w całej swej krasie kulturowej, na co wpływ miało wiele czynników, z których zasadniczym był rozwój polskiej literatury. I co warte jest podkreślenia, język przetrwał, pomimo tego, że jak pisał Bolesław Prus *nie szczepiono go gwałtem* (kierując aluzje wobec przemocowego procesu germanizacji i rusyfikacji narodu)¹⁴⁸.

Polszczyzna była jednym z istotnych czynników, które wzbudziły u chłopstwa poczucie świadomości narodowej, co zaskutkowało zaangażowaniem tej warstwy społecznej w walkę wyzwoleńczą w okresie Powstania Styczniowego.

Doskonałym podsumowaniem doczasowych rozważań nad historyczną i kulturową rolą języka w procesie podtrzymywania bytu narodowego w czasach rozbiorów może być stanowienie ogłoszone przez Aleksandra Brücknera – *miały więc język i literatura ojczysta zastępować wszystko, co innym, szczęśliwszym narodom samoistny ich byt polityczny udziela: miały jednoczyć, co podzieliły granice polityczne*¹⁴⁹.

¹⁴⁴ Aspekt ten wypuklił wielokrotnie H. Sienkiewicz w powieści *Ogniem i mieczem*.

¹⁴⁵ Grześkowiak-Krwawicz A., dz. cyt., rozdz. IV.

¹⁴⁶ M. Jagiełło, *Narody i narodowości. Przewodnik po lekturach*, t. I, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2010, s. 11.

¹⁴⁷ cyt. za J. Tazbir, *Wymazana z liczby narodów*, „Tygodnik Powszechny” 1999, nr 39, [w:] <http://www.tygodnik.com.pl/apokryf/15/tazbir.html> [dostęp: 16.09.2022].

¹⁴⁸ Z. Szweykowski, *Twórczość Bolesława Prusa*, wyd. Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1972, s. 384.

¹⁴⁹ A. Brückner, *Początki i rozwój języka polskiego*, wyd. PWN, Warszawa 1974, s. 99.

Odrębną grupę stymulatorów narodowotwórczych stanowią *mity* oraz *symbole narodowe*. Ich indywidualność wynika z faktu, że w odróżnieniu od dotąd omawianych czynników (pochodzenie, wiara, język, terytorium) istotny jest walor emocjonalno-metaforyczny.

W procesie kształtowania się polskiej tożsamości narodowej najsilniej zaznaczył się mit *sarmatyzmu*. To wciąż obecna w polskiej świadomości, swoista ideologia z przełomu XVII i XVIII wieku, oparta na tezie szesnastowiecznych kronikarzy – Macieja Miechowity i Marcina Bielskiego – że rycerstwo polskie i wywodząca się z niego szlachta to potomkowie starożytnych Sarmatów spokrewnionych ze Scytami, dzielnych jeźdźców zbrojnych w łuki i miecze¹⁵⁰.

Sarmata (szlachcic) to człowiek o silnie rozwiniętym poczuciu wolności osobistej, przeradzającej się często w anarchię, megalomanię połączoną z wiarą w kulturową i religijną misję szlachty. Do cech wyróżniających szlachtę zaliczano także, ksenofobię i nietolerancję wobec *innych*, fanatyzm religijny połączony najczęściej z powierzchowną dewocją oraz wprowadzenie wzorów *wschodnich* w ubiorze szlacheckim¹⁵¹.

Charakterystyczne przy tym, że choć koncepcja ta od czasów oświeceniowych zaczynała nabierać wyraźnie negatywnych konotacji znaczeniowych, to głęboko wbiła się w rodzime dziedzictwo kulturowe, a w szczególny sposób upowszechniona została w *romantycznej ideologii mesjanizmu* traktującego Polaków jako *naród wybrany*. Utwierdziła przekonanie nie tylko o odrębności, ale przede wszystkim o wyższości w stosunku do innych nacji.

Powrót do takiej *szlachetczyzny* zaczął być szczególnie widoczny po okresie przemian ustrojowych roku 1989 i przejawiał się między innymi w nabywaniu podupadłych majątków ziemskich, modzie na noszenie sygnetów herbowych w celu podkreślenia własnej wartości wynikającej w istocie wyłącznie ze statusu majątkowego a nie kulturowego.

To w *sarmatyzmie* należy upatrywać korzeni – typowych dla polskiej tradycji – organizowanych z coraz większym przepychem uroczystości rodzinnych, które wielokrotnie nie odzwierciedlają faktycznych możliwości finansowych ich organizatorów (słynne: *zastaw się, a postaw się*).

¹⁵⁰ W. Kopaliński, dz. cyt., s. 1037.

¹⁵¹ T. Łepkowski, *Uparte trwanie polskości*, Wydawnictwo Aneks, Londyn-Warszawa 1989, s. 30.

Równie krytycznie należy ocenić wszelkiego rodzaju pseudocharytatywne inicjatywy osób o wysokim statusie materialnym, które markując troskę o potrzebujących starają się przemyć w przestrzeń publiczną poczucie swojej wyższości.

W kontekście tych zjawisk społecznych trudno odmówić racji stanowisku Melchiora Wańkowicza, który twierdził, że *masa szlachecka nadająca ton duszy narodowej wytworzyła w wybijającym się Polaku światopogląd, że jego powodzenie nie polega na pracy, ale na uczepteniu się skrawka jakiegoś przywileju*¹⁵².

Tadeusz Mańkowski badając przedmiotową materię jednocześnie zauważył, że teorii o sarmackiej genezie państwa polskiego nie należy traktować w kategoriach mitu czy bajania kronikarzy, ale jako wyraz poszukiwania przez bardziej oświecone warstwy narodu swojego *ja* – tradycji historycznych narodu, który poczuł się na siłach i chce coś znaczyć, dlatego szuka swojego miejsca wśród innych¹⁵³.

Adam Szostakiewicz stwierdził natomiast, iż fantastyczną teorię *sarmatyzmu*, którą określił pogardliwie mianem *polactwa*, należy rozumieć jako zbiór narodowych przywar, które mimo upływu wieków nie dają się wyrugować z polskiej świadomości społecznej. W takim stanie rzeczy zauważył, że *sarmatyzm przepoczwarzony w polactwo powędrował pod strzechy i tam się okopał, gdy wiatry historii zmiotły z narodowej sceny wąsatych szlachciców z podgolonymi łbami*¹⁵⁴.

Nie wchodząc już w dalszą analizę tego zagadnienia – należy stwierdzić, że z punktu widzenia problematyki tożsamości narodowej – *sarmatyzm* jest jednym z istotnych czynników kształtujących polską kulturę, tradycję i obyczaj.

Nie mniejsze znaczenie odgrywa również mit *husarii* – dumy polskiego oręża. Ta formacja wojskowa, stworzona w XVI wieku – początkowo jako lekka jazda konna, przerodziła się z czasem w ciężką jazdę kopijniczą. W jej szeregach przyjmowano elitę polskiej kawalerii. Zapisała się na kartach historii za sprawą spektakularnych zwycięstw jakie odniosła w bitwach np. pod Kircholmem (1605), Kałuszynem (1610), Chocimiem (1675) czy Wiedniem (1683)¹⁵⁵. I chociaż ta ostatnia z bitew jest najbardziej eksponowana i uznawana za jeden z *symboli narodowych*, to do światowych annałów wojskowych przeszła strategia zastosowana przez tę formację w starciu pod Kircholmem, która

¹⁵² M. Wańkowicz, *Kundlizm*, Wydawnictwo K. Breitera, Rzym-Londyn 1947, s. 24.

¹⁵³ T. Mańkowski, *Genologia sarmatyzmu*, Towarzystwo Wydawnicze „Łuk”, Warszawa 1946, s. 31.

¹⁵⁴ A. Szostakiewicz, *Polactwo*, „Polityka” 2003, nr 45, s. 86-87.

¹⁵⁵ W. Kopaliński, dz. cyt., s. 391.

współcześnie jest prezentowana słuchaczom amerykańskiej akademii wojskowej *West Point*, jako przykład mistrzowskiego manewru wojskowego¹⁵⁶.

Charakterystycznym elementem wyposażenia husarza były pióra (pierwotnie mocowane do czapek albo do szyszaka), a później do siodła. Współcześnie panuje przekonanie, iż były to wyłącznie pióra orle (dla podkreślenia narodowej symboliki), używano także piór jastrzębich, sokolich, kruczych, a nawet gęsi. Imponujące skrzydła (używano zwykle jednego, a nie jak udarło się w tradycji dwóch) mocowano do pleców jeźdźca. Jedno jest pewne – husarię wyróżniało bogactwo i przepych, który budził podziw¹⁵⁷.

Konstanty Górski pisał, że *Usarze to najpiękniejsza jazda w Europie przez wybór ludzi, piękne konie, wspaniałość stroju i dzielność koni [...] Usarze nie wydzielają ludzi do wart i straży przedniej i przeznaczają się jedynie do uderzenia w bitwach. Siedzi ta jazda na najlepszych koniach w kraju, uzdeczki są ozdobione blaszkami i guziczkami srebrnymi lub pozłacanymi. Siodła haftowane z lękiem złożonym, wielkie czapraki na sposób turecki, zwykle w Polsce używany, szeroko haftowany srebrem lub złotem, koncerz bardzo ozdobny [...] na ramionach noszą skórę lamparcią lub tygrysią. [...] Husarze nie cofają się nigdy, puszczając konia w całym pędzie, przebijają wszystko przed sobą*¹⁵⁸. Taki wyidealizowany i ze wszech miar budujący obraz husarii był przez stulecia ugruntowywany w polskim piśmiennictwie.

Elitarność, sława bitewna i majestatyczny wygląd husarskiego kawalerzysty utrwaliły go w naszej świadomości, jako symbol pozytywnie rozumianej brawury, męstwa, zmysłu taktycznego i potęgi. Został on szczególnie wzmocniony na kartach sienkiewiczowskiej *Trylogii*, a później ekranizacjach filmowych Jerzego Hoffmana.

Nawiązanie do tej tradycji w oficjalnej symbolice wojskowej miało miejsce w czasach II Rzeczypospolitej – 30 maja 1936 minister spraw wojskowych generał dywizji Tadeusz Kasprzycki wprowadził dla lotnictwa nowy element – *orzełek na czapce (...) wzoru dotychczasowego w obramowaniu skrzydeł husarskich*¹⁵⁹, zaś w roku 1942 słynąca ze swoich działań na Zachodzie Europy, w okresie II Wojny Światowej, polska 1. Dywizja

¹⁵⁶ J. Pokojski, *Kircholm 1604* [w:] http://www.signum-polonicum.com.pl/kategorie/jakub_pokojski_kircholm_1605 [dostęp: 16.09.2022].

¹⁵⁷ W. Kopaliński, dz. cyt., s. 391.

¹⁵⁸ K. Górski, *Hystoria jazdy polskiej*, Kraków 1894, [w:] <https://www.wbc.poznan.pl/dlibra/doco-ntent?id=93212>, s. 65-66, [dostęp: 16.09.2022].

¹⁵⁹ Dziennik Rozkazów Wojskowych Nr 8 z 30 maja 1936 r., poz. 98, [w:] <https://www.sbc.org.pl/dlibra/show-content/publication/edition/14992?id=14992>, [dostęp: 16.09.2022].

Pancerna gen. Stanisława Maczka – za swój znak rozpoznawczy obrała rycerski szyszak z husarskim skrzydłem. Posiadał on formę stylizowanego czarnego skrzydła husarskiego składającego się z 13 piór oraz z szyszaka umieszczonego w okrągłej tarczy z tłem pomarańczowym. Kolory czarny i pomarańczowy symbolizują wojska pancerne¹⁶⁰.

Symbolika ta jest również współcześnie używana przez wojska pancerne i niesie głębokie przesłanie historyczne, a w wymiarze metaforycznym nawiązuje do charakteru działań husarii i roli, jaką na współczesnym polu walki spełnia broń pancerna¹⁶¹. Symbol ten prezentuje Rysunek 6.

Rysunek 6. Odznaka współczesnych wojsk pancernych wzorowana na odznace rozpoznawczej 1. Dywizji Pancernej gen. Stanisława Maczka

Źródło: https://www.wojsko-polskie.pl/11dkpanc/Barwy_symbole/ [dostęp:16.09.2022].

Znaczna część społeczeństwa pozostaje w błędnym przekonaniu, że husaria pozostała do końca niezwyciężona i nigdy nie przegrała żadnej bitwy. Dotkliwe porażki miały miejsce m.in.: pod Dobryniczami (1605), Cecorą (1620), czy Kłeckiem (1656). Dla kształtujących się idei narodotwórczych na dalszy plan schodzą fakty, które choćby w niewielkim stopniu dewaluuują przyjęty przez wielowiekową tradycję punkt widzenia. W tym kontekście należy stwierdzić, iż w przejmowanych stereotypach wspólnota narodowa eksponuje te cechy, które stanowią o jej dumie, zaś *upycha w niebyt* to, co chwali jej nie przysparza.

W kulturze masowej motyw husarza jest jednym z najczęściej wykorzystywanych symboli. Na ten fenomen społeczny zwrócił uwagę kulturoznawca Mirosław Pęczak, który na łamach *Polityki* napisał: *arcyważnym targetem sklepów z odzieżą patriotyczną są wyobrażenia husarii, koniecznie w szarży i ze skrzydłami, coraz częściej uobecniają się*

¹⁶⁰ Dziennik Rozkazów Naczelnego Wodza i Ministra Spraw Wojskowych nr 4 z 11 sierpnia 1942 roku, poz. 29 [w:] <https://oprac.cbw.wp.mil.pl/1742802463159/bunsch-adam/oznaka-rozpoznawcza-1-dywizji-pancernej?bipFilter=174>, [dostęp:16.09.2022].

¹⁶¹ https://www.wojsko-polskie.pl/11dkpanc/Barwy_symbole/ [dostęp:16.09.2022].

na T-shirtach i bluzach obok emblematów klubów piłkarskich. Mało tego – są też chętnie wybieranym motywem tatuażu¹⁶².

Bez wątplenia jest to jeden z wielu sposobów eksponowania własnej odrębności narodowej, który wyłącznie powinien pobudzać dumę narodową i umacniać wartości patriotyczne, a nie promować negatywne zachowania megalomańskie, rasistowskie i ksenofobiczne.

Podsumowując rozważania w obszarze znaczenia mitów i stereotypów kulturowych w procesie kształtowania się tożsamości narodowej należy stwierdzić, iż są one wynikiem swego rodzaju socjologicznego zabiegu – społecznej mitologizacji wydarzeń (takich jak *bitwa pod Grunwaldem*, *obrona Jasnej Góry* przed najazdem szwedzkim czy zwycięstwo bitwie warszawskiej w 1920 roku), postaci (na przykład: Bolesława Chrobrego, Jana III Sobieskiego, Józefa Piłsudskiego, Karola Wojtyły) czy ideologii (sarmatyzm, mesjanizm) – budowany jest *paradygmat obywatelski*.

W polskiej świadomości najsilniejszy ładunek narodotwórczy oraz patriotyczny niosą rodzime symbole państwowe: godło, barwy narodowe, hymn. Tezę tę jednoznacznie potwierdziły prowadzone badania ankietowe w środowisku lokalnym powiatu kępińskiego, gdzie niemal 80 % respondentów patriotyzm rozumie jako oddawanie czci i szacunku polskim symbolom narodowym. Wyniki te obrazuje Tabela 6.

Tabela 6. Odsetek mieszkańców powiatu kępińskiego, którzy patriotyzm rozumieją jako oddawanie czci i szacunku polskim symbolom narodowym

Odpowiedzi	Częstość	Procent	Procent ważnych	Procent skumulowany
Tak	131	79,9	79,9	100,0
Nie	33	20,1	20,1	20,1
Ogółem	164	100,0	100,0	

Źródło: Opracowanie własne na podstawie badań ankietowych.

Polskie godło, czy raczej jak słusznie postulują heraldycy herb narodowy¹⁶³ – *Orzeł Biały na czerwonej tarczy* – to symbolika sięgająca czasów piastowskich. Tradycja sięga jeszcze dalej i wywodzi ją z legendy o Lechu. Wracając jednak do faktów historycznych – najnowsze badania dowodzą, że w ujęciu państwowym znana jest od roku 1295 za sprawą

¹⁶² M. Pęczak, *Kto im dał skrzydła?*, „Polityka” 2018, nr 5, s. 32.

¹⁶³ W heraldyce jako godło rozumie się sam symbol orła, zaś w połączeniu z tarczą herbową stanowi już herb.

króla Przemysława II, który na swojej pieczęci majestatowej umieścił tarczę gotycką z wizerunkiem orła w koronie¹⁶⁴.

Wzór pieczęci Przemysława II przedstawia Rysunek 7.

Rysunek 7. Rewers pieczęci majestatowej Przemysła II

Źródło: A. Znamierowski, *Insignia, symbole i herby polskie*, Wydawnictwo „Świat książki”, Warszawa 2003, s. 111.

Zgodnie z tradycją utrwaloną na tarczy Przemysława II – orzeł w godle polskim przedstawiany jest w pozycji bojowej, a więc z rozpostartymi skrzydłami i otwartym dziobem.

Badacz podjętej problematyki – Alfred Znamierowski – zwrócił przy tym uwagę na wielkość szponów i dzioba, które zostały nienaturalnie powiększone¹⁶⁵. Choć zgodnie ze sztuką heraldyczną orzeł na tarczy herbowej jest srebrny, to jednak przyjęcie barwy białej jest zgodne z herbarzowym sposobem określania kolorów¹⁶⁶.

Orzeł Biały jako godło (herb) państwowe (narodowe) umieszczany jest na czerwonej tarczy heraldycznej. Należy wyjaśnić, iż w początkowym okresie symbol ten odnosił się do identyfikacji raczej osoby króla niż narodu jako zbiorowości społecznej. Dopiero od czasów Rzeczypospolitej Obojga Narodów (unia lubelska z 1569 r. zrównująca prawa narodów litewskiego i polskiego) stał się faktyczną oznaką identyfikacji narodowej i był umieszczany na jednej tarczy wspólnie z herbarzem Księstwa Litewskiego – Pogonią¹⁶⁷.

¹⁶⁴ A. Znamierowski, *Insignia, symbole i herby polskie*, Wydawnictwo „Świat książki”, Warszawa 2003, s. 111.

¹⁶⁵ Tamże, s. 31-33.

¹⁶⁶ Tamże, s. 35.

¹⁶⁷ Tamże.

W okresie rozbiorowym, w sposób szczególny rozwinął się kult *Orla Białego*, który stał się uosobieniem ciągłości nieistniejącego przecież bytu państwowego. Na równi z pielęgnowanymi tradycjami, literaturą i językiem oddziaływał na świadomość narodową. Był jednym z najpopularniejszych motywów w sztuce tamtego okresu, a w szczególności w literaturze oraz muzyce. Umieszczano go na wszelkich możliwych wytworach kultury i sztuki – strojach, biżuterii, pocztówkach, kopertach zegarków, wszelkiego rodzaju atrybutach militarnych takich jak szable, rękojeści pistoletów, ładownice. Był wiodącym elementem herbów powstań listopadowego i styczniowego. Pojawiła się nawet *moda* na hodowanie specjalnej odmiany fasoli, której białe ziarna pokryte były purpurowymi plamkami przybierającymi kształt orła¹⁶⁸.

Na krótko *Orzeł* powrócił jako oficjalny symbol państwowy po utworzeniu Księstwa Warszawskiego (1807), a później Królestwa Polskiego (Kongresowego), które było polskie tylko z nazwy, zaś faktycznie zostało podporządkowane rosyjskiemu protektoratowi¹⁶⁹.

Z powodzeniem, symbol ten prowadził do walki o niepodległość uczestników zwycięskiego Powstania Wielkopolskiego i kolejnych Powstań Śląskich, a po odzyskaniu niepodległości – w listopadzie 1918 roku – stał się znakiem identyfikacyjnym odrodzonego państwa polskiego.

Na mocy ustawy z dnia 1 sierpnia 1919 roku o godłach i barwach Rzeczypospolitej Polskiej postanowiono, że: *Dopóki nie zostaną ustalone granice Państwa Polskiego i dopóki konstytucja nie określi godła, barw państwowych, jak i tytułów urzędów i instytucji państwowych, urzędy Rzeczypospolitej używać winny godła i barw według załączonych wzorów: 1. [...] Za herb Rzeczypospolitej Polskiej uznaje się znak orła białego z głową zwróconą w prawo [...] ze skrzydłami wzniesionymi do góry, ze złotymi szponami, koroną i dziobem w czerwonym polu prostokątnem*¹⁷⁰.

Zdecydowano się przyjąć symbolikę z okresu *stanisławowskiego*, co miało podkreślić przywiązanie do tradycji przedrozbiorowej, a tym samym wskazać na ciągłość bytu państwowego. Orzeł został umieszczony w tarczy tak zwanej *francuskiej nowożytnej* (prostokątnej zakończonej na dole jęczyczkiem). Otrzymał koronę typu zamkniętego z krzyżem, co miało symbolizować przywiązanie do wiary chrześcijańskiej.

¹⁶⁸ Tamże, s. 134.

¹⁶⁹ Tamże.

¹⁷⁰ *Ustawa z dnia 1 sierpnia 1919 r. o godłach i barwach Rzeczypospolitej Polskiej*, (Dz.U. z 1919 Nr 69, poz. 416).

W takim kształcie przetrwał do roku 1927, gdy rozporządzeniem prezydenta z dnia 13 grudnia 1927 r. zaakceptowano nowy wzór według projektu Zygmunta Kamińskiego. W akcie tym przyjęto, że godłem państwowym będzie *wizerunek orła białego z głową zwróconą w prawo [...] ze skrzydłami rozwiniętymi, z koroną i dziobem oraz szponami złotymi [...] na prostokątnej tarczy w polu czerwonym*¹⁷¹.

W okresie II Wojny Światowej *orzeł w koronie* używany był wyłącznie przez polskich żołnierzy *II frontu* na Zachodzie Europy i przez formacje nawiązujące do tradycji dwudziestolecia międzywojennego. W Polsce Ludowej symbolika ta została zachowana, lecz poddana daleko idącym modyfikacjom – godło zostało pozbawione korony – symbolu suwerenności. Działanie to zostało usankcjonowane w Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej z 1952 r.¹⁷², a następnie w Dekrecie Rady Państwa z 7 grudnia 1955 r. *o godle i barwach Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej oraz o pieczęciach państwowych*¹⁷³. W roku 1989 powrócono do wzornictwa z okresu II Rzeczypospolitej – *wizerunku orła białego w koronie w czerwonym polu*¹⁷⁴.

Jak wynika z powyższych rozważań polski herb (godło) przechodził w toku dziejów liczne zmiany wzornicze. Modyfikacjom poddawano kształt korony, układ skrzydeł, rodzaj tarczy herbowej. Charakter tych zmian w ujęciu chronologicznym przedstawia Rysunek 8.

Warto w tym miejscu jednocześnie sobie uświadomić, że kształt polskich barw narodowych jest bezpośrednio związany z genealogią herbu państwowego. Ich kolorystyka – w zgodzie z zasadami heraldyki – została odwzorowana z symboliki herbowej¹⁷⁵.

Trudno określić, kiedy biało-czerwona chorągiew zaczęła stanowić symbol państwowy. Jan Długosz opisując bitwę pod Grunwaldem napisał: *Pierwsza była chorągiew wielka ziemi krakowskiej, której znakiem był biały orzeł w koronie z rozpiętymi skrzydłami na czerwonym polu*¹⁷⁶.

Czy jednak informację tę można traktować jako dowód na przyjęcie przez majestat królewski barw biało-czerwonych?

¹⁷¹ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 13 grudnia 1927 r. o godłach i barwach państwowych oraz o oznakach, chorągwiach i pieczęciach (Dz.U. Nr 115, poz. 980).

¹⁷² Ustawa z dnia 22 lipca 1952 r. Konstytucja Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej (Dz.U. Nr 33, poz. 232).

¹⁷³ Dekret Rady Państwa z dnia 7 grudnia 1955 r. o godle i barwach Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej oraz o pieczęciach państwowych (Dz.U. Nr 47, poz. 314).

¹⁷⁴ Art. 28 ust. 1 Konstytucji RP.

¹⁷⁵ M. Cichocka, *Złożony świat symboli narodowych*, [w:] <https://www.umcs.pl/pl/aktualnosci,4622,zlozony-swiat-symboli-narodowych-wywiad,116140.chtm> [dostęp: 16.09.2022].

¹⁷⁶ M. Borucki, *Polskie symbole narodowe. Historia i współczesność*, Wydawnictwo Bellona, Warszawa 2012, s 17.

Wśród badaczy brak jest na ten temat zgody, tym bardziej, że obie barwy, a szczególnie czerwony, który symbolizował odwagę i waleczność – chętnie używany był przez szlachtę, czyli *wysoko urodzonych*. Na przełomie XVI i XVII wieku większość chorągwi rycerskich miała barwy biało-czerwone. Z uwagi na fakt, że w Rzeczypospolitej szlacheckiej chorągwie miały bardzo duże znaczenie państwowe, bowiem były nieodłącznym atrybutem majestatu królewskiego – rosła popularność utrwalanej za ich pośrednictwem kolorystyki¹⁷⁷.

Rysunek 8. Wizerunek Orła Białego jako symbolu państwowego na przestrzeni od XI do XXI wieku

		
Orzeł Piastowski	Herb Rzeczypospolitej Obojga Narodów	Herb II Rzeczypospolitej z lat 1919-1927
		
Herb II Rzeczypospolitej wzór z 1927 roku	Herb Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej wzór z 1955 roku	Herb Rzeczypospolitej Polskiej wzór z 1990 roku

Źródło: <https://ipn.gov.pl/edukacja-1/eystawy/96663,Wystawa-Polskie-Symbole-Narodowe-do-pobrania.html> [dostęp 16.09.2022].

Za panowania Stanisława Augusta Poniatowskiego podjęto pierwsze próby unormowania barw wojskowych – niektóre oddziały zaczęły stosować biało-czerwone

¹⁷⁷ Tamże.

kokardy¹⁷⁸. Należy przyjąć, iż kolorystyka ta otrzymała status barw narodowych wraz z kształtowaniem się w Europie państw nowożytnych, a zatem u schyłku XVIII wieku. W pierwszą rocznicę uchwalenia Konstytucji 3 Maja, manifestujące społeczeństwo, w sposób demonstracyjny prezentowało barwy biało-czerwone¹⁷⁹.

Usankcjonowaniem kolorów białego i czerwonego, jako symbolu narodowego, była uchwała sejmowa z okresu powstania listopadowego z 7 lutego 1831 roku, w której zgodnie przyjęto, iż kolory biały i czerwony stanowiąc będą barwy Królestwa Polskiego i Wielkiego Księstwa Litewskiego¹⁸⁰.

O tym jak wielkie miały znaczenie dla starającego się odrodzić państwa świadczy fakt, iż po upadku powstania, carat w pierwszej kolejności zakazał ich używania. Pomimo zakazów były one symbolem polskości i nieodłącznym atrybutem kolejnych zrywów niepodległościowych – niepodległa Polska rodziła się w bieli i czerwieni¹⁸¹.

Odrodzone państwo polskie ustawą z dnia 2 sierpnia 1919 r. uznało *kolor biały i czerwony w podłużnych pasach, równoległych, górny – biały, dolny – czerwony*¹⁸².

Przepis ten obowiązywał do roku 1927, gdy został uchylony *Rozporządzeniem Prezydenta RP o godłach i barwach państwowych oraz o znakach i pieczęciach*, które *de facto* nie wprowadziło żadnych istotnych zmian, precyzując jedynie, że kolor czerwony winien odpowiadać barwie cynobru¹⁸³.

W okresie II Wojny Światowej kolorystyka ta towarzyszyła wszystkim rodzajom wojsk polskich – zarówno tym na froncie *wschodnim*, jak i *zachodnim*. Do rangi symbolu narodowego urosły obrazy biało czerwonej flagi na ruinach Monte Cassino, powiewającej do ostatnich dni Powstania Warszawskiego na gmachu Dworca Poczтового.

W okresie Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej (PRL) choć nadal uznano prawnie barwy biało-czerwone jako symbol państwowy, to przy wielu okazjach starano się je dewaluować poprzez próby zespolenia ich z czerwienią symbolizującą socjalistyczny charakter państwa¹⁸⁴.

¹⁷⁸ L. Malinowski, *Biało-czerwona*, [w:] N. Aravot, S. Weiss (red), *Flaga, naród, tożsamość*, Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej, Narodowe Centrum Kultury, Warszawa 2017, s. 29.

¹⁷⁹ A. Znamierowski, dz. cyt., s. 159.

¹⁸⁰ S. Russocki, S.K. Kuczyński, J. Willaume, *Godło, barwy i hymn Rzeczypospolitej*, Wydawnictwo Wiedza Powszechna, Warszawa 1978, s. 163.

¹⁸¹ L. Malinowski, dz. cyt., s. 31.

¹⁸² *Ustawa z dnia 1 sierpnia 1919 r. o godłach i barwach Rzeczypospolitej Polskiej*, (Dz.U. Nr 69, poz. 416).

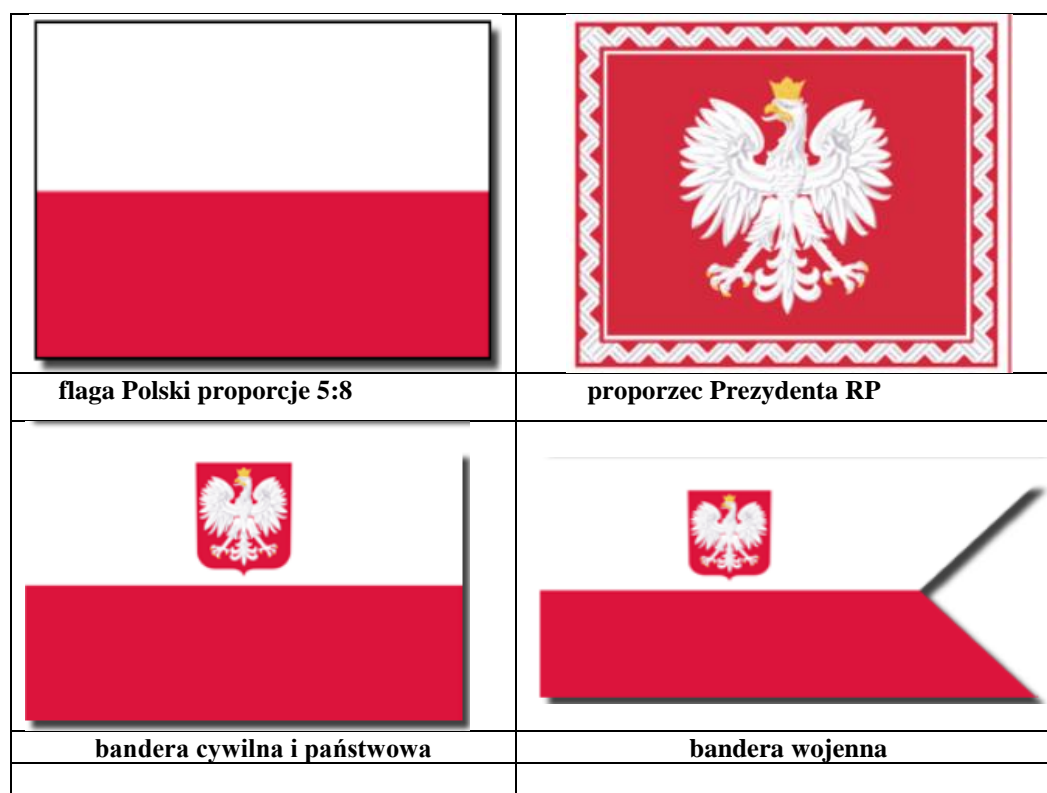
¹⁸³ Art. 2. *rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 13 grudnia 1927 r. o godłach i barwach państwowych oraz o oznakach, chorągwiach i pieczęciach*, (Dz.U. Nr 115, poz. 980).

¹⁸⁴ M. Malinowski, dz. cyt., s. 34.

Na bieli i czerwieni oparta została w latach 80. XX wieku symbolika rodzącego ruchu społecznego *Solidarność*. Barwy te były również nieodłącznym elementem narodowych manifestacji przy okazji pielgrzymek do kraju Jana Pawła II.

W wyniku transformacji systemowej, po roku 1989 nie dokonano żadnych zmian w zakresie przepisów dotyczących barw narodowych z tym wyjątkiem, że pojęcie *barw narodowych* zamieniono na *barwy państwowe*¹⁸⁵. Obowiązujące obecnie wzornictwo barw narodowych (państwowych) obrazuje Rysunek 9.

Rysunek 9. Obowiązujące wzornictwo w zakresie użycia barw państwowych (narodowych)

Źródło: <https://ipn.gov.pl/edukacja-1/eystawy/96663,Wystawa-Polskie-Symbole-Narodowe-do-pobrania.html> [dostęp: 16.09.2022].

Szczególnym rodzajem symboliki narodowej jest *hymn państwowy*, bowiem nie posiada on wizualnego odwzorowania.

Pojęcie *hymn* wywodzi się z języka greckiego od *hymnos* – *pieśń pochwalna*. Współcześnie rozumiany jest jako uroczysta pieśń sławiąca bóstwa, bohaterskie czyny, wydarzenia, wielkie idee i otoczone powszechnym szacunkiem wartości i instytucje¹⁸⁶.

¹⁸⁵ Ustawa z dnia 29 grudnia 1989 r. o zmianie Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej (Dz.U. Nr 75, poz. 444).

¹⁸⁶ J. Sławiński (red.), *Słownik terminów literackich*, wyd. Ossolineum, Wrocław-Warszawa-Kraków, 1988, s. 188.

W historii Polski funkcjonowało wiele pieśni, które pełniły tego rodzaju funkcję. W dobie piastowskiej była nią *Gaude Mater Polonia*¹⁸⁷, którego najdawniejszy zapis zachowany jest w *antyfonarzu kieleckim* z 1372 roku¹⁸⁸.

W tej pieśni pojawił się po raz pierwszy motyw ojczyźniany, w którym Polska określana została mianem Matki. Tego rodzaju paralelizm stał się później niezwykle popularny w polskiej kulturze.

Pieśnią o charakterze *caremn patrium*, a więc *pieśnią ojczyźnianą* była *Bogurodzica*, której pochodzenie i znaczenie narodowe zostało już wcześniej omówione. Należy tylko dodać, że była ona pierwszym utworem wpisującym się w tradycje wojskowe i choć w pewnym okresie straciła na znaczeniu, stając się czymś na kształt pieśni gminnej, to w XIX wieku odzyskała swą pozycję¹⁸⁹.

Do roli hymnu narodowego aspirował tekst *Boże, coś Polskę* (autor tekstu Alojzy Feliński, muzyki Jan Nepomucen Kraszewski), który pierwotnie był hołdem dla cara Aleksandra I (powstał w 1816 roku jako *Hymn na rocznicę ogłoszenia Królestwa Polskiego*)¹⁹⁰. Patriotycznych walorów nabrał po słownej przebudowie. Zwrot: *Naszego króla zachowaj nam Panie*, zmieniono na *Naszą ojczyznę racz nam wrócić, Panie* (nowa wersja znalazła się w młodzieżowym śpiewniku z 1821 roku). Jego popularność spowodowała, że był rozważany (po odzyskaniu przez Polskę niepodległości w 1918 roku), jako jeden z wariantów przy wyborze hymnu państwowego¹⁹¹.

W czasie Powstania Listopadowego funkcję hymnu pełniła *Warszawianka* (tekst: Karol Sienkiewicz, muzyka: Karol Kurpiński).

W czasie zaborów rolę pieśni narodowej pełniła także *Rota* autorstwa Marii Konopnickiej, do której melodię skomponował w 1910 roku Feliks Nowowiejski. W utworze tym pojawiły się motywy dumy narodowej, znaczenia mowy ojczystej, pochodzenia, potrzeby walki narodowowyzwoleńczej, a więc główne wartości kształtujące tożsamość narodową.

Po odzyskaniu niepodległości, kiedy dyskutowano nad wyborem hymnu narodowego, rozważano tym samym różne propozycje. Wśród nich znalazły się wspomniane: *Boże, coś Polskę*, *Rota*, *Warszawianka*, *My, pierwsza brygada*. Ostatecznie zdecydowano się

¹⁸⁷ W. Panek, *Hymny polskie*, Wydawnictwo Polskie, Poznań 1996, s. 5.

¹⁸⁸ W. Kopaliński, dz. cyt., s. 308.

¹⁸⁹ T. Michałowska, dz. cyt., s. 293.

¹⁹⁰ W. Kopaliński, dz. cyt., s. 114.

¹⁹¹ Tamże.

na *Pieśń Legionów Polskich we Włoszech*, znaną współcześnie jako *Mazurek Dąbrowskiego*¹⁹².

Utwór ten posiada swoją szczególną symbolikę nie tylko z uwagi na tekst i melodię, ale również okoliczności w jakich powstał. Gdy latem 1779 roku w szeregach polskich legionów tworzonych pod dowództwem generała Henryka Dąbrowskiego we Włoszech, pojawiły się nadzieje na podjęcie działań wojennych przeciwko Austrii – Józef Wybicki (przyjaciel generała) – działacz i pisarz patriotyczny, wysłany z Paryża do Reggio Emilia, wzruszony widokiem znaków narodowych, otoczony mową polską, napisał na melodię starego mazurka ludowego *Pieśń Legionów Polskich we Włoszech*. Tryumfalnie została ona odegrana po raz pierwszy w czasie parady wojskowej dla uczczenia proklamacji Republiki Cisalpińskiej 16 lipca 1799 roku na Piazza Maggiore w Reggio¹⁹³.

Prawne umocowanie *Mazurka Dąbrowskiego* jako hymnu państwowego, miało charakter etapowy. Pierwszy zapis na ten temat pojawił się w rozkazy Ministra Spraw Wojskowych z 2 listopada 1921 roku, w którym zawarto wytyczne w zakresie wykonywania hymnu narodowego¹⁹⁴. Później w okólniku Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z 15 października 1926 roku sformułowano obowiązujący w edukacji tekst¹⁹⁵.

Co istotne – kwestia tak ważnego symbolu narodowego jakim jest hymn państwowy, nie została w czasach II Rzeczypospolitej uregulowana w przepisach rangi konstytucyjnej. Stało się tak dopiero w czasach PRL – nowelizując konstytucję – do art. 89 dodano ust. 3 w brzmieniu: *Hymnem Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej jest Mazurek Dąbrowskiego*¹⁹⁶.

Z dzisiejszej perspektywy ten krok legislacyjny, który na pierwszy rzut oka podnosił rangę hymnu, można odczytywać jako swego rodzaju dysonans symboliki narodowej, bowiem w tym samym akcie formułowano ideologię przyjaźni ze Związkiem Socjalistycznych Republik Radzieckich (ZSRR).

Żadnych zasadniczych zmian natury prawnej odnoszących się do hymnu państwowego nie wniosła również obecnie obowiązująca Konstytucja z 1997 r.

¹⁹² <https://historia.wprost.pl/10425220/mazurek-dabrowskiego-konkurowal-z-rotai-boze-cos-polske-dlaczego-wybrano-go-na-hymn.html> [16.09.2022].

¹⁹³ W. Kopaliński, dz. cyt., s. 432.

¹⁹⁴ M. Kijowski, *Polski hymn państwowy jako zagadnienie konstytucyjnoprawne*, „Just et Administratio” 2004, nr 3, s. 122.

¹⁹⁵ Dziennik Urzędowy Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z 1926 r. Nr 14, poz. 191, [w:] <http://mbc.cyfrowemazowsze.pl/dlibra/plain-content?id=16720> [dostęp: 16.09.2022].

¹⁹⁶ Art. 89 ustawy z dnia 10 lutego 1976 o zmianie Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej (Dz.U. Nr 5, poz. 29).

Obowiązkiem i prawem każdego polskiego obywatela jest otaczanie szacunkiem symboli państwowych. Ich ochronę gwarantuje Konstytucja RP (art. 28) oraz przepisy prawa karnego – art. 137 kodeksu karnego penalizuje odpowiedzialność za znieważenie znaków państwowych. Zarówno w § 1 jak i 2 wymieniono enumeratywnie o jakiego rodzaju znaki (symbole) chodzi: godło, sztandar, chorągiew, banderę, flagę lub inny znak państwowy¹⁹⁷.

Enigmatycznie sformułowane pojęcie *inny znak* – zgodnie z przyjętą doktryną – nie obejmuje swoim polem znaczeniowym hymnu państwowego. Biorąc pod uwagę wagę treści, a przede wszystkim symbolikę jaką dla całej zbiorowości państwowej on niesie, należałoby podjąć kroki w celu sformułowania możliwie najbardziej jasnego i precyzyjnego przepisu chroniącego to dobro (przede wszystkim biorąc pod uwagę współczesne uwarunkowania techniczno-kulturowe, które mogłyby służyć do inicjowania negatywnych postaw i zachowań, wobec tego symbolu)¹⁹⁸.

Prezentując przekrojowo kwestie symboliki narodowej łatwo dostrzec, iż jej doniosłą cechą jest trwałość – pomimo wielu zmian ustrojowych i burzliwych zawirowań dziejowych – nie zmieniła ona swojej zasadniczej wymowy. Historyczno-społeczna analiza tej materii wskazuje, że posiada ona ogromną siłę perswazyjną, opartą przede wszystkim o tradycję i świadomość historyczną.

Wracając do zasadniczego wątku – istoty i roli tożsamości narodowej w życiu jednostki i narodu – należy stwierdzić, że w dotychczasowych rozważaniach skupiono się na analizie pojęcia tożsamości w sensie ogólnym, a następnie uwzględniono płaszczyznę narodową, a w tym czynników narodotwórczych. Kontynuując logikę niniejszego wywodu należy w dalszej kolejności zdefiniować i przeanalizować pojęcie świadomości narodowej – elementu składowego tożsamości narodowej. Pojęcie to dotyczy identyfikowania się jednostek z daną grupą społeczną określaną jako naród, a także rozumienia jego dziejów i poczucia wspólnoty z jego członkami¹⁹⁹.

Pojęcie świadomości narodowej odnosi się najczęściej do tych jednostek u których obserwowane jest rodzenie się więzi z narodem i kulturą. W procesie tym kluczową rolę odgrywają jego (narodu) dzieła artystyczne i wybitne postacie²⁰⁰.

¹⁹⁷ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (Dz. U. Nr 88, poz. 553 z późn. zm.).

¹⁹⁸ Szerzej: A.M. Hernacka-Janikowska, *Znieważenie symboli i znaków państwowych – aspekty prawno-politologiczne*, „Studia Prawnoustrojowe”, 2020 nr 47.

¹⁹⁹ <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/swiadomosc-narodowa;3984379.html>, [dostęp: 16.09.2022].

²⁰⁰ Z. Bokszański, dz. cyt., s. 105-106.

Siłą sprawczą w krystalizowaniu się narodowej mentalności był progres kulturowy w okresie od XV do XVII wieku. Etap unifikacji ustrojowej spowodował istotny wzrost znaczenia szlachty, którą na tym etapie można traktować jako *naród* w sensie świadomościowym, a która swoją identyfikację narodową wywodziła nie tylko z faktu posługiwania się tym samym językiem, ale także dostępnością do przywilejów stanowych. Z tej grup społecznej wywodzili się i z nią się identyfikowali główni budowniczości ówczesnej kultury: Jan Kochanowski, Mikołaj Rej, Andrzej Frycz Modrzewski, Mikołaj Kopernik.

Z końcem XVIII wieku zauważalne było znaczące ożywienie społeczno-kulturalne. Znaczącą rolę społeczną zaczynało pełnić mieszczaństwo, które uzyskało również dostęp do edukacji. Podkreślić należy, że proces włączania mieszczaństwa w autentyczną strukturę narodową przebiegał na ziemiach polskich dość opornie – gdy zachodnie miasta europejskie przechodziły kapitalistyczną transformację, polskie z trudem wychodziły z okopów feudalizmu²⁰¹. Niemniej jednak zachodzące w tym okresie procesy można określić fazą narodzin i kształtowania się polskiej świadomości narodowej, a jej ramy czasowe określić jako przełom XVI i XVII do początków wieku XIX²⁰².

Rozwój nowoczesnego narodu przypadł więc w Polsce na okres rozbiorowy. Paradoksalnie, gdy państwo utraciło swój byt polityczny, naród na dobre rozwinął własnego ducha. W procesie tym rolę wiodącą odegrała szlachta. Co prawda część jej przedstawicieli nadal tkwiła w politycznej ciemności, przekonana o własnej wyższości nad pozostałymi stanami, utożsamiająca interes narodu z wąsko pojętym interesem własnej klasy społecznej, jednakże znakomita większość świadomość narodową miała wyrobioną na wystarczającym poziomie, by w okresie zaborów zachowywać patriotyczną postawę²⁰³. Główny wpływ na taką postawę miały idee *romantyzmu* – rozwój sztuki, literatury i muzyki. Zgodnie z ówczesnymi trendami na popularności zyskiwały tradycja, folklor i obyczaje ludowe. Tym samym, w narodowy krąg kulturowy z wolna zaczęło wchodzić również chłopstwo.

Istnieją rozbieżności dotyczące wskazania determinantów wpływających na kształtowanie się świadomości narodowej włościan. Dla jednych był to ich aktywny udział

²⁰¹ J. Wojtowicz, *Miasta epoki Oświecenia, ich rola w rozwoju kultury*, [w:] B. Leśnodorski (red.), *Polska w epoce Oświecenia. Państwo, społeczeństwo, kultura*, wyd. Wiedza Powszechna, Warszawa 1974, s. 234-240.

²⁰² K. Łastawski, *Historyczne i współczesne czynniki kształtowania polskiej tożsamości narodowej*, „Doctrina. Studia Społeczno-Polityczne”, 2006-2007, nr 3-4.

²⁰³ S. Paczos, *Refleksje na temat narodu i państwa w polskiej myśli politycznej*, „Historia Slavorum Occidentis”, 2014, nr 2, s. 80.

w walkach niepodległościowych, zdaniem innych – czynnikiem kluczowym było zniesienie poddaństwa²⁰⁴.

Istotny wpływ na kształtowanie się świadomości narodowej miała działalność polskich elit – twórczość oraz aktywność kulturalna i polityczna takich postaci jak Adam Mickiewicz, Juliusz Słowacki, Cyprian Kamil Norwid, Adam Czartoryski, Fryderyk Szopen czy Zygmunt Krasiński. Te wybitne osobowości rozświetliły polską kulturę na arenie europejskiej, a tym samym zbudowały coś na kształt osobowego dziedzictwa narodowego, które – zgodnie z zawartym w *Panu Tadeuszu* mickiewiczowskim pragnieniem – *zawitało pod strzechy* silniej już w okresie porozbiorowym. Czynnikiem stymulującym był także stały rozwój oświaty i czytelnictwa.

Kolejnym stymulatorem przemian społecznych przemian świadomościowych była aktywność polityczna. W coraz bardziej uprzemysłowionych aglomeracjach miejskich, wraz z rozwojem partii politycznych, aktywizowało się mieszczaństwo – akcentując swój związek z państwem i narodem. Również chłopci tworzyli swoją reprezentację polityczną w postaci partii ludowych²⁰⁵.

Należy uznać, iż w wieku XIX zaczęła się kształtować w Polsce nowoczesna więź narodowa, której cechą wyróżniającą był znaczący progres świadomości społeczno-politycznej (kształtowanie się nowoczesnego narodu).

Pod globalnych zmianach polityczno-społecznych, które nastąpiły wraz z zakończeniem I wojny światowej można przyjąć, iż zakończył się całkowity etap kształtowania się polskiej świadomości narodowej. Od tego bowiem momentu, jak pisał J. Tazbir *wszyscy Polacy mówiący po polsku, wiedzą, że są Polakami, a tym samym dziedzicami historycznej spuścizny*²⁰⁶.

Obecnie znajdujemy się w okresie ponowoczesności, w której centralną wartością jest konsumpcja, która służy nie tylko do zaspokajania potrzeb jednostki, lecz jest także nośnikiem kultury²⁰⁷ – głównego budulca więzi narodowej.

Uwzględniając fakt, że proces tworzenia kultury wymaga od człowieka aktywności²⁰⁸ – współczesne pojmowanie potrzeby formowania świadomości narodowej nie powinno

²⁰⁴ Tamże.

²⁰⁵ Tamże.

²⁰⁶ J. Tazbir, dz. cyt., s. 1.

²⁰⁷ A. Janas, *Kultura w społeczeństwie ponowoczesnym* [w:] K. Cikła-Kaszowska, W. Zieliński (red.), *Społeczeństwo ponowoczesne – społeczeństwo ponowoczesności*, wyd. Uniwersytet Papieski Jana Pawła II, Kraków 2016, s. 9-10.

²⁰⁸ Tamże, s. 14.

opierać się wyłącznie na darwinowskiej teorii *walki o byt*, ale *walki o język, kulturę, historię, dziedzictwo* – na aktywnym i świadomym, w tym obszarze, współdziałaniu społecznym²⁰⁹.

2.3. Utrzymanie i utrwalanie tożsamości narodowej

Dotychczasowa analiza dotycząca tożsamości narodowej, pamięci historyczno-kulturowej i roli jaką odgrywają w życiu narodu, doprowadziła do sformułowania zasadniczej tezy, że konieczne jest permanentne kształtowanie świadomości społeczeństwa, a w szczególności wskazywanie na znaczenie więzi narodowych i wartości propaństwowych.

Jan Paweł II w przytaczanych już rozważaniach zauważył, że: *Wolność stale trzeba zdobywać, nie można jej tylko posiadać*²¹⁰. Owa *wolność* niesie w sobie desygnat ojczyzny, państwa, narodu i dalej – jego historii i kultury. *Narody utrwalają swoje dzieje w opracowaniach, przekazują je w różnorodnych formach dokumentów, dzięki którym tworzą własną kulturę. Podstawowym narzędziem tego sukcesywnego tworzenia jest język. Za jego pomocą człowiek wypowiada prawdę o świecie i o sobie samym, i pozwala innym mieć udział w owocach swoich poszukiwań w różnych dziedzinach. Komunikuje się z innymi, a to służy wymianie myśli, głębszemu poznaniu prawdy, a przez to samo również pogłębianiu i gruntowaniu własnej tożsamości*²¹¹.

Język jest podstawowym narzędziem jakim dysponujemy w celu ekspresji własnej odrębności. Współcześnie tego pojęcia nie należy jednak traktować wyłącznie w kontekście umiejętności werbalnej komunikacji czy szeroko pojętego piśmiennictwa.

W dobie kultury *zdygitalizowanej* – pod pojęciem *język* należy rozumieć wszelkie inne dostępne techniki i formy przekazu informacji, a przede wszystkim obraz, który obecnie stał się najbardziej perswazyjnym środkiem transmisji wartości społecznych. Zatem, mając odpowiednie narzędzie, należy zastanowić się w jakich obszarach należy nim operować, aby z pozytywnym skutkiem realizować postulat stałego pogłębiania (zdobywania) idei patriotyczno-obywatelskich.

²⁰⁹ J. Tazbir, dz. cyt., s. 15.

²¹⁰ Jan Paweł II, dz. cyt., s. 32.

²¹¹ Tamże, s. 33.

Rodzina, szkoła i media są głównymi kreatorami kształtowania świadomości pokoleniowej. Józef Maria Bocheński wskazywał, że *aby móc kulturę ojczystą w sobie rozwijać, trzeba ją przede wszystkim znać*²¹².

W kontekście tych słów, za fundamentalny uznać należy postulat skutecznego nauczania treści historyczno-patriotycznych. Krytycznie należy się odnieść do edukacyjnego chaosu jaki panuje w tym obszarze, niemalże od początku przemian ustrojowych (po roku 1989). Brak jest w tej materii stałych i ugruntowanych rozwiązań systemowych, strategicznych podstaw programowych. Kwestia ta wielokroć była włączana w sferę konfliktów polityczno-ideowych.

Słusznie dowodził Tomasz Ochocki, że *patriotyzm nie powinien być postrzegany jako własność konkretnej opcji politycznej. Patriotyzm nie jest ani prawicowy, ani lewicowy. Patriotyzm nie może stać się przedmiotem partykularnych gier politycznych, lecz jako kardynalna cnota polityczna i obywatelska, powinien wyrażać się w postawie powszechnego konsensusu wśród uczestników życia zarówno politycznego jak i społecznego. Nie powinien polaryzować społeczeństwa, lecz je spajać i działać na zasadzie synergii*²¹³.

Dlatego też, powinny zostać podjęte systemowe działania zmierzające do stworzenia płaszczyzny edukacyjnej (neutralnej politycznie i światopoglądowo), o trwałych podstawach programowych, określających w dłuższej perspektywie kierunki wychowania obywatelskiego. Aby były one skuteczne, konieczna jest daleko idąca koncyliacyjność różnych opcji politycznych.

Istotną rolę w kształtowaniu postaw młodzieży pełnią nauczyciele. Od ich profesjonalizmu i rzetelności zależy późniejsze ukształtowanie świadomych obywateli, którzy będą czuć się współodpowiedzialni za bezpieczeństwo państwa – i w razie konieczności – gotowi do obrony jego granic.

Od inwencji nauczycieli zależy w jakiej formie treści te będą przekazywane. Edukacja obywatelska nie powinna ograniczać się tylko do jednego kierunkowego przedmiotu. Powinna przejawiać się w wielu aspektach życia szkolonego. Negatywnie należy ocenić, coraz bardziej popularne szkolne wyjazdy integracyjne (wycieczki), które nastawione są wyłącznie na rozrywkę. Tego typu inicjatywy nie niosą w sobie żadnych wartości

²¹² J.M. Bocheński, *O patriotyzmie*, [w:] <http://www.omp.org.pl/stareomp/index47b6-2.html?module=subjects&func=viewpage&pageid=533> [dostęp: 20.09.2022].

²¹³ T. Ochocki, *Pojęcie patriotyzmu*, [w:] K. Gąsiorek, W. S. Moczulski (red.), *Patriotyzm fundamentem bezpieczeństwa narodowego RP w XXI wieku*, Warszawa 2011, s. 17, [w:] <https://docplayer.pl/5723119-Patriotyzm-fundamentem-bezpieczenstwa-narodowego-rp-w-xxi-wieku.html> [dostęp: 20.09.2022].

edukacyjnych. W ramach rozrywki mogą i powinny być przekazywane wartości natury społecznej i obywatelskiej. Udział w widowisku sportowym jest doskonałą okazją do upowszechniania szacunku do symboli narodowych, a tym samym do manifestacji własnej i zbiorowej przynależności narodowej. Konieczna jest realizacja projektów dotyczących tematyki kulturalno-patriotycznej, takich jak konkursy wiedzy historycznej, literackiej, społecznej.

Zaproponowane techniki stymulacji rozwoju świadomości kulturowej stanowią tylko wycinek możliwości działań w tym zakresie, który w zasadniczej mierze zależy wyłącznie od kreatywności i zaangażowania nauczyciela.

W aktualnej sytuacji geopolitycznej – poza postulowanymi zmianami natury programowej – wyłania się potrzeba kształtowania postaw *stricte* militarno-obronnych, kultywowania tradycji mundurowych. W wymiarze edukacyjnym, konieczne jest dalsze rozwijanie idei tworzenia (na poziomie szkół średnich) *klas mundurowych*, których wychowankowie zasilaliby szeregi formacji związanych z bezpieczeństwem państwa: wojska, policji, straży granicznej i innych.

Drugim obszarem służącym kształtowaniu i pobudzaniu tożsamości narodowej są *media*. Biorąc pod uwagę skalę i siłę ich oddziaływania na współczesne społeczeństwo, można by postawić tezę, że mają one większe znaczenie niż klasyczna edukacja szkolna.

Przywoływany już powyżej R. Wiśniewski słusznie stwierdził, że *media masowe są jednym z najważniejszych instrumentów władzy społecznej, narzędziem kontroli oraz zarządzania społecznego, mobilizacji i pobudzania innowacyjności*²¹⁴.

Powszechny dostęp do *Internetu* spowodował, że to właśnie media są najszybszym i najbardziej skutecznym środkiem komunikowania się oraz *źródłem informacji niezbędnej do funkcjonowania instytucji publicznych, ponadto mogą być substytutem siły fizycznej, publicznym forum, na którym sprawy życia politycznego są prezentowane i rozważane, zarówno w skali narodowej, jak i międzynarodowej*²¹⁵.

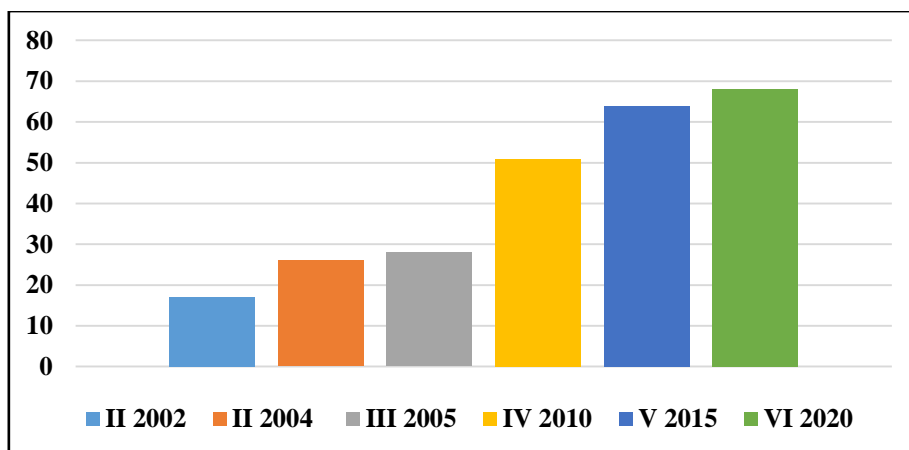
Tezę R. Wiśniewskiego potwierdzają badania dotyczące korzystania przez Polaków z Internetu. Ustalono, że w okresie od 2002 do 2020 roku odsetek osób, które systematycznie korzystają z sieci wzrósł z 17% do blisko 70%. (patrz: Wykres 3). Natomiast dane z początku 2022 roku wskazują na kolejny wzrost do 87 %. Więcej niż

²¹⁴ R. Wiśniewski, *Narodziny e-(Nie)bezpiecznej kultury masowej* [w:] R. Wiśniewski (red) *Edukacja patriotyczna młodzieży. Współczesne postrzeganie bezpieczeństwa*, Oficyna Wydawnicza Szkoły Wyższej im. Pawła Włodkowica, Płock 2017, s. 143.

²¹⁵ Tamże.

70 % badanych korzysta przy tym z tak zwanych *mediów społecznościowych*, a przeciętny polski *internauta* (w wieku 16-64 lata) spędza w *sieci* średnio 6 godzin i 39 minut na dobę. Do najpopularniejszych platform społecznościowych należą: *Facebook* (88,1%), *Facebook Messenger* (79,8%), *Instagram* (59,6 %), *WhatsApp* (49,8 %), *Tik tok* (34,1)²¹⁶.

Wykres 3. Wynik badań społecznego wykorzystania sieci Internet i mediów społecznościowych

Źródło: CBOS komunikat z badań nr 85/2020
https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2020/K_085_20.PDF [dostęp: 20.09.2022].

Biorąc powyższe pod uwagę można zaryzykować stwierdzenie, że tak zwane *social media* są obecnie jednym z najważniejszych czynników oddziaływania społecznego. Brak na tej płaszczyźnie aktywności w zakresie upowszechniania kultury, musiałby się równać z jej wymieraniem w świadomości społecznej.

Treści narodowe w sieci znajdują się na setkach stron i portali. R. Wiśniewski w swoich rozważaniach na temat rozwoju kultury masowej zwrócił uwagę na zagrożenia związane z powszechnością korzystania z sieci – możliwość manipulacji świadomością jednostki, która często nie jest w stanie oprzeć się perswazji przedstawianych jej treści i ostatecznie znaleźć granicy między tym, co dobre, a tym co może zaszkodzić²¹⁷.

Niektóre portale *pod przykrywką* kształtowania postaw patriotycznych przemycają negatywne treści o charakterze skrajnie nacjonalistycznym i ksenofobicznym. Z kolei zdaniem autora do wartościowych należy zaliczyć strony: *portalpolska.pl*, *nck.pl* (Narodowe Centrum Kultury), *nid.pl* (Narodowy Instytut Dziedzictwa). Niebagatelną rolę

²¹⁶ *Raport Internet i Social Media w Polsce 2022*, <https://empemedia.pl/internet-i-social-media-w-polsce-2022-raport> [dostęp: 20.09.2022].

²¹⁷ R. Wiśniewski, dz. cyt., s. 161.

odgrywają przy tym *strony internetowe* opracowywane na potrzeby polskich miast, samorządów i powiatów (oficjalne i funkcjonujące w *social mediach*).

Wiodącą rolę w kształtowaniu postaw obywatelskich i patriotycznych pełnią tzw. media publiczne, ustawowo zobowiązane są do tworzenia i rozpowszechniania programów oraz dostarczania usług, służących właściwemu kreowaniu wizerunku Rzeczypospolitej Polskiej (języka, historii, kultury) za granicą, w tym na użytek środowisk polonijnych²¹⁸.

Największym publicznym koncernem medialnym, który w najszerszym zakresie partycypuje w popularyzowaniu polskiej kultury jest *Telewizja Polska*, producent lub współproducent filmów. Koncern ten realizuje między innymi projekt *Digitalizacji Regionalnego Dziedzictwa Telewizyjnego i Filmowego* oraz prowadzi odrębne kanały: *TVP Kultura* i *TVP Historia*.

W przestrzeni radiowej oraz w moderowanych przez siebie *social mediach* – rolę taką pełni *Polskie Radio*, a w szczególności *Program 1*.

Agencja Muzyczna Polskiego Radia za pośrednictwem niezwykle popularnej platformy *YouTube*, realizuje projekt *Radiobook*, mający na celu prezentację najwybitniejszych polskich dzieł literackich w wersji audiobooków²¹⁹. *Program 2* jest natomiast jedynym w Polsce medium, które w tak szerokim zakresie popularyzuje muzykę poważną oraz folklorystyczną.

Równie ważną rolę odgrywa Polski Instytut Sztuki Filmowej (PISF), który jako instytucja państwowa wspiera rozwój polskiej kinematografii. Od 2017 roku PISF realizuje *Program Polska Cyfrowa*, którego głównym celem jest rekonstrukcja, digitalizacja i udostępnienie materiałów filmowych w postaci filmów pełnometrażowych, dokumentalnych, bajek i animacji, wyprodukowanych przez polskie studia filmowe²²⁰.

Omówione powyżej przykłady zaangażowania mediów publicznych w utrwalenie tożsamości narodowej, nie wyczerpują oczywiście całości wachlarza działań na tym polu.

Zdecydowanie małą aktywnością w tym obszarze odznaczają się tak zwane *media prywatne*, których działalność ogranicza się do funkcji rozrywkowo-informacyjnej. Z pewnością jest to skutek przynależności do międzynarodowych koncernów, a tym samym prezentowania treści uniwersalnych, ponadnarodowych.

²¹⁸ Ustawa z dnia 29 grudnia 1992 r. o radiofonii i telewizji, (Dz.U. 1993 Nr 7 poz. 34 z późn. zm.).

²¹⁹ <https://www.polskieradio.pl/13/53/artykul/2595611,radiobook-audiobooki-z-wybitna-literatura> [dostęp: 20.09.2022].

²²⁰ <https://pisf.pl/aktualnosci/rekonstrukcja-i-digitalizacja-polskich-filmow-w-ramach-programu-Polska-cyfrowa/> [dostęp: 20.09.2022].

Pozytywnym zjawiskiem jest coraz większa popularność różnego rodzaju grup rekonstrukcyjnych, które w swoich szeregach skupiają tysiące osób, a prowadzone przez nich portale internetowe i społecznościowe cieszą się dużym zainteresowaniem. Tego typu działalność aktywizuje społeczne zainteresowanie historią. Środowiska te docierają ze swoim przekazem do ogromnej rzeszy widzów biorących udział w tego rodzaju widowiskach historycznych.

Najbardziej znany jest projekt: *Inscenizacja bitwy pod Grunwaldem*, która odbywa się corocznie od 1998 roku i według danych Narodowego Centrum Kultury angażuje bezpośrednio blisko 2000 rekonstruktorów, a obserwuje około 100 000 widzów, którzy przyjeżdżają na pola Grunwaldu z całego świata²²¹.

Tego typu widowiska integrują społeczeństwo wokół wspólnych wartości, utrwalają wiedzę o konkretnych wydarzeniach, postaciach, zjawiskach jakie miały zasadniczy wpływ na rozwój naszej państwowości.

Znaczącą jest wreszcie działalność lokalnych organizacji i stowarzyszeń, których celem jest kreowanie postaw obywatelskich, upowszechnianie kultury narodowej, budowanie międzypokoleniowych więzi poprzez propagowanie postaw patriotycznych, idei pamięci narodowej. Podmiotów realizujących oddolnie te zadania można doszukać się niemal w każdym powiecie.

Na terenie powiatu kępińskiego jest nim *Stowarzyszenie NASZ BEZPIECZNY POWIAT KĘPIŃSKI*, którego jednym z głównych celów statutowych jest promowanie i wspieranie działań w zakresie budowy społeczeństwa obywatelskiego.

Dla bytu kultury narodowej nieodzowne jest funkcjonowanie instytucji upowszechniających lokalne dziedzictwo – izby pamięci, muzea, ośrodki kultury i sportu.

Przedstawione powyżej działania na rzecz utrwalania i upowszechniania odrębności narodowej Polaków – nie wyczerpują oczywiście ich całego spektrum. Wskazano, punktowo sfery, w których są one podejmowane, zaś trudnym jest przeprowadzenie całościowej analizy tego zagadnienia, z uwagi na wielość możliwych obszarów aktywności społecznej, które ujawniają się lub mogą się ujawnić w przyszłości – na skutek kreatywności osób lub podmiotów je inicjujących, a także pojawiających się nowych możliwości techniczno-organizacyjnych. Optymizmem napawa fakt dostrzegalnych wieloaspektowych przedsięwzięć społecznych w tym zakresie.

²²¹ <https://www.nck.pl/aktualnosci/inscenizacja-bitwy-pod-grunwaldem->, [dostęp: 20.09.2022].

Z przeprowadzonej analizy wywieść można zasadniczy wniosek, iż to państwo i jego instytucje muszą w tych działaniach pełnić rolę wiodącą, zaś wszystkie inne podmioty spełniają jedynie rolę pomocniczą, wspomagającą.

Postulat ten znajduje potwierdzenie w założeniach *Strategii Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej*, gdzie umacnianie tożsamości narodowej oraz dbałość o dziedzictwo narodowe jest jednym z filarów osiągnięcia przez państwo zakładanych celów strategicznych i winno być realizowane poprzez:

- *kształtowanie i rozwój postaw patriotycznych jako niezbędnego czynnika budowania wspólnoty i tożsamości narodowej, zakorzenionej w chrześcijańskim dziedzictwie i ogólnoludzkich wartościach;*
- *doskonalenie instrumentów i procedur ochrony dziedzictwa kultury na wypadek zagrożenia wojennego i kryzysowego, z uwzględnieniem podmiotów i służb realizujących zadania na rzecz bezpieczeństwa państwa;*
- *wykorzystanie aktywności Polski na arenie międzynarodowej do promowania rozwoju i ochrony tradycyjnych wartości rodziny, polskiej tożsamości narodowej, kultury i tradycji; wzmocnienie związków diaspory polskiej z krajem oraz dążenie do zwiększenia jej zaangażowania w działania związane z promocją Polski²²².*

²²² *Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej* zatwierdzona postanowieniem Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 12 maja 2020 r. (M.P. 2020 poz. 413), s. 28.

Rozdział 3.

AKTYWIZACJA KAPITAŁU SPOŁECZNEGO W ZMIENNYM ŚRODOWISKU BEZPIECZEŃSTWA

3.1. Zagrożenie bezpieczeństwa narodowego i następstwa społeczne

Obecna sytuacja geopolityczna Polski determinowana jest przede wszystkim czynnikami zewnętrznymi. Agresja Rosji na Ukrainę spowodowała, że Polska jako kraj, a także członek Paktu Północnoatlantyckiego (NATO) znalazła się w zupełnie nowej sytuacji strategicznej. Rosja pokazała, że jest państwem nieprzewidywalnym (politycznie i militarnie).

W tej sytuacji głównym wyzwaniem, wynikającym ze zmiennych uwarunkowań geopolitycznych – któremu państwo musi sprostać – jest zapewnienie zdolności do przeciwstawienia się mogącym wystąpić zagrożeniom. Sytuacja ta implikuje kompleksowe działania w celu zapewniania bezpieczeństwa narodowego we wszystkich jego wymiarach.

Bezpieczeństwo narodowe najczęściej postrzegane bywa przez pryzmat suwerenności, niezależności i integralności terytorialnej państwa oraz zagrożeń dla tych wartości²²³ – przez dziesiątki lat było definiowane w optyce polityczno-militarnej i sprowadzało się do sfery zagrożeń bytu państwowego w dwóch wymiarach: terytorialnym (nienaruszalność granic, integralność terytorialna) oraz systemu władzy (suwerenność, niepodległość).

Wraz z rozwojem cywilizacyjnym, na znaczeniu zyskały zagrożenia o charakterze niemilitarnym, w tym bezpieczeństwo w sferze ekonomicznej, demograficznej, ekologicznej, religijnej czy kulturowej, a także bezpieczeństwo publiczne i powszechne. Ten zakres przedmiotowy – z uwagi na ciągłe zmiany, w tym przede wszystkim społeczne – poddawany jest samoistnie permanentnej modyfikacji i rozszerzeniu²²⁴.

Definicyjnie bezpieczeństwo narodowe rozpatrywane jest jako *najważniejsza wartość, potrzeba narodowa i priorytetowy cel działalności państwa, jednostek i grup społecznych, a jednocześnie proces obejmujący różnorodne środki – działania (między innymi: dyplomatyczne, ekonomiczne, militarne, kulturowe, specjalne, normatywne, naukowo-*

²²³ W. Kitler, *Istota bezpieczeństwa narodowego* [w:] B. Wiśniewski, W. Fehler (red.), *Edukacja obronna społeczeństwa*, wyd. Niepaństwowa Wyższa Szkoła Pedagogiczna, Białystok 2006, s. 15.

²²⁴ Na przykład - bezpieczeństwo cyberprzestrzeni. Wyczerpującego przeglądu definicji pojęcia *bezpieczeństwo* dokonał I.T. Dziubek. Patrz: I.T. Dziubek, *Edukacja Obronna w Polsce*, Wydawnictwo Zysk i S-ka, Poznań 2013, s. 29-40.

*techniczne i społeczne) w dziedzinie stosunków międzynarodowych i wewnętrznych, gwarantujące trwałą byt i rozwój, w tym działania ochronne i obronne mające na celu stworzenie sprzyjających i bezpiecznych warunków bytu i rozwoju narodowego (państwa), a w tym ochronę i obronę państwa jako instytucji politycznej oraz ochronę jednostek i całego społeczeństwa, ich dóbr i środowiska naturalnego przed zagrożeniami, które w znaczący sposób ograniczają jego funkcjonowanie lub godzą w wartości podlegające szczególnej ochronie*²²⁵.

Bezpieczeństwo narodowe jest procesem mającym postać celowych i zorganizowanych działań podejmowanych przez upoważnione organy państwa, opartych na określonej koncepcji – doktrynie bezpieczeństwa, realizowanej sposobami i środkami polityki zagranicznej – w celu zapewnienia narodowi bezpiecznego bytu i rozwoju, suwerennego traktowania państwa w stosunkach międzynarodowych, zagwarantowania nienaruszalności jego granic oraz integralności terytorialnej²²⁶.

Systemowe rozwiązania oraz posiadane zasoby ludzkie i rzeczowe sprawiają, że jedynie państwo jest w stanie zapewnić stan społecznej równowagi niezbędnej dla rozwoju narodowego²²⁷.

Przy takiej optyce rozumienia – Stanisław Dworecki wskazał jeszcze na istniejący stosunek zależności pomiędzy stanem równowagi państwowej a potencjalnymi dla niej zagrożeniami. Zdefiniował bezpieczeństwo narodowe jako *stan, który odzwierciedla brak występowania jakichkolwiek zagrożeń (w sensie zaspokajania potrzeb egzystencjalnych i behawioralnych społeczeństwa jako suwerennego podmiotu w stosunkach międzynarodowych)*²²⁸. Przy czym pojęciem zagrożenie określił splot zdarzeń wewnętrznych lub w stosunkach międzynarodowych, w którym z dużym prawdopodobieństwem może nastąpić ograniczenie lub utrata warunków do niezakłóconego bytu państwa, w wyniku zastosowania przemocy politycznej, psychologicznej, ekonomicznej, militarnej, itp.²²⁹.

Z punktu widzenia interesu państwa celem nadrzędnym jest zapewnienie ciągłości trwania narodu oraz jego wartości. Winno ono zabezpieczać, w możliwe najszerszym

²²⁵ W. Kitler, A. Skrabacz, *Bezpieczeństwo ludności cywilnej. Pojęcie, organizacja i zadania w czasie pokoju, kryzysu i wojny*, wyd. Towarzystwo Wiedzy Obronnej, Warszawa 2010, s. 21.

²²⁶ J. Falecki, *Bezpieczeństwo narodowe*, [w:] O. Wasiuta, R. Klepka, R. Kopeć, *Vademecum bezpieczeństwa*, Wydawnictwo Libron, Kraków 2018, s. 125-126.

²²⁷ *Strategia Rozwoju Systemu Bezpieczeństwa Narodowego 2022*, przyjęta uchwałą Nr 67 Rady Ministrów z dnia 9 kwietnia 2013 r. (MP. 2013 poz. 337), s. 3.

²²⁸ S. Dworecki, *Zagrożenia bezpieczeństwa państwa*, wyd. AON, Warszawa 1994, s. 16.

²²⁹ Tamże, s. 61.

zakresie potrzeby społeczeństwa (narodu), przy jednoczesnym przeciwdziałaniu pojawiającym się zagrożeniom.

Klasyfikacja tych potrzeb w teorii i praktyce następuje według dwóch zasadniczych kryteriów:

- *podmiotowego*: zapewnienie bezpieczeństwa w wymiarze indywidualnym (pojedynczy człowiek), grupowym (grupy formalne i nieformalne), całych państw, a także społeczności międzynarodowej²³⁰;
- *przedmiotowego*: bezpieczeństwo zewnętrzne (w tym w szczególności bezpieczeństwo militarne i polityczne), bezpieczeństwo wewnętrzne (ustrojowe, powszechne i publiczne), bezpieczeństwo ekonomiczne, społeczne, zdrowotne, ekologiczne, kulturowe, itd.²³¹.

Omówione powyżej kwestie esencjonalnie obrazują istotę pojęcia bezpieczeństwo narodowe, którego istota oscyluje wokół takich wartości jak:

- *przetrwanie* – państwa jako suwerennej jednostki politycznej, narodu jako wyróżnionej grupy etnicznej, biologiczne przeżycie ludności – dla której każde państwo gotowe jest poświęcić inne wartości, gdyż nie mogą być one zachowane w sytuacji zagrożenia bytu/istnienia samego podmiotu;
- *integralności terytorialnej* – uważanej za główny korelat bezpieczeństwa;
- *niezależności politycznej* – w sensie ustrojowym, samowładności i swobody;
- *jakości życia* – na którą składają się wartości szczegółowe, jak standard życia, szczebel rozwoju społeczno-gospodarczego, system kulturalny, perspektywy dalszego rozwoju²³².

Natomiast pojęcie zagrożenia może być rozpatrywane z różnych punktów widzenia: przedmiotowego, skutków zagrożeń, źródeł występowania, miejsca występowania, środowisk, dynamiki rozwoju, zasięgu, charakteru stosunków społecznych, skali zagrożenia. Ich typologię przedstawiono w Tabeli 7.

²³⁰ J. Falecki, dz. cyt., s. 127-129.

²³¹ Tamże.

²³² Tamże, s. 126-127.

Tabela 7. Klasyfikacja zagrożeń

Kryterium podziału	Rodzaj
przedmiotowe	polityczne, militarne, ekonomiczne, społeczne, ekologiczne
skutków zagrożeń	fizyczne, psychiczne
źródła zagrożenia	naturalne, techniczne, ustrojowe, demograficzne, ideologiczne, gospodarcze, edukacyjne, psychologiczne kulturowe i inne
miejsca zagrożeń	wewnętrzne i zewnętrzne
środowiska	przyrodnicze, społeczne, polityczne, gospodarcze naukowo-techniczne
obszaru oddziaływania	globalne, kontynentalne, regionalne, lokalne
skali zagrożenia	światowe, międzynarodowe, państwa, jednostki administracyjne
dynamiki rozwoju	dynamiczne, pełzające
charakteru stosunków społecznych	konfliktowe, niekonfliktowe

Źródło: R. Jakubczak (red.), *Obrona narodowa w tworzeniu bezpieczeństwa III RP*, wyd. Bellona, Warszawa 2003, załącznik 5.

Można zatem uznać, iż zagrożenia mogą występować na niemal każdej płaszczyźnie życia społecznego.

Fakt wystąpienia takiego czy innego bodźca powodującego zawirowania w systemie bezpieczeństwa, rodzi określone skutki społeczne. Te w ujęciu przyczynowo skutkowym dzielimy na dwie zasadnicze grupy: pierwotne, a więc takie, które wywołują natychmiastową i bezpośrednią zmianę w środowisku społecznym i wtórne (pośrednie), które ujawniają się z pewnym opóźnieniem i wynikają z siatki powiązań z podmiotem, obszarem lub sytuacją, na którą bezpośrednio zadziałał czynnik negatywny. Za słuszne należy zatem uznać stwierdzenie, iż zagrożenia wtórne są równie niebezpieczne co pierwotne i mogą być przesłanką dla kolejnych niespodziewanych zdarzeń²³³.

Dokonując syntetycznej charakterystyki współczesnych zagrożeń na wstępie należy wskazać na problem globalizacji, która z jednej strony jest motorem napędzającym rozwój gospodarczy i technologiczny, z drugiej zaś może prowadzić do głębokich podziałów społecznych, a w skrajnych przypadkach – do ostrych konfliktów międzynarodowych²³⁴.

Aktualnie za główne zagrożenie dla naszego kraju uznaje się neoimperialną politykę władz Federacji Rosyjskiej, realizowaną również przy użyciu siły militarnej²³⁵.

²³³ T. Bąk, Z. Ciekankowski, *Teorie bezpieczeństwa*, Wydawnictwo Państwowej Wyższej Szkoły Techniczno-Ekonomicznej w Jarosławiu, Jarosław 2012, s. 26.

²³⁴ J. Czaja, dz. cyt., s. 6.

²³⁵ Strategia Bezpieczeństwa Narodowego, dz. cyt., s. 6.

W tym kontekście należy podkreślić, iż działania zbrojne powodują najgłębsze następstwa społeczne w postaci śmierci ludzi, zniszczeń materialnych, klęski humanitarnej, całkowitej destabilizacji instytucji państwowej – na wszelkich płaszczyznach jej funkcjonowania, ze zmianą ustrojową włącznie, a w dalszej perspektywie masową migrację ludności.

W przypadku Rosji istnieje również obawa użycia broni jądrowej, która poza niewyobrażalnymi skutkami bezpośrednimi przyniosłaby wtórne, w postaci skażenia popromiennego.

Przebieg konfliktu ukraińskiego wskazuje, że bezpośrednie akcje zbrojne poprzedzają najczęściej tzw. działania podprogowe – hybrydowe, które przejawiają się w atakach na systemy teleinformatyczne, sieć internetową, bezpieczeństwo cybernetyczne, akcjach dezinformacyjnych. Mają one skutkować destabilizacją wewnętrzną państwa poprzez wywołanie społecznej paniki prowadzącej do różnego rodzaju kryzysów, przede wszystkim natury ekonomicznej, ale także podziałów wśród państw sojuszniczych.

Kolejnym globalnym zagrożeniem jest gwałtowny przyrost ludności, szczególnie Azji i Afryki, który nie idzie w parze z rozwojem gospodarczym tych regionów. Jego skutkiem są kryzysy żywnościowe oraz niekontrolowana migracja ludności. Migracja – jak obecnie obserwujemy – staje się również narzędziem destabilizującym równowagę polityczną w innych rejonach, czego przykładem są działania rosyjsko-białoruskie prowadzone wobec państw Europy Wschodniej. Ich celem jest nie tylko wywołanie skutków w postaci możliwego kryzysu humanitarnego, ale też doprowadzenie do podziałów społecznych na tle narodowościowym, ideologicznym i religijnym.

Istotnym problemem jest zapewnienie bezpieczeństwa energetycznego – podjęte w ostatnim okresie działania militarne przez Federację Rosyjską doprowadziły do licznych zawirowań na europejskim rynku energetycznym. Ich skutki są odczuwalne zarówno w sferze mikro jak i makroekonomicznej – oprócz widocznego załamania gospodarczego i finansowego, a także nagłego i nieprzewidywalnego obniżenia poziomu życia – wywołały liczne napięcia społeczne.

Doświadczenia ostatnich lat XXI wieku pokazały, że poważnym problemem dla bezpieczeństwa mogą być zagrożenia epidemiologiczne. Pandemia koronawirusa SARS-CoV-2 spowodowała nie tylko śmierć milionów osób, ale także kryzys systemów opieki zdrowotnej oraz straty w gospodarce światowej. Wtórne skutki pandemii to między innymi problemy zdrowotne znacznej części populacji oraz problemy natury psychologiczno-społecznej, które nie zostały jeszcze w pełni zdiagnozowane.

Bezpieczeństwo zdrowotne społeczeństw implikowane jest także zagrożeniami środowiskowymi, spowodowanymi destrukcyjną działalnością człowieka. Drenaż surowców naturalnych prowadzi do anomalii klimatycznych, które już dziś skutkują nieobserwowanymi wcześniej zmianami pogodowymi na terenie naszego kraju, takimi jak długotrwałe susze, trąby powietrzne, czy emisje szkodliwych substancji oraz występowanie smogu. W dalszej perspektywie takie czynniki będą miały olbrzymi wpływ na bezpieczeństwo żywnościowe i zdrowotne.

Globalizacja oraz integracja europejska przyczyniają się do tworzenia państw wielokulturowych. Chociaż wielokulturowość nie jest czynnikiem bezpośrednio zagrażającym żywotnym interesom państwa, to może wpływać na zacieranie się świadomości narodowo-kulturowej, więzi z państwem jako instytucją i jego potrzebami, również tymi zasadniczymi jak udział w obronie jego suwerenności.

Dlatego tak ważne jest utrwalanie tożsamości narodowej. Wspólna tożsamość i poczucie więzi stają się niezbędne w sytuacji zagrożenia. W czasie pokoju ważna jest natomiast świadomość wspólnych interesów, potrzeba współdziałania dla dobra ogółu, bowiem *tam, gdzie brakuje wolności, szacunku, solidarności, odpowiedzialności, przyjaźni czy uczciwości, nie ma wspólnoty. Nie ma więzi międzyludzkich. Nie ma współpracy i wzajemności. Jest za to konflikt, walka, niepokój, wojna, rywalizacja, strach i niepewność*²³⁶.

3.2. Kształtowanie postaw patriotycznych oraz aktywnego obywatela

Dla narodu i państwa priorytetem jest posiadanie odpowiednich zasobów (potencjału) zapewniających ochronę takich wartości jak tożsamość i świadomość narodowa (dobra kultury, dziedzictwo narodowe) nierozzerwalnie związanych z ideami narodu i państwa, obywatelstwa i patriotyzmu.

Patriotyzm to pojęcie wieloznaczne, którym posługują się badacze z różnych dyscyplin naukowych takich jak: filozofia, historia, socjologia, antropologia, nauki o bezpieczeństwie i wielu innych. Jego złożoność implikowana jest czasowo i przestrzennie, a także w perspektywie subiektywnych doświadczeń życiowych oraz poglądów osoby, która je definiuje.

²³⁶ M. Bogunia-Borowska, *Wprowadzenie* [w:] M. Bogunia-Borowska (red.), *Fundamenty dobrego społeczeństwa. Wartości*, Wydawnictwo Znak, Kraków 2015, s. 9.

W polskiej kulturze patriotyzm określany jest najczęściej przez pryzmat takich pojęć jak: ojczyzna, dziedzictwo narodowe, walka zbrojna. Tego typu konotacje są naturalnym efektem polskiej historiografii, w której wielokrotnie jako naród zmuszeni byliśmy do podejmowania walki narodowyzwolenczej, zaś martyrologiczna ideologia romantyzmu wywarła w tym obszarze niezwykle silne piętno.

Władysław Stróżewski interpretował patriotyzm w niezwykle zwięzły sposób pojmując go jako *miłość ojczyzny*²³⁷. W ujęciu *encyklopedycznym* patriotyzm to: *umiłowanie ojczyzny jako miejsca swojego pochodzenia i/lub zamieszkania; ojczyznę w tym sensie może być każda okolica lub region, do którego jednostka jest szczególnie przywiązana (...), cały kraj zamieszkały przez naród, z którym jednostka się identyfikuje*²³⁸.

Wybitny polski filozof i etyk – Tadeusz Kotarbiński rozważał ten problem z dwóch perspektyw: *uniwersalnej i nacjonalistycznej*²³⁹.

W ujęciu *uniwersalnym* – patriotyzm to gorliwość w dążeniu do pomyślności własnego społeczeństwa, co się sprowadza w ostatecznym obrachunku do wyróżniającej gorliwości w dopomaganiu współobywatelom kraju w ich potrzebach, a do tych potrzeb należy istnienie i sprawne funkcjonowanie instytucji dobra publicznego, a więc i urządzeń państwowych²⁴⁰. W wymiarze *nacjonalistycznym* – to kierowanie się w życiu publicznym głównie troską o trwanie i rozkwit odrębności kulturowych oblicza własnego narodu – języka, narodowych tradycji²⁴¹.

Tak wyartykułowaną teorię rozwinął Józef Mackiewicz w wypowiedzi jednego z bohaterów swojej powieści *Lewa wolna: patriotyzm nie jest kategorią zakrzeplą i niezmienną. Wzbogaca się i przekształca wraz z przemianami, którym podlega naród w procesie swego historycznego rozwoju. Trzeba dokonywać takiego przewartościowania naszych tradycji, naszej przeszłości historycznej, aby utrwalić to tylko, co prawdziwie służyło i służyć będzie w przyszłości wyłącznie istotnym interesom narodu. I wtedy pojęcie to przestanie być płynne, a stanie się stałym*²⁴².

Mamy zatem z jednej strony idee pielęgnowania wspólnych wartości, traktowania ojczyzny jako dobra wspólnego wszystkich ludzi, z drugiej zawężenie kręgu ojczyźnianych

²³⁷ W. Stróżewski, *O pojęciu patriotyzmu*, [w:] J. Sadowski (red.) *Oblicza patriotyzmu*, Wyd. Wyższa Szkoła Filozoficzno-Pedagogiczna IGNATIANUM, Wydawnictwo WAM, Kraków 2009, s. 95.

²³⁸ *Wielka encyklopedia*, t. 20, wyd. PWN, Warszawa 2004, s. 380.

²³⁹ T. Kotarbiński, *Wypowiedź na temat prawdy i na temat patriotyzmu*, [w:] P. Smoczyński (red.), *Pisma etyczne*, wyd. Ossolineum, Wrocław 1987.

²⁴⁰ Tamże, s. 276.

²⁴¹ Tamże.

²⁴² J. Mackiewicz, *Lewa wolna*, Wydawnictwo Kontra, Warszawa 2018, s. 38.

beneficjentów wyłącznie do członków określonego narodu. Każda z koncepcji, traktowana z osobna niesie w sobie sugestię wykluczenia drugiej. W pierwszym przypadku, przy tak szerokim podejściu ideologicznym łatwo wpaść w nurt rozmywający istotę więzi kulturowych, które przecież jak już to zostało wielokrotnie wskazane – stanowią istotę czynnika narodotwórczego, a tym samym ciągłości narodowej. W drugim – scentralizowanie dążeń określonej kategorii osób z wykluczeniem potrzeb innych, powoduje kształtowanie się negatywnych tendencji szowinistycznych i ksenofobicznych.

Trudno więc bezkrytycznie przyjąć za słuszne jedno stanowisko w oderwaniu od drugiego. Właściwą wydaje się zasada *złotego środka*, która będzie realizowała potrzeby ogółu społecznego z jednoczesnym głębokim umocowaniem w tradycji kulturowej narodu.

Słuszność tego wniosku potwierdzili twórcy ustawy zasadniczej stanowiąc: *my, Naród Polski – wszyscy obywatele Rzeczypospolitej, zarówno wierzący w Boga będącego źródłem prawdy, sprawiedliwości, dobra i piękna, jak i nie podzielający tej wiary a te uniwersalne wartości wywodzący z innych źródeł, równi w prawach i w powinnościach wobec dobra wspólnego – Polski, wdzięczni naszym przodkom za ich pracę, za walkę o niepodległość okupioną ogromnymi ofiarami, za kulturę zakorzenioną w chrześcijańskim dziedzictwie Narodu i ogólnoludzkich wartościach (...) złączeni więzami wspólnoty z naszymi rodakami rozsianymi po świecie, świadomi potrzeby współpracy ze wszystkimi krajami dla dobra Rodziny Ludzkiej (...) ustanawiamy Konstytucję Rzeczypospolitej Polskiej jako prawa podstawowe dla państwa*²⁴³.

Na kanwie powyższej deklaracji należy uznać, iż definicja W. Stróżewskiego wydaje się niezwykle trafna – miłość do ojczyzny (nie tylko narodu) we wszystkich aspektach jej funkcjonowania. Istotę tej myśli dobitnie wyłożył R. Wiśniewski w słowach: *Patriotyzm to miłość do ojczyzny, a ojczyzna to ludzie, kultura, historia, religia, obyczaje, w których wyrosliśmy (...), to uczciwa i twórcza praca dla niej, jak również rzetelne zdobywanie wiedzy, odpowiedzialność w polityce, dbałość o język ojczysty w mowie i w piśmie, troska o rodzinę, szacunek dla tradycji, dla wartości narodowych i chrześcijańskich (...), to troska o jej dobre imię, o jej godność. Patriotą kocha swoją ojczyznę, mimo że dostrzega wady swoich rodaków, tak jak kocha swoich bliskich, mimo ich niedoskonałości*²⁴⁴.

²⁴³ Konstytucja RP - Preambuła.

²⁴⁴ R. Wiśniewski, dz. cyt., s. 139-140.

Trudno jednak traktować o patriotyzmie w oderwaniu od kontekstu historyczno-kulturowego, który ma zasadniczy wpływ na kształtowanie się określonych postaw społecznych.

Filozofia ojczyźniana była obecna już w starożytności jako uosobienie najwyższych wartości. Znane są przecież słowa Homera wypowiedziane przez bohatera jego eposu Odyseusza: *Nie znam też nic miłszego nad ten kąt ojczysty (...) Mogła długo mię trzymać Kalypso, bogini. W grocie swej, chcąc, bym brał ją, mężem został przy niej. Mogła ajajska Kirka przez chytrą i czary. Pod małżeńskie w swym zamku ciągnąc mię kotary. Lecz gra się nie udała – byłem nieugięty (...) Ojczyzna, ojciec, matka – skarb wielki i święty*²⁴⁵.

W polskiej tradycji motyw ojczyzny pojawił się po raz pierwszy w średniowieczu. Na znaczeniu zyskał w dobie renesansu za sprawą twórczości Jana Kochanowskiego, Andrzeja Frycza Modrzewskiego. W kolejnych wiekach w swojej twórczości wykorzystywali go Ignacy Krasicki, Julian Ursyn Niemcewicz, Wacław Potocki. Ojczyzna stanowiła kanwę rozważań wielkich myślicieli i teoretyków nowoczesnego państwa – Stanisława Konarskiego, Hugo Kołłątaja i innych. Apogeum wątków patriotycznych w polskiej historiografii przypada na okres rozbiorów za sprawą ambasadorów polskiej kultury: Adama Mickiewicza, Juliusza Słowackiego, Kamila Cypriana Norwida, Ignacego Krasickiego, Fryderyka Szopena, Stanisława Moniuszki.

Idea patriotyzmu – krzewiona jako wyraz buntu, ostrych podziałów moralnych (dobro i zło), narodowej martyrologii i poczucia polskiej wyjątkowości i odrębności od innych nacji – stała się fundamentem kształtowania postaw wielu pokoleń Polaków. Szczególne naśladownictwo znalazła w okresie II wojny światowej, gdy cierpienie, całkowite zdewaluowanie wartości wzbudziło u młodego pokoleniu efekt romantycznego buntu, który przejawiał się w walce zbrojnej. Z tego też źródła – nawiązując do romantycznego współistnienia patriotyzmu i religii katolickiej – czerpali działacze opozycyjni w czasach komunizmu.

Warto w tym miejscu postawić pytanie: *czy obecne pokolenie, które znajduje się w okresie niebywałych przemian światopoglądowo-ideowych może i powinno w dalszym ciągu czerpać z tych wzorców? I następne: czy w swoim kształcie nie stały się one anachroniczne i zbyt skostniałe?*

Alina Witkowska stwierdziła, że mało prawdopodobna jest dominująca pozycja nurtu romantycznego w życiu młodego pokolenia, ale z powodu jego znaczenia dla polskiej

²⁴⁵ Homer, *Odyseja*, tłum. L. Siemieński, wyd. Ossolineum, Wrocław 2004, s. 28-34.

tożsamości, nie można go radykalnie odrzucić²⁴⁶. Opinia ta jest zatem potwierdzeniem słuszności tezy stawianej przez R. Wiśniewskiego, że heroiczne czyny wymagane są rzadko, zaś patriotyzm winien być przejawiany w codziennym życiu – w stosunku do narodowej symboliki i tradycji oraz pracy na rzecz dobra wspólnego. Aby wzorzec taki mógł powstać, konieczne jest rozbudzenie w narodzie poczucia dumy narodowej²⁴⁷.

Sformułowana w ten sposób myśl patriotyczna jest fundamentem dla kształtowania aktywnych postaw obywatelskich. Jej istota zostaje w pełni ukonstytuowana dopiero w konkretnym działaniu, a więc akcie wychowawczym, dążącym do przyjętego w teorii ideału.

Przed dokonaniem analizy stanu współczesnego poziomu realizacji tego zadania, warto jeszcze wrócić do płaszczyzny historycznej i wskazać na charakter działań społecznych (aspekt ten ma szczególne znaczenie w kontekście istoty przedmiotowej dysertacji) prowadzonych na tym polu przez poprzednie pokolenia Polaków.

Olbrzymi wysiłek w wychowanie obywatelskie włożyli twórcy Komisji Edukacji Narodowej. Oprócz przeprowadzonej gruntownej reformy szkolnictwa upadającego państwa, z inicjatywy Ignacego Potockiego powołano Towarzystwo do Ksiąg Elementarnych, którego zadaniem było opracowanie i dystrybucja podręczników – zgodnie z przyjętym nowym planem nauczania. Jego głównym celem było wykształcenie i wychowanie *oświeconych patriotów*, a więc osób umiejących godzić dobro indywidualne z dobrem zbiorowości, gotowych do obrony ojczyzny, tolerancyjnych, odrzucających stanowiska uprzedzenia. Organ ten działający od 1775 do 1792 roku opracował blisko 30 pozycji, które stanowiły podstawę ówczesnego systemu edukacji²⁴⁸.

Pod *zaborami* organizowały się różnego rodzaju instytucje oraz towarzystwa, które stawiały sobie za cel kreowanie i aktywizowanie społeczeństwa do wzięcia odpowiedzialności za losy narodu. W Wilnie – z inicjatywy Józefa Jeżowskiego, Tomasza Zana, Adama Mickiewicza, Erazma Poluszyńskiego, Onufrego Pietraszkiewicza i Brunona Sucheckiego – powstało Towarzystwo Filomatów, tajne stowarzyszenie patriotyczne młodzieży wileńskiej²⁴⁹. Jego celem było przede wszystkim samokształcenie się – członkowie dzielili się swoimi przemyśleniami na temat literatury, podejmowali zakazane

²⁴⁶ A. Witkowska, dz. cyt., s. 659.

²⁴⁷ R. Wiśniewski, dz. cyt., s. 140.

²⁴⁸ I. Stasiewicz-Jasiukowa, *Narodziny gramatyki: o kontekstach powstania i warsztacie działa Onufrego Kopczyńskiego*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 1983, nr 28/2, s. 292.

²⁴⁹ A. Kruszyńska, *205 lat temu powstało Towarzystwo Filomatów* [w:] <https://dzieje.pl/dziedzictwo-kulturowe/205-lat-temu-powstalo-towarzystwo-filomatow> [dostęp: 10.10.2020].

tematy narodowowyzwoleńcze, ugruntowując w ten sposób poczucie tożsamości narodowej. Filomaci głosili potrzebę solidaryzmu społecznego i wspólnej pracy dla dobra kraju. Opowiadali się przeciwko egoizmowi społecznemu. Postulowali pielęgnowanie tradycji narodowych oraz kultury. Inicjowali tworzenie klubów obywatelskich, zajmujących się rozpowszechnianiem czytelnictwa w mniejszych miejscowościach²⁵⁰.

Ważnym przedsięwzięciem o charakterze społeczno-obywatelskim była działalność Polskiego Towarzystwa Gimnastycznego *Sokół*, które powstało 7 lutego 1867 r. we Lwowie z inicjatywy Mirosława Tyrsza.

Szczyt popularności tej organizacji przypadł na okres dwudziestolecia międzywojennego. W tym czasie była ona głównym mecenasem rozwoju kulturalno-sportowego kraju oraz ruchu pionierskiego. Podkreślić należy, że oficjalnym celem powstania towarzystwa było propagowanie wzorców sportowych i zdrowego stylu życia, propagowanie idei olimpijskich, wyrażających się w hasle *w zdrowym ciele, zdrowy duch*. Faktyczna działalność skupiała się na wychowaniu w duchu patriotyzmu młodego pokolenia oraz przygotowania go do walki zbrojnej – podstawowe dyscypliny uprawiane przez członków *Sokoła* to gimnastyka, jeździectwo, szermierka oraz strzelectwo. *Gniazda* (tak określano lokalne organizacje) były w istocie formacjami o charakterze paramilitarnym. Wartości patriotyczne przekazywano nie tylko w filozofii sportowej, ale przede wszystkim w tradycji narodowo-wojskowej. Wyrazem tych wartości był między innymi charakterystyczny ubiór członków *Sokoła* (rogatywka z piórem, czamara kroju wojskowego z rabatami²⁵¹, noszona często na lewym ramieniu, spodnie spięte szerokim pasem z kłami ozdobioną inicjałem, wpuszczone w wysokie buty oraz karmazynowa koszula ze stojącym kołnierzykiem spiętym okrągłą zapinką z wizerunkiem sokoła, który w istocie był zakamuflowanym odzwierciedleniem polskiego symbolu narodowego – *Orla Białego*²⁵².

W dwudziestoleciu międzywojennym liczba członków Towarzystwa w całym kraju kształtowała się na poziomie 60 000 i była skupiona w ponad 800 *Gniazdach*. Organizacja objęła swym zasięgiem nie tylko ziemie odrodzonego państwa polskiego, ale również

²⁵⁰ A. Kamiński, *Polskie związki młodzieży. T. 2. 1804-1831*, wyd. PWN, Warszawa 1963, s. 418-421.

²⁵¹ Czamara – męskie okrycie wierzchnie pochodzenia węgierskiego, noszone od XVI wieku. Sięgająca do bioder lub połowy ud w kroju zbliżonym do kontusza, podbijana futrem, z długimi, prostymi, wąskimi rękawami, wykładanym, wąskim, wysokim kołnierzem, ozdobnymi guzikami i szamerunkami [w:] <https://pl.wikipedia.org/wiki/Czamara> [dostęp: 22.09.2022].

²⁵² M. Olejnik, *Zarys historii Sokolstwa na ziemiach polskich w latach 1867-1990*, [w:] <https://sokol-swiat-pracy.pl/70-komisja-historii-i-tradycji-sokolstwa/268-skrypt.html>, [dostęp: 22.09.2022].

zaakcentowała swoją obecność poza jego granicami, szczególnie w Niemczech, gdzie znajdowały się spore skupiska Polaków²⁵³.

Działalność *Sokoła* wywierała ogromny wpływ na życie społeczne kraju. W znaczący sposób wpływała na kształt polskiej polityki. Dla przykładu na terenie powiatu kępińskiego w latach 30. XX wieku członkowie tej organizacji odgrywali wiodącą rolę w rozwoju politycznym i gospodarczym regionu²⁵⁴.

Podkreślić należy, że z szeregów *Sokoła* rekrutowała się znacząca część uczestników Powstania Wielkopolskiego oraz Powstań Śląskich, legionistów armii Hallera, członków Korpusu Ochrony Pogranicza, a także funkcjonariuszy służb porządku publicznego – Policji Państwowej i Straży Granicznej.

Sokoli rodowód mają takie wybitne postacie jak: Karol Wojtyła, Józef Haller czy Roman Dmowski²⁵⁵.

Działalność *Sokoła* była inspiracją do działania największego w Polsce ruchu skautingowego – Związku Harcerstwa Polskiego (ZHP). Misją organizacji jest kształtowanie postaw obywatelskich poprzez służbę na rzecz społeczeństwa i ojczyzny, samodoskonalenie oraz braterstwo. Obecnie jest to jedna z największych młodzieżowych organizacji pozarządowych w kraju, aktywizująca około 100 000 członków zrzeszonych w 6789 gromadach i drużynach w całej Polsce²⁵⁶. Jednym z założeń statutowych ZHP jest upowszechnianie i umacnianie przywiązania do takich wartości jak: wolność, prawda, sprawiedliwość, demokracja, samorządność, równouprawnienie, tolerancja i przyjaźń²⁵⁷.

Organizacja – pełniąca ważną rolę w patriotyczno-obronnym i obywatelskim wychowaniu młodego pokolenia Polaków – posiada zhierarchizowaną strukturę, umundurowanie i określenie stopni/stanowisk na wzór wojskowy – co wpisuje ją w krąg podmiotów o charakterze paramilitarnym. Związek posiada wynikającą z wieloletniej tradycji symbolikę (*lilijka, krzyż harcerski*). Władzę sprawuje Kwatera Główna ZHP, która konstituuje się na Walnym Zjeździe ZHP. Na poziomie województwa działają władze chorągwi (umowny odpowiednik władz wojewódzkich), a poniżej – władze hufca (umowny odpowiednik poziomu powiatu). Pod hufiec podlegają szczepy i związki drużyn (te mogą, ale nie muszą być organizowane w ramach hufca), które dalej dzielą się

²⁵³ Tamże.

²⁵⁴ S. Kowalski, *Dzieje Kępna od początku istnienia do 2015 r.* [w:] <https://www.kepno.pl/dzieje-kepna-od-poczatku-istnienia-do-2015r.html>, [dostęp: 21.09.2022], s. 105.

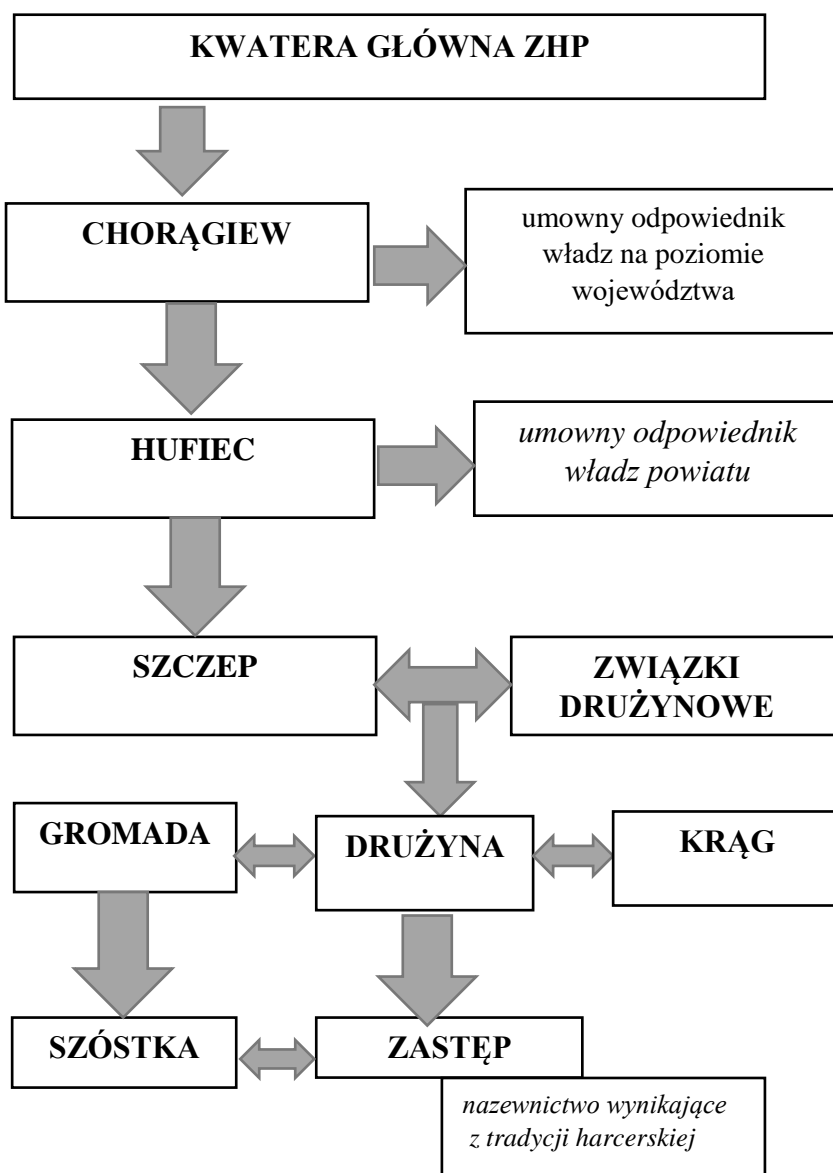
²⁵⁵ <https://ztgsokol.org/> [dostęp: 21.09.2022].

²⁵⁶ <https://hib.zhp.pl/zhp-w-liczbach/> [dostęp: 21.09.2022].

²⁵⁷ statut ZHP <https://zhp.pl/statut-zhp> [dostęp: 21.09.2022].

na gromady, drużyny i kręgi. Najniższą formą organizacyjną są tzw. szóstki i zastępy, które formalnie nie zostały ujęte w obecnie obowiązującym statucie, ale funkcjonują na skutek tradycji i przyjętego zwyczajowo nazewnictwa harcerskiego. Graficzne odzwierciedlenie hierarchicznej struktury ZHP obrazuje Rysunek 10.

Rysunek 10. Schemat struktury organizacyjnej Związku Harcerstwa Polskiego

Źródło: opracowanie własne na podstawie treści statutu ZHP.

Po raz pierwszy organizacja ta wykazała się niebywałym potencjałem obywatelskim w trakcie obrony Lwowa (podczas wojny polsko-ukraińskiej na przełomie 1918 i 1919 roku). Młodzi skauci stanowili trzon oddziałów tak zwanych *Orląt lwowskich*.

Harcerze brali również aktywny udział w walkach w trakcie Powstania Wielkopolskiego, Powstań Śląskich oraz podczas wojny polsko-bolszewickiej roku 1920. Związek już wówczas stał się główną siłą kształtującą młode pokolenia patriotów – obywateli.

Kolejnym wielkim sprawdzianem dla harcerzy była II Wojna Światowa. Okazało się, że skryształizowane fundamenty obywatelskie organizacji są niezwykle trwałe. Harcerze z *Szarych Szeregów* stanowili część Armii Krajowej, a ich udział w Powstaniu Warszawskim plasuje tę organizację na piedestale polskiej tradycji wojskowej²⁵⁸.

Zgodnie ze współczesnymi założeniami Związku przynależność do niego pojmowana jest trychotomicznie jako:

- *szługa Bogu* – wiara bądź osobisty stosunek do duchowych wartości takich jak: miłość, prawda, dobro, sprawiedliwość, wolność, piękno, przyjaźń, braterstwo, nadzieja;
- *szługa Polsce* – poczucie przynależności do wspólnoty narodowej i kulturowej, miłość Ojczyzny, godność narodowa, szacunek dla państwa i jego historii;
- *szługa sobie i innym* – odpowiedzialność za własny rozwój i stosunek do społeczeństwa, poczucie odpowiedzialności za rodzinę, społeczność lokalną, kraj i cały świat, a także szacunek dla innych i dla świata przyrody²⁵⁹.

Obecnie żadna inna organizacja w Polsce nie posiada tak znacznego potencjału osobowego i organizacyjnego, będącego w stanie aktywizować młode pokolenie do działalności społeczno-obywatelskiej.

Biorąc pod uwagę całokształt aktywności ZHP, zarówno w kontekście jego dokonań historycznych, tożsamościowo twórczych i społecznych, nieodzownym jest podjęcie przez aparat państwa wszelkich działań, w tym również legislacyjnych, w celu zabezpieczenia ciągłości, stabilności organizacyjnej oraz finansowej tej organizacji.

Doniosła rola w kształtowaniu polskich idei wolnościowych i obywatelskich przypadła w udziale Niezależnemu Samorządnemu Związkowi Zawodowemu *Solidarność* (NSZZ *Solidarność*)²⁶⁰. Nie wchodząc w istotę obecnych podziałów w strukturach związku, należy zwrócić uwagę na olbrzymi potencjał społecznego oddziaływania oraz fenomen organizacyjny. Ugrupowanie powstało w sierpniu 1980 roku wskutek oddolnych ruchów społecznych, będących wynikiem niezadowolenia z aktualnej sytuacji społeczno-

²⁵⁸ <https://zhp.pl/odkryj/historia-harcerstwa> [dostęp 21.09.2022].

²⁵⁹ <https://zhp.pl/podstawy-wychowawcze/> [dostęp: 21.09.2022].

²⁶⁰ Dalej: *NSZZ Solidarność*.

politycznej kraju. Formalnie związek ukonstytuował się na mocy porozumień zawartych pomiędzy przedstawicielami strajkujących robotników a ówczesnymi władzami państwa. Na czele związku stanął Lech Wałęsa. Początkowo organizacja liczyła 3 000 000 członków, a w połowie 1981 roku było ich prawie 10 000 000²⁶¹. Do związku należały osoby niemal ze wszystkich grup społecznych (robotnicy, chłopcy oraz przedstawiciele inteligencji).

W grudniu 1981 roku po wprowadzeniu stanu wojennego władze internowały około 5000 członków *Solidarności*²⁶². Decyzją sejmiku z 8 października 1982 roku działalność związku została oficjalnie zakazana. Od tej pory zaczęło funkcjonować tzw. podziemie solidarnościowe, aktywizujące społeczeństwo do stawiania biernego i czynnego oporu przeciwko władzy, która dopuszczała się łamania konstytucyjnych praw obywatelskich. Konsekwencją tej działalności były zmiany ustrojowe i upadek władzy komunistycznej w Polsce.

Wydarzenia w Polsce stały się inspiracją zmian politycznych w innych państwach Europy Środkowo-Wschodniej, zapoczątkowanych upadkiem muru berlińskiego²⁶³. Zmiany te doprowadziły do rozpadu tak zwanego *bloku wschodniego*, w tym Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich.

Rekapitułując ten wątek należy stwierdzić, że działalność zdelegalizowanych struktur NSZZ *Solidarność* w latach 1980-1989 doprowadziła do strategicznych zmian geopolitycznych na świecie, żaden inny ruch na przestrzeni dziejów nie odznaczył się tak dużym oddziaływaniem i zasięgiem społecznym.

Niestety jako państwo, naród i społeczeństwo nie potrafiliśmy wykorzystać tego zjawiska społecznego. Pomimo tego, że w świadomości społeczeństw zachodnich ruch ten posiada należyty mu wymiar, to w Polsce na skutek wielopłaszczyznowych konfliktów, przede wszystkim ideologicznych, jego znaczenie zostało zdezawuowane. Odbudowanie etosu *Solidarności* w obecnych realiach jest niemożliwe.

Przedstawiona syntetyczna charakterystyka wybranych organizacji i ruchów obywatelskich, których działalność ma lub miała kluczowe znaczenie dla wychowania patriotycznego prowadzi do sformułowania następujących wniosków:

²⁶¹ A. Friszke, E.C. Król (red.), dz. cyt., s. 849.

²⁶² Tamże, s. 850.

²⁶³ Do upadku muru berlińskiego doszło w nocy z 9 na 10 listopada 1989 roku. Akt ten oznaczał zjednoczenie Niemiec. Szerzej: <https://teatrnn.pl/leksykon/artykuly/upadek-muru-berlinskiego-i-zjednoczenie-niemiec-1989/> [dostęp: 20.10.2022].

- wspólnota narodowa najskuteczniej dynamizuje swoje interakcje wokół konkretnej idei np.: zbrojnej walki niepodległościowej (*Szare Szeregi*), sportowo-obronnych (Towarzystwo Gimnastyczne *Sokół*), dążeń wolnościowych (NSZZ *Solidarność*), społecznego braterstwa i poczucia wspólnoty narodowej (Związek Harcerstwa Polskiego), pielęgnowania dziedzictwa narodowego (Towarzystwo Filomatów);
- proces ten wymaga działań określonych grup osób (elit), które inicjują, a następnie kierunkują działania zbiorowości.

Formowanie wartości obywatelskich w życiu człowieka rozpoczyna się na dwóch podstawowych płaszczyznach wychowania: rodzinnego i szkolnego. To rodzice i nauczyciele sprawują rolę pierwszych animatorów aktywności społecznej.

Świadomość społeczna i narodowa dziecka kształtuje się pod wpływem najbliższego środowiska, w którym czuje się ono bezpiecznie dzięki poczuciu swojskości, znajomości ludzi, z którymi codziennie obcuje oraz instytucji, z których korzysta²⁶⁴.

Na poziomie rodziny uruchamia się proces socjalizacji. Rodzic jako pierwszy z autorytetów kształtuje w świadomości dziecka określony paradygmat społeczny. Odbywa się to na różnych szczeblach i za pomocą wielu technik i narzędzi. Poczynając od nauki języka ojczystego, pielęgnowania narodowych tradycji (na przykład: obrzędów świątecznych), poznawania własnego kraju i jego dziedzictwa narodowego (na przykład: podczas rodzinnych wyjazdów, wspólnego odpoczynku).

Następna wartość dotyczy kształtowania szacunku do symboli narodowych. Zadanie to może być realizowane chociażby przez dbałość o pojawianie się w otoczeniu domowym przedmiotów związanych z tradycją, kulturą czy religią, kreowanie właściwego zachowania podczas wspólnego kibicowania polskim sportowcom i podkreślanie istoty symboliki barw narodowych, właściwe zachowanie i stosunek do hymnu państwowego. Dalej, budowanie od najmłodszych lat świadomości obywatelskiej, a więc wyjaśnianie istoty wyborów, wspólne uczestnictwo w nich.

To na poziomie rodziny uzewnętrzniają się pierwsze symptomy zbiorowej aktywności obywatelskiej, wynikające z potrzeby przynależności do określonych organizacji, stowarzyszeń, a w dalszym etapie partii politycznych. Rodzice są pierwszymi moderatorami dziecięcego obrazu państwa i narodu. Spektrum możliwych oddziaływań na

²⁶⁴ I. Jundziłł, *O wychowaniu patriotycznym dzieci*, wyd. Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych, Warszawa 1963, s. 23.

świadomość dziecka jest niezwykle rozległe, a biorąc pod uwagę współczesne możliwości technologiczne, jest dość proste do realizacji i zależy tylko od inwencji rodzica.

Środowiskiem mającym wpływ na kształtowanie się postaw obywatelskich jest również szkoła, która na pewnym etapie rozwoju dziecka pełni rolę wiodącą. Tego rodzaju edukacja realizowana jest na dwóch zasadniczych poziomach: bezpośrednim i pośrednim²⁶⁵.

Z kształceniem bezpośrednim mamy do czynienia, gdy w toku procesu edukacyjno-wychowawczego poruszane są zagadnienia w ramach realizacji podstawy programowej z języka ojczystego, historii, wiedzy o społeczeństwie, religii, etyki czy edukacji dla bezpieczeństwa. Istota tych zajęć dotyczy bezpośrednio kształtowania więzi z ojczyzną oraz świadomości obywatelskiej. Edukacja pośrednia polega na przekazywaniu treści o otaczającej rzeczywistości, rozwiązywaniu problemów wynikających z jej funkcjonowania, oraz formowaniu sfery intelektualnej człowieka, która ma zasadniczy wpływ na rozumienie istoty obywatelskości²⁶⁶.

Ważnym elementem edukacji obywatelskiej jest funkcjonowanie w szkołach samorządów szkolnych i uczniowskich. Aktywizują one młodzież do działalności społecznej, odpowiedzialności za dobro ogółu oraz wyrabiają umiejętności samoorganizacji środowiskowej. Wybory do tych organów kreują właściwy stosunek do wyborów powszechnych, świadomości i identyfikacji z państwem.

Poza sferą czysto edukacyjną, poszerzaniem przez uczniów wiedzy o polskim dziedzictwie narodowym – w ramach realizacji szkolonych podstaw programowych – kluczowe znaczenie ma stymulowanie młodzieży do organizowania i aktywnego uczestnictwa we wszelkiego rodzaju wydarzeniach kulturalno-patriotycznych takich jak:

- apele, prelekcje naukowe, konkursy;
- uroczystości lokalne i ogólnokrajowe upamiętniające wydarzenia takie jak: uchwalenie Konstytucji 3 Maja, Święto Odzyskania Niepodległości, Dzień Flagi Narodowej, wybuch i zakończenie II wojny światowej, Dzień Katyński, rocznice wybuchu powstań narodowych, dzień *Solidarności i Wolności*.

Nauczyciele winni wykazywać się zaangażowaniem i kreatywnością w tego typu działaniach, wykorzystując dostępne środki i narzędzia techniczno-organizacyjne. Biorąc pod uwagę fakt, iż młode pokolenie – to społeczeństwo cyfrowe – w procesie kształtowania

²⁶⁵ T. Panuś, *Rola podstawowych środowisk wychowawczych w wychowaniu patriotycznym dzieci i młodzieży*, „Roczniki Teologiczne” Nr 66 (6) 2019, s. 71.

²⁶⁶ Tamże, s. 71-72.

postaw obywatelskich konieczne jest sięganie po najnowsze technologie, a w szczególności Internet i media społecznościowe.

Niezwykle ważne jest, aby samorząd terytorialny nie tylko wspierał, ale także inicjował działania szkoły w zakresie realizacji zadań z obszaru wychowania patriotycznego. Ważną rolę w tym obszarze pełnią lokalne biblioteki, których działalność przejawia się nie tylko w pielęgnowaniu tradycji czytelnictwa, ale także w organizacji imprez propagujących polską literaturę – np. cykliczny ogólnopolski program *Narodowe Czytanie*.

Podobne funkcje spełniają ogólnokrajowe i lokalne organizacje społeczne. Oprócz wcześniej wymienionego ZHP, niebagatelne znaczenie ma działalność Ochotniczych Straży Pożarnych (OSP), które stymulują aktywność społeczną różnych grup (od dzieci, poprzez młodzież po dorosłych). W swoich szeregach skupiają aż 696 653 osoby w różnym wieku²⁶⁷.

Misją OSP jest:

- samodzielne prowadzenie działań ratowniczych;
- udział w działaniach oraz akcjach ratowniczych;
- udział w działaniach prowadzonych przez inne służby, inspekcje i straże;
- udział – na podstawie umów międzynarodowych – w działaniach i akcjach ratowniczych poza granicami kraju;
- udział w alarmowaniu i ostrzeganiu ludności o zagrożeniach;
- udział w ochronie ludności;
- wykonywanie kwalifikowanej pierwszej pomocy;
- organizowanie ćwiczeń oraz udział w szkoleniach, ćwiczeniach i zawodach sportowo-pożarniczych organizowanych przez Państwową Straż Pożarną (PSP), gminę lub inne uprawnione podmioty;
- zabezpieczanie obszaru chronionego właściwej jednostki ratowniczo-gaśniczej PSP, określonego w powiatowym (miejskim) planie ratowniczym;
- propagowanie zasad i dobrych praktyk w zakresie ochrony przeciwpożarowej budynków, innych obiektów budowlanych i terenów;
- organizowanie przedsięwzięć służących krzewieniu sportu i kultury fizycznej;

²⁶⁷ Dane za <https://strazacki.pl/artyku%C5%82y/ochotnicze-stra%C5%BCe-po%C5%BCarne-w-liczbach-%E2%80%93-najnowsze-dane> [dostęp: 21.09.2022].

- organizowanie przedsięwzięć oświatowo-kulturalnych propagujących wiedzę i umiejętności w zakresie ochrony przeciwpożarowej;
- upowszechnianie i wspieranie współdziałania między lokalnymi partnerami społecznymi i gospodarczymi z zakresu ochrony przeciwpożarowej;
- propagowanie zasad udzielania pierwszej pomocy;
- wspieranie gminy w realizacji pomocy na rzecz społeczności lokalnej; integrowanie społeczności lokalnej;
- udział we współpracy międzynarodowej gminy²⁶⁸.

Strażacy-ochotnicy w swojej działalności wykraczają poza ustawowe zapisy – angażują się we wszelkiego rodzaju przedsięwzięcia i wydarzenia o charakterze patriotyczno-kulturalnym poprzez ich techniczne wsparcie oraz okazywany szacunek dla polskich wartości narodowych, wyrażający się m.in. w uczestnictwie pocztów sztandarowych oraz prezentowanie własnego ceremoniału i tradycji.

W społecznościach lokalnych zauważalny jest również wzrost aktywności środowisk seniorskich. Istotną rolę pełnią, zyskujące coraz większą popularność tak zwane *Uniwersytety Trzeciego Wieku*, w ramach których prowadzone są wykłady i warsztaty, w tym również z problematyki dotyczącej państwa. Seniorzy włączają się aktywnie w organizację lokalnych uroczystości o charakterze patriotycznym poprzez bezpośrednie uczestnictwo, a także zapewnienie im godnej oprawy artystycznej. Tego typu postawy są przykładem dla młodszego pokolenia.

Powyższe rozważania prowadzą do wniosku, że nieodzownym elementem kształtowania świadomości narodowej jest aktywność społeczna, szczególnie na poziomie lokalnym. Aktywizacja wspólnotowa sprawdza się na poziomie gmin i powiatów. Wynika to przede wszystkim z faktu, że jako naród kształtujemy własne postawy w pierwszej kolejności na poziomie *małych ojczyzn*, a wypracowane w ten sposób wartości przenosimy na poziom państwowy.

Podsumowując powyższe rozważania warto, po raz kolejny odnieść się do percepcji polskiego społeczeństwa. Z badań sondażowych wynika, że 93% Polaków uważa się za patriotów²⁶⁹. Tymczasem, jak słusznie dostrzegł R. Wiśniewski, deklaracje te dość często przybierają obecnie formę modnego sloganu – deklaracji pewnej oczywistości, zaś

²⁶⁸ Ustawa z dnia 17 grudnia 2021 r. o ochotniczych strażach pożarnych (Dz.U. 2021 poz. 2490 z późn. zm.).

²⁶⁹ Dane za <https://www.rp.pl/spoleczenstwo/art9549661-badanie-polacy-uwazaja-sie-za-patriotow> [dostęp: 21.09.2022].

patriotyzm winien się wyrażać w głębokim zaangażowaniu w życie codzienne narodu i wypełnianiu szeroko pojętego obowiązku obywatelskiego²⁷⁰.

Przed elitami kulturalnymi oraz szkołą stoi wielkie i pilne wyzwanie – znaleźć sposób na zbudowanie wspólnoty o dużym potencjale aktywności obywatelskiej w różnych sferach życia publicznego, świadomej swej odrębności i zdolnej do realizacji własnych celów politycznych, ekonomicznych i socjalnych, w oparciu o zgodne i skuteczne korzystanie z praw oraz rzetelne wykonywanie obowiązków.

3.3. Znaczenie i walory edukacji obronnej

Bezpieczeństwo narodowe ujmowane było na ogół w wymiarze militarnym jako korelacja dwóch pojęć: agresji (konflikt, wojna) i obrony przed nią. W prowadzonych dotychczas rozważaniach wykazano jednak, że zagadnienie to jest zdecydowanie bardziej złożone, szczególnie współcześnie, gdy środowisko bezpieczeństwa międzynarodowego – zmienne i nieprzewidywalne, kształtowane jest przez szereg innych czynników (zagrożeń), w tym o charakterze kulturowo-tożsamościowym.

W takich warunkach jednym z najpilniejszych zadań stojących przed państwem polskim jest podniesienie odporności na zagrożenia, poprzez tworzenie spójnego systemu obrony powszechnej, opartego na wysiłku całego narodu oraz budowaniu zrozumienia dla rozwoju potencjału obronnego Rzeczypospolitej Polskiej.

Strategia Bezpieczeństwa RP wskazuje, że aby sprostać temu wyzwaniu należy:

- zbudować system obrony powszechnej w pełni wykorzystujący potencjał instytucji państwowych i samorządowych, podmiotów systemu edukacji i szkolnictwa wyższego, społeczności lokalnych, podmiotów gospodarczych, organizacji pozarządowych oraz obywateli, który będzie stanowił kompleksową odporność państwa na zagrożenia niemilitarne i militarne;
- gromadzić wiedzę i zdolności niezbędne do kształtowania bezpieczeństwa narodowego, opartego na szerokim zaangażowaniu organów władzy publicznej, w tym samorządowej, jednostek tworzących systemy edukacji oraz szkolnictwa wyższego i nauki, gospodarki, organizacji pozarządowych oraz obywateli dla dostosowania do stale zmieniających się potrzeb, w powiązaniu z promowaniem postaw patriotycznych, powinności obywatelskich oraz zachowań prospołecznych;

²⁷⁰ R. Wiśniewski, dz. cyt., s. 20.

- budować kapitał społeczny poprzez kształtowanie umiejętności współpracy, sieci formalnych i poza formalnych organizacji społecznych oraz kształtowanie wspólnoty wartości w polskim społeczeństwie;
- zredefiniować system obrony cywilnej i ochrony ludności, nadając mu powszechny charakter, zarówno na terenie aglomeracji miejskich, jak i na obszarach wiejskich, z położeniem nacisku na budowanie zdolności do stałej adaptacji systemu wobec zmieniających się wyzwań i zagrożeń. Opracować ustawę kompleksowo regulującą problematykę obrony cywilnej;
- stworzyć w obszarze pozamilitarnych przygotowań obronnych optymalne warunki prawne i organizacyjne do elastycznego działania w warunkach zewnętrznego zagrożenia bezpieczeństwa państwa w czasie pokoju, kryzysu i wojny²⁷¹.

To tylko niektóre sfery działań jakie w tym newralgicznym obszarze państwo polskie zamierza podejmować. Postulaty zaprezentowane w strategii zawierają dwa zasadnicze elementy: poznawczy (krzewienie świadomości obronnej) i pragmatyczny (kształtowanie praktycznych umiejętności obronnych), a zatem niosą w sobie desygnat edukacyjno-wychowawczy.

Przywoływany już R. Wiśniewski postawił tezę, iż w świadomości społecznej istnieje złudne przekonanie, że sfera obronności, czy szerzej bezpieczeństwa – dotyczy jedynie przedstawicieli służb mundurowych, którzy z racji wykonywanej profesji kształceni są w celu zapewnienia bezpieczeństwa państwa i jego obywateli²⁷². W swoich rozważaniach wykazał, że problematyka ta winna budzić zainteresowanie całego społeczeństwa, a w szczególności młodych ludzi, od których zależą przyszłe losy państwa. W przypadku wystąpienia zagrożeń bezpieczeństwa głównie na barkach tego pokolenia będzie spoczywał obowiązek obrony ojczyzny²⁷³.

Przechodząc do dalszych rozważań dotyczących przygotowania młodego pokolenia do przeciwstawienia się zagrożeniom militarnym należy stwierdzić, że najważniejsza w tym obszarze jest *edukacja obronna* rozumiana jako proces mający na celu przekazywanie wiedzy i umiejętności w zakresie przeciwdziałania (odpierania, bronięcia) określonego niebezpieczeństwu.

²⁷¹ Strategia Bezpieczeństwa Narodowego, s. 15.

²⁷² R. Wiśniewski, *Edukacja obronna jako narzędzie kształtujące postawy obywatelskie*, [w:] I.T. Dziubek (red.), *Przemiany w poglądach na rzecz pamięci narodowej, patriotyzmu i szacunku do osiągnięć minionych pokoleń*, Wydawnictwo Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. Prezydenta Stanisława Wojciechowskiego w Kaliszu, Kalisz 2020, s. 206.

²⁷³ Tamże.

Mamy w tym przypadku do czynienia z dwoma zasadniczymi aspektami: zagrożenia i konieczności przeciwdziałania temu zagrożeniu. Oba stanowią istotę bezpieczeństwa. Zatem uprawnione jest pozycjonowanie *edukacji obronnej* w orbicie zainteresowań nauk o bezpieczeństwie. I jeśli między teoretykami istnieją pewne spory co do właściwej i satysfakcjonującej formuły naukowej edukacji obronnej, tak istnieje pełna zgodność, że jest ona jedną ze składowych nauk o bezpieczeństwie.

Jerzy Kunikowski zajął jednak stanowisko, że pojęcie *edukacji obronnej* zostało w istocie wyparte przez teorię *edukacji dla bezpieczeństwa*²⁷⁴.

Badacze zajmujący się edukacją obronną zwracają uwagę na jej wielowymiarowość. Marek Kucharski zdefiniował to pojęcie jako ogół procesów oświatowo-wychowawczych, które są realizowane głównie przez rodzinę, wojsko, kościoły, środki masowego komunikowania, organizacje społeczne oraz stowarzyszenia, zakłady pracy oraz specjalnie w tym celu powołane instytucje – ukierunkowanych na kształtowanie systemu wartości i upowszechnianie wiadomości ważnych dla bezpieczeństwa państwa²⁷⁵. Definicja ta w zasadniczej części skupia się na wskazaniu możliwie najszerszego kręgu podmiotów, które są predestynowane do realizacji tego procesu.

Włodzimierz Fehler uwypuklił jej kwalifikowany charakter przyjmując, że jest to wyspecjalizowany segment procesu edukacji dla bezpieczeństwa ukierunkowany na przekazanie wiedzy i kształtowanie umiejętności potrzebnych do skutecznego działania w przypadku wystąpienia wyzwań i zagrożeń dla sfery obronności państwa²⁷⁶.

Ireneusz T. Dziubek wskazał natomiast na jej aspekt interdyscyplinarny, który determinuje do podejmowania określonych działań na wielu płaszczyznach życia społecznego²⁷⁷.

Uznając, za słuszne stanowisko J. Kunikowskiego by taktować edukację obronną na równi z edukacją dla bezpieczeństwa, należy sprecyzować cele jakim winna ona służyć. Większość badaczy skupia się jednak na dwóch już wymienianych aspektach – teoretycznym i utylitarnym (nabywanie wiedzy i umiejętności).

²⁷⁴ J. Kunikowski, *Wiedza obronna*. Wybrane problemy edukacji dla bezpieczeństwa, wyd. MON, Warszawa 2000, s. 32.

²⁷⁵ M. Kucharski, *Edukacja obronna*, wyd. Fundacja Inowacja, Warszawa 2002, s. 89.

²⁷⁶ W. Fehler, *Czasopisma specjalistyczne jako element wsparcia procesu edukacji obronnej w Polsce* [w:] B. Wiśniewski, W. Fehler (red.), *Edukacja obronna społeczeństwa*, Wydawnictwo Niepaństwowej Wyższej Szkoły Pedagogicznej, Białystok 2006, s. 135.

²⁷⁷ I.T. Dziubek, *Edukacja obronna a militarne aspekty dziedzictwa kulturowego w Polsce* [w:] P. Kamiński, B. Pawlaczek (red.), *Innowacyjne pokłady edukacji obronnej na przykładzie militarnej turystyki kulturowej*, „Zeszyt Naukowy nr 27”, Kalisz 2013, s. 44.

R. Wiśniewski wskazał, że celem edukacji obronnej jest kształtowanie świadomości obronnej całego społeczeństwa. Edukacja ta powinna być swego rodzaju procesem ukierunkowanym na rozwiązywanie problemów związanych z bezpieczeństwem²⁷⁸.

W tym miejscu zasadnym jest spojrzenie na edukację obronną w ujęciu historycznym, co pozwoli zidentyfikować kierunki jej rozwoju w wymiarach: ontologicznym (systemu, procesu), aksjologicznym (wartości), prakseologicznym (sprawności działania) i formalno-prawnym oraz wykazać ich przydatność w kształtowaniu współczesnej teorii i praktyki nauk o bezpieczeństwie.

W początkach kształtowania się polskiej państwowości (X-XI wiek) bezpieczeństwo władcy zapewniały drużyny książęce (królewskie). Tworzący je wojowie otrzymywali od władcy stosowne wynagrodzenie (żołd), przynależał im również udział w łupach wojennych. Od XII wieku widoczny jest zanik drużyn, a zaczyna się kształtować nowa formacja obronna – jazda rycerska. Zasady jej funkcjonowania zostały skodyfikowane w tzw. *Statutach wiślicko-piotrkowskich* w połowie XIV wieku. Rycerze zobowiązani byli do stawianictwa się na wezwanie króla wraz ze stosownym uzbrojeniem. W przypadku prowadzenia działań zbrojnych na terenie własnego kraju, do zaciągów wojennych powoływani byli wszyscy zdolni do walki mężczyźni, bez względu na pochodzenie – pospolite ruszenie²⁷⁹.

Szczytowym osiągnięciem średniowiecznej polskiej sztuki wojennej były wojny z Krzyżakami i zwycięstwo w bitwie pod Grunwaldem, w której rycerstwo polsko-litewskie wykazało się niezwykłym męstwem oraz umiejętnościami mobilizacyjnymi.

Edukacja obronna rycerza przebiegała w trzech etapach. Pretendent już w wieku 7 lat trafiał na dwór rycerski. Proces wychowawczy obejmował elementy sztuki wojennej, takie jak jazda konna czy podstawy posługiwania się bronią. Następnie w wieku 14 – 15 lat kandydat na rycerza zostawał giermkim. Stawał się jednocześnie nieodłącznym towarzyszem rycerza, z którym przebywał już w trakcie działań wojennych – opiekował się końmi, uzbrojeniem, nosił za nim kopię, tarczę i hełm. W wieku około 20 lat dostępował zaszczytu pasowania na rycerza. Towarzyszył temu specjalny ceremoniał. W początkowym okresie polegał na przypięciu pasa rycerskiego z mieczem i uderzeniem

²⁷⁸ R. Wiśniewski, *Spoleczne uwarunkowania edukacji patriotyczno-obronnej*, Oficyna Wydawnicza Szkoły Wyższej im. Pawła Włodkowica w Płocku, Płock 2012, s. 96.

²⁷⁹ Tamże, s. 12.

plazem miecza w ramię. Z czasem towarzyszył temu rozbudowany akt religijny z udziałem przedstawiciela kleru²⁸⁰.

Na przełomie XIV i XV wieku rycerstwo zaczęło się przekształcać w stan szlachecki, który zobowiązany był do obrony państwa w ramach samoorganizacji wojskowej (pospolite ruszenie). Podkreślić należy, że pospolite ruszenie w kolejnych dziesięcioleciach zaczęło tracić na sile i znaczeniu militarnym. Stan ten spowodował widoczną wyrwę i problemy obronne Rzeczypospolitej, które z czasem wskutek najazdów tatarskich na wschodnie części kraju stawały się coraz bardziej widoczne. Poszukiwano sposobów skutecznej ochrony granic państwa – regularnej armii. Jej załączkiem było tak zwane *wojsko kwarciane*, utrzymywane z 1/4 dochodów królewskich. Siły te wyposażone były w broń palną, zaś na ich czele stał hetman²⁸¹.

W XVI wieku pojawiają się po raz pierwszy prace dotyczące sztuki wojennej, tak zwana *teoretyka wojskowa*. Jednym z jej przedstawicieli był Stanisław Sarnicki (1532-1597), który najprawdopodobniej w latach 1577-1578 napisał *Księgi hetmańskie*²⁸².

W części zatytułowanej *Trzeciej księgi. O arsenalie, o szkole rycerskiej i o skarbie ku wojennemu potrzebom* wiele miejsca poświęcił konieczności szkolenia i tworzenia szkół rycerskich dla różnych rodzajów wojska²⁸³. Podkreślić należy, że S. Sarnicki nie posiadał praktyki wojskowej, jego wiedza o wojnie i wojsku była efektem starannego wykształcenia jakie otrzymał oraz interesowania się sprawami publicznymi i obronnością kraju. S. Sarnicki był pod dużym wrażeniem i wpływem wojskowości zachodniej Europy. Wskazywał na dużą skuteczność zachodniej sztuki oblężniczej, możliwości mobilizacyjne piechoty oraz logistykę (sprawnie działający system zaopatrzenia w żywność, przemarsze, urządzenie miejsc postoju)²⁸⁴.

Przełom XVI i XVII wieku to okres, w którym państwo polskie targane było licznymi konfliktami wewnętrznymi i zewnętrznymi – wojny polsko-tatarskie, polsko-szwedzkie czy powstanie chmielnickiego. Wydarzenia te rozpatrywane z punktu widzenia sprawności

²⁸⁰ W. Kopaliński, dz. cyt., s. 318.

²⁸¹ A. Friszke, E.C. Król (red.), dz. cyt., s. 1037.

²⁸² Pełna nazwa dzieła brzmi: *Księgi hetmańskie z dziejów rycerskich wszystkich wieków zebrane i praktyka abo experientia hetmanów najsławniejszego Zygmunta Starego króla polskiego, a także cesarza Karla V i Solimana tureckiego dwu panów walecznych za naszego wieku objaśnione ku ćwiczeniu młodych ludzi nacyjej naszej polskiej pod tytułem*. Szerzej: opracowanie Marka Ferency - Stanisław Sarnicki, *Księgi Hetmańskie* [w:] https://ruj.uj.edu.pl/xmlui/bitstream/handle/item/18852/ferenc_księgi_hetmanskie_2015.pdf?sequence=1&isAllowed=y [dostęp: 22.09.2022].

²⁸³ Tamże.

²⁸⁴ Szerzej: M. Plewczyński, *Obraz cudzoziemskich żołnierzy w piśmiennictwie wojskowym XVI wieku* [w:] https://www.rcin.org.pl/Content/56782/WA248_68788_P-I-2795_plewczynski-obraz.pdf [dostęp: 22.09.2022].

obronnej państwa ujawniły spory deficyt polskich sił zbrojnych w sferze logistycznej i mobilizacyjnej, a także w sztuce wojennej (między innymi spektakularne porażki w bitwach: pod Cecorą – 1620, pod Żółtymi Wodami – 1648 czy pod Kursoniem – 1648).

Próby ratowania państwa polskiego, a w tym stanu polskiego wojska (poprzez wprowadzenie stałego opodatkowania dóbr szlacheckich na rzecz organizacji wojska), podejmowane w latach 1788 – 1792 (Sejm Czteroletni) nie uchroniły kraju przed całkowitą degradacją polityczną.

Pomimo ogólnego rozkładu politycznego i załamania się polskiego systemu obronnego, pod koniec XVIII zaczęła się rozwijać edukacja obronna. Kształceniem obronnym zajmowały się przede wszystkim szkoły wojskowe, które miały za zadanie przygotowanie kadeta do służby ojczyźnie. Pierwsza tego typu placówka na ziemiach polskich została utworzona w 1775 roku. Była to *Szkola Rycerska* w Warszawie, która przygotowywała przyszłych oficerów zreformowanego wojska Rzeczypospolitej i urzędników państwowych. Do pierwszego rozbioru Polski powstało jeszcze kilka szkół wojskowych, między innymi *Korpusy Kadetów* w Nieświeżu i w Grodnie²⁸⁵.

Po utracie niepodległości (trzeci rozbiór Polski) szkolnictwo wojskowe funkcjonowało – w ograniczonym zakresie – w czasie wojen napoleońskich (Księstwo Warszawskie) oraz w Królestwie Polskim, gdzie władze carskie utrzymywały utworzony w 1795 roku *Korpus Kadetów* w Kaliszu. Wraz z upadkiem Powstania Listopadowego szkolnictwo wojskowe przestało istnieć. Od tej pory edukacja obronna mogła być prowadzona tylko w konspiracji lub na emigracji²⁸⁶.

Istotny wkład do edukacji obronnej wniósł Tadeusz Kościuszko, który był prekursorem działań na rzecz kształtowania świadomości obywatelskiej żołnierza. Zwracał uwagę na konieczność kreowania postaw patriotycznych, właściwego stosunku do podwładnych. Idee te – wychowanie w duchu patriotyzmu – kontynuowane były w Legionach Polskich formowanych we Włoszech²⁸⁷.

Ruchy narodowowyzwoleńcze, które pojawiły się z początkiem XX wieku stały się impulsem do działań mających na celu odzyskanie niepodległości. Potrzebę przygotowania społeczeństwa do podjęcia walki zbrojnej dostrzegł Józef Piłsudski. Aby przygotować

²⁸⁵ Szerzej: B. Pawlacyk, *Działania samorządu terytorialnego na rzecz edukacji dla bezpieczeństwa - wybrane problemy* [w:] P. Majer, M. Sitek (red.), *Jakość w działaniach na rzecz bezpieczeństwa wewnętrznego państw Grupy Wyszehradzkiej z perspektywy europejskiej*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Gospodarki Regionalnej im. Alcide De Gasperi w Józefowie, Józefów 2011, s. 461-462.

²⁸⁶ Tamże.

²⁸⁷ A. Friszke, E.C. Król (red.), dz. cyt., s. 1037.

organizatorów i dowódców przyszłego powstania zbrojnego tworzono różne organizacje (Związek Walki Czynnej we Lwowie, Związek Strzelecki, Towarzystwo Sportowo-Gimnastyczne)²⁸⁸.

Wybuch I wojny światowej otworzył drogę do odzyskania przez naród polski niepodległości i stworzenia struktur państwowych. W październiku 1918 roku – Rada Regencyjna Królestwa Polskiego, która stała się załączkiem władz odradzającego się państwa polskiego – wydała *Tymczasową Ustawę o powszechnym obowiązku służby wojskowej*²⁸⁹. Obrona ojczyzny została uznana jako obowiązek każdego obywatela. Ustawa przewidywała wprowadzenie do polskiego systemu edukacji przedmiotu z zakresu wykszolenia wojskowego: *Komenda Główna wojsk polskich może w porozumieniu z odpowiednimi ministerstwami zarządzić dla młodzieży od lat 16 do 20 życia ćwiczenia i kursy, dające młodzieży ogólne przygotowawcze wykszolenie wojskowe*²⁹⁰.

Po przejęciu władzy przez Józefa Piłsudskiego, przystąpiono do opracowywania koncepcji powszechnego szkolenia wojskowego młodzieży. Zamierzenia te oparto w początkowej fazie na działalności stowarzyszeń takich jak: Związek Harcerstwa Polskiego, Towarzystwo Gimnastyczne *Sokół*, Związek Strzelecki, Liga Obrony Powietrznej i Gazowej, Związek Ochotniczych Straży Pożarnych²⁹¹.

Działania opierały się jednak tylko na pewnych koncepcjach i doraźnych rozwiązaniach, brak było odpowiednich rozwiązań legislacyjnych²⁹².

Problem ten został wstępnie unormowany w zapisach *Rozporządzenia Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego i Ministra Spraw Wojskowych z dnia 1 grudnia 1922 r. w sprawie organizacji przysposobienia wojskowego w szkołach średnich i zawodowych*, gdzie określono cel podjętych działań – przygotowanie młodzieży szkolnej do służby wojskowej oraz pomnożenie jej sił fizycznych.

²⁸⁸ B. Pawlaczyk, dz. cyt., s. 462.

²⁸⁹ *Tymczasowa Ustawa o powszechnym obowiązku służby wojskowej z dnia 27 października 1918 r.* (Dz.U. nr 13 poz. 28), zmieniona *Dekretem z dnia 16 stycznia 1919 r. w sprawie niektórych zmian Tymczasowej Ustawy o powszechnym obowiązku służby wojskowej* (Dz. Pr. P.P. Nr 8, poz. 119) – obowiązywała do 1924 roku, do czasu uchwalenia przez Sejm nowych przepisów: *ustawy z dnia 23 maja 1924 r. o powszechnym obowiązku służby wojskowej* (Dz.U. RP Nr 61, poz. 609).

²⁹⁰ Tamże, art. 18.

²⁹¹ R. Wiśniewski, dz. cyt. s. 211.

²⁹² Szerzej: J. Wojtycza, *Przysposobienie wojskowe w odrodzonej Polsce do roku 1926*, Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej, Kraków 2001.

Przysposobienie wojskowe miało przyczynić się do wyrobienia u młodego pokolenia takich sprawności i cech, które pozwolą mu na wypełnienie obowiązku służby wojskowej w krótszym terminie i szybsze uzyskanie stopni wojskowych²⁹³.

Następnie w przepisach wykonawczych, między innymi w *Rozporządzeniu Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 5 stycznia 1923 r. w sprawie przysposobienia wojskowego młodzieży szkolnej*²⁹⁴, określono zasady powoływania tak zwanych *hufców szkolnych*, których głównym zadaniem miała być edukacja wojskowa.

Czynnikami determinującym ich powstanie były warunki organizacyjne placówki oświatowej:

- zatrudnienie osoby posiadającej niezbędne kwalifikacje do kierowania hufcem;
- posiadanie odpowiednich terenów, urządzeń i środków do prowadzenia tego rodzaju zajęć;
- wykazanie się należytych poziomem wychowawczym.

Zastrzeżono również, że w przypadku utworzenia hufca – na terenie szkoły nie mogły działać żadne inne stowarzyszenia wojskowo-wychowawcze poza ZHP. W grudniu 1922 r. podpisano również zasady współpracy ZHP z Ministerstwem Spraw Wojskowych²⁹⁵.

Po *przewrocie majowym* w 1926 roku i ponownym przejęciu władzy przez obóz piłsudczyków, powołano centralny organ koordynujący proces kształcenia w zakresie przysposobienia obronnego – Państwowy Urząd Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego (PUWFiPW)²⁹⁶. Proces edukacyjny przysposobienia wojskowego obejmował: wychowanie obywatelskie, wychowanie fizyczne i wyszkolenie wojskowe²⁹⁷.

Hufce szkolne działające na wzór jednostek wojskowych swoją działalność edukacyjno-wychowawczą opierały o programy szkolenia opracowywane przez PUWFiPW. Na czele hufca stał komendant mianowany przez władze wojskowe – oficer

²⁹³ *Rozporządzenie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego i Ministra Spraw Wojskowych w sprawie organizacji przysposobienia wojskowego w szkołach średnich i zawodowych* - Dz. Urz. MWRiOP z 1923 r. Nr 1 poz. 2, [w:] <http://mbc.cyfrowemazowsze.pl/dlibra/plain-content?id=15923> [dostęp: 30.10.2022].

²⁹⁴ *Rozporządzenie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 5 stycznia 1923 r. w sprawie przysposobienia wojskowego młodzieży szkolnej* - Dz. Urz. MWRiOP nr1, poz.3, [w:] <http://mbc.cyfrowemazowsze.pl/dlibra/plain-content?id=15923> [dostęp: 30.10.2022].

²⁹⁵ J. Wojtycza, dz. cyt., s. 58.

²⁹⁶ *Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 28 stycznia 1927 r. w sprawie utworzenia Państwowego Urzędu Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego oraz wojewódzkich, powiatowych i miejskich komitetów wychowania fizycznego i przysposobienia wojskowego* (M.P. Nr 26, poz. 59).

²⁹⁷ R. Wiśniewski, dz. cyt. s. 26.

czynnej służby, który w ramach działalności rady pedagogicznej posiadał takie prawa jak pozostali nauczyciele²⁹⁸.

Szkolenie młodzieży odbywało się dwupoziomowo. Zasadnicza treść programowa obejmowała wyszkolenie bojowe i wyszkolenie strzeleckie, dalej służbę pionierską, łączność, wyszkolenie gazowe, naukę o broni i sprzęcie, służbie oraz wychowanie fizyczne, które było szkolnym przedmiotem programowym²⁹⁹.

Dedykowane przez PUWFiPW programy ukierunkowane były w głównej mierze na kształtowanie świadomości narodowej i państwowej. Płaszczyzna wychowawcza stanowiła podbudowę do kształcenia umiejętności wojskowych. W pierwszej kolejności starano się jednak wyrabiać pożądane postawy obywatelskie: lojalność, dyscyplinę wojskową, honor i patriotyzm. Działalność PUWFiPW wywarła ogromny wpływ na społeczny potencjał obronny II Rzeczypospolitej³⁰⁰.

Istotną rolę w rozwoju polskiej edukacji obronnej spełniały organizacje społeczne o charakterze paramilitarnym. Do najbardziej aktywnych w okresie międzywojnia, obok wspomnianego już Towarzystwa Gimnastycznego *Sokół*, zaliczyć należy Związek Strzelecki³⁰¹ utworzony 23 kwietnia 1910 r. we Lwowie z inicjatywy Józefa Piłsudskiego, który kierował wówczas tajną organizacją wojskową Związek Walki Czynnej³⁰². W początkowym etapie działalności organizacji szefował jej Wydział Związku Strzeleckiego, w skład którego weszli między innymi: Władysław Sikorski (jako prezes), Medard Downarowicz, Aleksander Litwinowicz, Kazimierz Sosnkowski, Gustaw Daniłowski i Hipolit Śliwiński³⁰³.

W sierpniu 1914 roku na rozkaz Józefa Piłsudskiego nastąpiła mobilizacja drużyn związku, które połączono w I kadrową kompanię Legionów Polskich, a ich członkowie stali się podstawą kadry oficerskiej i podoficerskiej³⁰⁴.

Po odzyskaniu niepodległości związek reaktywował swoją działalność jako organizacja społeczno-wychowawcza. Była ona silnie politycznie związana ze swoim

²⁹⁸ Tamże, s. 27.

²⁹⁹ K. Pindel, *Obrona terytorialne II Rzeczypospolitej*, Dom Wydawniczy Bellona, Warszawa 1995, s. 82.

³⁰⁰ R. Wiśniewski, dz. cyt., s. 29.

³⁰¹ Na skutek protestu przeciwko przewrotowi majowemu w 1926 roku, przeciwko któremu ostro zaprotestował, a następnie rządów sanacyjnych pozycja „Sokoła” została w dużej mierze zdezwauowana politycznie. Szerzej: R. Wiśniewski, dz. cyt. s. 32.

³⁰² We Lwowie organizacja funkcjonowała pod nazwą Związku Strzeleckiego, w Krakowie działało Towarzystwo Sportowe „Strzelec”. W innych regionach Galicji tradycje strzeleckie propagowane były w ramach działalności Polskich Drużyn Strzeleckich „Sokół” i Drużyn Bartoszkowych, szerzej: A. Friszke, E.C. Król (red.), dz. cyt., s. 800.

³⁰³ Zob.: <https://dzieje.pl/aktualnosc/zwiazek-strzelecki> [dostęp: 23.09.2022].

³⁰⁴ A. Friszke, E.C. Król (red.), dz. cyt., s. 800.

twórcą – Józefem Piłsudskim. Program ideowy prezentowany był na łamach propagandowo-instrukcyjnego pisma *Strzelec. Organ Związku Strzeleckiego*³⁰⁵.

Analiza dostępnych treści tego miesięcznika pozwala na sformułowanie wniosku, iż podstawową sferą działań Związku Strzeleckiego było kształtowanie właściwych postaw obywatelskich młodzieży, upowszechnianie kultury, kształtowanie świadomości obywatelskiej, pielęgnowanie tradycji narodowych, walka z analfabetyzmem, propagowanie tężyzny i kultury fizycznej, w szczególności poprzez organizację licznych zawodów sportowych, w szczególności tych związanych z tradycjami wojskowymi: strzelectwem, łucznictwem, biegami na orientację. Najczęściej odbywały się one przy obchodach rocznic powstań narodowych, co miało na celu nie tylko wymiar sportowy, ale przede wszystkim patriotyczny³⁰⁶.

W lutym 1939 r. liczący około 500 000 członków Związek Strzelecki stał się organizacją użyteczności publicznej, która została uznana za wzorcowy przykład współpracy wojska ze stowarzyszeniem publicznym na rzecz obrony państwa³⁰⁷.

Znany badacz problematyki społecznej II Rzeczypospolitej – Janusz Odziemkowski – w swoich rozważaniach podkreślił, że podstawowym osiągnięciem Związku Strzeleckiego była likwidacja analfabetyzmu, upowszechnienie wiedzy wojskowej, podniesienie ogólnego poziomu kultury i świadomości narodowej, a jej członków należy uznać za najlepiej wyszkoloną formację proobronną tamtego okresu³⁰⁸.

W roku 1990 zostały reaktywowane tradycje tej organizacji w ramach działalności Związku Strzeleckiego *Strzelec*, która określa się jako organizacja społeczno-wychowawcza, proobronna, patriotyczne stowarzyszenie będące kontynuatorem istniejącego w okresie międzywojennym Związku Strzeleckiego utworzonego w 1910 roku³⁰⁹.

Głównymi sferami działań tego podmiotu są: wychowanie obywatelskie członków, oparte na ideologii państwowotwórczej i dyscyplinie społecznej – według wskazań założyciela i pierwszego Komendanta Józefa Piłsudskiego, ujętych w *Prawie Strzeleckim* i *Przyrzeczeniu Strzeleckim*, a także wychowanie członków w duchu patriotycznym, wokół

³⁰⁵ Zob.: <http://zbrojownia.cbw.wp.mil.pl:8080/dlibra/publication?id=5767&from=&dirids=1&tab=1&lp=2&QI=> [dostęp: 23.09.2022].

³⁰⁶ *Pod znakiem tężyzny fizycznej* [w:] „Strzelec. Organ Związku Strzeleckiego” 1933 nr 24, s. 17, [w:] http://zbrojownia.cbw.wp.mil.pl:8080/Content/4783/04096_INW_380_1933_NR_24.pdf [dostęp: 23.09.2022].

³⁰⁷ R. Wiśniewski, dz. cyt., s. 32.

³⁰⁸ J. Odziemkowski, *Armia i społeczeństwo II Rzeczypospolitej*, Wyd. Bellona, Warszawa 1996, s. 111.

³⁰⁹ Zob.: <https://www.strzelecosw.pl/> [dostęp: 23.09.2022].

Elementarzem rekrutów stała się *Książeczka polskiego żołnierza* opracowana przez Zdzisława Dębickiego, w której zawarto szereg odniesień ideologiczno-patriotycznych³¹³. Okazało się jednak, że nie każdy z rekrutów może się z nią zapoznać, przeszkodą był wysoki poziom analfabetyzmu wśród poborowych. Tymczasem nauka czytania i pisanie były początkowo zajęciami ponadprogramowymi. Młodzi żołnierze opanowywali tę sztukę w przerwach lub po zajęciach związanych ściśle z rzemiosłem wojskowym. Problem ten został dość szybko dostrzeżony bowiem już 21 lipca 1919 r. uchwalono *ustawę o przymusowym nauczaniu w wojsku polskim*, w której określono, iż żołnierze pozbawieni w przeszłości możliwości nauki pisanie i czytania, jak również ci, którzy tę sztukę opanowali na niskim poziomie podlegają przymusowej nauce w okresie odbywania służby wojskowej³¹⁴.

Zadanie jakie postawiła przed armią niniejsza ustawa okazało się niezwykle trudne do realizacji. Zasadniczym problemem był bowiem brak odpowiedniej liczby wykwalifikowanych kadr. Podkreślić należy, że w początkowym okresie kształtowania się państwa polskiego liczbę analfabetów oceniano na około 6 000 000, a w jednostkach wojskowych problem ten dotyczył nawet 90% żołnierzy³¹⁵.

Edukacja żołnierska w dużej mierze realizowana była w formie ustnej – pogadanki wychowawcze prowadzone przez doświadczoną kadrę oficerską. Promowano też działalność bibliotek i upowszechnianie czytelnictwa. Istotną rolę odgrywały *Domy Żołnierza* i świetlice, kasyna podoficerskie, teatry żołnierskie, które stały się centrum rozwoju kulturalnego. Odpowiedzialność za ich rozwój ponosili dowódcy wszystkich szczebli. Zadania związane z kształtowaniem właściwych postaw obywatelskich i właściwych wzorców ideowych wśród rekrutów realizowali również kapelani wojskowi³¹⁶.

Główny nacisk w edukacji wojskowej okresu *międzywojnia* został położony na płaszczyznę ideologiczną. Starano się uformować *żołnierza – obywatela*, kierującego się zasadami honoru, właściwego stosunku do służby i obywateli oraz stanowionego prawa.

³¹³ Z. Dębicki, *Książeczka żołnierza polskiego*, Warszawa 1919 [w:] http://zbrojownia.cbw.wp.mil.pl:8080/Content/6594/208204_INW_208204.pdf [dostęp: 23.09.2022].

³¹⁴ *Ustawa z dnia 21 lipca 1919 r. o przymusowym nauczaniu w wojsku* (Dz. Pr. P.P. Nr 63, poz. 373).

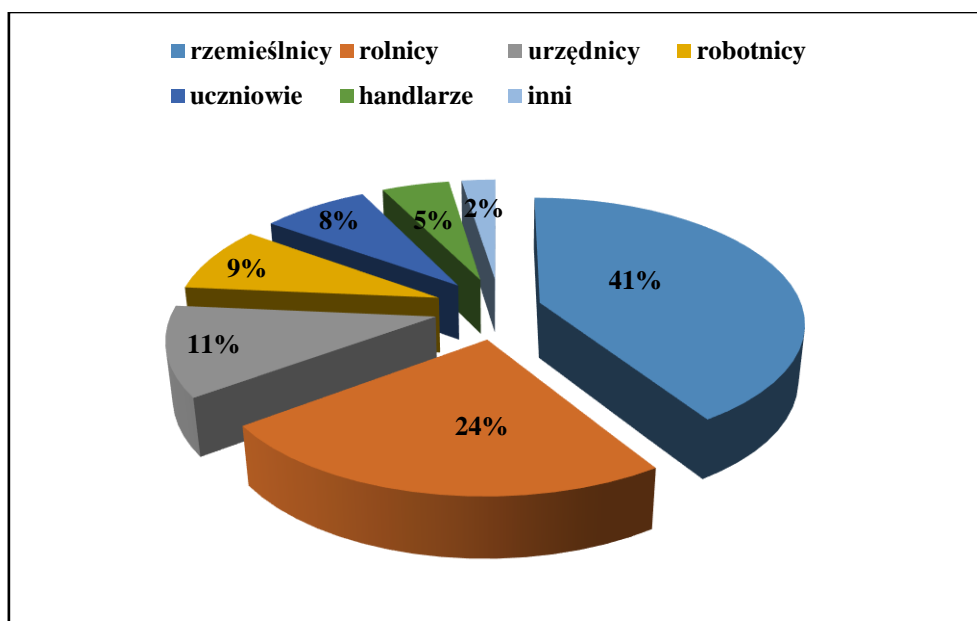
³¹⁵ J. Kęsik, *Naród pod bronią. Społeczeństwo w programie polskiej polityki wojskowej 1918-1939*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 1998, s. 134.

³¹⁶ R. Wiśniewski, dz. cyt., s. 40.

Drugą obok wojska formacją mającą wpływ na stan bezpieczeństwa II Rzeczypospolitej była Policja Państwowa (PP), która w roku 1939 skupiała w swoich szeregach 30 774 funkcjonariuszy³¹⁷.

Podobnie jak w wojsku – do służby policyjnej trafiały osoby z niższych grup społecznych, patrz: wykres 4.

Wykres 4. Struktura społeczna kandydatów na policjantów w latach 1937-1938

Źródło: R. Litwiński, *Korpus Policji II Rzeczypospolitej. Służba i życie prywatne*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2007, s. 46.

Korpus policyjny II RP w przeważającej mierze posiadał wykształcenie na poziomie elementarnym. Tylko kadra kierownicza i oficerska, która rekrutowała się w większości spośród urzędników państwowych legitymowała się wyższym wykształceniem³¹⁸. Braki te starano się uzupełniać, organizując w poszczególnych okręgach szkolnictwo policyjne. Działania te okazały się jednak mało efektywne. System szkolenia był tak niewydolny, że zgodnie z zaleceniami Komendy Głównej Policji raz w tygodniu we wszystkich jednostkach powiatowych, ich szef miał obowiązek organizowania dla swoich podwładnych seminariów doszkalających. Punktem honoru i ambicji przełożonych

³¹⁷ R. Litwiński, *Okupacyjne losy policjantów w polskiej historiografii. Stan badań i postulaty badawcze*, „Studia Podlaskie” t. XVII, Białystok 2007/2008, s.286.

³¹⁸ R. Litwiński, *Korpus Policji II Rzeczypospolitej. Służba i życie prywatne*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2007, s. 60-65.

było poprawiać zeszyty, uczyć kaligrafii oraz czterech podstawowych działań arytmetycznych³¹⁹.

Policyjna edukacja, podobnie jak wojskowa, ukierunkowana została na kształtowanie właściwej świadomości społecznej i obywatelskiej funkcjonariusza. Cel ten starano się osiągnąć poprzez przygotowanie licznych materiałów instruktażowych, które upowszechniane były za pośrednictwem resortowych czasopism *Na Posterunku* oraz *Gazecie Administracji Policji Państwowej*. Ich podstawą była opracowana w 1919 roku *Tymczasowa Instrukcja dla Policji Państwowej*, która stanowiła kanon właściwych postaw i zachowania jakie winny cechować policjanta. Jeden z jej paragrafów stanowił, że *każdy funkcjonariusz tak w służbie, jak poza służbą winien odznaczać się karnością tudzież posłuszeństwem wobec przełożonych i wobec praw, usłużnością wobec kolegów, grzecznością dla osób postronnych, a przytem energią i sprawnością w wykonywaniu służby*³²⁰.

Podobnie jak w wojsku również w policji ważną rolę pełniły służbowe szkolenia, a także działalność policyjnych bibliotek. Należy podkreślić, że przedsięwzięcia te realizowano w zasadniczej mierze dzięki kadrcie oficerskiej, która wzięła na swoje barki zadania wynikające z potrzeby upowszechniania oświaty wśród funkcjonariuszy, pomimo braku wytycznych, rozkazów, a przede wszystkim środków finansowych na ten cel³²¹.

W przypadku funkcjonariuszy Policji Państwowej, świadomość ideologiczną należało budować od podstaw. Przed przyszłymi stróżami prawa postawiono ogromne wymagania osobowościowe i charakterologiczne. Państwo podjęło działania polegające na stworzeniu systemu zakazów i nakazów, które w daleko idący sposób ingerowały w życie prywatne funkcjonariuszy. W ogólnej ocenie efektów policyjnej edukacji dwudziestolecia międzywojennego, należy się zgodzić z Markiem Fałdowskim, że funkcjonariusz Policji Państwowej był postrzegany jako patriota³²².

W okresie II Wojny Światowej oświata w okupowanej Polsce zeszła do podziemia. Już w grudniu 1939 roku powstały tajne władze oświatowe. Konspiracyjną działalność rozpoczęły związki i stowarzyszenia nauczycielskie³²³. Szkolnictwo prowadzono w formie

³¹⁹ B. Kapuściak, *Policja w województwie poznańskim*, „Wielkopolska w pracy zbrojnej i obywatelskiej”, 1938, nr 3, s. 32.; M. Lewek, *Historia służb porządku publicznego na ziemi kępińskiej w latach 1919-2009*, Wyd. Komenda Powiatowa Policji w Kępnie, Kępno 2009.

³²⁰ *Tymczasowa instrukcja dla Policji Państwowej*, [w:] <http://docer.pl/doc/5c88ns>, [dostęp: 23.09.2022].

³²¹ Szerzej: M. Sokołowski, *Działalność kulturalno-oświatowa w Policji Państwowej*, „Policja” 2002, nr 1, s. 123-126.

³²² M. Fałdowski, *Etos funkcjonariusza Policji Państwowej*, „Przegląd Policyjny” 2017 nr 2 (126), s. 105.

³²³ A. Friszke, E.C. Król (red.), dz. cyt., s. 894.

tak zwanych tajnych kompletów, które najczęściej organizowano w prywatnych mieszkaniach. Szacuje się, że z tego typu form edukacyjnych skorzystało około 73 000 młodzieży przy zaangażowaniu ponad 8500 nauczycieli³²⁴.

Ten rodzaj edukacji, oprócz zasadniczej roli jaką było podtrzymanie polskiej kultury i narodowej tożsamości, niósł ze sobą również aspekt obronny – zajęcia wzbudzały w młodym pokoleniu ducha patriotyzmu, były bodźcem do działań w strukturach wojskowych państwa podziemnego – na przykład harcerska organizacja *Szare Szeregi*. Dzięki tajnemu nauczaniu, po zakończeniu działań wojennych możliwe było sprawne uruchomienie systemu kształcenia, w tym również obronnego³²⁵.

Na podstawie dotychczasowych analiz można zatem wysnuć wniosek, że zapoczątkowany w okresie międzywojennym system kształcenia, oparty w głównej mierze na kwestiach ideologicznych, stał się fundamentem dla formowania społecznego ducha żołnierskiego w okresie okupacji hitlerowskiej, a następnie, po 1944 roku potencjał ten – po wielu modyfikacjach – został wykorzystany przez ówczesny aparat państwowy³²⁶.

W styczniu 1946 roku, na mocy dekretu Krajowej Rady Narodowej *o powszechnym obowiązku wychowania fizycznego i przysposobienia wojskowego* – wprowadzono do szkół nauczanie z zakresu obronności, które objęło wszystkich uczniów (bez względu na płeć) powyżej 16 roku życia. Nadzór nad realizacją programu powierzono Państwowemu Urzędowi Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego³²⁷.

W roku 1948 uchwalona została *ustawa o powszechnym obowiązku przysposobienia zawodowego, wychowania fizycznego i przysposobienia wojskowego młodzieży oraz organizacji spraw kultury fizycznej i sportu*³²⁸, która wskazywała na konieczność realizowania zadań związanych z odbudową i rozbudową państwa polskiego, harmonijnym rozwojem zdrowia i sprawności fizycznej oraz zapewnieniem wysokiego poziomu społecznej świadomości narodowej³²⁹.

³²⁴ Tamże.

³²⁵ Tamże.

³²⁶ T. Kośmider, *Edukacja obronna młodzieży w kontekście kształtowania bezpieczeństwa Rzeczypospolitej Polskiej*, [w:] M. Kubiak, A. Smarżewska (red.), *Perspektywy bezpieczeństwa narodowego XXI wieku*, Wydawnictwo Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. Jana Pawła II, Biała Podlaska 2014, s. 29.

³²⁷ *Dekret z dnia 16 stycznia 1946 r. o powszechnym obowiązku wychowania fizycznego i przysposobienia wojskowego* (Dz. U. Nr 31 poz. 195).

³²⁸ *Ustawa z 25 lutego 1948 r. o powszechnym obowiązku przysposobienia zawodowego, wychowania fizycznego i przysposobienia wojskowego młodzieży oraz organizacji spraw kultury fizycznej i sportu* (Dz. U. Nr 12 poz. 90).

³²⁹ T. Kośmider, dz. cyt., s. 29.

Realizacja założeń programowych ustawy nastąpiła dopiero w roku 1952, poprzez wprowadzenie do szkół *Przysposobienia wojskowego*. Przedmiot ten ukierunkowany został na możliwie szerokie przygotowanie młodzieży do pełnienia służby wojskowej. W poszczególnych latach podstawa programowa ulegała pewnym modyfikacjom, ale przeważało szkolenie taktyczne, ogniowe, terenoznawstwo. Stosunkowo dużą liczbę godzin przeznaczono na wychowanie polityczno-obronne³³⁰.

Kolejna istotna zmiana miała miejsce w 1967 roku wraz z wejściem w życie ustawy *o powszechnym obowiązku obrony Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej*³³¹. Na mocy jej przepisów w szkołach zaczęto nauczać przedmiotu pod nazwą *Przysposobienie obronne*. Podstawa programowa tego przedmiotu obejmowała tematykę z zakresu wojskowości, samoobrony oraz umiejętności zespołowego działania w sytuacjach kryzysowych. Akcent położono także na kształtowanie postaw ideowych³³². Obowiązek kształcenia obronnego oraz uprawiania określonych dyscyplin sportowych realizowały również działające wówczas organizacje i stowarzyszenia (na przykład: Liga Obrony Kraju)³³³.

Przemiany ustrojowe w Polsce po 1989 roku przyniosły radykalne zmiany w zakresie edukacji obronnej. Zagadnienia o charakterze ideowo-politycznym oraz wojskowym wyparły treści z obszaru samoobrony. Zrezygnowano z ich nauczania w szkole podstawowej, zaś na szczeblu ponadpodstawowym skupiono się na problematyce ochrony zdrowia i życia na wypadek pokoju, kryzysu i wojny oraz przygotowaniu do działań w ramach formacji obrony cywilnej³³⁴.

W kolejnych latach problematyka ta poddawana była licznym zabiegom modyfikacyjnym i usprawniającym przekaz wiedzy, w tym z zakresu przysposobienia obronnego. Ostatecznie w roku szkolnym 2009/2010 *przysposobienie obronne* zastąpiono *edukacją dla bezpieczeństwa*.

Koncepcja nowego przedmiotu oparta została na kompleksowym ujęciu zagadnień bezpieczeństwa, ze szczególnym uwzględnieniem zagrożeń czasu pokoju i reakcji w sytuacjach o charakterze kryzysowym takich jak: pożary, powódzie, wypadki i katastrofy

³³⁰ Z. Szymańczak, *Rys historyczny wychowania obronnego w polskim systemie oświaty 1945-1975*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Bydgoszczy – Studia z Nauk Społecznych” 1983, z. 6, s. 64.

³³¹ *Ustawa z dnia 21 listopada 1967 r. o powszechnym obowiązku obrony Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej* (Dz. U. 1967 Nr 44 poz. 220 z późn. zm.). W okresie PRL: o powszechnym obowiązku obrony Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej.

³³² E. Włodarczyk, E. Sadowska-Wieczek, J. Rokitowska, *Edukacja dla bezpieczeństwa. Istota i uwarunkowania*, Wydawnictwo LIBRON – Filip Lohner, Kraków 2018, s. 51.

³³³ T. Kośmider, dz. cyt., s. 31.

³³⁴ E. Włodarczyk, E. Sadowska-Wieczek, J. Rokitowska, dz. cyt., s. 60.

drogowe. Ich dopełnieniem była problematyka funkcjonowania systemu obronności państwa³³⁵.

Ostatnia modyfikacja treści programowych nastąpiła wraz z rozpoczęciem roku szkolnego 2022/2023 i wskazała ponownie na potrzebę uzupełniania celów kształcenia o treści i kwestie związane z obronnością państwa, nabyciem umiejętności strzelectwa oraz przygotowaniem uczniów do radzenia sobie z zagrożeniami wywołanymi działaniami wojennymi oraz podstawami ratownictwa taktycznego³³⁶.

Dokonując syntezy powyższych rozważań należy stwierdzić, że wychowanie obronne oparte jest w głównej mierze na kształtowaniu społecznej świadomości obronnej, która jest emanacją wpojonych w ramach procesu szkoleniowego właściwych postaw patriotycznych i ukształtowanej świadomości obywatelskiej. Przekazywane podczas zajęć treści i nabyte umiejętności mają przygotować obywatela do obrony własnego kraju w przypadku zagrożenia jego niepodległości oraz odparcia napaści na jego terytorium³³⁷.

Treści te rozwinął i uszczegółowił wybitny badacz zjawiska – Andrzej Pieczywok – wskazując na aspekt przygotowania człowieka do życia w społeczeństwie i wykonywania obowiązków zawodowych oraz nabycia umiejętności korygowania niewłaściwych postaw i zachowania – adekwatnie do obowiązujących norm społecznych. Istotne jego zdaniem jest także wdrażanie i uwzględnianie właściwych dla danej społeczności standardów i wartości, motywacji do skutecznego działania na rzecz eliminacji zagrożeń i wreszcie wyrobienia umiejętności ustawicznego doskonalenia posiadanych kompetencji³³⁸.

³³⁵ Zob.: *Porozumienie o współpracy pomiędzy Ministrem Edukacji Narodowej i Ministrem Obrony Narodowej z dnia 21 października 2008 r.*, (Dz. Urz. MON Nr 21 poz. 276).

³³⁶ *Uzasadnienie do Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 1 sierpnia 2022 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie podstawy programowej kształcenia ogólnego dla liceum ogólnokształcącego, technikum oraz branżowej szkoły II stopnia*, (Dz. U. 2022 poz. 1705).

³³⁷ R. Wiśniewski, dz. cyt., s. 248.

³³⁸ A. Pieczywok, *Edukacja dla bezpieczeństwa wobec zagrożeń i wyzwań współczesności*, Wyd. AON, Warszawa 2012, s. 67- 68.

ROZDZIAŁ 4.

KSZTAŁTOWANIE ELIT NARODOWYCH I ROLA SPOŁECZNOŚCI LOKALNYCH

4.1. Narodowy Instytut Dziedzictwa jego misja i działania

W dotychczasowych rozważaniach głównym punktem odniesienia była płaszczyzna historyczno-kulturowa, która jak już wielokrotnie wskazano ma zasadnicze znaczenie dla kształtowania się idei narodotwórczych. Koncepcja ta została uwypuklona w Konstytucji RP. W preambule mowa jest o *kulturze zakorzenionej w chrześcijańskim dziedzictwie Narodu*³³⁹, a w art. 6 ust. 2 ustawy zasadniczej o *dziedzictwie kulturowym*³⁴⁰.

W ujęciu ogólnym *dziedzictwo* należy rozumieć jako majątek ruchomy, albo nieruchomy przejęty jako spadek, bądź schedy, spuścizna i sukcesja³⁴¹.

Z semantycznego punktu widzenia termin ten wywodzi się z języka łacińskiego od słowa *patrimonium* – oznaczającego *ojcowiznę* – otrzymany w spadku (najczęściej od ojca) majątek przekazywany najstarszemu synowi lub całej jego rodzinie³⁴². W tym sensie rozumiane jest jako pamięć, podtrzymywanie tradycji, budowanie znaczenia miejsc czy tworzenia wspólnej przeszłości i tożsamości³⁴³.

Jan Pruszyński pojęciem *dziedzictwo kulturowe* określił zasób rzeczy nieruchomych i ruchomych wraz ze związanymi z nim wartościami duchowymi, zjawiskami historycznymi oraz obyczajowymi, uznawanymi za podstawę ochrony prawnej dla dobra konkretnego społeczeństwa i jego rozwoju oraz dla przekazania ich następnym pokoleniom. Z uwagi na zrozumiałe i akceptowane wartości historyczne, patriotyczne, religijne, naukowe i artystyczne, mające znaczenie dla tożsamości i ciągłości rozwoju politycznego, społecznego i kulturalnego, dowodzenia prawd i upamiętniania wydarzeń historycznych, kultywowania poczucia piękna i wspólnoty cywilizacyjnej³⁴⁴.

³³⁹ Konstytucja RP.

³⁴⁰ Tamże.

³⁴¹ M. Szymczak (red.) *Słownik języka polskiego*, wyd. PWN, t. I, Warszawa 1988, s. 498.

³⁴² A. Marciniak, M. Pawleta, K. Kajda (red.), *Dziedzictwo we współczesnym świecie*, Wydawnictwo Universitas, Kraków 2018, s. 10. Autorzy wskazali jednocześnie na możliwe rozumienie terminu jako łac. *hereditas* (spadek, dziedzictwo, spuścizna, dziedziczenie) skłaniając się jednak ku stanowisku, iż w polskiej tradycji badawczej zdecydowanie przeważa rozumienie odwołujące się do *patrimonium*.

³⁴³ K. Kowalski, *O istocie dziedzictwa europejskiego – rozważania*, Wydawnictwo MCK, Kraków 2013, s. 17-18.

³⁴⁴ J. Pruszyński, *Dziedzictwo kultury Polski. Jego straty i ochrona prawna*, t. 1., Wydawnictwo Zakamycze, Kraków 2001, s. 50.

Kwestią bardziej złożoną jest zagadnienie *dziedzictwa narodowego*, bowiem odczytując literalnie zapis konstytucyjny należałoby pod pojęciem tym rozumieć wyłącznie te wartości, które wypływają z idei chrześcijańskich³⁴⁵. Tymczasem jak słusznie dowiódł Jacek Sobczak – polskim dziedzictwem narodowym są także, zarówno w sensie materialnym, jak i niematerialnym przekazy innych kultur, które powstały na ziemiach polskich na przykład: żydowskiej, tatarskiej czy karaimskiej³⁴⁶.

Paweł Sarnecki w komentarzu do konstytucji stwierdził, iż poprzez dziedzictwo narodowe należy rozumieć *czynniki natury materialnej i duchowej, zaistniałe w historii państwa i społeczeństwa polskiego, świadczące o jego tożsamości, równej pozycji wśród innych narodów, a także stanowiące zaczyn dalszego rozwoju*³⁴⁷. Zaznaczył ponadto, że stanowią je *nie tylko zaszczości, z których społeczeństwo polskie może czynić powód do dumy, lecz również i te, które słusznie są potępiane – o ile mogą służyć jako element społecznej edukacji*³⁴⁸.

Porządkując powyższe refleksje wydaje się słusznym punkt widzenia J. Sobczaka, który stwierdził, że dziedzictwo kulturalne jawi się, jako część dziedzictwa narodowego, bowiem dobra kultury (ich istotę sprecyzował w przytoczonej powyżej definicji J. Pruszyński) w myśl zapisu art. 6 ust. 1 Konstytucji RP – są źródłem tożsamości narodu polskiego³⁴⁹.

Znaczenie wartości dziedzictwa narodowego podkreślono w art. 5 ustawy zasadniczej, gdzie jako jedno z fundamentalnych zadań państwa wskazano obowiązek jego ochrony³⁵⁰. Cel ten stanowi istotny element polityki kulturalnej państwa. Realizowany jest przede wszystkim poprzez przyjęcie przez Polskę szeregu konwencji międzynarodowych gwarantujących zachowanie dziedzictwa kulturowego, w tym *Konwencję w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego*³⁵¹.

³⁴⁵ Zob. Preambuła Konstytucji RP.

³⁴⁶ J. Sobczak, *Pojęcie dziedzictwa narodowego w świetle regulacji konstytucyjnych*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” 2018, nr 5, s. 189.

³⁴⁷ P. Sarnecki, *Uwagi do art. 5 Konstytucji*, [w:] L. Garlicki, M. Zubik (red). *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, t. II, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2016, s. 234.

³⁴⁸ Tamże.

³⁴⁹ J. Sobczyk, dz. cyt., s. 196.

³⁵⁰ Konstytucja RP - art. 5.

³⁵¹ *Konwencja w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego*, przyjęta w Paryżu dnia 16 listopada 1972 r. przez Konferencję Generalną Organizacji Narodów Zjednoczonych dla Wychowania, Nauki i Kultury na jej siedemnastej sesji (Dz. U. z 1976 r., Nr 32, poz. 190). Inne akty międzynarodowe to m. in.: *Konwencja UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego sporządzona w Paryżu dnia 17 października 2003 r.* (Dz. U. z 2011 r., Nr 172, poz. 1018); *Europejska konwencja kulturalna sporządzona w Paryżu dnia 19 grudnia 1954 r.* (Dz. U. z 1990 r., Nr 8 poz. 44); *Europejska konwencja o przestępstwach przeciwko dobrom kulturalnym sporządzona w Delhi dnia 23 czerwca 1985 r.* (nieratyfikowana przez Polskę); *Rozporządzenie nr 3911/92 z dnia*

Na uwagę zasługuje fakt, że dostęp do dóbr kultury jest prawem o charakterze podstawowym, zaliczane obok praw ekonomicznych i socjalnych do *II generacji praw człowieka*. Państwa, w tym również Polska mają obowiązek podejmowania działań, umożliwiających jednostce realizację należnych jej praw. Uregulowania prawne gwarantujące prawa kulturalne znajdują się między innymi w art. 15 *Międzynarodowego Paktu Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych*³⁵².

Podkreślić należy, że system ochrony zabytków w Polsce ma swoje korzenie w wydanym 31 października 1918 roku *Dekrecie Rady Regencyjnej Królestwa Polskiego o opiece nad zabytkami sztuki i kultury*³⁵³. Na jego mocy (art. 1) wszelkie zabytki kultury i sztuki, znajdujące się w granicach Państwa Polskiego, wpisane do inwentarza zabytków sztuki i kultury, podlegają opiece prawa. Wszelkie działania związane ze sprawowaniem opieki należą do (art. 3) konserwatorów zabytków sztuki i kultury, mianowanych przez Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego.

System ochrony zabytków w Polsce – w okresie międzywojennym – został ostatecznie ukształtowany w 1928 roku przepisami *Rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z 6 marca o opiece nad zabytkami*³⁵⁴

Na jego mocy utworzono funkcjonujący do dziś rejestr zabytków (art. 4). Sposób prowadzenia rejestru określało Rozporządzenie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. Dział II rozporządzenia określał strukturę i organizację organów opieki nad zabytkami, przyznając obowiązki w tym zakresie administracji państwowej³⁵⁵.

W 1962 roku na podstawie *ustawy o ochronie dóbr kultury*³⁵⁶ dokonano istotnych zmian w obowiązującym systemie ochrony zabytków w Polsce. Wprowadzono pojęcie

9 grudnia 1992 r. w sprawie wywozu dóbr kultury (Dz. Urz. UE L 395 z dnia 31 grudnia 1992 r. z późn. zm.); *Konwencja UNESCO dotycząca środków zmierzających do zakazu i zapobiegania nielegalnemu przywozowi, wywozowi i przenoszeniu własności dóbr kultury, sporządzona w Paryżu dnia 17 listopada 1970 r.* (Dz. U. z 1974 r. Nr 20, poz. 106-07); *Konwencja o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego wraz z Regulaminem wykonawczym do tej Konwencji oraz Protokół o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego, podpisane w Hadze dnia 14 maja 1954 roku* (Dz. U. z 1957 r., Nr 46, poz. 212.); *Drugi protokół do Konwencji został sporządzony w Hadze dnia 26 marca 1999 roku* (Dz. U. z 2012 r., poz. 248). Jedyną konwencją dotyczącą ochrony dziedzictwa kulturowego, której Polska do tej pory nie ratyfikowała, jest *konwencja UNESCO o ochronie podwodnego dziedzictwa kulturowego przyjęta 2 listopada 2001 r.*

³⁵² *Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych* (Dz. U. z 1977 roku Nr 38, poz. 169).

³⁵³ *Dekret Rady Regencyjnej Królestwa Polskiego z dnia 31 października 2018 r. o opiece nad zabytkami sztuki i kultury* (Dziennik Praw Królestwa Polskiego Nr 16, poz. 36).

³⁵⁴ *Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 6 marca w 1928 r. o opiece nad zabytkami* (Dz. U. Nr 29, poz. 265, z późn. zm.).

³⁵⁵ *Rozporządzenie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 17 lipca 1928 r. o prowadzeniu rejestru zabytków* (Dz. U. Nr 76, poz. 675).

³⁵⁶ *Ustawa z dnia 15 lutego 1962 r. o ochronie dóbr kultury* (Dz. U. Nr 10, poz. 48, z późn. zm.).

ochrony zabytków – jako wyłącznej kompetencji państwa. Ustawa łączyła w sobie przepisy dotyczące ochrony zabytków z przepisami dotyczącymi organizacji i działalności muzealnej. Obecnie problematykę ochrony zabytków w Polsce reguluje *ustawa z 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* która określa: przedmiot, zakres i formy ochrony zabytków oraz opieki nad nimi, zasady tworzenia krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami zasady finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach, organizację organów ochrony zabytków³⁵⁷.

Podkreślić należy, że w krajowym prawie brak jest aktu prawnego, który by zawierał kompleksowe regulacje dotyczące ochrony dziedzictwa narodowego. Oprócz przywołanej wyżej ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami kwestie te w ograniczonym zakresie regulują między innymi:

- *ustawa o bibliotekach*³⁵⁸,
- *ustawa o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach*³⁵⁹;
- *ustawa o muzeach*³⁶⁰,
- *ustawa o grobach i cmentarzach wojennych*³⁶¹,
- *ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym*³⁶²,
- *ustawa – Prawo budowlane*³⁶³,
- *ustawa o gospodarce nieruchomościami*³⁶⁴.

Tak szerokie spektrum pozwala uznać, iż państwo polskie dostatecznie zapewnia ochronę materialnego dziedzictwa kulturowego.

Nadzór nad tymi działaniami sprawuje minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego, który działa za pośrednictwem i przy współudziale różnego rodzaju podmiotów. Jednym z nich jest Narodowy Instytut Dziedzictwa (NID) – państwowa instytucja kultury, będąca

³⁵⁷ *Ustawa z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* (Dz. U. Nr 162, poz. 1658 z późn. zm.),

³⁵⁸ *Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 roku o bibliotekach* (Dz.U. Nr 85, poz. 531 z późn. zm.).

³⁵⁹ *Ustawa z dnia 14 lipca 1983 roku o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach* (Dz.U. Nr 38 poz. 173 z późn. zm.).

³⁶⁰ *Ustawa z dnia 21 listopada 1996 roku o muzeach* (Dz.U. z 1997 r., Nr 5, poz. 24 z późn. zm.).

³⁶¹ *Ustawa z dnia 28 marca 1933 roku o grobach i cmentarzach wojennych* (Dz.U. Nr 39, poz. 319 z późn. zm.).

³⁶² *Ustawa z dnia 27 marca 2003 roku o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym* (Dz.U. Nr 80, poz. 717 z późn. zm.).

³⁶³ *Ustawa z dnia 7 lipca 1994 roku – Prawo budowlane* (Dz.U. Nr 89, poz. 414 z późn. zm.).

³⁶⁴ *Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 roku o gospodarce nieruchomościami* (Dz.U. Nr 115, poz. 741 z późn. zm.).

eksperckim i opiniodawczym wsparciem dla ministerstwa oraz instytucji publicznych w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami³⁶⁵.

Instytut ten jest bezpośrednim spadkobiercą spuścizny Ośrodka Dokumentacji Zabytków (ODZ), który powstał 1 stycznia 1962 na mocy Zarządzenia Ministra Kultury i Sztuki z dnia 22 grudnia 1961 roku³⁶⁶.

Głównym zadaniem ODZ było prowadzenie centralnego rejestru, ewidencji i dokumentacji pomocniczej zabytków nieruchomości i ruchomych³⁶⁷. Działania te oparte zostały o materiały dawnego Wydziału Dokumentacji Konserwatorskiej Zarządu Muzeów i Ochrony Zabytków. W głównej mierze były to karty ewidencyjne zabytków nieruchomości (około 40 000 wykonanych w latach 1951-1961) i ruchomych, kartoteki ewidencyjne miast i zespołów zabytkowych, kartoteki parków zabytkowych, dokumentacje historyczne i techniczne zabytków architektury i budownictwa, a także materiały archiwalne i fotograficzne³⁶⁸.

Realizacja nałożonych na ODZ zadań wymuszała powstanie określonej struktury organizacyjnej, która w wyniku wielu przemian ostatecznie oparta została o trzy podstawowe działy badawcze: Architektury i Urbanistyki, Zabytków Ruchomych i Archeologii³⁶⁹.

Na mocy rozporządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z 6 września 2000 r., prowadzenie działalności ewidencyjnej powierzono służbom konserwatorskim³⁷⁰.

W roku 2002 nastąpiło połączenie dwóch podmiotów: Ośrodka Dokumentacji Zabytków (działającego od 1 stycznia 1962 do 14 października 2002 roku) z Ośrodkiem Ochrony Zabytkowego Krajobrazu (działającego od 29 grudnia 1993) i utworzenie jednego podmiotu – Krajowego Ośrodka Badań i Dokumentacji Zabytków (KOBiDZ)³⁷¹.

Głównym obszarem działalności nowego podmiotu było koordynowanie działań konserwatorskich w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego, monitorowanie stanu zachowania zabytków oraz sporządzanie merytorycznej oceny ich zagrożenia, nadzoru

³⁶⁵ <https://nid.pl/o-nas/>, [dostęp: 17.10.2022].

³⁶⁶ Zarządzenie nr 166 Ministra Kultury i Sztuki z dnia 22 grudnia 1961 r. w sprawie utworzenia Ośrodka dokumentacji Zabytków (Dz. Urz. MKiS z 1962 r., Nr 1, poz. 6).

³⁶⁷ Tamże, § 2.

³⁶⁸ J. Wendlant, *Od Ośrodka Dokumentacji Zabytków do Narodowego Instytutu Dziedzictwa*, „Ochrona zabytków” 2012, nr 1-2, s. 35.

³⁶⁹ Tamże.

³⁷⁰ Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 6 września 2000 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków i centralnej ewidencji dóbr kultury, (Dz.U. Nr 86, poz. 965).

³⁷¹ Zarządzenie nr 54 Ministra Kultury z dnia 14 października 2002 r. w sprawie połączenia instytucji kultury: Ośrodka Dokumentacji Zabytków i Ośrodka Ochrony Zabytkowego Krajobrazu oraz utworzenia Krajowego Ośrodka Badań i Dokumentacji Zabytków i nadania mu statutu (Dz. Urz. M. Kul. Nr 5 poz. 67).

nad sporządzaniem raportów o stanie miejsc wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO oraz realizacją edukacji społecznej na rzecz ochrony dziedzictwa narodowego³⁷².

KOBiDZ prowadził też działalność wystawienniczą i wydawniczą. W okresie działalności instytutu ukazywały się: kwartalnik *Ochrona Zabytków*, rocznik *Muzealnictwo*, biuletyn *Kurier Konserwatorski*, a także *Studia i Materiały Krajowego Ośrodka Badań i Dokumentacji Zabytków – Monument*³⁷³.

Ostatnie zmiany organizacyjne nastąpiły na przełomie roku 2010/2011. Z dniem 1 stycznia 2011 r. na mocy *Zarządzenia nr 32 Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 23 grudnia 2010 r. w sprawie zmiany nazwy i zakresu działania Krajowego Ośrodka Badań i Dokumentacji Zabytków* powstał Narodowy Instytut Dziedzictwa³⁷⁴. Genezę zmian strukturalno-organizacyjnych, które doprowadziły do powstania NID obrazuje Rysunek 12.

Misją Narodowego Instytutu Dziedzictwa jest prowadzenie zrównoważonej ochrony dziedzictwa kulturowego Polski, w celu jej zachowania dla przyszłych pokoleń poprzez: gromadzenie i upowszechnianie wiedzy o dziedzictwie, wyznaczanie i upowszechnianie standardów ochrony i konserwacji zabytków, kształtowanie świadomości społecznej w zakresie wartości i zachowania dziedzictwa kulturowego³⁷⁵.

Misja ta realizowana jest poprzez szereg zadań szczegółowych takich jak:

- gromadzenie dokumentacji i rejestr ewidencji zabytków;
- koordynacja postanowień *Konwencji światowego dziedzictwa UNESCO* w Polsce;
- opracowanie standardów konserwatorskich;
- nadzór nad procesem digitalizacji zabytków;
- działalność edukacyjna oraz wydawnicza;
- merytoryczne wsparcie gmin w procesach planowania i wdrażania gminnych projektów rewitalizacyjnych uwzględniających dziedzictwo kulturowe;

³⁷² F. Memches, *Krajowy Ośrodek Badań i Dokumentacji Zabytków*, [w:] <https://www.rp.pl/kultura/art16047781-krajowy-osrodek-badan-i-dokumentacji-zabytkow> [dostęp: 18.10.2022].

³⁷³ <https://culture.pl/pl/miejsce/krajowy-osrodek-badan-i-dokumentacji-zabytkow-obecnie-narodowy-instytut-dziedzictwa> [dostęp: 18.10.2022].

³⁷⁴ *Zarządzenie nr 32 Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 23 grudnia 2010 r. w sprawie zmiany nazwy i zakresu działania Krajowego Ośrodka Badań i Dokumentacji Zabytków*, (Dz. Urz. MKiDN Nr 6, poz. 58).

³⁷⁵ § 2 *Zarządzenia nr 32 Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 23 grudnia 2010 r.*

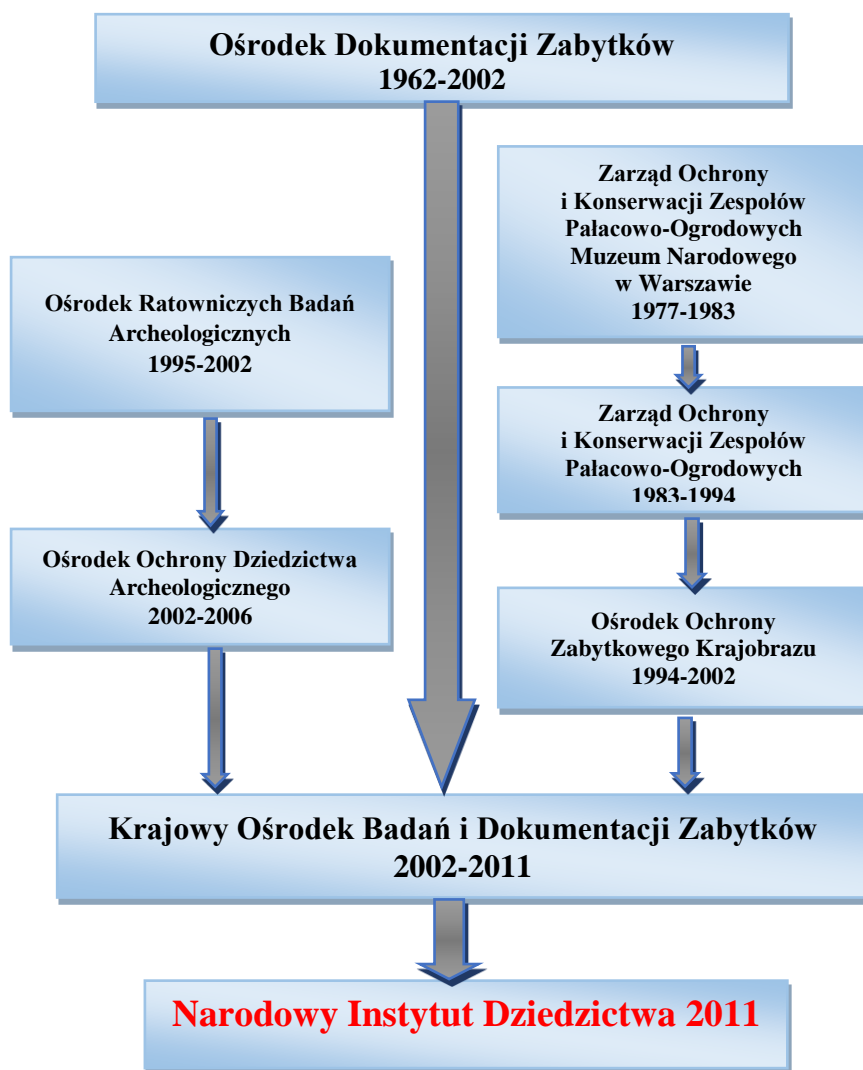
- formułowanie opinii i ekspertyz na rzecz organów administracji publicznej prowadzących sprawy z zakresu ochrony zabytków w obszarze działań przy zabytkach;
- prowadzenie procedury nadania obiektom zabytkowym statusu Pomnika Historii;
- prowadzenie tzw. *archiwum zakładowego*, na które składa się dorobek instytucji poprzedzających NID; koordynacja zadań w ramach ochrony dziedzictwa niematerialnego na poziomie krajowym;
- uczestnictwo w procesie monitoringu stanu zachowania zabytków;
- prowadzenie punktu konsultacyjnego dla właścicieli i opiekunów obiektów drewnianych oraz prowadzenie działalności edukacyjnej i animacyjnej, skierowanej do społeczności lokalnej, jako element budowania świadomości społecznej i popularyzowania architektury drewnianej (Centrum Architektury Drewnianej)³⁷⁶.

Narodowy Instytut Dziedzictwa realizuje ponadto ogólnopolskie kampanie społeczne, a w tym pod tytułem: *Zabytki to Twoje dziedzictwo. Nie pozwól niszczyć. Reaguj!* Jej celem jest opracowanie skutecznej profilaktyki i zwalczania przestępczości przeciw dziedzictwu archeologicznemu. Program ten obejmuje m.in. współpracę z policją, służbą celną, strażą graniczną, placówkami muzealnymi oraz służbami konserwatorskimi). Inna – *Krajobraz mojego miasta* – skierowana jest do władz samorządowych, przedsiębiorców, instytucji oraz społeczeństwa w celu zwrócenia uwagi na problemy związane z zarządzaniem krajobrazem kulturowym, chaosem reklamowym, a także popularyzacją idei parków kulturowych³⁷⁷.

³⁷⁶ Szerzej: Działalność bieżąca NID, <https://nid.pl/dzialalnosc/> [dostęp: 18.10.2022].

³⁷⁷ Tamże.

Rysunek 12. Geneza powstania Narodowego Instytutu Dziedzictwa

Źródło: opracowanie własne na podstawie <https://nid.pl/o-nas/> [dostęp: 18.10.2022].

Konkludując – NID jest organem, który dysponuje największym wachlarzem możliwości techniczno-organizacyjnych, dzięki którym – jak żaden inny podmiot oddziałuje na społeczną świadomość, wskazując na konieczność ochrony dziedzictwa kulturowego, które jest świadectwem naszej przeszłości, a zarazem stanowi fundament pod budowę wspólnej przyszłości.

4.2. Ochrona dziedzictwa narodowego jako zadanie samorządu terytorialnego

Przywoływana już wcześniej *Konwencja światowego dziedzictwa UNESCO* jest pierwszym dokumentem rangi międzynarodowej dostrzegającym potrzebę ochrony dziedzictwa kulturowego. Podniesiono w nim dwie zasadnicze kwestie. Pierwsza to narastające zagrożenie zniszczenia dziedzictw kulturowych i naturalnych, nie tylko jako

efekt oddziaływania sił przyrody, ale także skutek przeobrażeń społecznych i gospodarczych. Druga – wskazuje na fakt, iż pielęgnacja tego dorobku na szczeblu krajowym jest często niedostateczna ze względu na skalę środków, jakich ona wymaga i niewystarczalność zasobów gospodarczych, naukowych i technicznych kraju, na którego terytorium się ono znajduje³⁷⁸.

Sygnatariusze konwencji uznali słuszność i wagę tych problemów, zobowiązując się jednocześnie do podejmowania skutecznych działań na rzecz zachowania własnego dziedzictwa kulturowego, przyjmując, że zagadnienie to stanie się jednym z zasadniczych zadań państwa.

Zgodnie z zapisami ustawy zasadniczej – to samorząd terytorialny wykonuje zadania publiczne niezastrzeżone przez Konstytucję lub ustawy dla organów innych władz publicznych³⁷⁹. Bez wątplenia do takich zadań należy dbałość o znajdujące się na jego terenie dobra kultury.

Podstawową jednostką samorządu terytorialnego jest gmina, która wykonuje wszystkie zadania samorządu terytorialnego nie zastrzeżone dla innych jednostek³⁸⁰. Zatem problematyka ochrony krajowego dziedzictwa kulturowego w swej zasadniczej treści winna być rozpatrywana z perspektywy możliwości organizacyjnych oraz kompetencyjnych gminy.

Na wstępie należy jednak dokonać pełniejszego sprecyzowania przedmiotu tej ochrony w kontekście polskiego porządku prawnego. Wypada podnieść, iż konstytucyjnie wskazane pojęcia *dobro kultury* i *dobro narodowe*³⁸¹ nie posiadają swoich legalnych definicji, które implikowałby istnienie określonego obowiązku prawnego jego ochrony przez obywateli, określony organ czy instytucję³⁸².

Problemu tego nie rozwiązali również twórcy – fundamentalnej dla omawianego obszaru – ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Ustawa posługuje się bowiem terminem *zabytek*, który podlega ochronie i który został skategoryzowany w trzy podstawowe grupy:

- obiekty nieruchome (krajobrazy kulturowe, układy urbanistyczne i zespoły budowli, dzieła architektury i budownictwa, budownictwo obronne, obiekty

³⁷⁸ Konwencja UNESCO, dz. cyt., wstęp.

³⁷⁹ Konstytucja RP, art. 163.

³⁸⁰ Tamże, art. 164.

³⁸¹ Zob. Konstytucja RP, art. 5 i 6.

³⁸² J. Sobczyk, dz. cyt., s.190.

techniki, cmentarze, parki i ogrody, miejsca upamiętniające wydarzenia historyczne lub działalność wybitnych osobowości);

- ruchome (dzieła sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej, kolekcje stanowiące zbiory historyczne, numizmaty, militaria, sztandary, pieczęcie, odznaki i medale oraz orderzy posiadające wartość historyczną, wytwory techniki, materiały biblioteczne o których mowa w ustawie o bibliotekach, instrumenty muzyczne, wytwory sztuki ludowej, obiekty etnograficzne, przedmioty upamiętniające wydarzenia historyczne oraz wybitne postacie);
- archeologiczne (pozostałości historycznego osadnictwa, cmentarzyka, kurhany, relikty działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej)³⁸³.

W swej zasadniczej treści z powyższą terminologią koresponduje przywołana już wcześniej definicja dziedzictwa sformułowana przez J. Pruszyńskiego, która położył akcent na kulturowe znaczenie przedmiotów, dzieł ruchomych i nieruchomych, które niosą w sobie desygnat historii, patriotyzmu i nauki. Zatem należy uznać, iż z punktu widzenia formalno-prawnego dobrami kultury (narodu), które podlegają szczególnej ochronie są wyłącznie materialne dobra historyczne.

Rozważając natomiast problem nadzoru nad ochroną dóbr kultury w ramach działalności samorządu terytorialnego, zasadnym wydaje się ujmować go z jednej strony przez pryzmat zadań (obowiązków) ustawowych, z drugiej w kontekście kompetencji oraz instrumentów w jakie samorząd został wyposażony. Stosunek tych dwóch kwestii pozwoli na dokonanie kompleksowej oceny poziomu zaangażowania gmin w realizację przedmiotowego zadania i sformułowania określonych wniosków.

Ustawa *o samorządzie gminnym* stanowi, że podstawowym obowiązkiem (zadaniem własnym) gminy jest zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty³⁸⁴. Jedną z tego typu spraw jest kultura, w tym działalność bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrona zabytków i opieki nad nimi³⁸⁵.

Sposób w jaki to zadanie winno być realizowane, został określony w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, w której wskazano, że ochrona zabytków polega w szczególności, na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań, które mają na celu:

³⁸³ Art. 6 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. Nr 162, poz. 1568 z późn. zm.).

³⁸⁴ Art. 7 ust. 1 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz.U. Nr 16 poz. 95 z późn. zm.).

³⁸⁵ Tamże, art. 7 ust. 1 pkt 9.

- *zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwale zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;*
- *zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;*
- *udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;*
- *przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;*
- *kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;*
- *uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska³⁸⁶.*

W dalszej części aktu sformułowano schematy możliwych przedsięwzięć dla osiągnięcia powyższych celów. Są to: wpis do rejestru zabytków, uznanie obiektu za pomnik historii, utworzenie parku kulturowego, ustalenie obszaru ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego³⁸⁷.

Pierwszym i zapewne najważniejszym z wymienionych instrumentów jest rejestr zabytków, prowadzony przez wojewódzkiego konserwatora zabytków. Decyzja o umieszczeniu danego obiektu w tym spisie następuje z urzędu bądź na wniosek jego właściciela lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym zabytek się znajduje³⁸⁸.

Zatem organ samorządowy powinien być inicjatorem umieszczania obiektów znajdujących się na terenie gminy tym rejestrze, szczególnie, że ma on obowiązek prowadzić gminną ewidencję zabytków. W ewidencji tej winny znaleźć się zarówno obiekty wpisane do wojewódzkiego rejestru lub ewidencji oraz inne wskazane przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) – w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków³⁸⁹.

Realizacja tego zadania ma niebywałe znaczenie, bowiem jak słusznie zauważył Dariusz Drewniacki, dokumentacja zabytków jest warunkiem wstępnym w procesie ich ochrony. Warunek ten ma szczególne znaczenie w czasie pokoju, lecz o wiele większe w czasie konfliktu zbrojnego. Jeśli bowiem nie uda się zapobiec ich zniszczeniu na skutek

³⁸⁶ Art. 4 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

³⁸⁷ Tamże, art. 7.

³⁸⁸ Tamże, art. 8-9.

³⁸⁹ Tamże, art. 22.

działań wojennych – to pełna dokumentacja umożliwi ich rekonstrukcję bądź pomoże uzasadnić wnoszenie roszczeń o ich zwrot³⁹⁰.

W ramach prowadzonych w 2016 roku przez Najwyższą Izbę Kontroli (NIK) działań kontrolnych – ujawniono, że gminnej ewidencji zabytków nie posiadało od 20% do nawet 72% badanych podmiotów, zaś wśród tych założonych – ponad 77 % było nierzetelnych, gdyż nie odzwierciedlały faktycznej liczby obiektów zabytkowych znajdujących się na terenie danej gminy³⁹¹.

Z czasem sytuacja ta uległa znaczącej poprawie, bowiem według badań z 30 czerwca 2019 roku spośród 2477 gmin w Polsce ewidencję prowadzono w 1 875 gminach. W 422 była w trakcie sporządzania, a w 180 jeszcze nie przystąpiono do jej założenia. Jak wynika z poniższych danych – obecnie odsetek gmin prowadzących ewidencję zabytków waha się od 87,3%, w województwie opolskim do 41,5% w województwie lubuskim. Największe zaniedbania w tym obszarze odnotowano w samorządach wiejskich (129 gmin nie prowadziło takiej ewidencji)³⁹². Szczegółowe dane w tym zakresie prezentuje Tabela 8.

Mimo widocznych zmian w stosunku do danych z 2016 – wciąż znaczący jest obszar zaniedbań w tym zakresie. Przedmiotowy inwentarz ma zasadnicze znaczenie w procesie ochrony dóbr kultury, gdyż jest podstawą do sporządzania programu opieki nad zabytkami, który są kolejnym ważnym narzędziem w rękach samorządu w celu właściwej realizacji ustawowych zadań³⁹³.

Organy samorządu terytorialnego zobligowane są do jego sporządzania raz na 4 lata³⁹⁴. Celem tych planów jest: włączenie ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych gminy, zahamowanie procesów ich degradacji i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania, eksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego, podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad nimi, określenie warunków współpracy

³⁹⁰ D. Drewniacki, *Prawne i organizacyjne aspekty ochrony zabytków (dóbr kultury) na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (szczególnych zagrożeń) w prawie polskim*, <http://www.mkidn.gov.pl/pages/blekitna-tarcza/pl/artykuly-i-publicacje/artykuly.php>, [dostęp: 23.10.2022].

³⁹¹ *Informacja o wynikach kontroli, Współdziałanie wojewódzkich konserwatorów zabytków oraz jednostek samorządu terytorialnego, nr LSZ.410.006.00.2015*, s. 10, [w:] <https://www.nik.gov.pl/plik/id,10533,vp,12862.pdf> [dostęp: 23.10.2022].

³⁹² *Raport GUS z 20 marca 2020 r. z realizacji badań Ochrona zabytków i opieka nad zabytkami w samorządzie gminnym*, s. 18, [w:] https://samorzad.nid.pl/wp-content/uploads/2021/11/RAPORT_GUS_Ochrona-zabytkow-i-opieka-nad-zabytkami-w-gminach_2019.pdf [dostęp: 23.10.2022].

³⁹³ Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, art. 22.

³⁹⁴ Tamże, art. 87 pkt 1.

z ich właścicielami, eliminacja sytuacji konfliktowych związanych z ich wykorzystaniem, podejmowaniem przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami³⁹⁵.

Tabela 8. Ogólnopolskie dane w zakresie sporządzania gminnej ewidencji zabytków

	Liczba gmin ogółem	Gminy prowadzące ewidencję zabytków	Gminy nieprowadzące gminnej ewidencji zabytków	
			ewidencja jest w trakcie sporządzania	nie przystąpiono do założenia ewidencji
Polska	2477	187	422	180
dolnośląskie	169	113	31	35
kujawsko-pomorskie	144	91	35	18
lubelskie	213	153	43	17
lubuskie	82	34	33	15
łódzkie	177	144	23	10
małopolskie	182	143	28	11
mazowieckie	314	258	42	14
opolskie	71	62	7	2
podkarpackie	160	129	20	11
podlaskie	118	90	16	12
pomorskie	123	104	13	6
śląskie	167	131	25	11
świętokrzyskie	102	69	26	7
warmińsko-mazurskie	116	91	19	6
wielkopolskie	226	189	19	6
zachodniopomorskie	113	74	30	9

Źródło: Raport GUS z 20 marca 2020 z realizacji badań Ochrona zabytków i opieka nad zabytkami w samorządzie gminnym, s. 18 – 19, [w:] https://samorząd.nid.pl/wp-content/uploads/2021/11/RAPORT_GUS_Ochrona-zabytkow-i-opieka-nad-zabytkami-w-gminach_2019.pdf [dostęp: 23.10.2022].

Jeśli w roku 2015 programów tych nie przygotowało od 68 do 97 % gmin (głównie na skutek braku gminnych rejestrów)³⁹⁶, tak w roku 2019 sytuacja uległa poprawie (40% skontrolowanych jednostek nie posiadało aktualnych programów), co kontrolerom NIK pozwoliło sformułować wniosek, iż gminne programy opieki nad zabytkami, uwzględniały ochronę i opiekę nad materialnym dziedzictwem kulturowym³⁹⁷.

Podkreślić należy, że istotne znaczenie dla kwestii ochrony dziedzictwa kulturowego w ramach działań lokalnych podmiotów samorządu ma kształt prowadzonych przez nie strategii rozwojowych. Kształtowanie i prowadzenie polityki przestrzennej na terenie gminy, w tym uchwalanie studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania

³⁹⁵ Tamże, pkt 2.

³⁹⁶ Informacja o wynikach kontroli NIK nr LSZ.410.006.00.2015, dz. cyt., s. 10.

³⁹⁷ *Informacja o wynikach kontroli NIK, Ochrona materialnego dziedzictwa kulturowego mniejszości narodowych*, nr KNO.430.016.2019, [w:] <https://www.nik.gov.pl/plik/id,21911,vp,24578.pdf> [dostęp: 23.10.2022].

przestrzennego gminy oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego (z wyjątkiem: morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego, wyłączonej strefy ekonomicznej i terenów zamkniętych), należy do zadań własnych gminy³⁹⁸. Samorządy zostały zobowiązane do uwzględnienia kwestii ochrony zabytków już na etapie planowania³⁹⁹.

Cytowana wyżej ustawa *o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym*, choć ma doniosłe znaczenie dla omawianej problematyki, szczególnie w kontekście wysokiego zurbanizowania, to zawarte w niej niektóre zapisy niosą ujemne konsekwencje dla ochrony dziedzictwa kulturowego. Ustawodawca określając obowiązki w tym zakresie jako zadanie obligatoryjne gminy wskazał jedynie sporządzenie studium zagospodarowania przestrzennego. Dokument ten, jednakże nie jest aktem prawa miejscowego⁴⁰⁰. Jest nim zaś *plan zagospodarowania przestrzennego*, którego uchwalenie jest fakultatywne⁴⁰¹, a który zapewnia pełną ochronę materialnym dobrom historyczno-kulturowym, znajdującym się na terenie działania danego samorządu.

Przykładem negatywnych skutków nieprecyzyjnych unormowań ustawowych jest sytuacja z terenu gminy Bralin w powiecie kępińskim, gdzie w rezultacie wieloletnich zaniedbań w zakresie polityki przestrzennej doszło do społecznych *tarć* w zakresie możliwości prowadzenia działalności budowlanej w bezpośrednim sąsiedztwie najcenniejszego zabytku powiatu kępińskiego jakim jest *Sanktuarium Maryjne na Pólku*⁴⁰². Właściciel gruntów otaczających ten zabytek planował wybudować tam osiedle mieszkaniowe, co doprowadziłoby do oczywistej degradacji tego miejsca zarówno w zakresie jego właściwego eksponowania, jak i dewaluacji jako miejsca kultu religijnego.

Powyższy przykład wskazuje na konieczność realizacji przez samorządy gminne działań mających na celu kompleksowe zabezpieczenie lokalnego dziedzictwa poprzez przyjmowanie planów zagospodarowania przestrzennego, które winny ujmować tę kwestię w szerokim zakresie. Proces ten jednak wciąż jest niezadowolający, bowiem jak wynika

³⁹⁸ Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, (Dz.U. Nr 80 poz.717 z późn. zm.)

³⁹⁹ Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, art. 18.

⁴⁰⁰ Tamże, art. 9.

⁴⁰¹ Tamże, art. 14.

⁴⁰² Sanktuarium Maryjne na Pólku jest jednym z największych drewnianych kościołów w Wielkopolsce, wybitną realizacją sakralnego budownictwa drewnianego, a zarazem odgrywa znaczącą rolę w zakresie dziedzictwa niematerialnego w regionie jako miejsce kultu. Zob.: <https://zabytek.pl/pl/obiekty/bralin-kosciol-odpustowy-pw-narodzenia-nmp-na-polku> [dostęp: 23.10.2022].

z danych statystycznych, pod koniec 2020 roku takie plany posiadało było tylko 31,4% gmin⁴⁰³.

Samorządy terytorialne mają możliwość tworzenia parków kulturowych. Rada gminy, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie uchwały, może je tworzyć w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów wraz ze znajdującymi się na nich zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej⁴⁰⁴.

Wykorzystanie tego instrumentu daje możliwość wprowadzenia na danym obszarze określonego spektrum zakazów i ograniczeń takich jak:

- zakaz prowadzenia robót budowlanych oraz działalności przemysłowej, rolniczej, hodowlanej, handlowej lub usługowej;
- zakaz zmiany sposobu korzystania z zabytków nieruchomych;
- zakaz umieszczania tablic, napisów, ogłoszeń reklamowych i innych znaków niezwiązanych z ochroną parku kulturowego, z wyjątkiem znaków drogowych i znaków związanych z ochroną porządku i bezpieczeństwa publicznego;
- zakaz składowania lub magazynowania odpadów⁴⁰⁵.

Utworzenie parku kulturowego ma zapewnić ochronę przestrzeni otaczającej teren, na którym znajduje się obiekt podlegający ochronie konserwatorskiej. Stąd też dla ochrony tej przestrzeni krajobrazu nie jest konieczne, aby na objętych nią nieruchomościach znajdowały się obiekty zabytkowe. Park taki przedstawia wartość kulturową jako określona całość⁴⁰⁶.

Warto zwrócić uwagę na swego rodzaju wieloznaczność interpretacyjną w zakresie formalno-prawnym. Zgodnie z przepisami ustawy – dla obszarów, na których utworzono park kulturowy, sporządza się obowiązkowo miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego⁴⁰⁷.

Warto jednak postawić pytanie: *jakie znaczenie legislacyjne ma ów plan?*

Kwestia ta w ogóle nie została rozwiązana w ramach ustawy, która jednocześnie dopuszcza możliwość tworzenia tego rodzaju obszarów w obrębie kilku gmin⁴⁰⁸. Tak więc

⁴⁰³ <https://samorząd.pap.pl/kategoria/aktualnosci/opublikowano-ranking-pokrycia-gmin-miejscowymi-planami-zagospodarowania> [dostęp: 23.10.2022].

⁴⁰⁴ Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, art. 16.

⁴⁰⁵ Tamże, art. 17.

⁴⁰⁶ Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 4 kwietnia 2007 r., sygn. akt. II OSK 7/07.

⁴⁰⁷ Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, art. 16 pkt 6.

⁴⁰⁸ Tamże, art. 16 pkt 5.

przepis ten pozornie ujawnia duże możliwości w obszarze działań ochrony nad zabytkami, w istocie rodzi spore problemy natury kompetencyjnej. Z drugiej zaś strony utworzenie parku kulturowego implikuje jednocześnie konieczność opracowania dla tego obszaru miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego, co niewątpliwie jest pozytywnym działaniem z punktu widzenia ochrony dóbr kultury⁴⁰⁹.

Badacz rozważanej problematyki – Zbigniew Myczkowski – wskazał na szereg aspektów przemawiających za podejmowaniem tego typu inicjatyw, które między innymi prowadzą do integracji mieszkańców gminy oraz władz samorządowych wokół idei i procesu tworzenia parku. Inicjatywy takie służą ochronie i lepszemu wykorzystaniu walorów kulturowych i przyrodniczo-krajobrazowych danego obszaru oraz promocji i wzmocnienia pozycji gminy, pozwalają także na prognozowanie jej rozwoju gospodarczego. Celowe działania w kierunku usystematyzowania przestrzennego i budowy podstaw pod organizację ruchu turystycznego i ekspansji kulturalnej, wiąże się ze wzrostem prestiżu regionu⁴¹⁰.

Według stanu na 29 listopada 2019 r. w Polsce funkcjonowało 40 parków kulturowych⁴¹¹, co przy liczbie 2489 gmin⁴¹² daje niezbyt imponujący wynik niewiele ponad 1,6% w jednej gminie – co oznacza, że parki kulturowe stanowią mało popularne narzędzie wykorzystywane przez gminy do ochrony dziedzictwa materialnego i krajobrazowego. Potwierdziły to również kontrole NIK-u, w raporcie z roku 2017 wskazano, że przyczyn takiego stanu rzeczy należy poszukiwać w trudnościach związanych ze stosowaniem przepisów ustawy o zabytkach i ochronie zabytków, w której kontrolerzy wskazali szereg niespójności interpretacyjnych⁴¹³.

Przeprowadzona analiza wskazuje, że zasadnicza część przepisów w obszarze pieczy nad dziedzictwem kulturowym odnosi się do sytuacji okresu pokoju. Zasadnym jest jednak przyjrzeć się szerzej również tym unormowaniom, które dotyczą ich ochrony podczas konfliktów zbrojnych lub nadzwyczajnych wydarzeń.

Podstawowe narzędzia prawa międzynarodowego mające zapewnić ochronę dóbr kultury w czasie wojny to:

⁴⁰⁹ Tamże, art. 16 pkt 6.

⁴¹⁰ Z. Myczkowski, *Park kulturowy jako forma obszarowej ochrony zabytków*, [w:] <https://obserwatorium.miasta.pl/wp-content/uploads/2016/08/ce7b05a19dffda970503e48200c4da42.pdf> [dostęp: 26.10.2022].

⁴¹¹ Dane [w:] https://pl.wikipedia.org/wiki/Park_kulturowy, [dostęp: 23.10.2022].

⁴¹² <https://stat.gov.pl/statystyka-regionalna/jednostki-terytorialne/podzial-administracyjny-polski/>, [dostęp: 23.10.2022].

⁴¹³ *Informacja o wynikach kontroli NIK, Kształtowanie obrazu i przestrzeni publicznej w miastach, LKR.430.004.2027, s. 7*, [w:] <https://www.nik.gov.pl/plik/id,15670,vp,18154.pdf> [dostęp: 23.10.2022].

- podpisane w Hadze w 1954 roku: *Konwencja o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego, Regulamin wykonawczy do tej konwencji oraz Protokół o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego*⁴¹⁴;
- *Drugi Protokół do Konwencji haskiej z 1999 roku*⁴¹⁵;
- *Pierwszy i Drugi Protokół dodatkowy z 1977 roku do Konwencji Genewskich*⁴¹⁶;
- *Konwencja w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego z 1972 roku*⁴¹⁷.

Dobrami kulturalnymi w rozumieniu Konwencji Haskiej są:

- *dobra ruchome i nieruchomości mające wielką wagę dla dziedzictwa kulturalnego narodu, takie jak: zabytki architektury, sztuki lub historii, zarówno świeckie, jak i religijne, zespoły budowlane o charakterze zabytkowym, dzieła sztuki, rękopisy, zbiory naukowe i archiwalne;*
- *gmachy służące do przechowywania dóbr kulturalnych, jak: muzea, biblioteki, archiwa i schrony do przechowywania dóbr kulturalnych;*
- *ośrodki obejmujące znaczną część dóbr kulturalnych wymienionych wyżej, noszące nazwę ośrodków zabytkowych (np. Watykan)*⁴¹⁸.

Wskazane dobra są traktowane jako dobra kultury bez względu na ich pochodzenie oraz osobę ich właściciela. Zgodnie z art. 2 Konwencji ochrona dóbr kultury obejmuje opiekę nad dobrami kulturalnymi oraz ich poszanowanie.

Drugi protokół do Konwencji haskiej uściśla pojęcie opieki nad dobrami kultury.

Powinna ona obejmować:

- *przygotowanie spisów inwentarzowych chronionych dóbr kultury, które podlegają ochronie przed skutkami działań zbrojnych;*
- *opracowanie odpowiednich planów ochrony dóbr kultury przed skutkami konfliktu zbrojnego;*

⁴¹⁴ *Konwencja o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego wraz z Regulaminem wykonawczym do tej Konwencji oraz Protokół o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego, podpisane w Hadze dnia 14 maja 1954 r. (Dz.U. z 1957 Nr 46, poz. 212 załącznik).*

⁴¹⁵ *Drugi Protokół do Konwencji o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego, podpisanej w Hadze dnia 14 maja 1954 r., sporządzony w Hadze dnia 26 marca 1999 r. (Dz. U. z 2012 r. poz. 248).*

⁴¹⁶ *Protokoły dodatkowe do Konwencji genewskich z 12 sierpnia 1949 r., dotyczący ochrony ofiar międzynarodowych konfliktów zbrojnych (Protokół I) oraz dotyczący ochrony ofiar międzynarodowych konfliktów zbrojnych (Protokół II), sporządzone w Genewie dnia 8 czerwca 1977 r. (Dz. U. z 1992 r. Nr 41 poz. 175).*

⁴¹⁷ *Konwencja w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego przyjęta w Paryżu 16 listopada 1972 roku (Dz. U. z 1976 r. Nr 32 poz. 190).*

⁴¹⁸ Art. 3 Konwencji haskiej.

- *zapewnienie w planach ochrony środków na ewakuację ruchomych dóbr kultury z miejsc zagrożonych lub odpowiednie ich ukrycie na miejscu przed skutkami działań zbrojnych;*
- *wyznaczenie kompetentnych władz odpowiedzialnych za opiekę nad dobrami kulturalnymi i zabezpieczenie ich przed skutkami działań zbrojnych*⁴¹⁹.

Poszanowanie dóbr kultury w czasie wojny obejmuje obowiązek szanowania nie tylko dóbr położonych na własnym terytorium, ale także na terenach innych państw-stron konwencji. Przejawiać się ma powstrzymaniem się od używania tych dóbr i ich bezpośredniego otoczenia oraz środków przeznaczonych do ich ochrony do takich celów, które mogłyby w razie konfliktu zbrojnego narazić je na zniszczenie lub uszkodzenie. Zakazuje się podejmowania wobec tych dóbr jakichkolwiek nieprzyjacielskich ataków. Konwencja zabrania: niszczenia i kradzieży, wszelkich aktów wandalizmu oraz zakazuje rekwizycji i stosowania środków odwetowych⁴²⁰.

Ustanowiono także międzynarodowy znak ochrony dóbr kulturalnych. Znaku tego używa się zarówno w czasie pokoju, jak i w razie konfliktu zbrojnego. Znak może być używany przez personel przydzielony do ochrony dóbr kulturalnych lub sprawujący czynności kontrolne w zakresie ochrony dóbr kulturalnych – osoby te mogą nosić na ramieniu opaskę ze znakiem rozpoznawczym ochrony dóbr kulturalnych, wydaną i opieczętowaną przez właściwe władze⁴²¹.

W *Konwencji haskiej* przewidziano także, możliwość ustanowienia ochrony specjalnej. Mogą nią być objęte: *nieruchome dobra kulturalne o bardzo wielkim znaczeniu dla dziedzictwa kulturalnego narodu; transport dóbr kulturalnych ruchomych; schrony przeznaczone do przechowywania dóbr kulturalnych ruchomych*⁴²².

Dobra objęte ochroną specjalną już w czasie pokoju wpisywane są na listę *Międzynarodowego Rejestru Dóbr Kulturalnych Objętych Ochroną Specjalną*. Rejestr taki jest prowadzony przez dyrektora generalnego UNESCO.

Dobra te są nietykalne – nieprzyjaciel nie może ich atakować i niszczyć, nie można ich też wykorzystać – przez własne państwo – w celach wojskowych.

Państwa-strony *Konwencji haskiej* mają obowiązek już w czasie pokoju:

⁴¹⁹ Art. 5 Drugiego Protokołu dodatkowego do konwencji haskiej.

⁴²⁰ Art. 4 Konwencji Haskiej.

⁴²¹ Szerzej: A. Szpak, *Międzynarodowe prawo humanitarne*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2014, s. 322.

⁴²² Rozdział II Konwencji haskiej.

- przygotować w ramach swoich sił zbrojnych kompetentną komórkę organizacyjną do czuwania nad poszanowaniem dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego;
- upowszechniać treści Konwencji haskiej;
- wprowadzić do prawa krajowego przepisy karne karnej lub dyscyplinarne za naruszenia postanowień konwencji.

W art. 10. *Drugiego Protokołu do Konwencji haskiej* wprowadzono instytucję ochrony wzmocnionej dla dóbr kultury, które są dziedzictwem kulturalnym o największym znaczeniu dla ludzkości, chronionym na mocy krajowych środków prawnych i administracyjnych, uznających ich wyjątkową wartość kulturową i historyczną. Warunkiem przyznania takiej ochrony jest deklaracja państwa, na terenie którego dobro kultury się znajduje, że nie jest i nie będzie wykorzystywane do celów wojskowych lub dla osłony miejsc wojskowych. Przyznanie ochrony wzmocnionej musi być zgłoszone i zatwierdzone przez Komitet ochrony dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego⁴²³.

Kwestie ochrony dóbr kultury regulowane są także przez protokoły dodatkowe do konwencji genewskich z 1949 roku:

- *Protokół I* zabrania: dokonywania jakichkolwiek wrogich ataków skierowanych przeciwko budowłom historycznym, dziełom sztuki lub miejscom kultu religijnego, które stanowią dziedzictwo kulturalne lub duchowe narodów; używania takich dóbr do wsparcia wysiłku wojskowego; czynienia z takich dóbr przedmiotu represaliów;
- *Protokół II* stanowi, że „w razie konfliktu zbrojnego, zabrania się dokonywania wszelkich ataków wrogich skierowanych przeciwko budowłom historycznym, dziełom sztuki lub miejscom kultu religijnego, które stanowią dziedzictwo kulturalne lub duchowe narodów, a także wykorzystywania ich do wsparcia wysiłku wojskowego”⁴²⁴.

Konwencja haska zobowiązuje państwa-strony do penalizacji w ramach swoich systemów prawa karnego czynów naruszających postanowienia konwencji.

Art. 15 *Drugiego Protokołu do Konwencji haskiej* określa czyny naruszające postanowienia konwencji, które są przestępstwem:

- atak na dobro kulturalne objęte ochroną wzmocnioną, wykorzystywanie dobra kulturalnego objętego ochroną wzmocnioną lub jego najbliższego otoczenia do wsparcia działań wojskowych;

⁴²³ Szerzej: A. Szpak, dz. cyt., s. 327-330.

⁴²⁴ Tamże, s. 330-331.

- powodowanie rozległych zniszczeń lub zawłaszczanie dobra kulturalnego objętego ochroną na mocy konwencji lub protokołu;
- kradzież, rabunek lub przywłaszczenie;
- akty wandalizmu skierowane przeciwko dobrom kulturalnym objętym ochroną na mocy konwencji.

Protokół I dodatkowy do Konwencji genewskich z 1949 roku uznaje za zbrodnię wojenną – kierowanie ataków przeciwko pomnikom historycznym, dziełom sztuki lub miejscom kultu religijnego wyraźnie rozpoznanym, które stanowią dziedzictwo kulturalne lub duchowe narodów. Podobne zapisy znalazły się w Statucie Międzynarodowego Trybunału Karnego, który za zbrodnię wojenną uznaje wszelkie celowo skierowane ataki na budynki służące celom: religijnym, edukacyjnym, sztuki, nauki lub dobroczynności oraz ataki na pomniki historyczne⁴²⁵.

W prawie krajowym ochrona dóbr kultury na wypadek konfliktu zbrojnego realizowana była do 24 kwietnia 2022 roku dwutorowo⁴²⁶.

Po pierwsze jako realizacja zobowiązań międzynarodowych (konwencje genewskie z 1949 roku) – w ramach *obrony cywilnej*, na mocy postanowień zawartych w *ustawie o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej*⁴²⁷ i wydanym na jej podstawie rozporządzeniu Rady Ministrów⁴²⁸. Ta niestety pozostaje w swoistym zawieszeniu wobec wprowadzonej ustawy *o obronie Ojczyzny*⁴²⁹.

Po drugie na podstawie *ustawy o ochronie zabytków i opieki nad zabytkami* oraz aktów wykonawczych do tej ustawy, w tym *Rozporządzenia Ministra Kultury w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych*, w którym określono zadania organów samorządowych w zakresie przeciwdziałania niszczeniu zabytków w przypadku zaistnienia różnego rodzaju zagrożeń, w tym konfliktów zbrojnych⁴³⁰.

⁴²⁵ Art. 8 ust. 2 pkt IX *Rzymskiego Statutu Międzynarodowego Trybunału Karnego sporządzonego w Rzymie dnia 17 lipca 1998 r.* (Dz. U. z 2003 r. Nr 78 poz. 708).

⁴²⁶ 24 kwietnia 2022 r. weszła w życie *ustawa z dnia 11 marca 2022 r. o obronie Ojczyzny* (Dz. U. 2022 poz. 665 z późn. zm.), w której brak jest uregulowań dotyczących obrony cywilnej.

⁴²⁷ Art. 137 *ustawy z dnia 21 listopada 1967 r. o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej* (Dz.U. Nr 44 poz. 220 z późn. zm.)

⁴²⁸ *Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 25 czerwca 2002 r. w sprawie szczegółowego zakresu działania Szefa Obrony Cywilnej Kraju, szefów obrony cywilnej województw, powiatów i gmin* (Dz.U. Nr 96 poz. 850).

⁴²⁹ Zobacz: *Ustawa z dnia 11 marca 2022 r. o obronie Ojczyzny* (Dz.U. 2022 poz. 655).

⁴³⁰ *Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych* (Dz.U. Nr 212 poz. 2153).

Do ważniejszych czynności należy opracowanie planów ochrony zabytków, które winny zawierać informacje niezbędne do sprawnego koordynowania i zarządzania ochroną, wykaz osób uprawnionych do podejmowania decyzji i kierowania nią, wyszczególnienie sposobów przepływu informacji na wszystkich stopniach zarządzania.

Obecny stan prawny i faktyczny skomplikowała wskazana już powyżej ustawa z 11 marca 2022 roku *o obronie Ojczyzny*. Nie znalazły się w niej regulacje dotyczące ochrony ludności podczas konfliktów zbrojnych (obrona cywilna), a tym samym straciły aktualność zapisy ustawy *o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej* i wydanych na jej podstawie aktów wykonawczych.

Pocieszające w tym względzie jest jednak to, że na stronach Rządowego Centrum Legislacji (RCL) został zamieszczony projekt ustawy *o ochronie ludności oraz o stanie klęski żywiołowej*⁴³¹. W uzasadnieniu do projektu napisano, że *ustawa wieńczy kilkudziesięcioletnie starania stworzenia aktu prawnego, który w sposób kompleksowy dotyczyćby ochrony ludności, rozumianej de facto jako wszelkie działania państwa w tym obszarze, zarówno w czasie pokoju, jak i wojny*.

Podsumowując, należy stwierdzić, iż jednostki samorządu terytorialnego wskutek obszernego zbioru aktów prawnych, zobligowane zostały do szerokiego spektrum działań w obszarze ochrony dziedzictwa kulturowego. Przeprowadzona analiza wykazała, że w obrębie zadań obligatoryjnych poziom ich realizacji można uznać za właściwy. Zdecydowanie gorzej przedstawia się sytuacja realizacji inicjatyw o charakterze fakultatywnym.

Wiele do życzenia pozostawia również poziom finansowego zaangażowania się samorządów w projekty dotyczące ochrony dziedzictwa narodowego. Na przykład w roku 2018 – w skali całego kraju – samorząd gminny udzielił dotacji na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków oraz przy zabytkach ujętych w gminnej ewidencji zabytków tylko na poziomie 35,2%⁴³².

Ostatecznie można sformułować wniosek, iż do właściwego kreowania polityki w zakresie ochrony dóbr kultury potrzebna jest przede wszystkim głęboka świadomość społeczna wagi tego zadania, która w połączeniu z odpowiednim wykorzystaniem dostępnych narzędzi prawnych umożliwi właściwą opiekę oraz wykorzystanie zasobów

⁴³¹ <https://legislacja.rcl.gov.pl/projekt/12363754/katalog/12909374> [dostęp: 30.09.2022].

⁴³² P. Łysoń (red.), *Kultura w 2019. Informator statystyczny*, Warszawa-Kraków 2020, s. 100.

stanowiących dziedzictwo kulturowe, a znajdujących się na terenie działania jednostek samorządu terytorialnego.

4.3. Organizacja i sposoby aktywizacji społeczności lokalnych

Na kwestię bezpieczeństwa należy spojrzeć również z perspektywy sprawności *kapitału społecznego*, który w najogólniejszym rozumieniu pojmowany jest jako wartość, na którą składają się wzajemne relacje społeczne oraz zaufanie jednostek, przy pomocy których możliwe jest pomnażanie osiągniętych korzyści.

Jest to termin wynikający z nauk socjologicznych oraz ekonomicznych, który bywa również definiowany, jako wartość osadzona w stosunkach oraz relacjach międzyludzkich. W takim pojmowaniu na kapitał społeczny składają się między innymi: jakość stosunków panujących między członkami społeczności, ich wzajemne relacje, stosunki oraz efekty *synergii* (rozumianej jako współdziałanie różnych czynników, którego efektem jest większy wynik niż wynikałby z sumy samodzielnej pracy poszczególnych elementów)⁴³³.

Wspólnotowość jest czynnikiem koniecznym dla bytu jednostki, dlatego jest nierozdzielnie związana z bezpieczeństwem – współistniejąc w określonej przestrzeni i uwarunkowaniach społecznych, ekonomicznych, politycznych i kulturowych⁴³⁴.

W wymiarze lokalnym samorząd terytorialny potrzebuje wsparcia własnych środowisk, których zaangażowanie w tworzenie stabilnych wartości społecznych i kulturalnych jest warunkiem ich zrównoważonego rozwoju. Upodmiotowienie i decentralizacja staną się faktem, jeżeli przekonanie społeczności o konieczności samorządowego kierowania własnymi sprawami zostanie głęboko zinternalizowane i będzie wyznacznikiem aktywności każdego obywatela. W tym celu niezbędne jest dążenie do budowy społeczeństwa obywatelskiego, tworzącego strukturalny, wzajemnie powiązany układ dobrowolnych organizacji i stowarzyszeń pośredniczących między obywatelem i państwem⁴³⁵.

Pojęcie aktywizacji jako elementu składowego rozwoju środowiska lokalnego wywodzi się z socjologii amerykańskiej, gdzie dla określenia tego rodzaju procesów

⁴³³ Szerzej: <https://mfiles.pl/pl/index.php/Kapita%20spo%20eczny> [dostęp: 12.02.2022].

⁴³⁴ D. Domalewska, *Bezpieczeństwo w wymiarze wspólnotowym: tożsamość, rozwój społeczny i ochrona środowiska naturalnego* [w:] B. Łaciak, dz. cyt., s. 146.

⁴³⁵ B. Tuziak, *Kapitał społeczny lokalnych wspólnot samorządowych*, „Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy” 2006, nr 9, s. 498.

transformacyjnych sformułowano termin *community development* – oznaczający społeczny i ekonomiczny rozwój społeczności lokalnej jej własnymi siłami⁴³⁶.

Na gruncie polskim pojęcie to zostało spopularyzowane i dookreślone przez Zbigniewa T. Wierzbickiego, który upowszechnił ideę *aktywizacji i rozwoju społeczności lokalnych*, rozumianą jako *działalność ludzi zamieszkałych na danym terytorium, którzy wspólnym wysiłkiem pragną zaspokoić swe potrzeby oraz poprawić zarówno warunki swojego życia, jak i warunki bytowania grupy lokalnej, głównie poprzez tworzenie nowych struktur; w procesie ich powstawania członkowie nabywają nowych umiejętności, postaw i poglądów*⁴³⁷.

Z. Wierzbicki definiując pojęcie *wspólnot lokalnych* stwierdził, że ich tworzenie związane jest z funkcjonowaniem społeczeństwa w ujęciu ogólnym. Wychodząc z szerokiego spektrum problemu – dostrzegł swoiste zależności zachodzące między środowiskiem społecznym jako takim, a wchodzącymi w jego skład grupami społeczno-zawodowymi, pomiędzy którymi zachodzą dalszego rodzaju interakcje. Wskazał, również, że społeczność lokalna ma swoją podstawę terytorialną, która determinuje kształtowanie się szczególnej więzi między jej członkami, mającej charakter środowiskowego patriotyzmu, czego brak jest w odniesieniu do grup społeczno-zawodowych, gdzie bodźcem scalającym są wspólne zainteresowania zawodowe lub społeczne. Jednocześnie podkreślił możliwość istnienia takich korelacji, gdzie jednolite środowisko społeczno-zawodowe lub wyłącznie zawodowe, stanowi jedną społeczność lokalną⁴³⁸.

Porządkując powyższe wywody – należy stwierdzić, że społeczności lokalne łączą silne, bezpośrednie relacje międzyludzkie, które dają poczucie wspólnoty umożliwiającej podejmowanie działań na rzecz rozwiązywania problemów tej społeczności. Są to środowiska, które działają w obrębie większej całości (społeczeństwa), ale ich aktywność zauważalna jest na stosunkowo małym obszarze. Otoczenie – nie tylko społeczne, ale i kulturowo-gospodarcze, ma być tak ukonstytuowane, by jego wpływ na mieszkańców był jak najbardziej pozytywny⁴³⁹. W obrębie tego rodzaju wspólnot funkcjonuje najczęściej

⁴³⁶ Z.T. Wierzbicki, *Aktywizacja i rozwój społeczności lokalnych i środowiskowych*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1987, z. 3, s. 313.

⁴³⁷ Z.T. Wierzbicki, *Aktywizacja i rozwój społeczności lokalnych*, [w:] Z.T. Wierzbicki (red.), *Aktywizacja i rozwój społeczności lokalnych i środowiskowych*, wyd. Zakład Narodowy im. Ossolińskich Wrocław 1973, s. 20.

⁴³⁸ Tamże, 314-315.

⁴³⁹ H. Mamzer, *Społeczność lokalna jako źródło poczucia ontologicznego?* [w:] T. Herudziński, P. Swacha (red.), *Społeczności lokalne. Konteksty przemian i innowacje*, Wydawnictwo SGGW, Warszawa 2018, s. 28.

kilka środowisk społeczno-zawodowych, które realizują swoje potrzeby w różnych przestrzeniach terytorialnych⁴⁴⁰. Te społeczne zależności obrazuje Rysunek 13.

Rysunek 13. Zależności społeczne stanowiące podstawę kształtowania się środowisk lokalnych

Źródło: Z.T. Wierzbicki, *Aktywizacja i rozwój społeczności lokalnych i środowiskowych*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1987, z. 3, s. 315.

Jeszcze inaczej rzecz ujmując – za społeczność lokalną uważa się w miarę jednolitą i zwartą zbiorowość, w której widoczna jest przewaga kontaktów wewnętrznych nad zewnętrznymi oraz wyraźne więzi osobiste między jej członkami. Kształtują się w niej specyficzne normy grupowe, zaakceptowane i przyjęte przez większość jej członków. Jest ona w znacznym stopniu homogeniczna kulturowo, etnicznie, religijnie, a także (częściowo) ekonomicznie i zawodowo. Inną cechą społeczności jest jej skupienie przestrzenne⁴⁴¹.

Większość badaczy zgodnie wskazuje, iż podstawowymi czynnikami warunkującymi organizowanie się społeczności lokalnej są: interakcje społeczne, wyodrębnione terytorium oraz wspólne więzi łączące mieszkańców.

Autor prowadząc zaprezentowany tok rozumowania przyjął również, że w tym miejscu należy zastanowić się *co przemawia za potrzebą istnienia w życiu społecznym lokalizmu (kształtowania i rozwoju społeczności lokalnych)?*

Leszek Gilejko prowadząc takie badania – wskazał trzy jego zasadnicze aspekty. Po pierwsze, lokalizm umożliwi kształtowanie się rzeczywistej samorządności, a więc jest

⁴⁴⁰ Z. Wierzbicki, dz. cyt., s. 315.

⁴⁴¹ P. Rybicki, *Spoleczeństwo miejskie*, wyd. PWN, Warszawa 1972, s. 394.

katalizatorem rozwoju demokracji. Władza lokalna oparta na zasadach samorządności ma większy walor demokratyzacji, a tym samym jest bardziej skuteczna. Po drugie, środowisko lokalne umożliwia bardziej efektywne zarządzanie niż w skali makro. W małej przestrzeni jest ono mniej kosztowne i pozwala na szybkie reagowanie na zmiany. Po trzecie, daje bardziej racjonalne reagowanie na potrzeby środowiska. Może to wydobywać aktywność małych społeczności, gdyż wówczas bardziej dostrzegają one łączność własnego, partykularnego interesu z interesem grupowym⁴⁴².

Zdaniem Andrzeja Kościołka – środowisko lokalne zdecydowanie skuteczniej rozpoznaje i rozwiązuje problemy społeczne. Tworzy lepszą perspektywę do łagodzenia takich okoliczności, które mogą przedstawiać się jako niezgodne z celami grupy, którymi są przecież identyfikowanie się mieszkańców ze społecznością, odkrywanie na nowo i umacnianie więzi środowiskowych, wytwarzanie swoistych idei lokalności (np. idea *małych ojczyzn*), jej własnej symboliki, wielowątkowości i interdyscyplinarności⁴⁴³.

Uznając słuszność poglądów amerykańskiego socjologa Daniela Bella, że *państwo staje się zbyt małe do rozwiązania wielkich życiowych problemów ludzkości i zbyt duże do rozwiązywania problemów małych*⁴⁴⁴ – należy przyjąć, że perspektywa lokalna jest najlepszą formułą skutecznej identyfikacji oraz doboru środków w celu kolektywnego rozwiązywania problemów społecznych.

Zatem konieczne jest organizowanie się środowisk lokalnych, rozumiane jako proces, w którym ludzie tworzą określone struktury dla zidentyfikowania swojej sytuacji i rozwoju poczucia wspólnoty, a także stymulowanie tkwiących w niej inicjatyw oraz angażowanie instytucji zewnętrznych w celu zmiany niekorzystnej sytuacji. Ludzie uczą się brania odpowiedzialności za przyszłość społeczności lokalnej oraz swoją własną. Jest to innowacyjna praktyka rozwiązywania problemów społecznych, uruchamianie mechanizmu *pomocy dla samopomocy*⁴⁴⁵.

⁴⁴² L. Gilejko, *Renesans lokalizmu we współczesnym świecie* [w:] L. Gilejko (red.) *Lokalizm – problemy, instytucje i aktorzy*, Wydawnictwo Akademii Humanistycznej im. Gieysztora, Pułtusk 2007, s. 22-25.

⁴⁴³ A. Kościołek, *Community development – w kierunku aktywizacji i egzogenego rozwoju społeczności lokalnych* [w:] [https://liderzykooperacji.pl/wp-content/uploads/2021/05/02-Community development-.pdf](https://liderzykooperacji.pl/wp-content/uploads/2021/05/02-Community%20development-.pdf) [dostęp: 12.11.2022].

⁴⁴⁴ K. Sowa, *Zmierzch i odrodzenie się lokalizmu w XX stuleciu* [w:] B. Jałowiecki, K. Sowa, P. Dutkiewicz (red.), *Społeczności lokalne. Teraźniejszość i przyszłość*, wyd. Wydział Geografii i Studiów Regionalnych UW, Instytut Gospodarki Przestrzennej, Warszawa 1989, s. 39.

⁴⁴⁵ A. Niesporek, K. Wódz, *Grupy zmarginalizowane, Przedsiębiorczość społeczna, praca socjalna – strategie rozwoju społeczności lokalnych*, [w:] T. Kaźmierczak, M. Rymśza (red.), *W stronę aktywnej polityki społecznej*, wyd. Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2003, s. 124.

W teorii wyróżnia się wąskie i szerokie rozumienie organizowania się środowisk lokalnych. Z pierwszym mamy do czynienia, gdy następuje pobudzenie i organizowanie środowiska w sytuacji akcyjnej na rzecz jednej grupy klientów np. osób starszych, niepełnosprawnych, bezrobotnych lub jest ukierunkowana na jedną kategorię problemów np. ubóstwo, bezrobocie, kulturę. W szerokim znaczeniu – to modyfikowanie sytuacji społeczności lokalnej zjednoczonymi wysiłkami instytucji społecznych i organizacji⁴⁴⁶.

Tego typu aktywność społeczna w Polsce znana już była w okresie *międzywojnia*. Wówczas wyrażała się przede wszystkim w pracy oświatowej, a jednym z jej celów było budzenie świadomości narodowej. Współcześnie decydującym czynnikiem dla jej rozwoju była reforma administracyjna kraju oraz wejście Polski do Unii Europejskiej (UE). Ważną rolę odegrały działania legislacyjne normujące funkcjonowanie organizacji pozarządowych, zatrudnienia socjalnego, które stały się podbudową aktywnej polityki społecznej i rozwoju zasady pomocniczości. Działania te pozwoliły na włączenie w ten proces trzeciego sektora oraz indywidualnych wolontariuszy, sprzyjając upowszechnianiu się metody organizowania społeczności lokalnej⁴⁴⁷.

Spośród głównych zasad w oparciu, o które organizują się środowiska lokalne należy wymienić:

- pobudzenie mieszkańców do refleksji na temat problemów występujących w środowisku;
- uświadomienie społeczeństwu, jak wiele zależy od niego i jaka siła tkwi w nim samym;
- wskazanie lokalnych zasobów, które można wykorzystać w celu rozwiązania problemów lokalnych;
- inicjowanie możliwości działania w środowisku, współdziałania w grupie oraz własnej promocji⁴⁴⁸.

Ich realizacja daje podstawy do aktywizacji społecznej, ukierunkowanej na budowanie sieci powiązań pomiędzy podmiotami wchodzącymi w skład danej społeczności opartych na wzajemnym szacunku i poszanowaniu różnorodności, uznawaniu potencjału wszystkich

⁴⁴⁶ A. Kanios, *Metoda organizowania społeczności lokalnych*, [w:] <https://liderzykooperacji.pl/wp-content/uploads/2019/07/Metoda-%C5%9Brodowiskowa-A.Kanios.pdf> [dostęp:12.11.2022], s. 2.

⁴⁴⁷ A. Niesporek, *Organizowanie społeczności lokalnej jako metoda aktywizacji społecznej. Teoria a polska praktyka* [w:] T. Herudziński, P. Schwacha, dz. cyt., s. 59.

⁴⁴⁸ B. Bąbska, A. Banaszak-Dankowska, A. Dunajska, *Praca socjalna w środowisku lokalnym*, wyd. Verlag Dashofer, Warszawa 2005, s. 26.

podmiotów i umożliwianiu im odegrania roli w procesie zmiany niekorzystnej sytuacji⁴⁴⁹. Podmiotami podejmującymi się aktywizowania społeczności lokalnej są tak zwani *liderzy* lub *operatorzy*⁴⁵⁰.

Jednym ze sposobów aktywizacji jest działalność Centrów Aktywności Lokalnej, którymi są zintegrowane i kompleksowe inicjatywy środowiskowe oparte na *ożywianiu społeczności* poprzez działalność instytucji/organizacji publicznych (na przykład: dom kultury, świetlica środowiskowa, organizacja pozarządowa).

Praca w ramach centrów wymaga posiadania miejsca, w którym:

- prowadzona będzie stymulacja integracji społeczności lokalnej;
- budowana koalicja na rzecz pracy w środowisku lokalnym i wokół lokalnych problemów;
- będą inicjowane ruchy samopomocowe i obywatelskie;
- promowane i wdrażane będą zasady pracy zespołowej;
- podejmowane będą inicjatywy dotyczące lokalnych wydarzeń oraz aktywności opartej na konkretnych projektach i programach⁴⁵¹.

Na poziomie gmin funkcję takich centrów spełniają najczęściej Ośrodki Pomocy Społecznej, które wielokrotnie są inicjatorem wyzwania sił społecznych koniecznych do rozwiązania konkretnego problemu lokalnego oraz koordynatorem tych działań.

Praktycznym przykładem takiej działalności w powiecie kępińskim jest funkcjonowanie w ramach Miejsko-Gminnego Ośrodka Pomocy Społecznej w Kępnie Środowiskowego Domu Pomocy Społecznej – placówki aktywizacji społecznej dla osób z zaburzeniami psychicznymi. Jego głównym zadaniem jest podtrzymywanie i rozwijanie umiejętności jego beneficjentów do samodzielnego życia. Cel ten osiągnąć jest poprzez wielokierunkową terapię zajęciową: plastyczną, krawiecką, techniczną, gospodarstwa domowego, pedagogiczną. Dla podopiecznych organizowane są codziennie zajęcia świetlicowe, gry i zabawy ruchowe, zajęcia relaksacyjne, spacer i wycieczki.

Funkcjonowanie ośrodka przynosi wymierne efekty:

⁴⁴⁹ B. Skrzypczak, S. Retmianiak, *Centrum Aktywności Lokalnej – w poszukiwaniu modeli instytucji rozwoju społeczności lokalnej (1997–2009)* [w:] B. Lewenstein, J. Schindler, R. Skrzypiec (red.), *Partycypacja społeczna i aktywizacja w rozwiązywaniu problemów społecznych*, wyd. UW, Warszawa 2010, s. 202.

⁴⁵⁰ K. Wódz, K. Faliszek, *Organizowanie społeczności lokalnej w programach rewitalizacji zdegradowanych obszarów miasta* [w:] K. Frysztacki, K. Piątek (red.), *Wielowymiarowość pracy socjalnej*, Wydawnictwo Edukacyjne Akapit, Toruń 2002, s. 135.

⁴⁵¹ A. Kanios, dz. cyt., s. 16-17.

- zwiększenie aktywności i samodzielności w wykonywaniu podstawowych czynności samoobsługowych przez podopiecznych;
- zwiększanie ich kompetencji, zaradności życiowej (pranie, dbanie o higienę osobistą, wygląd zewnętrzny, gospodarowanie pieniędzmi, dokonywanie zakupów, samodzielne opłacane rachunków, dbanie o porządek i czystość, itp.);
- zmniejszenie poczucia wyobcowania i izolacji społecznej⁴⁵².

Miejsko-Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej w Kępnie jest również animatorem działającego od 1988 roku Całodziennego Klubu seniora *Pod Żurawiem* – placówki ukierunkowanej na szeroko rozumianą aktywizację środowiska seniorów. Aktywizacja obejmuje wiele płaszczyzn życia społecznego: socjalną, kulturalną i rekreacyjną. Seniorzy biorą czynny udział w miejskich imprezach i uroczystościach kulturalnych, a także w zajęciach terapii ruchowej, muzycznej, plastycznej⁴⁵³.

Szczególnym sposobem aktywizacji społecznej – w ramach realizacji zadań z obszaru bezpieczeństwa socjalnego⁴⁵⁴ – jest prowadzenie noclegowni dla osób bezdomnych. Jest to miejsce, którego celem jest wsparcie najbardziej wykluczonej grupy społecznej. Istotą tej działalności jest przede wszystkim zaspokojenie przez osoby bezdomne podstawowej potrzeby życiowej – miejsca nocnego spoczynku. Pracownicy noclegowni starają się również pobudzać swoich podopiecznych do pozytywnej aktywności społecznej, poprzez integrację w ramach wykonywania wspólnych prac porządkowych oraz indywidualnych czy okazjonalnych spotkań (wigilia, śniadania wielkanocne).

Funkcję centrum aktywizacji społeczności lokalnej w obszarze działalności kulturalnej pełni Kępiński Ośrodek Kultury, który prowadzi wielokierunkową działalność edukacyjno-kulturalną. Organizuje całoroczne warsztaty plastyczne, teatralne, muzyczne, wokalne i komputerowe. Realizuje szereg jednostkowych projektów dedykowanych różnym grupom społecznym oraz prowadzi miejskie kino *Sokolnia*. Zachęca społeczność regionu do uczestniczenia w kulturze, promowania kultury lokalnej oraz rozwijania własnych pasji i talentów⁴⁵⁵.

Na terenach wiejskich aktywność obywatelska skupia się wokół działalności Ochotniczych Straży Pożarnych (OSP). Remizy strażackie (które w przeważającej mierze są nowoczesnymi obiektami), stanowią centrum życia społeczno-kulturalnego wsi.

⁴⁵² <https://www.mgops.kepno.pl/srodowiskowy-dom-samopomocy.html> [dostęp: 12.11.2022].

⁴⁵³ *O mnie, o Tobie, o nas. 30 lat samorządności Kępna*, Wyd. Urząd Miasta i Gminy, Kępno 2020, s. 79.

⁴⁵⁴ Tamże, s. 80.

⁴⁵⁵ Szerzej <https://www.kepno.pl/91-kepinski-osrodek-kultury.html> [dostęp: 12.11.2022].

To w nich najczęściej organizowane są lokale wyborcze, spotkania sołeckie, uroczystości o charakterze państwowym oraz środowiskowe imprezy integracyjne.

W powiecie kępińskim funkcjonowanie OSP w dużej mierze stowarzyszone jest z niezwykle ożywioną w ostatnich latach, działalnością Kół Gospodyń Wiejskich (KGW), które wykorzystują zasoby lokalowe wiejskich domów ludowych. Symbioza organizacyjna tych najliczniejszych w powiecie podmiotów społecznych spowodowała, iż remizy strażackie i świetlice wiejskie stały się swoistymi centrami aktywności społecznej na różnych płaszczyznach – od bezpieczeństwa, sportu i rekreacji oraz edukacji, po lokalną tradycję, folklor i kulturę⁴⁵⁶.

Przedstawione przykłady wskazują, że podstawowym czynnikiem warunkującym aktywizowanie mieszkańców do społecznej działalności jest właściwa polityka społeczna władz samorządowych (gmin, powiatu), dysponujących niezbędnymi zasobami materialnymi.

Swój wkład w aktywizację społeczności lokalnych mają również związki wyznaniowe. Prowadzone przez nie organizacje inicjują działania nie tylko w sferze religijnej, ale także charytatywnej, kulturalnej i edukacyjnej⁴⁵⁷.

Sposobem pobudzania inicjatyw społecznych i kształtowania wartości jest również animacja społeczno-kulturalna, polegająca na mobilizowaniu wszelkich sił środowiska lokalnego (organizacji publicznych i społecznych), do działań kształtujących krytyczną postawę wobec nowych idei, wzorców zachowania, które przyjmowane bezrefleksyjnie mogą stać się przyczynkiem do negowania własnej tożsamości⁴⁵⁸.

Tego typu działalność przybiera najczęściej dwie formy: bierną i czynną. Pierwsza polega na realizacji zadań bezpośrednio na rzecz określonej grupy beneficjentów. Mają one najczęściej postać imprez integracyjnych, wydarzeń kulturalnych bądź edukacyjnych. Przykładem jest realizowany przez samorząd gminy Kępno we współudziale z Kępińskim Ośrodkiem Kultury oraz Muzeum Ziemi Kępińskiej cykliczny projekt – *Festiwal Trzech Kultur*⁴⁵⁹.

⁴⁵⁶ W powiecie kępińskim OSP – 59 jednostek i KGW – 65 kół, to najliczniejsze organizacje społecznych [w:] <http://www.tygodnikkepinski.pl/kepno-65-kol-z-powiatu-wpisanych-do-rejestru/> [dostęp: 12.11.2022]; https://bip.bpowiatkepno.pl/borganizacje_pozarządowe/wykaz_organizacji.html [dane 12.11.2022]. Szerzej: L. Gracz, D. Przybysz (red.), *W samym sercu Wielkopolski. Kola Gospodyń Wiejskich*, wyd. Polska Pres, Poznań 2021.

⁴⁵⁷ Przykładem wielopłaszczyznowej działalności społecznej jest parafia pw. Męczennika św. Jana Chrzyciela w Rychtalu (pow. kępiński), przy której działa aż 12 różnych wspólnot mających charakter organizacji społecznych. Zob.: <http://rychtal.parafia.info.pl/> [dostęp: 12.11.2022].

⁴⁵⁸ A. Kanios, dz. cyt., s. 5.

⁴⁵⁹ <https://www.kepno.pl/festiwal-trzech-kultur.html> [dostęp: 12.11.2022].

Animacja czynna polega na włączeniu ludzi do realizacji określonego zadania. Taką formułę miał – realizowany przez Bibliotekę Powiatową w Kępnie przy współdziałaniu innych podmiotów – projekt *Wolnościowa Gra Miejska*, dedykowany młodzieży szkolnej⁴⁶⁰.

Innowacyjnym narzędziem mobilizacji społecznej są Programy Aktywizacji Lokalnej, ich celem jest współpraca organizacji i instytucji na rzecz zaspokajania potrzeb danej społeczności lokalnej oraz jej wzmocnienia⁴⁶¹.

Beneficjentami programów są konkretne grupy zawodowe lub społeczne zamieszkujące określony obszar. Ich wdrażanie wymaga szerokiej współpracy i koordynacji działań różnych instytucji i organizacji. W tym celu powinny być zawiązywane tzw. *partnerstwa lokalne*⁴⁶².

Przykładem tego typu rozwiązań jest program realizowany przez Całodzienny Klub Seniora w Kępnie – *Od juniora do seniora*, którego celem była integracja środowiska dziecięcego i seniorskiego z ukierunkowaniem na kształtowanie lokalnej więzi międzypokoleniowej. Projekt mający formę całodziennych imprez integracyjnych (inscenizacja teatralna, zabawa taneczna, pokaz iluzjonistyczny, prezentacja grup wokalnych) zrealizowany został przy współpracy gminnych organizacji seniorów, dzieci szkół gminy Kępno oraz powiatowych zespołów folklorystycznych⁴⁶³.

Powyższe przykłady są jednymi z wielu możliwych działań w obszarze aktywizacji społecznej. Aktywność tego rodzaju ma postać zbioru otwartego, którego kształt uzależniony jest od kreatywności, zasobów ludzkich, materialnych i instytucjonalnych, osób lub podmiotów wcielających się w rolę społecznych animatorów.

Rekapitulując, należy uznać słuszność tezy A. Kościołka, że lokalizm (gmina, powiat) jest naturalną strukturą, w której potrzeba oraz świadomość przynależności i wspólnego interesu najintensywniej się stykają i uzupełniają, zaś zasadniczy cel jej funkcjonowania – to jak najpełniejsze (w określonych warunkach) zaspokojenie potrzeb życiowych mieszkańców wspólnoty. Zaangażowanie w ich realizację jest najbardziej jaskrawym przejawem bycia obywatelem⁴⁶⁴.

⁴⁶⁰ <https://bibliotekakepno.pl/wp/wolnosciova-gra-miejska-w-kepnie/> [dostęp: 12.11.2022].

⁴⁶¹ A. Kanios, dz. cyt., s. 19.

⁴⁶² K. Wódz, K. Faliszek, B. Kowalczyk, E. Leśniak-Berek, W. Mandrysz, *Programy aktywności lokalnej jako instrument aktywizacji środowiska lokalnego w rozwiązywaniu problemów mieszkańców*, „Przegląd Socjologiczny” 2010 Nr (59) 4, s. 31.

⁴⁶³ <https://www.mgops.kepno.pl/od-juniora-do-seniora.html> [dostęp: 12.11.2022].

⁴⁶⁴ A. Kościołek, dz. cyt., s. 6.

Przeprowadzana analiza dowodzi, że aktywizacja społeczności lokalnej prowadzi do trójaspektowej zmiany społecznej:

- sprzyja wielokierunkowemu (gospodarczy, ekonomiczny, kulturalny polityczny) rozwojowi regionu;
- niweluje dysproporcje społeczne poprzez aktywizację grup zagrożonych wykluczeniem środowiskowym;
- kształtuje zbiorowość liderów (elit) społecznych.

ROZDZIAŁ 5.

KĘPIŃSKA DZIAŁALNOŚĆ STOWARZYSZENIOWA I POSTULATYWNA AKTYWIZACJA

5.1. Specyfika i złożoność mikrośrodowiska powiatu kępińskiego

Powiat kępiński położony jest w południowej części Wielkopolski (jest jej najdalej wysuniętym regionem) na styku z województwami: dolnośląskim, łódzkim i opolskim. W skład powiatu wchodzi 6 gmin wiejskich: Baranów, Bralin, Łęka Opatowska, Perzów, Rychtal, Trzcينica oraz miasto Kępno. Na obszarze 608 km² zamieszkuje 56 451 osób⁴⁶⁵, z czego 14 595 osób to mieszkańcy Kępna⁴⁶⁶.

Stolica powiatu – miasto Kępno – w kontekście społeczno-historycznym określana jest mianem *miasta trzech kultur*, w którym przez kilka stuleci współegzystowali przedstawiciele trzech wyznań: rzymskokatolickiego, ewangelicko-augsburskiego i judaistycznego⁴⁶⁷.

Historycznie ujmując należałoby mówić o koegzystencji co najmniej czterech kultur, bowiem w zachodniej części regionu – jeszcze nie tak dawno – kultywowała swoje tradycje również dość liczna ludność czeska. W ten sposób region kępiński, który przez kilka stuleci stanowił pogranicze polsko-niemieckie, był również swoistym tygłem narodowościowo-wyznaniowym⁴⁶⁸.

Podjęwając się charakterystyki społeczności współcześnie zamieszkującej na terenie powiatu kępińskiego, należy w pierwszej kolejności omówić zjawisko wielowiekowego funkcjonowania wspólnoty wielonarodowej i określić w jakim stopniu miało to wpływ na kształt współczesnych relacji społecznych. W tym celu koniecznym jest dokonanie szczegółowej analizy kontekstu społeczno-historycznego rozwoju ziemi kępińskiej.

⁴⁶⁵ Liczba ludności (stan na 31.12.2019 r.) dotyczy polskich obywateli [w:] https://poznan.stat.gov.pl/vademecum/vademecum_wielkopolskie/portrety_powiatow/powiatkepinski.pdf [dostęp: 10.11.2022].

⁴⁶⁶ Dane stan na 16.02.2022 odnoszą się do polskich obywateli, [w:] <https://www.kepno.pl/kepno-w-liczbach.html> [dostęp: 10.11.2022].

⁴⁶⁷ Termin ten został sformułowany i jest upowszechniany przez władze miejskie – twórców doniosłego, cyklicznego wydarzenia o charakterze historyczno-edukacyjno-kulturalnym „Festiwal Trzech Kultur”, którego główną ideą jest odwzorowanie wielonarodowej historii Ziemi Kępińskiej, [w:] <https://www.kepno.pl/miasto-trzech-kultur.html> [dostęp: 10.11.2022].

⁴⁶⁸ H. Tyszkiewicz, *Zarys sytuacji politycznej w Kępnie w latach 1945-1956* [w:] J. Bednarek, J. Żelazko (red.), *Kępno i Ziemia Kępińska w latach 1945-1956*, wyd. IPN, Łódź 2007, s. 11.

Pierwsze informacje o Kępnie⁴⁶⁹ pochodzą z roku 1282 i związane są z aktem przekazania Pomorza Przemysławowi II – księciu wielkopolskiemu (który wówczas przebywał w Kępnie), przez księcia pomorskiego Mściwoja. Akt ten umożliwił w 1294 roku koronację Przemysława II na króla, przyczyniając się jednocześnie do zjednoczenia Polski.

Przełomowym dla miasta był rok 1661, gdy Kępno otrzymało prawa miejskie. Przywilej króla Jana Kazimierza z 2 grudnia tego roku, zezwalający na lokowanie miasta, zawierał ogólne założenia, dotyczące zasad powoływania władz miejskich oraz ich uprawnień, kształtowania się stosunków społecznych i gospodarczych oraz ustanowienia herbu Kępna – *biały łabędź* (od którego miasto wzięło nazwę) stojący na zielonej wyspie (patrz: Rysunek 14)⁴⁷⁰.

Rysunek 14. Herb miasta Kępna

Źródło: <https://www.kepno.pl/herb-logo-i-barwy-miasta.html>
[dostęp: 10.11.2022].

Akt ten dał impuls do dalszego rozwoju gospodarczego i napływu nowych osadników, w dużej mierze narodowości żydowskiej, którzy zaczęli lokować się w części miasta zwanej *Kamczatką*. Na mocy uzyskanego przywileju wydanego im przez ówczesnego właściciela miasta Marcina Konstantego Olszowskiego z 16 maja 1674 roku mogli

⁴⁶⁹ W pierwszym znanym zapisie historycznym Kępno występuje pod nazwą Campno, jednakże w kilku innych dokumentach – jako *Langenfurt* (*Langenvort*, *Langinfurt*, *Langelnbort*) – Długi Bród, co może świadczyć o napływie w ten region pierwszych osadników niemieckich; szerzej: S. Kowalski, *Dzieje Kępna od początku istnienia do 2015 r.*, wyd. Witanet, Kępno 2018, s. 11.

⁴⁷⁰ Tamże, s. 24.

budować uliczki z domami przeznaczonymi wyłącznie dla nich, jak również zbywać te nieruchomości. Chrześcijanie nie mogli posiadać w tym rejonie nieruchomości⁴⁷¹.

Prześladowania religijne na należącym do Niemiec Śląsku spowodowały migrację protestantów z tego rejonu do Kępna, gdzie mogli korzystać ze swobód religijnych oraz zakładać szkoły⁴⁷².

Społeczność niemiecka jako pierwsza (w roku 1664) wybudowała w Kępnie zbór protestancki, kościół katolicki (ludność narodowości polskiej) ufundowano w roku 1684, a w 1689 powstała pierwsza żydowska synagoga. Powstałe *centra* kultu religijnego, były jednocześnie miejscem rozwoju przez poszczególne nacje własnej kultury i prowadzenia działalności oświatowej⁴⁷³.

Konstytuowanie się poszczególnych organizacji wyznaniowych następowało niemal równoległe. Z powyższego można wysnuć wniosek, że w ten sposób zapoczątkowany został proces rywalizacji na płaszczyźnie religijnej, kulturowej i gospodarczej.

Tę szczególną sytuację analizował Stanisław Kowalski, który stwierdził, że istniejące w Kępnie ośrodki kultu religijnego, a później szkoły wyznaniowe przyczyniły się z jednej strony do rozwoju wymienionych środowisk, a jednocześnie do coraz ostrzejszych konfliktów, najpierw między protestantami i Żydami, a następnie pomiędzy protestantami i katolikami⁴⁷⁴.

W drugiej połowie XVIII wieku najliczniejszą grupą narodowościową zamieszkującą Kępno była społeczność żydowska. W roku 1794 w mieście mieszkało 2768 osób, w tym 1411 Żydów (51,2%), około 679 katolików (24,53%), około 676 protestantów (24,42%) oraz 4 Greków⁴⁷⁵. Miasto przeżywało dynamiczny rozwój gospodarczy przede wszystkim za sprawą działalności wyznawców judaizmu, ale również stale rozwijającej się wymiany handlowej z przygranicznym Śląskiem.

Rozkwit gminy żydowskiej stał się przyczynkiem do zainicjowania kolejnych tarć społecznych pomiędzy tym środowiskiem a ludnością niemiecką, tym razem o dominację polityczną w mieście. Ostatecznie *starozakonni* osiągnęli sukces – ich przedstawiciele zaczęli zasiadać w radzie miasta⁴⁷⁶.

⁴⁷¹ M. Łapa (red.), *Kępińscy Żydzi*, Wydawnictwo Tygodnika Kępińskiego, Kępno 2008, s. 11-13.

⁴⁷² K. Jadwiszczok, *Dzieje parafii ewangelicko – augsburskiej w Kępnie*, „Kalendarz Ewangelicki” 1956, R. LXIX, s. 229.

⁴⁷³ S. Kowalski, dz. cyt., s.27-28.

⁴⁷⁴ Tamże, s. 28-29.

⁴⁷⁵ Tamże, s. 30.

⁴⁷⁶ Tamże, s. 28.

W końcu XVIII wieku społeczności żydowska i protestancka posiadały realny wpływ na politykę regionu, zaś polscy katolicy zostali w tej sferze praktycznie zmarginalizowani – w składającej się z 10 osób radzie miejskiej nie było żadnej osoby o polskobrzmiącym nazwisku⁴⁷⁷.

Narastający w kolejnych latach rozrost społeczności żydowskiej spowodował, że stała się ona główną siłą gospodarczą regionu. W związku z tym, wpłacała najwięcej z tytułu należnych podatków na rzecz kolejnych właścicieli miasta. Dlatego też wspólnota ta otrzymywała kolejne swobody i ulgi gwarantowane przywilejami. Żydzi mogli między innymi: prowadzić wolny wyręb drewna, wyrabiać wódkę i wino oraz sprzedawać w dowolnej ilości chleb i masło⁴⁷⁸. Ich niezwykle silna pozycja społeczna zaczęła być stopniowo ograniczana w czasie rozbiorów, kiedy Kępno znalazło się pod panowaniem pruskim. Prowadzona przez zaborcę polityka kolonizacyjna spowodowała, iż na przełomie XIX i XX wieku ludność żydowska zaczęła opuszczać Kępno i szukać dla siebie korzystniejszych warunków do życia⁴⁷⁹.

Skład narodowościowy regionu kępińskiego wzbogacił się o społeczność pochodzącą z Czech i Moraw. Bracia czescy i morawscy przybyli na ziemię kępińską pod koniec XVII wieku ze śląskich Ziębic, osiedlili się w zachodniej części dzisiejszego powiatu kępińskiego. Zostali przyjęci przez Jadwigę Trepkę z Mielęcina – patronkę jednego z ostatnich zborów reformowanych w Wielkopolsce. Zachowały się informacje, że z tego powodu grożono jej wygnaniem. Założyli oni kilka osad, z których największymi były Tabor Wielki, Tabor Mały i Czermin⁴⁸⁰. Miejscowości te znajdują się obecnie w obrębie powiatu, w gminie Bralin. Tym sposobem na ziemi kępińskiej zaczął rozwijać się kolejny odcinek kulturowo-wyznaniowy. W Taborze Wielkim Czesi zbudowali swój kościół, którego pierwszym ordynariuszem był Bogusław Kałuski, a później także szkołę, w której uczono języka czeskiego⁴⁸¹.

Okres rozbiorów miał dla rozwoju regionu kępińskiego istotnie znaczenie również z punktu widzenia terytorialnego. W całości został on włączony do Królestwa Pruskiego, a jednocześnie był terenem przygranicznym, bowiem granica z zaborem rosyjskim

⁴⁷⁷ M. Łapa, dz. cyt., s. 18; szerzej: W. Kokociński, J. Kurzawa, *Z dziejów Kępna*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 1960, s. 26.

⁴⁷⁸ W. Kokociński, J. Kurzawa, dz. cyt., s. 26.

⁴⁷⁹ M. Łapa, dz. cyt., s. 50.

⁴⁸⁰ J. Szczepankiewicz-Battek, *Osadnictwo braci czeskich i morawskich w regionie łódzkim*, „Studia z Geografii Politycznej i Historycznej” 2007, t. 6, s. 161; J. Śliziński, *Śladami braci czeskich na Śląsku i w Małopolsce*, „Przegląd Historyczny” 1957 nr 48/2, s. 294-295.

⁴⁸¹ J. Śliziński, dz. cyt., s. 294.

wytyczona został kilka kilometrów na wschód od miasta, na linii rzeki Proсны. Ziemia kępińska stał się więc buforem handlowym pomiędzy Królestwem Kongresowym, Wielkopolską i Śląskiem. Krzyżowały się tutaj główne szlaki handlowe i komunikacyjne. W pierwszej połowie XIX wieku zbudowano między innymi drogi o twardej nawierzchni, z których jedna wiodła z Podzamcza przez Kępno i Syców do Wrocławia, a druga z Kępna na południe w kierunku Kluczborka i Górnego Śląska. Miasto było również strategicznym węzłem kolejowym, w którym krzyżowały się linie z zachodu na wschód (Wrocław – Podzamcze) i z północy na południe (Poznań – Kluczbork). Taka sytuacja wpływała niezwykle pozytywnie na rozwój całego regionu, w którym powstawało coraz więcej zakładów produkcyjnych, handlowych i finansowych⁴⁸².

W roku 1856 władze pruskie przeniósł siedzibę powiatu z pobliskiego Ostrzeszowa do Kępna, co z jednej strony podniosło znaczenie polityczne i gospodarcze miasta, z drugiej zaś spowodowało napływ kolejnej fali osadników niemieckich, w szczególności urzędników⁴⁸³.

Pomimo, że władza pozostawała w rękach pruskich – to na płaszczyźnie zmian społecznych, stopniowo coraz większą rolę zaczęła pełnić ludność polska, wyznania katolickiego, która zajęła miejsce emigrujących Żydów⁴⁸⁴.

Kształtująca się nowa sytuacja demograficzna w regionie (patrz: Tabela 9) miała w kolejnych latach decydujący wpływ na kształt powiatu w okresie wojen napoleońskich, kiedy to na krótko (do roku 1815) Kępno znalazło się w obrębie Księstwa Warszawskiego.

Tabela 9. Liczba ludności w Kępnie według wyznania religijnego w latach 1794-1910 (wybrane roczniki)

Rok	Ludność ogółem	Katolicy	%	Ewangelicy	%	Żydzi	%
1794	2764	678	24,52	676	24,44	1114	51
1820	4713	1190	25,20	945	20,00	2576	54,65
1833	5728	1514	26,40	830	14,40	3384	59,07
1837	6156	1572	25,50	1108	17,90	3474	56,40
1843	6244	1561	25,00	1155	18,49	3528	56,00
1846	6593	1645	24,90	1188	18,01	3760	56,50
1855	5789	1436	24,95	1071	18,50	3282	56,70
1871	6030	2194	36,38	1387	23,00	2449	40,61
1910	6480	3962	61,14	1779	27,45	739	11,40

Źródło: W. W. Kokociński, J. Kurzawa, *Z dziejów Kępna*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 1960, s. 85.

⁴⁸² S. Kowalski, dz. cyt., s. 46.

⁴⁸³ Tamże, s. 45.

⁴⁸⁴ Tamże, 46-47.

Pruskie panowanie, a w szczególności nasilający się ruch germanizacyjny, zmuszały społeczność polską do działań na rzecz zachowania własnej tożsamości narodowej. Działały polskie stowarzyszenia i organizacje: kulturalne, oświatowe, religijne, sportowe, charytatywne, a także instytucje gospodarcze i finansowe, w których oprócz oficjalnej aktywności – organizowano tajne odczyty z historii i literatury polskiej, naukę polskich pieśni. Kolportowano polską prasę, budowano system samopomocy społecznej, w tym również materialnej. Te patriotyczne zabiegi polskiego społeczeństwa w zasadniczej mierze wpłynęły na późniejszy sukces polityczny Powstania Wielkopolskiego, a ostatecznie na decyzje podjęte podczas konferencji pokojowej w Wersalu 28 czerwca 1919 roku, na mocy których powiat kępiński został włączony w granice odrodzonego państwa polskiego⁴⁸⁵.

Odzyskanie przez Polskę niepodległości w roku 1918 stanowi niezwykle istotną cezurę polityczno-społeczną dla ziemi kępińskiej. W latach 1918-1920 doszło tu do kolejnych głębokich przemian w płaszczyźnie terytorialnej, politycznej, demograficznej i kulturowej. Kępno wraz z całym regionem wciąż pozostawało poza granicami odradzającego się państwa polskiego – w obrębie tzw. Dzielnicy Pruskiej. Wschodnia granica – z tworzącą się II Rzeczypospolitą – pozostawała na linii Proсны, w miejscowości Wieruszów. Zasadnicze zmiany terytorialne i społeczne nastąpiły na skutek wybuchu i przebiegu Powstania Wielkopolskiego, które wywarło niezwykle silne piętno na świadomości narodowej całej społeczności ziemi wielkopolskiej, w tym również kępińskiej, gdzie miało ono swój szczególny wymiar i charakter.

Powstanie wybuchło 27 grudnia 1918 roku w Poznaniu jako efekt narastającego w mieście napięcia i animozji pomiędzy Polakami a Niemcami. Iskrą zapalną stała się polska manifestacja pod oknami hotelu, w którym przebywał Ignacy Paderewski, co sprowokowało ataki niemieckich sił zbrojnych przeciwko Polakom⁴⁸⁶.

Walki w krótkim czasie objęły swoim zasięgiem znaczną część Wielkopolski. Nie objęły natomiast samego Kępna. Po pierwsze, na skutek silnych, ugruntowywanych przez dziesięciolecia wpływów niemieckich nie wykształciły się zdolne do walki zbrojnej polskie struktury wojskowe. Po drugie, w mieście stacjonowały dobrze uzbrojone

⁴⁸⁵ Tamże, s. 53.

⁴⁸⁶ K. Rzepecki, *Powstanie Grudniowe w Wielkopolsce 27.12.1918*, Wielkopolska Księgarnia Nakładowa, Poznań 1919, s. 30, [w:] <https://www.wbc.poznan.pl/dlibra/publication/1645/edition/2664/content> [dostęp: 10.11.2022].

i zorganizowane oddziały niemieckie *Heimatschutzu* i *Grenzschutzu*, które skutecznie uniemożliwiły organizację polskich struktur powstańczych⁴⁸⁷.

Nie oznaczało to jednak zupełnie biernej postawy Kępnian. Owocować zaczęła prowadzona pod zaborami systematyczna i mozolna działalność społeczności polskiej na rzecz zachowania tożsamości narodowej. Jak słusznie zauważył Maciej Franz: *opór nie mógł być zbrojny, więc wyrażał się tak jak w długich latach pruskiej dominacji na tych ziemiach, polskim słowem, polską prasą, kultywowaniem polskich obyczajów*⁴⁸⁸.

Zgodnie z wytycznymi, działającego w parlamencie Dzielnicy Pruskiej, Koła Polskiego – podobnie jak w większości miast Wielkopolski – w Kępnie powstała Powiatowa Rada Ludowa, składająca się z kilkudziesięciu osób, przedstawiciele kupiectwa, przemysłu, inteligencji, ziemian, rzemieślników i robotników z całego powiatu. Na jej czele stanął proboszcz kępińskiej parafii – Ignacy Nowacki⁴⁸⁹.

Głównym zadaniem tego organu było utrzymanie ładu i porządku w mieście oraz całym regionie. Jej członkowie zdając sobie sprawę z niedostatecznej organizacji wojskowej, prowadzili przemyślaną i wyważoną politykę ukierunkowaną na uniknięcie bezpośredniej walki zbrojnej z Niemcami⁴⁹⁰.

Istota tych działań zawarta został w jednej z odezwo opublikowanych na łamach polskiego czasopisma *Nowy Przyjaciel Ludu* już w listopadzie 1918 r.: *Trony się walą. Rewolucja! A my, Polacy, w zaborze pruskim? Dla nas tutaj w każdym razie w tej chwili przełomowej najwyższym nakazem jest zachowanie spokoju i wstrzymanie się od wszystkiego, co by mogło wywołać zamęt. Nasze cele narodowe znajdują się na najlepszej drodze urzeczywistnienia. Byłoby zbrodnią narodową, gdyby ktokolwiek w tym momencie, kiedy wszystkie nadzieje nasze ziszczają się, na szwank naraził sprawę naszą przez niewczesne porywy*⁴⁹¹.

Jak wówczas podkreślał Mieczysław Depczyński – redaktor *Nowego Przyjaciela Ludu* – członkowie Powiatowej Rady Ludowej nie byli jednomyślni w podejściu do Niemców. Część z nich (Wacław Hącia, Edmund Karłowski) opowiadała się za bezzwłocznym podjęciem walki zbrojnej z wykorzystaniem powracających z frontu żołnierzy oraz młodzieży. Jednak przybycie 4 grudnia 1918 r. do miasta 75-osobowego oddziału

⁴⁸⁷ M. Franz, *Wstęp*, [w:] M. Depczyński, *Powiat kępiński za czasów Grenzschutzu 1918-1920*, wyd. Muzeum Ziemi Kępińskiej im. T.P. Potworowskiego, Kępno 2018, s. 4.

⁴⁸⁸ Tamże.

⁴⁸⁹ M. Depczyński, dz. cyt., s. 10; J. Kurzawa, S. Nawrocki, dz. cyt., s. 12.

⁴⁹⁰ Tamże, s. 12.

⁴⁹¹ M. Depczyński, dz. cyt., s. 16-17.

Heimatschutz, a pięć dni później 300-osobowego *Grenzschutz*, przesądziło o konieczności taktyki wyczekiwania i pertraktacji⁴⁹².

Po wybuchu walk zbrojnych na północy Wielkopolski sytuacja w mieście stawała się coraz bardziej napięta. Dochodziło do licznych konfrontacji pomiędzy ludnością polską a niemiecką. Polacy coraz silniej zaczęli akcentować swoją tożsamość poprzez eksponowanie w przestrzeni publicznej polskich barw i symboli narodowych. Atmosfera była do tego stopnia napięta – groziła niekontrolowanym podjęciem walki zbrojnej, że posiadający olbrzymi autorytet społeczny ks. Ignacy Nowacki musiał wielokrotnie studiować społeczne nastroje na łamach *Nowego Przyjaciela Ludu* pisząc: *Hasło naszej Powiatowej Rady Ludowej łód na głowę tak dosadnie podziało na polskie społeczeństwo naszego miasta i powiatu, że nie potrzebujemy powtórnie apelować o zachowanie spokoju i powstrzymanie się od jakichkolwiek reakcji na przeprowadzane w mieście aresztowania*⁴⁹³.

W tym czasie w północnej części powiatu prowadzono walki zbrojne. Kępno jednak pozostawało pod stałą kontrolną niemiecką. Z miasta za linię frontu przedostawało się wiele osób w celu wsparcia działań operujących tam oddziałów powstańczych. W lutym 1919 roku front uformował się wzdłuż linii kolejowej Kępno – Podzamcze, na wysokości miejscowości Zmysłona Parzynowska – Rzetnia – Turze – Myjomice – Ostrówiec – Kierzno – Nawrotów – Teklinów – Mirków (kilka kilometrów od miasta)⁴⁹⁴.

W nocy z 17 na 18 lutego 1919 r. siły powstańcze pod dowództwem Stanisława Thiela miały dokonać szturm na Kępno, jednak najprawdopodobniej na skutek zdrady, Niemcy dowiedzieli się o szczegółach planowanego ataku, przez co powstańcy stracili najważniejszy atut – element zaskoczenia. Wywiad polski jeszcze przed realizacją operacji pozyskał informację o zdradzie, w związku z czym odbicie miasta zostało wstrzymane. 19 lutego siły powstańcze zostały zaatakowane i pokonane w potyczce w rejonie miejscowości Korzeń (około 5 km na północ od Kępna), co zniweczyło plany odbicia silnie obsadzonego siłami niemieckimi Kępna⁴⁹⁵.

⁴⁹² Tamże, s. 17-21.

⁴⁹³ Tamże, s. 29-30.

⁴⁹⁴ Tamże, s. 52.

⁴⁹⁵ *Kępno nie zostało zdobyte*, [w:] <https://pw.ipn.gov.pl/pwi/historia/przebieg-walk-powstancz/sladami-powstania-wielk/8476,KEPNO-NIE-ZOSTALO-ZDOBYTE.html>, [dostęp: 10.11.2022]. Bitwa o Korzeń, w której poległo dziewięciu Polaków, zaś kilku zostało rannych, pozostaje ważnym wydarzeniem w świadomości historycznej współczesnej społeczności kępińskiego. W miejscu bitwy znajduje się granitowy pomnik, na którym wypisano nazwiska ofiar tego zdarzenia.

Powyższe wydarzenia zbiegły się z postanowieniami rozejmowymi zawartymi 16 lutego 1919 r. w Trewirze na mocy, których Niemcy podpisały dokument rozszerzający układ o zawieszeniu broni z 11 listopada 1918 r., także na front wielkopolski i uznały aktualną linię frontu jako linię demarkacyjną⁴⁹⁶.

Skutkowało to zaniechaniem dążeń zbrojnego wyzwolenia oraz wytyczeniem kolejnej, tym razem nieformalnej, granicy terytorialnej. Powiat został przedzielony wspomnianą linią demarkacyjną, która przebiegała zgodnie z linią frontu. Zatem, część terytorium powiatu (głównie północna) pozostawała pod kontrolą polską, zaś samo miasto i ziemie południowe – pod kontrolą niemiecką. Należy zważyć, że na terenie sąsiednich powiatów sycowskiego i namysłowskiego, które znajdowały się w granicach niemieckiego Śląska, w przygranicznych miejscowościach budziły się również nastroje propolskie i nadzieje na przyłączenie tych ziem do kępińskiego. Mowa tutaj o takich miejscowościach jak Bralin na zachodzie i Rychtal na południu.

Oficjalne zawieszenie działań zbrojnych nie oznaczało, jednakże spokoju społecznego i bierności Polaków zamieszkującą wciąż w kontrolowanych przez Niemców rejonach kępińskiego. Jak pisał M. Depczyński, w samym mieście oraz okolicznych wsiach działały zakonspirowane grupy, które prowadziły różnego rodzaju akcje dywersyjne skierowane przeciwko *Grenzschutzowi*⁴⁹⁷.

Istotnym wydarzeniem politycznym z punktu widzenia dalszych losów regionu były zaplanowane na 19 stycznia 1919 r. wybory do konstytuandy niemieckiej (niemieckiego organu ustawodawczego). Udział w nich Polaków wiązały się z umacnianiem znaczenia społeczności niemieckiej, co w dalszej perspektywie miało niewątpliwie wpływ na prowadzone w Paryżu rokowania pokojowe, które miały określić ostateczne granice państwa polskiego.

Niemal we wszystkich miejscowościach powiatu kępińskiego, pod pretekstem prowadzenia legalnej kampanii wyborczej organizowano wiece, na których nawoływano do społecznego bojkotu tych wyborów. Najczęściej kończyły się one zbiorowymi manifestacjami patriotycznymi. Ogromną rolę w tym zakresie pełnili proboszczowie kępińskich parafii, poza już wspomnianym Ignacym Nowackim, wśród gorących orędowników polskości wymienić należy Stanisława Hundta z Baranowa i Tomasza Gabriela z Bralina⁴⁹⁸.

⁴⁹⁶ A. Friszke, E.C. Król, dz. cyt., s.701.

⁴⁹⁷ M. Depczyński, dz. cyt., s. 65.

⁴⁹⁸ Tamże, s. 72-74.

Antypolskie nastroje podsycił natomiast duszpasterz parafii Rychtal – Paul Nieborowski oraz pastor Arthur Friebe z miejscowości Drożki, którzy byli zdecydowanymi przeciwnikami przyłączenia ziemi rychtańskiej i bralińskiej do Polski⁴⁹⁹.

17 stycznia 1920 r., na mocy porozumień Traktatu Wersalskiego, Ziemia Kępińska ostatecznie została włączona w obręb państwa polskiego. Do Kępna wkroczył 11. pułk strzelców Wielkopolskich na czele z dowódcą frontu ostrzeszowsko-kępińskiego płk. Stanisławem Tthielem. Na rynku odbyła się msza święta polowa koncelebrowana przez księdza Ignacego Nowackiego, która przerodziła się w wielką manifestację narodową (Zdjęcie 1.)⁵⁰⁰. Samo wydarzenie i miejsce, w którym się odbyło ma ogromne znaczenie również dla współczesnego pokolenia Kępnian. Na rynku odbywają się centralne uroczystości rocznicowe powrotu miasta do Macierzy.

W obręb nowopowstałego powiatu włączono nie tylko całość historycznych ziem Wielkopolski, ale także niewielkie obszary Śląska, które w przeszłości pozostawały w obrębie powiatów namysłowskiego i sycowskiego (obecne gminy Rychtal i Bralin. W ten sposób w granicach kępińskiego znalazło drugie miasto, którym był Rychtal⁵⁰¹.

**Zdjęcie 1. Msza polowa na kępińskim Rynku w dniu 17 stycznia 1920 r.
z okazji powrotu Ziemi Kępińskiej do Macierzy**

Źródło: *Historia Kępna w fotografii zakłeta*, Kępno 2014, s. 94⁵⁰².

⁴⁹⁹ Tamże, s. 75-76. Zob.: *Ks. Dr Paul Nieborowski proboszcz rychtański w latach 1905-1920*, [w:] <http://www.rychtal.parafia.info.pl/?p=main&what=127> [dostęp: 10.11.2022].

⁵⁰⁰ S. Kowalski, dz. cyt., s. 75.

⁵⁰¹ M. Depczyński, dz. cyt., s. 78.

⁵⁰² Praca zbiorowa wydana przez Gminę Kępno.

W nowej rzeczywistości politycznej, po raz kolejny nastąpiły znaczące zmiany w sferze społecznej i gospodarczej. Ludność pochodzenia niemieckiego zaczęła opuszczać miasto i powiat. W pierwszej kolejności dotknęło to sferę urzędniczą, która w zaistniałej sytuacji straciła możliwości dalszej egzystencji. Urzędnicy stanowili pierwszą falę emigrantów⁵⁰³. Kolejną grupą byli właściciele licznych nieruchomości i zakładów produkcyjno-usługowych, którzy wyjeżdżając zbywali budynki, sklepy itp. Ich nowymi właścicielami stawali się Polacy⁵⁰⁴. Tym samym nastąpiły daleko idące przeobrażenia również w sferze gospodarczej, gdzie inicjatywa zaczęła przechodzić w polskie ręce.

Zmiany nastąpiły również w wymiarze politycznym, bowiem już na początku 1920 r. wojewoda poznański mianował nową radę miejską, którą tworzyli: Franciszek Borowski, Piotr Cebulski, Teofil Dembecki, Augustyn Fietz, Herman Flegier, Waław Hącia, Andrzej Koterba, Lauwan, Herman Mohry, Stanisław Nawrocki, Waław Przewoźny, Walenty Przybyszewski, Jan Siwek, Jan Szubiński, Franciszek Tyc, Leon Wencek i Józef Wilaszek.

Tymczasowym burmistrzem został Edmund Karłowski, a w skład zarządu wchodził: Tomasz Godzina, Aleksander Całkosiński, Władysław Ogrodowicz, Stefan Staszak⁵⁰⁵.

Ukształtowane zostały formalne granice administracyjne powiatu, który został podzielony na osiem obwodów wójtowskich: Opatów, Podzamcze, Trzcinica, Baranów, Krązkowy, Rychtal, Bralin, Perzów⁵⁰⁶. Zasadniczy wpływ na kierunki rozwoju regionu miało nadal położenie geograficzne – kępińskie pozostało pograniczem polsko-niemieckim (Rysunek 15).

W roku 1921 powiat obejmował obszar o powierzchni około 707 km² i liczył 52 718 mieszkańców. W Kępnie nastąpiły poważne zmiany wyznaniowe: na 6390 mieszkańców – 5678 deklarowało wyznanie katolickie (88,9%), 554 ewangelickie (8,7%) i tylko 158 mojżeszowe (2,4%)⁵⁰⁷.

⁵⁰³ J. Wróbel, dz. cyt., s. 78.

⁵⁰⁴ M. Depczyński, dz. cyt., s. 76-77.

⁵⁰⁵ S. Kowalski, dz. cyt., s. 79.

⁵⁰⁶ J. Janiszewski (red.), *Powiat kępiński z mapką powiatu*, Kępno 1928, s. 48, <https://www.wbc.poznan.pl/dlibra/publication/8289/edition/15017/content> [dostęp: 10.11.2022]. Wraz z reformą administracyjną z 1 kwietnia 1932 r. granice kępińskiego zostały po raz kolejny zmodyfikowane na skutek włączenia w jego obręb zlikwidowanego powiatu ostrzeszowskiego. W ten sposób powiat kępiński obejmował obszar od północy rejonu Mikstatu po Rychtal i Siemianice na południu. I od Słupi p. Bralinem na zachodzie po Podzamcze na wschodzie. Zob.: *Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 7 stycznia 1932 r. w sprawie zniesienia oraz zmiany granic niektórych powiatów na obszarze województwa poznańskiego*, (Dz.U. Nr 6, poz. 35).

⁵⁰⁷ Po zmianach administracyjnych z 1932 r. obszar 1179 km² i liczba ludności 86800; szerzej: S. Kowalski, dz. cyt., s. 79 i 85.

Rysunek 15. Powiat kępiński w 1928 roku

Źródło: J. Janiszewski (red.), *Powiat kępiński z mapką powiatu*,
Wyd. Drukarnia Spółkowa, Kępno 1928, s. 105⁵⁰⁸.

We włączonym do powiatu kępińskiego drugim mieście – Rychtalu i jego okolicach przeważała ludność ewangelicka, podobnie jak w Bralinie, gdzie znaczną grupę stanowili ponadto migranci czescy. Wprowadzone zmiany (dotyczące przebiegu granicy) nie były akceptowane przez znaczną część mieszkańców tych terenów (szczególnie Rychtala), gdzie dochodziło do dewastacji kopców granicznych, obrzucania ich brudem i błotem⁵⁰⁹.

Deklaracja przynależności do określonej grupy wyznaniowej posłużyła ówczesnym władzom do podziału ludności zamieszkałej na terenie powiatu do narodowej identyfikacji mieszkańców: społeczność katolicką uznano za identyfikującą się z opcją propolską, ewangelików z opcją niemiecką, a czeską mniejszość (około 900 osób), jako nieprzychylną państwu polskiemu⁵¹⁰.

Oczywiście, do tego rodzaju uogólnień nie można podchodzić bezkrytycznie, bowiem jak słusznie zauważył Janusz Wróbel – wielu mieszkańców powiatu kępińskiego o słabo

⁵⁰⁸ <https://www.wbc.poznan.pl/dlibra/show-content/publication/edition/15017?id=15017&from=FBC>
[dostęp: 10.11.2022].

⁵⁰⁹ Archiwum Państwowe w Kaliszu – Starostwo Powiatowe w Kępnie, sygn. 42, Pismo Komisarza Rządu Polskiego dla wytknięcia granicy polsko-niemieckiej do starosty w Kępnie z dnia 6 XII 1920 r., k. 32; szerzej: M. Depczyński, dz. cyt., s. 79.

⁵¹⁰ Archiwum Państwowe w Kaliszu – Starostwo Powiatowe w Kępnie, sygn. 274, Księga narodowościowa gminy Bralin 1933-1939, k. 2,8, 37- 38, 60.

skryształizowanej świadomości narodowej wołała z przyczyn oportunistycznych deklarować określoną przynależność narodową⁵¹¹.

Można natomiast wysnuć dwa wnioski. Po pierwsze, z uwagi na znaczący odływ ludności żydowskiej – jej wpływ na kształtowanie się regionu został w dużej mierze zmarginalizowany. Po drugie, główna inicjatywa rozwojowa przeszła w ręce środowisk polskich, na które jednak wywierała presję wciąż silna mniejszość niemiecka. Taki stan rzeczy uzewnętrzniał się nie tylko poprzez przejęcie administracji, utworzenie władz samorządowych oraz instytucji publicznych, w tym Policji Państwowej i Straży Granicznej, ale także w inicjatywie gospodarczej i kulturalnej. Zwłaszcza w sferze kultury ujawniły się sprzyjające warunki dla formowania się i rozwoju licznych organizacji i stowarzyszeń, które niezwykle mocno aktywizowały polskie środowisko⁵¹².

Zasadniczą kwestią w obrębie prowadzonej eksplikacji pozostaje jednak problematyka interakcji społecznych pomiędzy poszczególnymi wspólnotami narodowymi. Problem ten można scharakteryzować w oparciu o analizę działalności służb bezpieczeństwa i porządku publicznego, a w szczególności kępińskiej Policji Państwowej.

Komenda Powiatowa Policji Państwowej (KP PP) w Kępnie utworzona została na mocy rozkazu nr 3 Komendanta Okręgowego Policji Państwowej w Poznaniu z dnia 16 lipca 1920 r. Na 27 jednostek powiatowych Okręgu XI (poznański) była dwunastą pod względem ilości pełniących w niej służbę policjantów⁵¹³.

Stosunkowo silna obsada kadrowa kępińskiej jednostki implikowana była trzema czynnikami: powierzchnią powiatu (od 1932 r. obejmował również dawny powiat ostrzeszowski), złożonością występujących problemów społecznych (wielokulturowość/wielowyznaniowość) oraz położeniem geograficznym, które miało strategiczne znaczenie dla bezpieczeństwa państwa (region przygraniczny). Szczególnie ten ostatni aspekt miał istotne znaczenie dla bezpieczeństwa – we wszystkich znaczniejszych miejscowościach

⁵¹¹ J. Wróbel, dz. cyt., 79.

⁵¹² K. Sumisławska, *Życie kulturalno-społeczne Kępna i powiatu w okresie międzywojennym*, wyd. Towarzystwo Miłośników Ziemi Kępińskiej, Kępno 2017, s. 7.

⁵¹³ A. Misiuk, *Geneza, organizacja i kierunki działania instytucji policyjnych w poznańskim w okresie międzywojennym w latach 1918-1939* [w:] Z. Smolarek, A. Borowski, (red.), *Martyrologia policjantów województwa poznańskiego II RP*, wyd. WSPol, Szczytno 2010, s. 33. Zob.: M. Lewek, *Granatowi Bohaterowi Ziemi Kępińskiej*, wyd. Stowarzyszenie Nasz Bezpieczny Powiat Kępiński, Kępno 2020, s. 10. KP PP w Kępnie miała 104 etaty policyjne w tym 2 oficerskie.

wzdłuż granicy z Niemcami rozmieszczone były posterunki policji⁵¹⁴, w których służyli doświadczeni funkcjonariusze, doskonale władający językiem niemieckim⁵¹⁵.

Zgodnie z ówczesnymi przepisami komendy powiatowe podlegały starostom i komendantom okręgowym⁵¹⁶. Komendant powiatowy zobowiązany był raz w miesiącu sporządzać szczegółowe sprawozdania sytuacyjne z zakresu stanu bezpieczeństwa i przedkładać je staroście. Zawierały one dane statystyczne w zakresie popełnianych przestępstw. Sprawozdawczość ta była podstawowym narzędziem monitorowania nastrojów społecznych, bowiem przy charakterystyce konkretnych zdarzeń przestępczych formułowano jednocześnie obszernie uwagi w zakresie ich wpływu na aktualną sytuację polityczną regionu⁵¹⁷.

Przy kępińskim starostwie funkcjonował Miejski Urząd Bezpieczeństwa i Porządku Publicznego, gdzie koordynowano większość działań o charakterze policyjnym – w oparciu o spływające z poszczególnych posterunków raporty i meldunki o stanie bezpieczeństwa⁵¹⁸.

Analiza sprawozdań sytuacyjnych starostwa powiatowego w Kępnie za lata 1919-1939, w których zasadniczą treść stanowią meldunki policyjne potwierdza, że kępińscy policjanci na szeroką skalę prowadzili działania inwigilacyjne, ukierunkowane na rozpoznanie środowisk mniejszości wyznaniowych. Z ich treści wynika ponadto, że na terenie powiatu dochodziło do licznych negatywnych zachowań ze strony środowisk niemieckojęzycznych, przejawiających się między innymi w publicznym okazywaniu lekceważenia dla polskiej kultury, symboli narodowych, władzy państwowej, kolportażu różnego rodzaju ulotek i publikacji podważających aktualny status terytorialny powiatu, prowadzeniu tajnego nauczania w języku niemieckim i promowaniu niemieckiej kultury. Źródłem tych postaw była przede wszystkim działalność parafii protestanckich⁵¹⁹.

⁵¹⁴ M. Lewek, *Historia służb bezpieczeństwa publicznego na Ziemi Kępińskiej w latach 1919-2009*, wyd. Komenda Powiatowa Policji, Kępno 2009, s. 38-39.

⁵¹⁵ Taka sytuacja miała m.in. miejsce w Rychtalu, gdzie do służby skierowano st. przodownika Kazimierza Eitnera (byłego żołnierza armii pruskiej) i Bralinie, gdzie komendantem mianowano przodownika Ignacego Wiśniewskiego (sanitariusz w armii pruskiej).

⁵¹⁶ S. Grabowski, *Zarys historii polskiej policji* [w:] G. Kędzierska (red.), *85 lat polskiej policji*, wyd. WSPol, Szczytno 2004, s. 16.

⁵¹⁷ M. Lewek (1), dz. cyt.

⁵¹⁸ Tamże, s. 43.

⁵¹⁹ Archiwum Państwowe w Kaliszu – Starostwo Powiatowe w Kępnie, *Sprawozdania sytuacyjne 1919 – 1939*, sygn. 224. Szerzej zob.: M. Lewek, *Historia służb...*, s. 38-48.

W KP PP w Kępnie funkcjonowała komórka do spraw operacyjnego rozpoznania w zakresie działań antypaństwowych środowisk mniejszości niemieckiej – czynnościami tymi zajmował się pochodzący z Pomorza policjant służby śledczej Henryk Warzecha.

W roku 1938 miał on wpaść na trop aktywności na terenie kępińskiego zakonspirowanej grupy Niemców, którzy mieli prowadzić na terenie powiatu antypolskie działania dywersyjne (malowanie *swastyk* na dachach stodół, organizowanie wsparcia finansowego dla działalności tego typu grup)⁵²⁰.

Choć prawdziwość powyższych informacji jest trudna do zweryfikowania, to wydają się one prawdopodobne – w kontekście relacji M. Depczyńskiego, który w swoich wspomnieniach pisał o znanych mu licznych przypadkach przenikania na teren kępińskiego obywateli Niemiec, którzy jak się później okazało, prowadzili działalność wywrotową i szpiegowską. Znane były również przypadki kolaboracji z tymi grupami obywateli polskich, którzy z różnych powodów decydowali się na współpracę z niemieckim wywiadem. Szczególną aktywnością antypolską wykazywali się pastrowie parafii ewangelickich⁵²¹.

Wpływ na stosunki społeczne miała również aktywność ukazującej się w Kępnie niemieckojęzycznej prasy, a w szczególności gazety *Kempener Wochenblatt*, której redaktorem był Adolf Kiezzmann – zwolennik ruchu hitlerowskiego, zagorzały przeciwnik przynależności Kępna do Polski⁵²². Pismo szerzyło wiele antypolskich haseł, budując atmosferę wrogości mniejszości niemieckiej wobec Polaków. A. Kiezzmann prowadził szeroką działalność wywrotową również poprzez propagandowe wystąpienia w ramach działalności różnego rodzaju organizacji niemieckich⁵²³.

Skutecznie uprawiano w okresie kryzysu gospodarczego 1929-1933 niemiecką propagandę wzywającą do odseparowania się od ludności polskojęzycznej poprzez wspomaganie wyłącznie sfery gospodarczej i kapitału niemieckiego. W kępińskich

⁵²⁰ Informacje na ten temat pochodzą z pisemnej relacji, przekazanej autorowi przez Marię Warzecha-Czarnecką – córkę policjanta. Henryk Warzecha zmarł w niewyjaśnionych okolicznościach. Oficjalną przyczyną jego śmierci miało być samobójstwo. Jego ciało znaleziono w kaliskim hotelu „Polonia”. Zdaniem jego córki Marii został zamordowany przez niemieckich aktywistów działających w powiecie kępińskim.

⁵²¹ M. Depczyński, *Reportaż z mojego życia*, wyd. Muzeum Ziemi Kępińskiej im. T.P. Potworowskiego, Kępno 2021, s. 250-252. Autor pamiętnika, redaktor poczytnego wówczas tygodnika „Nowy Przyjaciel Ludu” - podaje konkretne nazwiska, przedstawia sposób i okoliczności prowadzenia przez nie działalności o charakterze szpiegowskim na rzecz Niemiec, które znane były mu z tajnych meldunków funkcjonariuszy policji.

⁵²² Tygodnik „Kempener Wochenblatt” wydawany był w Kępnie od 1864 do 1939 r.; szerzej: S. Kowalski, dz. cyt., s. 111.

⁵²³ M. Depczyński w swoich wspomnieniach sugerował, iż A. Kiezzmann z nieznanых powodów cieszył się przychylnością kępińskiego starosty N. Dąbrowieckiego urzędującego w latach 1932-1939.

warsztatach i fabrykach, należących do niemieckich właścicieli, angażowano do pracy tylko pracowników niemieckich, co spowodowało eskalację i tak napiętych stosunków polsko-niemieckich⁵²⁴.

Na omawiany problem społeczny warto spojrzeć również przez pryzmat działalności partii politycznych. W powiecie kępińskim w latach 20. XX wieku najsilniejszym poparciem cieszyła się Narodowa Partia Robotnicza i Chadecja oraz Polskie Stronnictwo Ludowe *Piast*. W latach 30. XX w. główną siłą było natomiast Stronnictwo Narodowe⁵²⁵, które wywarło silny wpływ na kształtowanie się interakcji wspólnotowych w regionie – partia prezentowała bowiem hasła antysemickie. Jej bojówki organizowały liczne akcje wymierzone w środowisko żydowskie – nawoływano do tego, aby popierać wyłącznie polski handel i polski przemysł⁵²⁶. Szczególnie pod śmiercią Józefa Piłsudskiego nasiliła się ich aktywność – pod hasłem *swój do swego*. Aranżowano wówczas w mieście liczne pikiety przed żydowskimi sklepami, zabraniając chrześcijanom robienia tam zakupów. Działania te implikowały kształtowanie się kolejnych głębokich podziałów środowiskowych.

Jednocześnie społeczeństwo polskie bardzo silnie aktywizowało się w wokół idei państwowych. W całym okresie międzywojnia widoczny był rozkwit polskiej działalności społecznej – organizacji, stowarzyszeń patriotycznych, kulturalno-oświatowych, sportowych oraz paramilitarnych, z których najbardziej znaczącym i wpływowym było Towarzystwo Gimnastyczne *Sokół*, które w roku 1938 w liczyło 22 aktywne *gniazda* i skupiało w swoich szeregach 575 członków⁵²⁷.

Na terenie powiatu, a szczególnie w jego zachodniej i południowej części oraz mieście Kępnie panowały niezwykle napięte, wręcz wrogie, stosunki polsko-niemieckie i co najmniej chłodne, z aspektami antagonistycznymi polsko-żydowskie i polsko-czeskie. Z drugiej zaś strony, po długim okresie dominacji kultury niemieckiej i żydowskiej, polskiemu środowisku, w stosunkowo krótkim czasie udało się zbudować aktywne społeczeństwo o silnym poczuciu tożsamości narodowej.

Wobec powyższego trudno zatem za słuszną uznać formułowaną na wstępie tezę o harmonijnym rozwoju wielokulturowości w kępińskim. Jednocześnie należy wskazać na swego rodzaju kępiński fenomen społeczny – pomimo kształtowania się, przez co

⁵²⁴ S. Kowalski, dz. cyt., s. 86.

⁵²⁵ Tamże, s. 103 - 104.

⁵²⁶ Tamże, s. 86.

⁵²⁷ K. Sumińska, dz. cyt., s. 67.

najmniej kilka wieków, złożonych i skomplikowanych relacji wspólnotowych, pełnych różnego rodzaju dysonansów i animozji – nie doprowadziły one do rozwoju masowych, niekontrolowanych, konfrontacji i aktów przemocy na tle religijno-kulturowym.

Rozwój polityczny, gospodarczy i kulturowy powiatu został całkowicie zahamowany przez wybuch II wojny światowej. Jeszcze przed oficjalnym wkroczeniem do miasta oddziałów hitlerowskich diametralnie zmieniła się sytuacja społeczna – z Kępna prawie całkowicie wyemigrowali Żydzi, zaś ci którzy jeszcze pozostali zostali aresztowani, a ich dalsze losy pozostają nieznane⁵²⁸.

W ostatnich dniach sierpnia 1939 roku nasiliły się antypolskie działania środowisk niemieckich. Po zajęciu miasta przez Niemców, szczególną aktywnością w zwalczaniu polskich symboli wykazywał się wspomniany już A. Kiezzmann, który osobiście zdarł polskie godło znad wejścia do kępińskiego sądu i publicznie je podeptał. Angażował się również w akcje aresztowania osób związanych ze światem polskiej kultury. Walnie przyczynił się między innymi do uwięzienia, a następnie do wysiedlenia M. Depczyńskiego⁵²⁹.

Zajęcie powiatu przez wojska hitlerowskie zostało z entuzjazmem przyjęte przez mniejszość niemiecką, która wiwatowała z tej okazji. Ujawniły się wówczas grupy Polaków, którzy potajemnie sympatyzowali z okupantem⁵³⁰.

28 września 1939 roku region kępiński uzyskał po raz kolejny nowe granice i został włączony do poznańskiego okręgu wojskowego, a następnie wraz z utworzonym tzw. Krajem Warty znalazł się w granicach Trzeciej Rzeszy⁵³¹. Jego dalszy rozwój został całkowicie podporządkowany interesom niemieckim. Stał się miejscem masowych przymusowych wysiedleń – łącznie z terenu samego miasta wywieziono co najmniej 1500 osób narodowości polskiej i ponad 100 Żydów. Ich majątki rekwirowano i przekazywano w ręce nowych osadników niemieckich, którzy przybywali z krajów nadbałtyckich i Besarabii⁵³².

W pierwszych tygodniach II wojny światowej, na skutek działań administracji hitlerowskiej zakończył się etap autonomicznego kształtowania się wielokulturowości

⁵²⁸ Według szacunkowych danych tuż przed wybuchem wojny w mieście pozostało ok. 210 Żydów. Brak jest jednoznacznych danych jaki był ich dalszy los po ich aresztowaniu. Jedną z hipotez wskazuje na osadzenie ich w getcie w niedalekim Wieruszowie, skąd dalej trafili do getta w Łodzi, a stamtąd do obozów zagłady na terenie kraju: szerzej: M. Łapa, dz. cyt., s. 69-71.

⁵²⁹ M. Depczyński (2), dz. cyt., s. 271 - 273.

⁵³⁰ Tamże, s. 272.

⁵³¹ J. Kurzawa, S. Nawrocki, dz. cyt., s. 264.

⁵³² S. Kowalski, dz. cyt., s. 135.

w tym regionie. Jednym z narzędzi germanizacji był wpis na niemiecką listę narodowościową niem. *Deutsche Volksliste (DVL)*.

W całym *Kraju Warty*, także w powiecie kępińskim, w ramach DVL wyodrębniono cztery grupy:

- grupa I – Niemcy aktywni politycznie w okresie międzywojennym;
- grupa II – ludność, przyznająca się do narodu niemieckiego;
- grupa III – Polacy pochodzenia niemieckiego, spolonizowani Niemcy lub spokrewnieni z Niemcami;
- grupa IV – spolonizowani Niemcy, którzy przed wojną aktywnie walczyli z Niemcami, ale uznani zostali za wartościowych⁵³³.

Dokumenty tożsamości (w zależności od zakwalifikowania do określonej grupy) miały różne kolory: niebieski dla grupy I oraz II, zielony dla grupy III i czerwony dla grupy IV. Zakwalifikowanie do jednej z nich zależało do swobodnego uznania władz niemieckich⁵³⁴.

Zaliczenie części ludności kępińskiego do określonej kategorii DVL miało ogromny wpływ na relacje społeczne zarówno w okresie okupacji, jak i po jej zakończeniu. Według danych z 1 października 1943 r. do grupy III wpisanych było aż 10 344 mieszkańców, co stanowiło 41% wszystkich niemieckich *volksdeutschów*. Do grupy IV – 409 osób⁵³⁵.

W kolejnych latach wojny liczba ta zwiększała się na skutek napływu kolejnych fal migracji ludności pochodzenia niemieckiego. Szacuje się, że pod koniec okupacji 35% ludności powiatu stanowili mieszkańcy deklarujący narodowość niemiecką (*volksdeutsche* i koloniści)⁵³⁶.

Przyczyny wpisu na niemiecką listę narodowościową były bardzo różne:

- świadoma identyfikacja z kulturą i wartościami niemczyzny (bardzo rzadkie przypadki);
- strach przed wysiedleniem z zajmowanych majątków;
- chęć ocalenia własnych interesów gospodarczych (kupcy rzemieślnicy);
- dostęp do kartek żywnościowych o wyższym standardzie;
- szykany i represje w stosunku do konkretnej osoby lub rodziny;
- możliwość zwolnienia z obozu koncentracyjnego lub z obozu pracy;

⁵³³ Tamże, 136.

⁵³⁴ L. Olejnik, *Zdraycy narodu? Losy Volksdeutschów w Polsce po II wojnie światowej*, Wydawnictwo Trio, Warszawa 2006, s. 24-25.

⁵³⁵ J. Wróbel, dz. cyt., s. 81.

⁵³⁶ Tamże, s. 82.

- presja władz okupacyjnych w stosunku do osób posługujących się językiem niemieckim lub przynależność do społeczności ewangelickiej (ludność czeska zamieszkująca zachodnią część powiatu)⁵³⁷.

Z powyższego wynika wprost, że zasadnicza część społeczności została skategoryzowana w ramach DVL wskutek pobudek wyłącznie oportunistycznych, względnie bezpośredniej lub pośredniej presji administracji okupacyjnej. Należy ponadto podkreślić, iż najliczniejszą grupę stanowiły osoby grupy III, które uznawane były za znacznie spolonizowane, wychowujące dzieci w języku polskim i dopiero po poddaniu dłuższemu procesowi indoktrynacji mogły stać się obywatelami III Rzeszy⁵³⁸.

Przedstawione dane wskazują jak bardzo skomplikowana i niejednoznaczna stała się siatka narodowościowa społeczności kępińskiej po wyzwoleniu.

Okres hitlerowskiej okupacji niezwykle silnie wpłynął na wzajemny stosunek osiadłych wspólnot. Po wyzwoleniu, które nastąpiło 21 stycznia 1945 roku⁵³⁹ doszło do ostrego i szczególnie antagonistycznego podziału ludności na Polaków i *volksdeutschów*. Z sytuacji tej zdał sobie szybko sprawę szef Powiatowego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego (PUBP) w Kępnie – Kazimierz Hetman, który informował swoich zwierzchników w Poznaniu o niezwykle zagmatwanej sytuacji narodowościowej na podległym mu terenie⁵⁴⁰. Stosunek nowej władzy do powyższego problemu cechował się ekstremizmem – wszelkie działania mające na celu jego rozwiązanie oparte zostały o koncepcję całkowitej eliminacji ze społeczności osób, które znalazły się na listach DVL, bez głębszej refleksji nad przyczynami takiej sytuacji oraz sprawdzenia ich aktualnej sytuacji rodzinnej i majątkowej⁵⁴¹.

W czerwcu 1945 roku członkowie Powiatowej Rady Narodowej (PRN) domagali się natychmiastowego uwięzienia wszystkich *volksdeutschów*, usunięcia ich ze szkół średnich i wyższych oraz pracy w urzędach⁵⁴². Odmawiano im jednocześnie możliwości jakiegokolwiek obrony swoich racji i rehabilitacji⁵⁴³.

⁵³⁷ S. Kowalski, dz. cyt., s. 136.

⁵³⁸ J. Wróbel, dz. cyt., s. 81, 83.

⁵³⁹ S. Kowalski, dz. cyt., s. 143.

⁵⁴⁰ J. Wróbel, dz. cyt., s. 84.

⁵⁴¹ Tamże, 86.

⁵⁴² Tamże, s. 87.

⁵⁴³ Ustawa z dnia 6 maja 1945 r. o wyłączeniu ze społeczeństwa polskiego wrogich elementów (Dz.U. Nr 1, poz. 96) – osoby wpisane na VDL mogły wystąpić o procedurę rehabilitacyjną. W kępińskim odbywało się to na drodze sądowej, bowiem uznano, że w Kraju Warty okupant nie stosował przymusu wpisu na volkslistę; szerzej: M. Romaniuk, *Podzwonne. Deutsche Volksliste w Bydgoszczy 1945-1950*, wyd. Artpress, Bydgoszcz 1993.

Te radykalne nastroje były świadomie wykorzystywane przez kierownictwo PUBP, które było doskonale zorientowane o wieloaspektowości problemu narodowościowego regionu. W przesyłanych zwierzchnictwu sprawozdaniach przekazywano dane, które nie miały nic wspólnego z rzeczywistością – na przykład w raporcie z lutego 1945 r. stwierdzono, że liczba *volksdeutschów* wynosi w powiecie 85%, a w połowie 1945 roku odsetek ten wzrósł do 92%. Należy uznać, że tego typu informacje przekazywano po to, aby uzasadnić niezwykle agresywne i niehumanitarne działania, wobec tego środowiska⁵⁴⁴.

Mimo, że Urząd Bezpieczeństwa (UB) nie był organem powołanym do rozwiązywania problemów narodowościowych, to w powiecie kępińskim odegrał zasadniczą rolę w tej materii⁵⁴⁵. Już na przełomie lutego i marca 1945 r. podjęto decyzję o aresztowaniu osób, które w okresie okupacji znalazły się na DVL. Nie zważając na aktualną sytuację rodzinną⁵⁴⁶, zatrzymanych kierowano do obozów pracy nie tylko na terenie powiatu, ale także innych rejonów Wielkopolski oraz Śląska. Zdarzały się przypadki przekazywania tych osób władzom sowieckim, a w konsekwencji wywozu w głąb ZSRR⁵⁴⁷. Aresztowani pozbawiani byli posiadanego majątku – konfiskata prowadzona była bez żadnej podstawy prawnej⁵⁴⁸.

Stosowane przez UB restrykcje nie miały żadnego umocowania prawnego, nie podlegały też żadnej kontroli. Były negatywnie odbierane przez ogół społeczeństwa, tworzyły bowiem atmosferę permanentnego niepokoju – dowolność interpretacji powodowała, że niemal każdy mógł zostać uznanym za *volksdeutscha*⁵⁴⁹.

Stosowane praktyki doprowadziły do protestów administracji cywilnej, która odniosła się krytycznie do poczynań Urzędu Bezpieczeństwa. Starosta kępiński Józef Kurpisz doprowadził do tego, że wojewoda poznański po zbadaniu sytuacji społecznej, zaliczył powiat kępiński do obszarów, w których DVL była przymusowa. Wówczas umożliwione zostało przeprowadzenie rehabilitacji osób zapisanych do grup III i IV. Zwiększył się

⁵⁴⁴ J. Wróbel, dz. cyt., s. 88.

⁵⁴⁵ Tamże, s. 87.

⁵⁴⁶ Dzieci aresztowanych rodziców umieszczano u krewnych lub zupełnie obcych osób. Podobnie postępowano ze starcami i kalekami. Zob.: AIPN Po, 06/127, t. 10, Sprawozdanie PUBP w Kępnie za okres od 1 do 10 IV 1945 r., k. 20.

⁵⁴⁷ Tamże, Sprawozdanie PUBP w Kępnie za okres od 21 do 28 II 1945 r., k. 5 – 6.

⁵⁴⁸ J. Wróbel, dz. cyt., s. 90. PUBP w Kępnie w majątku ziemskim w Skoroszowie (wieś w gminie Rychtal) zorganizował „dziki” – niepolegający Departamentowi Więzień i Obozów Ministerstwa Publicznego – obóz, w którym w urągających warunkach przetrzymywano około 200 osób, które wykorzystywano do niewolniczych prac polowych. Zob.: M. Lorenz, *Obóz pracy w Skoroszowie* [w:] J. Bednarek, J. Żelazko, dz. cyt., s. 101 - 117.

⁵⁴⁹ Tamże, s. 91. Jednym z aresztowanych był Witold Daszkiewicz, właściciel majątku Olszowa, który był szanowanym polskim patriotą, aktywnym działaczem Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół”.

również odsetek sądowych rehabilitacji osób z grupy II⁵⁵⁰. Zmieniało się również stanowisko PRN, której radni w uchwale z 4 stycznia 1946 stwierdzili, że: *powiat kępiński – to teren przygraniczny o dużym procencie ludności mieszanej, rdzennie śląskiej, który w okresie okupacji traktowany był specyficznie, a jak wiadomo był terenem, na którym czyniono doświadczenie reagowania ludności tubylczej na akcję germanizacyjną*⁵⁵¹.

Radykalne, postępowanie UB w obszarze polityki narodowościowej doprowadziły do spiętrzenia i tak trudnych stosunków społecznych. Na skutek licznych rehabilitacji osób z grupy III i IV, w dużej mierze ludności narodowości czeskiej, osoby te zaczęły powracać do swoich majątków, które po aresztowaniach przydzielono innym osobom, w tym przesiedleńcom z Kresów Wschodnich. Stan ten implikował kolejne konflikty. W znaczącej mierze dotyczyło to zachodniej części powiatu – miejscowości: Tabor Mały, Czermin, Perzów, Trębaczów i ich okolic⁵⁵².

Kierowanie na teren kępińskiego osób przesiedlonych ze wschodnich rubieży nie wynikało w żaden sposób z konieczności ekonomicznej i demograficznej. Ludzie ci mogli bez kłopotów znaleźć swoje nowe miejsca na tzw. *Ziemiach Odzyskanych*⁵⁵³.

Wobec powyższego należy uznać słuszność tezy J. Wróbla, że gwałtowne działania kępińskiej bezpieki w zakresie polityki narodowościowej, doprowadziły do pogorszenia warunków życia i powstania głębokich podziałów społecznych i ekonomicznych wśród ludności powiatu kępińskiego⁵⁵⁴.

Istotny wpływ na ich dalsze ugruntowywanie oraz rozległość miała działalność oddziału partyzanckiego Franciszka Olszówki, pseudonim *Otto*, któremu przypisuje się jedno z najtragiczniejszych i najbardziej bolesnych wydarzeń w historii Kępna (tzw. *krwawa noc kępińska*)⁵⁵⁵, a także wiele egzekucji nacechowanych szczególną brutalnością, w wyniku których śmierć miało ponieść co najmniej 71 osób, w tym 41 cywilów, również kobiet i dzieci⁵⁵⁶. Budzi to nadal olbrzymie kontrowersje natury historycznej, społecznej i moralnej wśród mieszkańców regionu. Jedni chcą widzieć w nim

⁵⁵⁰ J. Wróbel, dz. cyt., s. 92.

⁵⁵¹ Tamże, s. 93.

⁵⁵² Tamże.

⁵⁵³ Tamże, s. 100.

⁵⁵⁴ Tamże.

⁵⁵⁵ W nocy z 19 na 20 października 1945 r., w odwecie za zabicie przez F. Olszówkę dwóch funkcjonariuszy UB – Kazimierza Hetmana i Mariana Tarki, aresztowano kilkudziesięciu mieszkańców Kępna i okolic, z których co najmniej siedmiu zostało zamordowanych. Zob.: J. Bednarek, *Powiatowy Urząd Bezpieczeństwa Publicznego w Kępnie (1945 – 1954). Wybrane problemy* [w:] J. Bednarek, J. Żelazko, dz. cyt., s. 71-75.

⁵⁵⁶ https://pl.wikipedia.org/wiki/Franciszek_Olsz%C3%B3wka [dostęp: 13.11.2022].

żołnierza Armii Krajowej⁵⁵⁷, który prowadził walkę z drugim okupantem i rodzinnymi kolaborantami⁵⁵⁸ w obronie niepodległości, wiary i tradycji⁵⁵⁹, inni – przywódcę grupy o charakterze terrorystycznym, sięgającej po metody zastraszania okolicznej ludności oraz torturowanie funkcjonariuszy ówczesnych służb bezpieczeństwa publicznego⁵⁶⁰.

Regionaliści (związani bezpośrednio z Kępem i najbliższą okolicą) podchodzą do postaci F. Olszówki z dużym dystansem – w zasadniczej mierze ograniczając się do przedstawienia konkretnych faktów, nie dokonując już ich głębszej analizy i oceny oraz wpływu na sytuację regionu⁵⁶¹.

Osoby spoza lokalnego środowiska, nie zorientowane w specyfice regionu – najczęściej formułują skrajne opinie, odbiegające od oceny środowiskowej omawianych faktów, a raczej podporządkowane z góry założonej tezie sformułowanej przez badacza⁵⁶². Tego rodzaju stanowiska mają olbrzymi wpływ na odbiór powyższego zagadnienia przez współczesną wspólnotę powiatu, która w tym obszarze jest silnie spolaryzowana⁵⁶³.

Wpływ omówionych zagadnień historycznych na kształt obecnych relacji społecznych w regionie należy rozpatrywać wielopłaszczyznowo. Rozpoczynając od kwestii terytorialnych trzeba wskazać na silne zakorzenienie w świadomości istnienie granicy wzdłuż rzeki Proсны, która rozdzielała *pruską* Wielkopolskę od zaboru rosyjskiego tzw. Królestwa Kongresowego. Ten historyczny podział spowodował, że sąsiadujące ze sobą tereny znacznie różniły się między sobą na płaszczyźnie gospodarczej i kulturowej.

⁵⁵⁷ „Otto” nigdy nie podporządkował się żadnej organizacji podziemnej, zob.: J. Bednarek, *Oddział Franciszka Olszówki „Otta”. Z dziejów powojennej konspiracji antykomunistycznej*, „Pamięć i sprawiedliwość” 2004 nr 1(5). M. Lewek (1), dz. cyt., s. 133-153.

⁵⁵⁸ Jak kolaborantów „Otto” taktował m.in. przesiedleńców z Kresów Wschodnich, którzy w znaczącej części zasiedlili zachodnią część powiatu kępińskiego, a nie orientując się w sytuacji społeczno-politycznej, dla otrzymania np. krowy lub konia, które pozwalały wyżywić ich rodziny – godzili się na wstąpienie do PPR. Realia te szeroko zrelacjonował w roku 2008 autorowi Mieczysław Bagiński, syn jednej z ofiar F. Olszówki, który był bezpośrednim świadkiem egzekucji swojego ojca. Zob.: M. Lewek (1), dz. cyt., s. 139.

⁵⁵⁹ J. Śródka, *Zapomniana rocznica*, „Tygodnik Kępiński 2000 nr 5, s. 5.

⁵⁶⁰ E. Mielcarek-Wojciechowska, J. Wojciechowski, *Działalność Powiatowego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Kępie*, „Biuletyn Okręgowej Komisji Badania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu w Łodzi” 1998, R. VI, s. 59; J. Bartosz, *Komu chcecie stawiać pomniki?*, „Przeгляд” 2012 nr 37.

⁵⁶¹ Zob.: S. Kowalski, dz. cyt., 154 – 155.

⁵⁶² J. Bartosz, *Fanatycy. Werwolf i podziemie zbrojne na Dolnym Śląsku 1945-1948*, Agencja Wydawnicza CB, Warszawa 2012.; skrajne tezy sformułowano również podczas konferencji 4 czerwca 2011 r. w Pisarzowicach, „Między propagandą a rzeczywistością. Oddział Franciszka Olszówki, ps. Otto”, której autor był uczestnikiem, gdzie jeden z prelegentów, funkcjonariuszy Korpusu Bezpieczeństwa Wewnętrznego określał mianem „polskich enkawudzistów”, kępińskich przesiedleńców „komunistycznymi kolaborantami”, a dokonywane przez członków oddziału „Olszówki” mordy ludności cywilnej jako „niefortunne wypadki”.

⁵⁶³ Przykładem polaryzacji opinii dotyczących „Otta” są dyskusje na najbardziej popularnym w powiecie forum społeczno-historycznym: https://www.kepnosocjum.pl/forum/viewthread.php?thread_id=239&row_start=40 [dostęp: 13.11.2022].

W powiecie kępińskim podstawą działalności gospodarczej był handel, rzemiosło i przemysł, w Kongresówce dominowało rolnictwo, z tym, że chłopcy byli jedynie użytkownikami ziemi i w zamian za korzystanie z niej musieli odrabiać pańszczyznę. W pracach polowych wciąż wykorzystywali drewniane narzędzia (sochę, bronę), zboże ścinali sierpami⁵⁶⁴.

Sytuacja ta implikowała kształtowanie się wyraźnych dysproporcji sąsiadujących ze sobą regionów, które przejawiały się we wzajemnych niesnaskach i animozjach. Te obecne pozostają już przede wszystkim w sferze humorystycznej, sięgającej bardziej poziomu uszczypliwości niż wrogości, ale wciąż ugruntowują się w świadomości kolejnych pokoleń⁵⁶⁵.

Ten historyczny podział obu regionów odzwierciedlają również współczesne nierówności rozwojowe. Jeśli w Kępnie w latach 2015-2019 poziom bezrobocia kształtował się na poziomie od 2,6% do 1,6%, to w wieruszowskim wynosił już odpowiednio aż 7,6% w roku 2015 i 4% w 2019 r. Różnicę tę obrazuje także wysokość dochodu powiatu, który w roku 2019 dla wieruszowskiego kształtował się w granicach 46,7mln złotych, a dla kępińskiego – 75,9 mln⁵⁶⁶.

Wpływ historycznych zmian terytorialnych na rozwój gospodarczy widoczny jest również w obrębie samego powiatu kępińskiego, gdzie centrum tego typu inicjatyw skupione jest w bezpośrednim otoczeniu miasta i przyległej gminy Baranów, zaś najslabiej rozwinięte są tereny, na których w dużej części zostali rozlokowani przesiedleńcy z centralnej i wschodniej Polski, a więc zachodnia część gminy Bralin i gmina Perzów. Bez wątplenia jest to wynikiem dwóch czynników. Po pierwsze, innego stosunku przesiedleńców, szczególnie z Kresów Wschodnich do własności prywatnej oraz fakt, że wcześniej ich głównym źródłem utrzymania była małorolna uprawa ziemi, nie zaś inicjatywy handlowe i gospodarcze. Po drugie, przeprowadzona w 1945 roku zupełnie nieprzemyślana polityka narodowościowa, a także agresywny do nich stosunek oddziały Olszówki, doprowadziły do całkowitego zachwiania poczucia stabilności majątkowej – nowi osadnicy pozostawali długo w przekonaniu, iż przekazane im dobra w każdej chwili

⁵⁶⁴ *Gospodarka w Królestwie Polskim, zaborze pruskim i austriackim*, <https://zpe.gov.pl/pdf/PDAmiqI5y> [dostęp: 13.11.2022].

⁵⁶⁵ Kępnianie ludność zza linii Proсны określają pejoratywnie „Antkami” lub „Bosymi Antkami” (dla podkreślenia ich historycznie „niższego statusu materialnego”), zaś odwrotnie – Kępnianie nazywani są „Łabędziami”, „Bażantami”, co ma charakteryzować mentalność przejawiającą się chępliwością i bufonadą [w.] <https://issuu.com/tugazeta/docs/lacznik-nr158/3>, s. 3, [dostęp: 13.11.2022].

⁵⁶⁶ https://lodz.stat.gov.pl/vademecum/vademecum_lodzkie/portretypowiatow/powiat_wieruszowski.pdf i https://poznan.stat.gov.pl/vademecum/vademecum_wielkopolskie/portrety_powiatow/powiat_kepinski.pdf [dostęp: 13.11.2022].

mogą zostać odebrane przez prawowitych właścicieli, władzę administracyjną lub bliżej niesformalizowane grupy zbrojne, co z kolei hamowało podejmowanie przez nich jakichkolwiek działań gospodarczych.

W obszarze kulturowo-językowym istnieje wiele odniesień, które mają silne związki z dawnym podziałem terytorialnym. Dla przykładu w Bralinie w lokalnej *pieśni maryjnej* odnaleźć można nawiązanie do historycznej przynależności miejscowości do Śląska⁵⁶⁷. W gminach Bralin i Rychtal widoczny jest głęboki kult Św. Jadwigi Śląskiej – kościoły w Rychtalu i Krzyżownikach posiadają jej relikwie, zaś w Mnichowicach (gm. Bralin) została jej poświęcona kaplica⁵⁶⁸. W Kępnie powszechnie znaną i używaną w potocznym obiegu jest nazwa *Kamczatka*, która związana jest z żydowskim osadnictwem⁵⁶⁹.

Zauważyć przy tym trzeba, że wielowiekowa pozycja społeczności polskiej na ziemi kępińskiej wymuszała stałą wieloaspektową rywalizację ze środowiskiem niemieckim i żydowskim, wykształcając w nim silny pierwiastek aktywizacyjny.

Słuszność powyższej tezy potwierdzają działania po odzyskaniu niepodległości w roku 1920, gdy w relatywnie krótkim czasie uformowano trwałe polskie struktury polityczne, kulturalne i społeczne⁵⁷⁰. I kolejny raz w okresie przemian ustrojowych w roku 1989, gdy w regionie dynamicznie zaczął rozwijać się przemysł meblowy. Obecnie region kępiński stał się potentatem w tej branży, a w roku 2022 odnotował najniższe bezrobocie w całym kraju⁵⁷¹.

Piotr Psikus – burmistrz Kępna – wskazał, iż za tym sukcesem stoi wiele czynników, ale zasadniczym jest historycznie zakorzeniona przedsiębiorczość i samoorganizacja⁵⁷². Na terenie niewielkiego obszarowo powiatu działa około 900 firm meblowych, z których wiele zatrudnia powyżej 500 osób⁵⁷³. To właśnie *boom* gospodarczy stał się katalizatorem kształtowania nowej rzeczywistości społecznej.

⁵⁶⁷ *Pieśń ku czci Matki Bożej Półkowskiej Strażniczki wiary świętej*, <http://polko.bralin.com.pl/modlitwy-i-piesni> [dostęp: 13.11.2022].

⁵⁶⁸ <https://gloswielkopolski.pl/gmina-rychtal-cudowne-zrodelko-od-jadwigi-slaskiej/ar/c15-14540559>; <http://www.polko.bralin.com.pl/fotogalerie/kaplica-sw-jadwigi-slaskiej-na-lakach-w-> [dostęp: 13.11.2022].

⁵⁶⁹ M. Łapa, dz. cyt., s. 11.

⁵⁷⁰ K. Sumińska, dz. cyt., s. 7-9.

⁵⁷¹ J. Krzemiński, *Mają najniższe bezrobocie w kraju. Czemu to zawdzięczają?* [w:] <https://www.portalsamorzadowy.pl/praca/maja-najnizsze-bezrobocie-w-kraju-czemu-to-zawdzieczaja,355335.html> [dostęp: 13.11.2022].

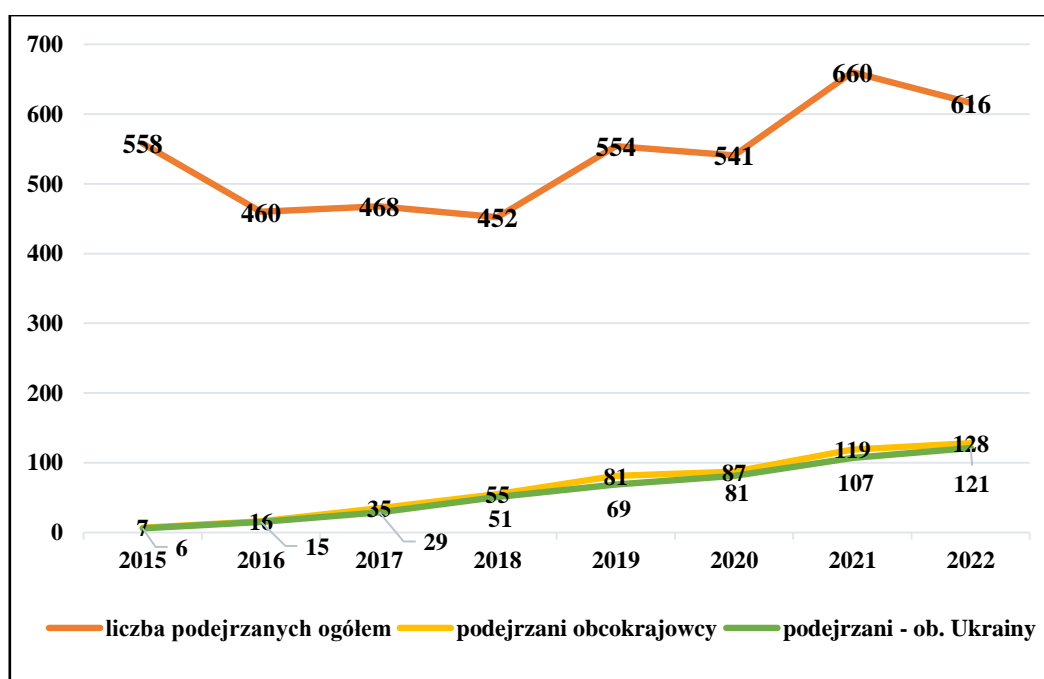
⁵⁷² Tamże.

⁵⁷³ Tamże.

Od kilku lat utrzymuje się stały trend napływu zagranicznej siły roboczej, głównie z terenu Ukrainy. Według oficjalnych danych na terenie kępińskiego na stałe mieszka około 5-6 tys. obcokrajowców⁵⁷⁴, jednak jak wynika z szacunków poszczególnych gmin realna ilość obcokrajowców jest co najmniej czterokrotnie wyższa⁵⁷⁵.

Powyższe dane mają również swoje potwierdzenie w danych statystycznych w zakresie stanu bezpieczeństwa. Jeśli w roku 2015 na 529 osób, które na terenie powiatu popełniły przestępstwo tylko 8 stanowili obcokrajowcy z tego 7 – Ukraińcy, tak w latach 2019-2021 nastąpił lawinowy wzrost udziału obcokrajowców w naruszaniu norm prawnych⁵⁷⁶. Powyższe dane obrazuje Wykres 5.

Wykres 5. Udział obcokrajowców w popełnianiu przestępstw na terenie powiatu kępińskiego w latach 2015-2021

Źródło: Biuletyn Statystyczny Komendy Powiatowej Policji w Kępnie za lata 2015-2021.

⁵⁷⁴ Tamże.

⁵⁷⁵ Według uzyskanych przez autora informacji z Urzędów Stanu Cywilnego odsetek 5 – 6 tysięcy obcokrajowców dotyczy wyłącznie osób, które wystąpiły o meldunek (stały lub czasowy), jednak znacząca większość swojego pobytu w ten sposób nie legalizuje. Istnieje pełna zgodność opinii gminnych komórek ds. ewidencji ludności, iż faktyczna ilość obcokrajowców na terenie powiatu jest czterokrotnie a nawet pięciokrotnie wyższa od oficjalnych danych. Szacuje się ponadto, iż co najmniej 85 procent z nich stanowią obywatele narodowości ukraińskiej.

⁵⁷⁶ Informacja w oparciu o dane statystyczne w zakresie przestępczości powiatu kępińskiego – Biuletyn Statystyczny Komendy Powiatowej Policji w Kępnie za lata 2015 oraz 2019 – 2021.

Obywatele Ukrainy w dużej mierze asymilują się kulturalnie z rdzennymi mieszkańcami powiatu, jednakże w ostatnim okresie, szczególnie z uwagi na konflikt zbrojny w ich kraju, coraz silniej akcentują swoją przynależność narodową poprzez eksponowanie ukraińskich barw narodowych, pielęgnowanie języka, podkreślanie odrębności etnicznej i kulturowej, kultywowanie własnych praktyk religijnych.

W dalszej perspektywie, w przypadku utrzymywania się takiej tendencji – region ten zamieszkiwać może ponownie społeczność wielokulturowa. W efekcie różnych czynników (między innymi małżeństw mieszanych, wzrostu statusu materialnego i społecznego cudzoziemców) i zespolenia się kilku kultur, wysoce prawdopodobnym jest powstanie ponadnarodowej formy identyfikowania się, która może stanowić przeciwwagę dla rodzimej świadomości kulturowej.

Należy również dostrzec, iż w ostatnim okresie ujawnił się negatywny dla bezpieczeństwa i stosunków społecznych aspekt – w pierwszym półroczu 2022 roku odnotowano trzy przypadki przestępstw przeciwko życiu i zdrowiu, których podłożem była agresja z powodu przynależności narodowościowej (tzw. *przestępstwa z nienawiści*)⁵⁷⁷.

Dotychczasowe rozważania pozwalają na sformułowanie wniosku, że na skutek wielu głębokich przemian: terytorialnych, politycznych, społecznych i narodowościowo-wyznaniowych, jakim począwszy od drugiej połowy XVII wieku poddawany był powiat kępiński i kompilacji tych problemów, które ujawniły się w tak małym środowisku lokalnym – stały się one czynnikiem decydującym o specyfice i złożoności obecnego mikrośrodowiska kępińskiego, które aktualnie musi ponownie mierzyć się z wielokulturowością (choć z udziałem innych tradycji), która w przyszłości może stać się determinantem nowych reorientacji społecznych.

5.2. Założenia i znaczenie działalności Stowarzyszenia NASZ BEZPIECZNY POWIAT KĘPIŃSKI

Powstanie organizacji pozarządowej *Stowarzyszenie NASZ BEZPIECZNY POWIAT KĘPIŃSKI* jest bezpośrednio związane z wieloletnią działalnością funkcjonariuszy Komendy Powiatowej Policji (KPP) w Kępnie na rzecz budowy i organizacji bezpieczeństwa publicznego powiatu kępińskiego, przejawiającej się aktywizacją

⁵⁷⁷ Biuletyn Statystyczny Komendy Powiatowej Policji w Kępnie za pierwsze półrocze 2022 r. Ujawnione przypadki dotyczyły przestępstw przeciwko życiu i zdrowiu, gdzie sprawcami byli obywatele Polscy, zaś pokrzywdzonymi Ukraińcy. Należy podkreślić, iż do tej pory na tym terenie nigdy nie notowano tego rodzaju przestępstw.

społeczną różnych grup środowiskowych, kreowaniu właściwych postaw patriotycznych, budowie lokalnej międzypokoleniowej więzi historycznej⁵⁷⁸.

Zgodnie z zapisami ustawowymi Policja winna, nie tylko chronić dobro publiczne, ale także inicjować i prowadzić działania, które prowadzą do zapobiegania potencjalnym zagrożeniom bezpieczeństwa⁵⁷⁹.

W ramach prowadzonej przez KPP Kępno działalności profilaktycznej – dostrzeżono znaczący obszar niedomagań instytucjonalnych Policji w tym zakresie, przede wszystkim w sferze organizacyjnej i finansowej. Biorąc jednocześnie pod uwagę znaczący potencjał społeczny i świadomościowy kępińskich funkcjonariuszy – podjęto decyzję o utworzeniu organizacji pozarządowej, której misją byłaby wieloaspektowa działalność na rzecz bezpieczeństwa regionalnego⁵⁸⁰.

Inspiracją do powołania stowarzyszenia było także wyraźne ożywienie zainteresowania problematyką tożsamości narodowej wśród społeczności regionu, które uzewnętrznione zostało między innymi ufundowaniem przez Towarzystwo Przyjaciół Lasek *LUKUS*⁵⁸¹ tablicy, upamiętniającej starszego posterunkowego Michała Łuczaka – przedwojennego funkcjonariusza tego posterunku, ofiarę *zbrodni katyńskiej*, umieszczonej przy tamtejszym posterunku Policji,⁵⁸².

Powyższe okoliczności doprowadziły do powstania *Stowarzyszenia NASZ BEZPIECZNY POWIAT KĘPIŃSKI*, które zrzesza osoby fizyczne i prawne, a celem jego działalności jest realizacja działań związanych z poprawą bezpieczeństwa na terenie powiatu kępińskiego⁵⁸³. Jego trzon stanowi grupa czynnych i emerytowanych policjantów KPP w Kępnie. Do stowarzyszenia należą także osoby spoza resortu spraw wewnętrznych,

⁵⁷⁸ <https://bezpieznykepinski.pl/o-nas/> [dostęp: 14.11.2022].

⁵⁷⁹ *Ustawa o Policji z dnia 6 kwietnia 1990 r.* (Dz. U. Nr 30 poz. 179 z późn. zm.).

⁵⁸⁰ Spośród najważniejszych przedsięwzięć społecznych poprzedzających powstanie Stowarzyszenia należy zaliczyć: w roku 2009 w ramach obchodów 90. rocznicy utworzenia Policji opracowanie i wydanie studium historycznego: M. Lewek, *Historia służb porządku publicznego na ziemi kępińskiej w latach 1919-2009* zob.: <https://kepno.policja.gov.pl/wl8/aktualnos/40342,Policjant-napisal-ksiazke.html?search=43074759> [dostęp:14.11.2022]; 2010 – zainicjowanie na terenie gminy Baranów działalności młodzieżowej grupy „PaT” w ramach ogólnopolskiej kampanii społecznej „Profilaktyka a Ty” zob.: <https://kepno.policja.gov.pl/wl8/aktualnos/41731,PatPORT-w-Gimnazjum-w-Mroczeniu.html?search=24037175592426> [dostęp: 14.11.2022]; 2014 - realizacji całorocznej kampanii społecznej skierowanej do rodziców oraz uczniów szkół gimnazjalnych i ponadgimnazjalnych powiatu w zakresie profilaktyki narkotykowej. Zob.: <https://kepno.policja.gov.pl/wl8/informacje/debaty-spoleczne/realizacje-wnioskow-z-d/47969,Ruszakampania.html?search=2149818464> [dostęp: 14.11.2022].

⁵⁸¹ Miejscowość w powiecie kępińskim, w gminie Trzcinica.

⁵⁸² Szerzej: M. Lewek (1), dz. cyt. s. 83 – 85.

⁵⁸³ § 2 statutu *Stowarzyszenia NASZ BEZPIECZNY POWIAT KĘPIŃSKI*, [w:] <https://bezpieznykepinski.pl/o-nas/statut/> [dostęp: 14.11.2022].

zainteresowane wspólną działalnością na płaszczyźnie kreowania polityki bezpieczeństwa na obszarze powiatu kępińskiego.

Podstawowym aktem prawnym regulującym działalność tego typu organizacji jest ustawa – *Prawo o stowarzyszeniach*⁵⁸⁴, która stanowi, że stowarzyszenie jest dobrowolnym, samorządnym i trwałym zrzeszeniem o celach niezarobkowych, samodzielnie określającym swoje cele, programy działania oraz struktury organizacyjne. Do kompetencji stowarzyszenia należy uchwalanie wewnętrznych aktów dotyczących jego działalności⁵⁸⁵.

Zgodnie z tymi unormowaniami *Stowarzyszenie NASZ BEZPIECZNY POWIAT KĘPIŃSKI* zostało zarejestrowane w Krajowym Rejestrze Sądowym dnia 16 stycznia 2014 roku pod nr KRS 0000494372⁵⁸⁶. W założeniach statutowych dopuszczono możliwość aktywizacji podmiotu posiadającego osobowość prawną, jednak z zastrzeżeniem, iż będzie miała ona wyłącznie charakter wspierający (członek wspierający)⁵⁸⁷.

Zasady członkostwa w Stowarzyszeniu przedstawiono na Rysunku 16, gdzie uwidoczniono, że najwyższą władzą Stowarzyszenia jest walne zgromadzenie jego członków, które:

- określa główne kierunki działania i rozwoju Stowarzyszenia;
- uchwała zmiany statutu;
- wybiera i odwołuje wszystkie władze Stowarzyszenia;
- na wniosek Komisji Rewizyjnej udziela Zarządowi absolutorium;
- rozpatruje sprawozdania z działalności Zarządu i Komisji Rewizyjnej;
- uchwała budżet;
- uchwała wysokość składek członkowskich;
- podejmuje uchwały w sprawie przyjęcia członka honorowego;
- rozpatruje i zatwierdza sprawozdania władz Stowarzyszenia;
- rozpatruje wnioski i postulaty zgłoszone przez członków;
- rozpatruje odwołania od uchwał Zarządu
- podejmuje uchwałę o rozwiązaniu Stowarzyszenia;

⁵⁸⁴ Ustawa z dnia 7 kwietnia 1989 r. *Prawo o stowarzyszeniach* (Dz. U. Nr 20, poz. 104 z późn. zm.).

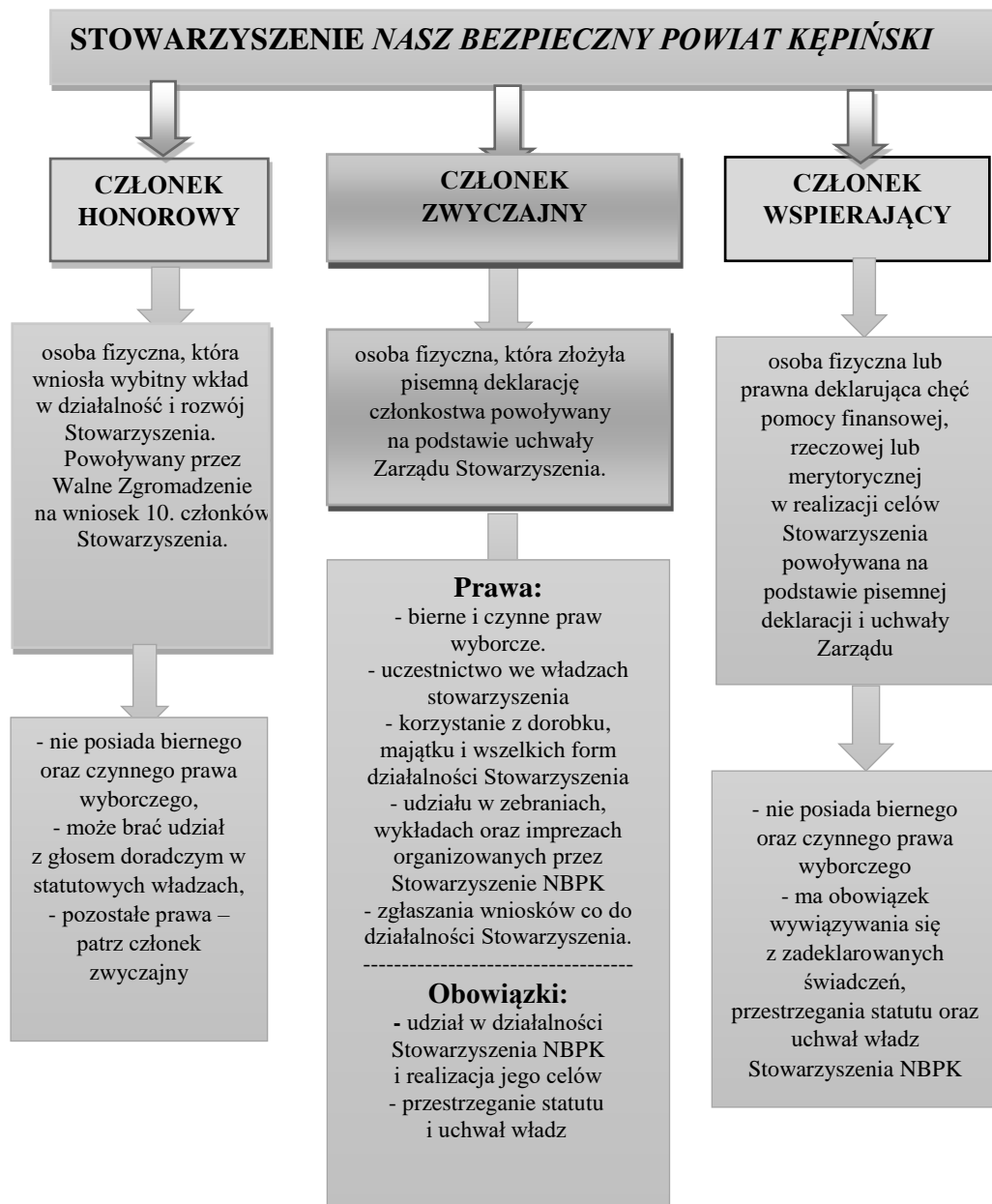
⁵⁸⁵ Tamże, art. 2 ust 1 i 2. Działalność stowarzyszeń reguluje również *ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie* (Dz. U. Nr 96, poz. 873 z późn. zm.).

⁵⁸⁶ <https://rejestr.io/krs/494372/stowarzyszenie-nasz-bezpieczny-powiat-kepinski> [dostęp: 14.11.2022].

⁵⁸⁷ Statut *Stowarzyszenia NASZ BEZPIECZNY POWIAT KĘPIŃSKI* - § 2, § 11 i 13.

- podejmuje uchwały w sprawie wniesionej pod obrady, we wszystkich sprawach nie zastrzeżonych do kompetencji innych władz⁵⁸⁸.

Rysunek 16. Zasady członkostwa w Stowarzyszeniu NBPK

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Statutu Stowarzyszenia NBPK.

W skład władz Stowarzyszenia wchodzi, wybierany ma czteroletnią kadencję Zarząd, do którego obowiązków należy:

- realizacja celów Stowarzyszenia;
- wykonywanie uchwał Walnego Zgromadzenia;

⁵⁸⁸ Tamże, § 33.

- sporządzanie planów pracy i budżetu;
- sprawowanie zarządu nad majątkiem;
- podejmowanie uchwał o nabywaniu, zbywaniu lub obciążaniu majątku;
- reprezentowanie Stowarzyszenia na zewnątrz;
- zwoływanie Walnego Zgromadzenia;
- przyjmowanie i skreślanie członków⁵⁸⁹.

Funkcje kontrolne w stowarzyszeniu pełni Komisja Rewizyjna, do jej zadań należy:

- kontrolowanie działalności Zarządu,
- składanie wniosków z kontroli na Walnym Zgromadzeniu,
- prawo wystąpienia z wnioskiem o zwołanie Walnego Zgromadzenia oraz zebrania Zarządu,
- składanie wniosków o absolutorium dla władz,
- składanie sprawozdań ze swojej działalności na Walnym Zgromadzeniu⁵⁹⁰.

Powyższe wskazuje, że Stowarzyszenie jest nakierowane na osiągnięcie określonych celów i funkcjonuje zgodnie z oficjalnymi procedurami, co pozwala uznać je za formalną organizację sektora pozarządowego⁵⁹¹. Jego *siatka organizacyjna* podporządkowana jest zasadzie hierarchiczności, trwałości, jednoznaczności zasad i podziału pracy oraz regularnym i kontrolowanym zachowaniem członków. Cechuje ją uporządkowany obraz, trwała i stosunkowo prosta forma wyrażająca się w wyrazistym podziale na role kierownicze, nadzorcze i wykonawcze, co pozwala uznać Stowarzyszenie NBPK jako podmiot o klasycznym rozkładzie struktur organizacyjnych⁵⁹².

Należy podkreślić, że mimo, iż działalność ta została zainicjowana w środowisku policyjnym i przeważająca część jej członków z tego środowiska się wywodzi – tylko dwie osoby funkcyjne są bezpośrednio związane z tą formacją. Idea zagospodarowania ujawnionego policyjnego kapitału społecznego, w dużej mierze była inspirowana podobnymi rozwiązaniami jakie istniały przy Komendzie Powiatowej Policji Państwowej w latach 1926-1939⁵⁹³.

⁵⁸⁹ Tamże, § 37.

⁵⁹⁰ Tamże, § 40.

⁵⁹¹ S. Marek, M. Błasiewicz, *Podstawy nauki o organizacji. Przedsiębiorstw jako organizacja gospodarcza*, wyd. PWE, Warszawa 2011, s. 22.

⁵⁹² M. Ledzion, *Struktury organizacji pozarządowych* [w:] E. Bogacz-Wojtanowska, S. Wrona (red.), *Zarządzanie organizacjami pozarządowymi*, wyd. Instytut Spraw Publicznych UJ, Kraków 2016, s. 73.

⁵⁹³ W roku 1926 przy KPP PP w Kępnie utworzono Koło Stowarzyszenia „Rodzina Policyjna”, a w roku 1929 powstał „Policyjny Klub Sportowy”. Obie organizacje miały charakter społeczny i apolityczny. W szczególności „Rodzina Policyjna” silnie aktywizowała środowisko policyjne na niwie działalności charytatywnej oraz kulturalno-oświatowej. Między innymi na skutek starań stowarzyszenia

Zgodnie z założeniami statutowymi celem aktywności *Stowarzyszenia NASZ BEZPIECZNY POWIAT KĘPIŃSKI* jest kształtowanie zasad bezpieczeństwa na terenie powiatu kępińskiego⁵⁹⁴.

Ta dość ogólnie sformułowana idea z czasem zaczęła się sprowadzać do podejmowania działań na rzecz wychowania patriotyczno-obronnego oraz edukacji dla bezpieczeństwa, w głównej mierze w aspektach aksjologicznym i prakseologicznym.

Pierwszy – to budowanie w społeczeństwie zbioru wartości obywatelskich poprzez eksponowanie walorów rodzimej kultury, historii, tożsamości narodowej, więzi międzypokoleniowej, dziedzictwa narodowego.

Drugi – to wysiłki na rzecz usprawnienia działań różnego rodzaju podmiotów państwowych i społecznych w sferze edukacji dla bezpieczeństwa poprzez:

- współpracę z polskimi i zagranicznymi organizacjami pozarządowymi;
- wspieranie działań i inicjatyw instytucji państwowych operujących w tematyce bezpieczeństwa publicznego;
- pomoc w zdobywaniu funduszy instytucjom działającym w tym obszarze;
- współpracę z władzami samorządowymi, państwowymi⁵⁹⁵.

Należy w tym miejscu podkreślić, że partnerami stale wspierającymi Stowarzyszenie NBPK są: KPP w Kępnie, Placówka Straży Granicznej w Kaliszu, Komenda Państwowej Straży Pożarnej w Kępnie, Samodzielny Publiczny Zakład Opieki Zdrowotnej w Kępnie, Stacja Sanitarno-Epidemiologiczna w Kępnie, Nadleśnictwo Syców, Leśny Zakład Doświadczalny Siemianice, Niezależny Samorządny Związek Zawodowy Policjantów Województwa Wielkopolskiego, powiatowe i rejonowe zarządy Polskiego Związku Emerytów Rencistów i Inwalidów, Stowarzyszenie *Uniwersytet Trzeciego Wieku Powiatu Kępińskiego*, sektor gospodarczy, środki masowego przekazu (lokalne media: radio i telewizja *SUD*, *Tygodnik Kępiński*, *Twój Puls Tygodnia*, *Tygodnik Powiatowy*) oraz z osobistościami życia publicznego, zainteresowanymi podniesieniem poziomu świadomości społecznej i umiejętności w zakresie problematyki bezpieczeństwa publicznego⁵⁹⁶.

powstała biblioteka policyjna biblioteka. Tego typu inicjatywa miała szczególne znaczenie w tamtym okresie dla propagowania polskiej tradycji i kultury szczególnie w kontekście silnych wpływów niemieckich. Szerzej zob. M. Lewek (2), dz. cyt. s. 51-52.

⁵⁹⁴ Statut, § 8.

⁵⁹⁵ Tamże § 9.

⁵⁹⁶ Tamże.

Stowarzyszenie realizuje własne inicjatywy i projekty, stymuluje także inne podmioty do wykorzystania posiadanego przez nie kapitału społecznego do tego typu aktywności, zarówno na płaszczyźnie bezpośredniej współpracy ze SNBPK, jak również wymianie informacji i doświadczeń⁵⁹⁷.

Organizacja posiada oficjalne *logo* odzwierciedlające jej misję – *zielona mapa powiatu* symbolizuje proekologiczne wartości, *siedem gwiazd* – liczbę gmin wchodzących w skład powiatu, a *dłonie* – bezpieczeństwo (patrz: Rysunek 17).

Rysunek 17. Logo Stowarzyszenia NASZ BEZPIECZNY POWIAT KĘPIŃSKI

Źródło: <https://bezpiecznykepinski.pl/o-nas/> [dostęp: 13.11.2022].

Z punktu widzenia celów i efektów – podejmowane przez organizację inicjatywy można podzielić na dwie zasadnicze grupy: materialne i niematerialne.

Do pierwszej zalicza się finansowanie zadań związanych z zapewnieniem bezpieczeństwa i porządkiem publicznym na terenie powiatu oraz wspieranie instytucji państwowych i samorządowych⁵⁹⁸. Ich efektem jest wymiar rzeczowy lub finansowy, przejawiający się w zakupie określonych dóbr, narzędzi służących do realizacji zadań w zakresie poprawy bezpieczeństwa na terenie powiatu kępińskiego.

Do drugiej należą te, których cel ukierunkowany jest na czynnik społeczny – kształtowanie określonych postaw, relacji międzyludzkich, inicjowanie aktywności obywatelskiej, promowanie wartości prospołecznych⁵⁹⁹.

⁵⁹⁷ Tamże.

⁵⁹⁸ Tamże, § 8 pkt 7 – 8.

⁵⁹⁹ Tamże pkt 1 – 6.

W praktyce przeważającą część stanowi działalność o charakterze niematerialnym, która realizowana jest w dwóch formach: projektów cyklicznych, które na stałe wkomponowały się w życie społeczne regionu, dedykowanych szerokiemu gronu odbiorców oraz jednorazowych kampanii środowiskowych, ukierunkowanych najczęściej na określoną grupę. Powyższe obrazuje Tabela 10. i Tabela 11. (działalność cykliczna o charakterze niematerialnym i indywidualna niematerialna) oraz Tabela 12 (inicjatywy materialne).

Tabela 10. Cykliczne inicjatywy Stowarzyszenia NBPK o charakterze niematerialnym

Projekt	Główny cel projektu	Adresaci	Aktywizacja
Policyjny Apel Pamięci w ramach obchodów rocznicy Zbrodni Katyńskiej	<ul style="list-style-type: none"> - kształtowanie postaw patriotycznych, tożsamości narodowej poprzez upowszechnianie wiedzy historycznej, budowanie szacunku do symboli narodowych - integracja społeczna wokół miejsc martyrologii narodowej - upowszechnianie propaństwowych wzorców osobowych - kształtowanie pozytywnego wizerunku służb mundurowych <ul style="list-style-type: none"> - Policji i Wojska - integracja rodzin katyńskich. 	policjanci młodzież szkolna rodziny katyńskie społeczność powiatu	200-250 osób
„Za mundurem Kęпно sznurem” – koncert orkiestr dętych służb mundurowych	<ul style="list-style-type: none"> - kreowanie postaw patriotycznych, kształtowanie tożsamości narodowej poprzez upowszechnianie szacunku do symboli narodowych i wydarzeń historycznych - popularyzowanie tradycji i kultury narodowej – muzyka i taniec - prezentowanie walorów służby mundurowych oraz ich tradycji – Policji Wojska, Straży Granicznej - popularyzowanie edukacji obronnej - aktywizacja innych organizacji społecznych w szczególności młodzieżowych - integracja społeczna 	społeczność powiatu	ok. 2000 osób
Bieg Uliczny o Puchar Starosty Kępińskiego (współorganizator)	<ul style="list-style-type: none"> - upowszechnianie kultury fizycznej i zdrowego trybu życia - aktywizacja społeczna innych organizacji pozarządowych - integracja społeczna - budowanie właściwych postaw społecznych poprzez upowszechnianie zasad szacunku i tolerancji w ramach rywalizacji sportowej 	społeczność powiatu i regionów ościennych	ok. 1000 osób
Policyjny halowy turniej piłki nożnej	<ul style="list-style-type: none"> - upowszechnianie kultury fizycznej i zdrowego trybu życia - integracja i aktywizacja środowiska policyjnego - upowszechnianie zasad właściwej rywalizacji sportowej 	policjanci KPP w Kępnie i komend ościennych	ok. 100 osób

Bezpieczny Senior	<ul style="list-style-type: none"> - edukacja dla bezpieczeństwa w ruchu drogowym - profilaktyka prozdrowotna - kształtowanie właściwych postaw o obliczu zagrożeń przestępczych w szczególności cyberprzestępczości - integracja środowisk seniorów - aktywizacja innych organizacji społecznych w szczególności Polski Związek Emerytów, Rencistów i Inwalidów 	seniorzy	ok. 250 osób
--------------------------	---	----------	--------------

Źródło: Opracowanie własne na podstawie dokumentacji finansowo-księgowej Stowarzyszenia NBPK.

Tabela 11. Jednostkowe inicjatywy Stowarzyszenia NBPK o charakterze niematerialnym

Projekt	Główny cel projektu	Adresaci	Aktywizacja
Utworzenie miejsca pamięci historycznej – dębów pamięci symbolizujących funkcjonariuszy Komendy Powiatowej Policji Państwowej II RP zamordowanych w Twerze i pochowanych w Miednoje	<ul style="list-style-type: none"> - upowszechnianie obywatelskich wzorców osobowych poprzez kult ofiar Zbrodni Katyńskiej - budowanie lokalnych miejsc pamięci narodowej - kształtowanie postaw patriotycznych, tożsamości narodowej poprzez upowszechnianie wiedzy historycznej - budowanie szacunku do symboli narodowych - integracja społeczna wokół miejsc martyrologii narodowej - integracja rodzin katyńskich 	policjanci młodzież szkolna rodziny katyńskie społeczność powiatu	200 osób
Ufundowanie i odsłonięcie pomnika Pamięci Policjantów Policji Państwowej Komendy Powiatowej Policji w Kępnie Zamordowanych w Sowieckich i Hitlerowskich Obozach Zagłady	<ul style="list-style-type: none"> - budowanie lokalnych miejsc pamięci - integracja społeczna wokół miejsc martyrologii narodowej - aktywizacja społeczna organizacji szkolnych i młodzieżowych wokół narodowej symboliki i historii - integracja rodzin katyńskich 	policjanci młodzież szkolna; rodziny katyńskie; społeczność powiatu	około 200 osób
Polityczna lekcja historii Ziemi Kępińskiej – wydanie publikacji książkowej „Granatowi Bohaterowie Ziemi Kępińskiej”	<ul style="list-style-type: none"> - upowszechnianie lokalnej wiedzy historycznej - kształtowanie postaw patriotycznych i obronnych - aktywizacja społeczna młodzieży - kreowanie pozytywnego wizerunku Policji poprzez upowszechnianie etosu Policji Państwowej II RP - rozwój lokalnego dorobku historyczno- naukowego poprzez wydanie publikacji książkowej - badanie społeczne w zakresie świadomości patriotyczno-obronnej, tożsamościowej, historycznej oraz obywatelskiej młodzieży powiatu kępińskiego i ich stosunku do tych kwestii 	uczniowie szkół średnich powiatu kępińskiego	300 osób

Ufundowanie i odsłonięcie tablicy Pamięci Ofiar Zbrodni Sowieckiego NKWD – Policjantów Policji Państwowej Posterunku Policji w Opatowie	- tworzenie lokalnych miejsc pamięci narodowej - aktywizacja społeczna organizacji lokalnego środowiska wokół idei wydarzeń mających szczególne znaczenie w historii narodu polskiego - edukacja historyczna - kształtowanie właściwych postaw obywatelskich poprzez upowszechnianie wzorców osobowych - kreowanie pozytywnego wizerunku służb mundurowych w szczególności Policji	społeczność gminy Opatów	1000 osób
Policyjna Sala Tradycji – projekt w fazie organizacyjnej	- upowszechnianie wiedzy na temat funkcjonowania oraz działalności formacji mundurowej jaką jest Policja - tworzenie lokalnych miejsc pamięci - integracja i aktywizacja środowiska policyjnego KPP w Kępnie - propagowanie etosu służb mundurowych - tworzenie lokalnych miejsc edukacji historycznej	społeczność powiatu kępińskiego	
Organizacja klasy mundurowej - projekt w fazie organizacji.	- upowszechnianie wiedzy i umiejętności z zakresu bezpieczeństwa i edukacji obronnej - kształtowanie postaw obywatelskich	młodzież szkół średnich	

Źródło: Opracowanie własne na podstawie dokumentacji finansowo-księgowej Stowarzyszenia NBPK.

Tabela 12. Działalność SNBPK o charakterze materialnym

Data	Wartość przekazanego wsparcia w PLN	Beneficjent
2014	994	Policja
2015	2689	Policja
2016	2200	Policja
2017	19 432	Policja
2018	3196	Policja
2020	1570/850	Policja/Straż Pożarna

Źródło: Opracowanie własne na podstawie dokumentacji finansowo-księgowej Stowarzyszenia NBPK.

Prezentowane wyżej zestawienia dowodzą, że Stowarzyszenie prowadzi wielopłaszczyznową działalność ukierunkowaną na aktywizację jak najszerszego gremium w zakresie kształtowania wspólnoty lokalnej o ugruntowanej świadomości narodowej.

Analizując najważniejsze projekty należy podkreślić, że większość z nich cechuje długofalowość społecznego oddziaływania. Waler ten mają z pewnością zrealizowane przedsięwzięcia wydawnicze.

Wydane sumptem stowarzyszenia publikacje: *95 lat Policji na Ziemi Kępińskiej 1919-2014* oraz *Granatowi Bohaterowie Ziemi Kępińskiej*, stanowią istotny wkład w rozwój lokalnej kultury, historiografii i piśmiennictwa. Pozycje te trafiły do szerokiego grona mieszkańców, wszystkich szkół i bibliotek, znalazły szeroki oddźwięk na łamach kępińskiej prasy, przyczyniając się tym samym do propagowania treści związanych z lokalnym dziedzictwem kulturowym. Stały się przyczynkiem do spotkań i dyskusji, intensyfikując tym samym zainteresowanie różnych grup społecznych problematyką lokalnego historyzmu⁶⁰⁰.

Szczególony wymiar miało skierowane do młodzieży klas maturalnych przedsięwzięcie edukacyjne – *Policyjna lekcja historii Ziemi Kępińskiej*, w którym poprzez pryzmat historii lokalnej przekazane zostały treści związane z ważnym, z punktu widzenia kształtowania się tożsamości narodowej, wydarzeniem jakim jest zbrodnia katyńska. Ten naukowo-badawczy projekt pozwolił na sformułowanie dość istotnego wniosku dydaktycznego, iż w edukacji historyczno-patriotycznej środowisk lokalnych konieczne jest skorelowanie treści z wiedzy ogólnej z wydarzeniami i postaciami umiejscowionymi w historii regionu⁶⁰¹.

Stowarzyszenie w szerokim zakresie podjęło się również trudu budowania lokalnych miejsc pamięci narodowej, w szczególności związanych z martyrologią funkcjonariuszy Policji Państwowej II Rzeczypospolitej.

Staraniem Stowarzyszenia NBPk w roku 2014 – przy siedzibie Komendy Powiatowej Policji w Kępnie, odsłonięto Pomnik Pamięci policjantów Policji Państwowej ziemi

⁶⁰⁰ Zob.: Biblioteka Powiatowa w Kępnie przy okazji wydań przedmiotowych publikacji organizowała kilkakrotnie wystawy i spotkania poświęcone tematyce służb bezpieczeństwa publicznego działających na terenie powiatu kępińskiego, ich znaczenia i wpływu na kształtowanie się relacji społecznych i państwowych [w:] <https://www.powiatkepno.pl/wydarzenia/cindex/95-lat-Policji-na-Ziemi-Kepinskiej/ind:15146>; <https://bibliotekakepno.pl/wp/przeprzekazanie-ksiazek-o-policji/>; <http://www.tygodnikkempinski.pl/policja-o-granatowych-bohaterach-stad/> [dostęp: 14.11.2022],

⁶⁰¹ W ramach realizacji zadania przeprowadzono badanie ankietowe dotyczące m.in. oceny treści w nim zawartych oraz formy ich przekazu. Badanie zrealizowano w trzech szkołach ponadpodstawowych (Liceum Ogólnokształcącego nr 1 im. mjr H. Sucharskiego, Zespołu Szkół Ponadpodstawowych nr 1 i Zespołu Szkół Ponadpodstawowych nr 2), w którym wzięło udział łącznie 146 uczniów różnych klas maturalnych, z których 86,8% jako główny waler projektu - wskazało połączenie powszechnej wiedzy historycznej z postaciami i wydarzeniami historii regionu [w:] <https://bezpiecznykepinski.pl/policyjna-lekcja-historii-ziemi-kempinskiej-cz-ii-projekt-wspolfinansowany-ze-srodkow-powiatu-kepinskiego/> [dostęp: 14.11.2022], <https://kepno.policja.gov.pl/wl8/aktualnos/220984,Policyjna-lekcja-historii-Ziemi-Kepinskiej-nowy-projekt-Stowarzyszenia-Nasz-Bezp.html> [14.11.2022].

kępińskiej zamordowanych w sowieckich i hitlerowskich obozach zagłady oraz posadzono 17 *Dębów Pamięci* symbolizujących policjantów Komendy Powiatowej Policji Państwowej w Kępnie – więzionych w Ostaszku, zamordowanych w Twerze i pochowanych w zbiorowych mogiłach w Miednoje⁶⁰². Stały się one symbolami, które mają szczególne znaczenie dla środowiska policyjnego, rodzin pomordowanych oraz całej społeczności lokalnej.

W rocznicę *zbrodni katyńskiej*, organizowane są w tych miejscach *Apele Pamięci*, które aktywizują niezwykle liczne i szerokie grono mieszkańców. Stały się one jednymi z ważniejszych wydarzeń patriotycznych na terenie powiatu⁶⁰³.

W roku 2022 z inicjatywy stowarzyszenia i władz samorządowych oraz mieszkańców Opatowa (gm. Łęka Opatowska) ufundowano tablicę *Pamięci Policjantów Posterunku Policji w Opatowie* zamordowanych przez sowieckie NKWD. Uroczystość ta miała niezwykle wymiar w życiu tej niewielkiej gminy, czego wyrazem było zaangażowanie w to przedsięwzięcie niemal wszystkich miejscowych organizacji społecznych⁶⁰⁴.

Budowanie takich miejsc pamięci historycznej ma kluczowe znaczenie dla kształtowania wspólnotowej tożsamości narodowej w wymiarze lokalnym, a także integracji środowiskowej wokół wartości i postaci, które można uznać za obywatelskie wzorce osobowe. Inicjatywy te wychodzą również naprzeciw oczekiwaniom rodzin katyńskich w zakresie przywracania prawdy i sprawiedliwości dziejowej. W przypadku powiatu kępińskiego stały się przyczynkiem do budowy z tą grupą szczególnej relacji i międzypokoleniowej więzi społecznej⁶⁰⁵.

⁶⁰² A. Lubojańska, M. Lewek, *95 lat Policji na Ziemi Kępińskiej 1919 – 2015*, wyd. KPP Kępno, Kępno 2014, s. 112 – 116.

⁶⁰³ <https://www.kepnianie.pl/kepno-posadzono-deby-pamieci,2550.html>, <https://wielkopolska.policja.gov.pl/wlk/aktualnosci/171951,Kepno-16-debow-ku-pamieci.html>, <https://kepno.policja.gov.pl/wl8/aktualnos/41701,Odslonieto-pomnik-ku-czci-poleglych.html>, <https://bezpiecznykempinski.pl/category/projekty/> [dostęp: 14.11.2022].

⁶⁰⁴ Patronat honorowy nad uroczystością objęła Minister Rodziny i Polityki Społecznej, Marlena Małag. Uroczystość przebiegała według policyjnego ceremoniału z udziałem Kompani Honorowej Komendy Wojewódzkiej Policji w Poznaniu i wielkopolskiego komendanta wojewódzkiego Policji – nadinsp. Piotra Mąki. Zob.: <https://leka-opatowska.pl/851/uroczystosc-odslonienia-tablicy-pamiatkowej.html> [dostęp: 14.11.2022].

⁶⁰⁵ Stowarzyszenie nawiązało kontakty z rodzinami policjantów zamordowanych w czasie II wojny światowej w sowieckich i hitlerowskich obozach zagłady: rodziną Michała Łuczaka (policjant posterunku w Laskach), Andrzeja Tyczyńskiego (policjant KP PP w Kępnie), Kazimierza Eitnera (komendant posterunku w Podzamczu, Mikstacie, Opatowie i Rychtalu), Edwarda Kality (komendant posterunku w Grabowie nad Prosną), Jana Kupczyka (policjant województwa śląskiego rodzinie związany z ziemią kępińską), Ludwika Napierały (policjant województwa śląskiego rodzinie związany z ziemią kępińską). Kazimierz Eitner – wnuk komendanta kępińskich posterunków, który jest obywatelem USA, historią polskich policjantów, ofiar Zbrodni Katyńskiej, zainteresował miejscową polonię. W dniu 13 stycznia 2022 r. w lokalnym tygodniku *Rapphannock News* w oparciu o materiały zawarte w książce „Granatowi Bohaterowie Ziemi Kępińskiej” – opublikowano artykuł o martyrologii katyńskiej (oryginalny tytuł *Suppressing history is a bad idea*. W roku

Wieloaspektowy wymiar ma również cykliczny projekt *Za mundurem Kępno sznurem*⁶⁰⁶. Jest to przedsięwzięcie, przygotowywane z wielkim rozmachem i przy współudziale wielu służb (Wojska, Policji, Straży Granicznej, Państwowej Straży Pożarnej, Służby Więziennej), organizacji społecznych i związkowych (jednostek Ochotniczych Straży Pożarnych, kępińskiego Hufca Związku Harcerstwa Polskiego, Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego Policjantów Województwa Wielkopolskiego), którego punktem centralnym jest koncert orkiestr dętych służb mundurowych, prezentujących aranżacje pieśni narodowych i tradycji polskiego oręża. W połączeniu z występami lokalnych, młodzieżowych zespołów folklorystycznych oraz działaniami promocyjnymi i profilaktycznymi różnych formacji mundurowych, przy użyciu wielu środków społecznego oddziaływania – w sposób nieszablonowy upowszechnia treści niematerialnego dziedzictwa narodowego, państwowej symboliki i wydarzeń historycznych. Stanowi bez wątpienia największą w regionie promocję edukacji patriotyczno-obronnej, intensyfikując jednocześnie wokół niej aktywność wielu lokalnych grup⁶⁰⁷.

Istotę i znaczenie tego projektu trafnie podsumowała Andżelika Możdżanowska, posłanka do Parlamentu Europejskiego w słowach: *wspaniałe święto, w którym oprócz fantastycznej zabawy mogliśmy skupić się na bezpieczeństwie. Dbanie o bezpieczeństwo mieszkańców to nasz obowiązek (...) które jest szczególnie istotne w sytuacji, w której obecnie znajduje się Europa*⁶⁰⁸.

2017 Kazimierz Eitner, na zaproszenie stowarzyszenia, odwiedził miejsca pełnienia służby swojego dziadka, a rok później wspólnie ze swoją siostrą – Elżbietą Eitner (obywatelką Kanady) - brał udział w obchodach rocznicowych zbrodni katyńskiej w Kępnie. Ich obecność i wystąpienie miało niezwykle wyjątkowy wydźwięk emocjonalny i społeczny. Podobnym było wkopanie dębu pamięci swojego ojca przez Ludwika Tyczyńskiego z Chełma, syna Andrzeja Tyczyńskiego. Przekazane przez rodziny archiwa zostały opublikowane w wydanych przez Stowarzyszenie NBPk opracowaniach książkowych oraz na stronie internetowej, a obecnie prowadzone są prace organizacyjne utworzenia policyjnej Sali Tradycji. Zob: M. Lewek (1), dz. cyt. s. 36-41, 59 i 92-96; szerzej [w:] <https://wielkopolska.policja.gov.pl/wlk/aktualnosci/174265,Kepno-Pomnik-dab-i-nowy-komendant-czyli-uroczystosci-w-Kepnie.html>, <https://kepno.policja.gov.pl/wl8/aktualnos/186293,Wnuk-policjanta-II-RP-odwiedzil-Ziemie-Kepinska.html>; <https://kepno.policja.gov.pl/wl8/aktualnos/198365,Uczczono-pamiec-pomorodowanych.html> [dostęp: 14.11.2022].

⁶⁰⁶ Jest to autorski projekt Stowarzyszenia NBPk realizowany w ramach zadania publicznego finansowanego ze środków powiatu kępińskiego. Zob.: <https://www.powiatkepno.pl/wydarzenia/index/Za-mundurem...-Kepno-sznurem/idn:18313> [dostęp: 14.11.1022].

⁶⁰⁷ <https://bezpiecznykepinski.pl/patriotyczno-artystyczne-widowisko-za-mundurem-kepno-sznurem-2022/> [dostęp: 14.11.2022].

⁶⁰⁸ <https://mozdzanowska.pl/za-mundurem-kepno-sznurem/>, <https://bezpiecznykepinski.pl/za-mundurem-kepno-sznurem-widowiskowy-koncert/> [dostęp: 14.11.20220].

Dokonując kompleksowej oceny aktualnej działalności *Stowarzyszenia NASZ BEZPIECZNY POWIAT KĘPIŃSKI* należy stwierdzić, iż koncentruje się ona przede wszystkim wokół idei współdziałania ukierunkowanego na kształtowanie postaw, umiejętności oraz zachowań, które sprzyjają różnokierunkowemu profilowaniu bezpieczeństwa publicznego, formowaniu tożsamości obywatelskiej i kulturowej oraz powszechnego zaufania do instytucji państwa.

Cel ten realizowany jest poprzez operowanie w wielu obszarach życia społeczności lokalnej: wychowawczo-edukacyjnym, historyczno-kulturowym, patriotyczno-obronnym, publicystycznym, sportowym, ale także poprzez wsparcie stymulacyjne, merytoryczne oraz rzeczowe podmiotów i organizacji realizujących zadania z zakresu ochrony porządku publicznego.

Analiza poszczególnych projektów realizowanych przez Stowarzyszenie NBPK pozwala sformułować wniosek, że ich znaczenie w głównej mierze ogniskuje się w sferze promocyjno-edukacyjnej, której zadaniem jest kształtowanie propaństwowych postaw jednostek, społeczności, ale również władz administracji samorządowej.

Cieszące się pozytywnym odbiorem środowiska kępińskiego uroczystości o charakterze patriotyczno-kulturalnym, prowadzona działalność wydawnicza – formują jego świadomość tożsamościową. Budują społeczną ekspresję dążeń i zainteresowań, integrują jednostki i grupy społeczne (środowisko zawodowe np. policyjne, szkole, seniorskie, rodzin katyńskich, organizacje młodzieżowe) do współdziałania w ich realizacji oraz współuczestnictwa w nich.

Przedsięwzięcia w zakresie tworzenia miejsc pamięci narodowej (pomnik – Kępno, tablica pamiątkowa – Opatów, skwer *Dębów Pamięci* – Kępno), mają walor ubogacający historyczno-architektoniczny wizerunek regionu, implikują do pogłębiania i przyswajania wiedzy historycznej, krytycznego i świadomego myślenia o przeszłości, a także tworzenia okazji do refleksji i konstrukcji indywidualnej i zbiorowej tożsamości. Są działaniami na rzecz budowy i ochrony materialnego dziedzictwa narodowego.

Znajdujący się w fazie organizacyjnej projekt utworzenia i prowadzenia na poziomie powiatu edukacji w formie tzw. klasy mundurowej – wskazuje na zaangażowanie się organizacji w sferę uzupełniania działań samorządu terytorialnego w obszarze edukacji dla bezpieczeństwa. Tego rodzaju inicjatywa poza niewątpliwym walorem wychowawczym ma również znaczenie ekonomiczne, bowiem w przypadku powiatu kępińskiego – jest to innowacyjny projekt oświatowy, który w obecnej, niezwykle złożonej i skomplikowanej

sytuacji geopolitycznej państwa – przyczyniłaby się do formowania na poziomie lokalnym nowego kapitału ludzkiego w postaci osób posiadających wiedzę i umiejętności do tego, aby stać się zapleczem osobowym działalności instytucji państwowych (w tym formacji mundurowych) oraz podmiotów terenowych, realizujących zadania w zakresie szeroko pojętego bezpieczeństwa.

Reasumując, należy podkreślić, że *Stowarzyszenie NASZ BEZPIECZNY POWIAT KĘPIŃSKI* jest jedyną w powiecie organizacją prowadzącą tak wieloaspektową aktywność na rzecz kształtowania bezpieczeństwa publicznego⁶⁰⁹. Z punktu widzenia współczesnych parytetów funkcjonowania państwa – ma ona znaczenie strategiczne dla stabilnego rozwoju społecznego regionu. Umocowane odpowiednio istnienie SNBPK przełożono bowiem na podjęcie działalności na polu dziedzictwa narodowego i wychowania patriotyczno-obronnego.

5.3. Sondażowa ocena aktywizacji stowarzyszeniowej i propozycje modyfikująco-doskonalące

Dotychczasowe rozważania skoncentrowane były na problematyce tożsamości, wspólnotowości i wielomiarowego bezpieczeństwa. Ich wagę wynikami swoich badań umocowała Aleksandra Skrabacz, wskazując, że czynniki tożsamościowo-kulturowe są podstawą stabilnego i zrównoważonego rozwoju narodu. Szczególną rolę w tej sferze pełnią świadomości: narodowa, historyczna i patriotyczno-obronna⁶¹⁰.

Są one nie tylko determinantami życia społecznego i kształtowania się wspólnotowości, ale mają także bezpośredni wpływ na realizację zadań w obszarze działalności na rzecz dobra wspólnego i budowania społeczeństwa obywatelskiego. Ich wzmacnianie można osiągnąć wskutek propagowania kultury narodowej, ochrony dziedzictwa narodowego, aktywizacji kapitału społecznego oraz wzmacniania postaw patriotycznych⁶¹¹.

Na szczeblu lokalnym zadanie to realizowane jest przede wszystkim w ramach działań własnych podmiotów samorządu terytorialnego, a także aktywności organizacji i stowarzyszeń społecznych.

⁶⁰⁹ Na terenie powiatu kępińskiego działa łącznie 176 różnych organizacji społecznych. Jedyną, której głównym celem statutowym jest budowanie i upowszechnianie bezpieczeństwa publicznego jest Stowarzyszenie NBPk zob.: https://bip.powiatkepno.pl/organizacje_pozarzadowe/wykaz_organizacji.html [dostęp: 14.11.2022].

⁶¹⁰ A. Skrabacz, *Bezpieczeństwo społeczne. Podstawy teoretyczne i praktyczne*, wyd. Dom Wydawniczy ELIPSA, Warszawa 2012, s. 125.

⁶¹¹ D. Domalewska, dz. cyt., s. 161.

W poprzednich rozdziałach dysertacji wykazano, że powiat kępiński zamieszkuje szczególnie rodzaj społeczności, która została ukształtowana pod wpływem wielu złożonych czynników natury terytorialnej, historyczno-ideologicznej, społecznej i ekonomicznej. Aktualnie, wydatną rolę w tym procesie odgrywa czynnik narodowościowy, który bez wątpienia ma bezpośredni wpływ na kształtowanie się tożsamości kulturowo-narodowej i ponadnarodowej oraz relacji międzyludzkich, mających bezpośredni wpływ na stan bezpieczeństwa regionu. Niepoślednią rolę spełnia organizacja *Stowarzyszenie NASZ BEZPIECZNY POWIAT KĘPIŃSKI*, które jest jedynym na tym terenie podmiotem realizującym w tak szerokim zakresie zadania w przedmiotowym obszarze.

Biorąc pod uwagę znaczenie tej problematyki dla dalszego zrównoważonego rozwoju powiatu kępińskiego – konieczne było przeprowadzenie badań empirycznych z wykorzystaniem techniki ankietowania, mających na celu określenie postrzegania przez dorosłych mieszkańców powiatu, zagadnień dotyczących poczucia tożsamości narodowej i kulturowej oraz zapewnienia bezpieczeństwa społeczności lokalnej, a także uzyskania odpowiedzi na pytanie w jakim kierunku winna być prowadzona dalsza działalność SNBPK, aby mogło jeszcze skuteczniej wpływać na poprawę bezpieczeństwa w wymiarze mikroregionalnym i regionalnym, a być może i jeszcze szerszym.

W ramach wywiadów eksperckich o zajęcie stanowiska w niniejszej kwestii poproszono również grono praktyków posiadających bogatą wiedzę i doświadczenie w obszarze aktywności politycznej, społeczno-samorządowej, bezpieczeństwa, edukacji i wychowania.

Na wstępie podjęto się ustalenia stanu poczucia więzi narodowej poprzez uzyskanie odpowiedzi na pytanie: *Które ze wskazanych obszarów pojęciowych wyróżniłby Pan(i) jako sobie najbliższy z racji istniejących relacji i powiązań? Zaproponowano jednocześnie następujące odpowiedzi: społeczność lokalna, miejscowość, w której się mieszka; region, województwo; cały kraj, Polska; Unia Europejska; inne (jakie); nie wiem.*

Ankietowani najczęściej, bo w 86 przypadkach (tj. 52,4%) wskazali społeczność lokalną; 28 (17,1%) – cały kraj; 20 (12,2%) – Unię Europejską; 13 (7,9 %) – inne; 9 – region wojewódzki (5,5%) i 7 (4,3%) – nie potrafiło sprecyzować swoich preferencji. Dane te obrazuje Tabela 13.

Tabela 13. Postrzeganie przynależności regionalnej i społecznej mieszkańców powiatu kępińskiego

	Częstość	Procent	Procent ważnych	Procent skumulowany
Brak odpowiedzi	1	0,6	0,6	0,6
Społeczność lokalna, miejscowość w której się mieszka	86	52,4	52,4	53,0
Region, województwo	9	5,5	5,5	58,5
Cały kraj, Polska	28	17,1	17,1	75,6
Unia Europejska	20	12,2	12,2	87,8
Inne	13	7,9	7,9	95,7
Nie wiem	7	4,3	4,3	100,0
Ogółem	164	100,0	100,0	

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych.

Powyższe dane wskazują, iż w środowisku powiatu kępińskiego najsilniej ugruntowane jest poczucie wspólnotowości lokalnej – *małej ojczyzny*. Znamienym są natomiast zbliżone wskazania identyfikacji z całym krajem jak i wspólnotą ponadnarodową jaką jest Unia Europejska. Wyniki te można rozpatrywać w dwóch płaszczyznach. Po pierwsze, tak wysoki wskaźnik identyfikacji regionalnej świadczy o tym, że środowisko formułuje się przede wszystkim wokół treści mających bezpośrednie przełożenie na jego najbliższe otoczenie i problemy, a zdecydowanie dalsze są mu kwestie ogólnonarodowe lub ponadnarodowe. Po drugie, porównywalny wskaźnik utożsamiana się z pojęciami ogólnonarodowymi i ogólnoeuropejskimi wskazuje na fakt, iż pewna część (zdecydowana mniejszość) środowiska na równi utożsamia się z ideałami narodowymi jak i ponadnarodowymi. Fakt ten z jednej strony wskazywać może na rodzący się proces rozmywania tożsamości narodowej, z drugiej – na kształtującą się świadomość wagi wartości uniwersalnych, wspólnych wszystkim narodom. Dla głębszego rozpoznania przedmiotowej kwestii zasadnym było skorelowanie uzyskanych wyników z wiekiem respondentów, co obrazuje Tabela 14.

Wyniki badań wykazały, że najsilniejsze związki z własnym regionem zadeklarowały osoby w przedziale wiekowym 36-55 lat. Tymczasem trwały związek z krajem jako całością odczuwa najsilniej pokolenie osób w wieku 56 lat i starszych. Ta sama grupa w niewielkim zakresie utożsamia się jednocześnie ze społecznością europejską. Mieszkańcy w przedziale wiekowym 18-25 lat w takim samym wymiarze identyfikują się ze swoją *małą ojczyzną*, jak z całym krajem i Unią Europejską. Zatem społeczność ta z jednej strony jest grupą, która nie dostrzega walorów regionalnej kultury i tożsamości lub

nie uznaje ich jako najistotniejszych, z drugiej zaś – idee ogólnonarodowe ceni na równi z ponadnarodowymi.

Tabela 14. Postrzeganie przynależności regionalnej i społecznej mieszkańców powiatu kępińskiego z uwzględnieniem wieku respondentów

Zmienna zależna	Zmienna niezależna – wiek w latach							
	18-25	26-35	36-45	46-55	56-65	66-75	więcej niż 75	razem
Brak odpowiedzi	1	0	0	0	0	0	0	1
Spolecność lokalna	10	13	22	22	8	9	2	86
Region, województwo	2	3	2	1	0	0	1	9
Cały kraj, Polska	8	6	5	3	2	3	1	28
Unia Europejska	9	2	3	3	2	0	1	20
Inne	3	4	3	2	0	1	0	13
Nie wiem	3	2	0	1	0	1	0	7
Ogółem	36	30	35	32	12	14	5	164

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych.

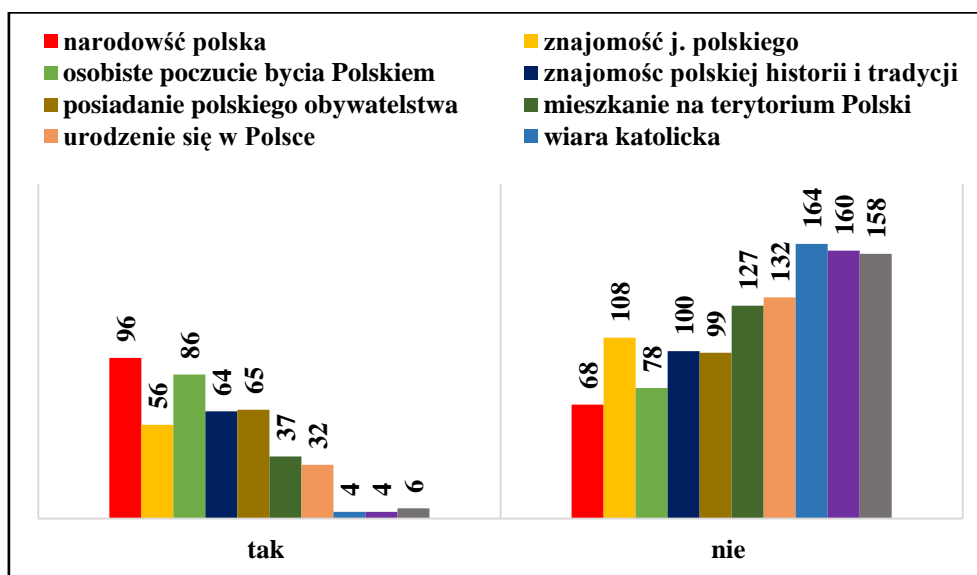
Należy zważyć, iż z wiekiem – zanika zainteresowanie tożsamością ponadnarodową. Dla starszego pokolenia wartości Unii Europejskiej są albo nieznane, albo mało atrakcyjne. Na podstawie powyższego uprawnione stwierdzenie, że w stosunku do najmłodszej części społeczności powiatu kępińskiego winno się prowadzić działalność w obszarze wzmocnienia poczucia jej tożsamości lokalnej, z jednoczesnym wykorzystaniem jej potencjału do propagowania wśród starszego pokolenia znaczenia wartości uniwersalnych, związanych z potrzebą istnienia wspólnotowości ponadnarodowej.

Aspekt ten dostrzegła również jedna z ekspertek – europosłanka Andżelika Możdżanowska. Jej zdaniem młode pokolenie jest najlepszym nośnikiem wartości proeuropejskich. W odniesieniu do tej grupy zauważa jednocześnie pewien deficyt tożsamości lokalnej i narodowej. W jej opinii stan taki może wynikać z braku atrakcyjnych dla tego pokolenia form przekazów edukacyjnych dotyczących problematyki narodowej i koegzystencji we wspólnocie międzynarodowej. Jej zdaniem działania w tym obszarze winny zostać skierowane na aktywizację tej grupy społecznej, która właściwie stymulowana sama będzie w stanie odnaleźć walory kultury rodzimej i europejskiej,

poszukiwać w nich elementów ponadnarodowych i tych, które świadczą o ich indywidualności.

Dążąc do możliwie szerokiego zobrazowania problematyki tożsamości zadano również pytanie o główne czynniki warunkujące polską tożsamość. W tym celu respondentów poproszono o wskazanie jakie ich zdaniem aspekty są najważniejsze w stanowieniu o tym, że możemy kogoś *uznać za Polaka*. Wśród możliwych determinantów wskazano: *narodowość polską; znajomość języka polskiego; osobiste poczucie bycia Polakiem; znajomość rodzimej historii i tradycji; obywatelstwo polskie; mieszkanie na terytorium Polski; urodzenie się w Polsce; wiarę katolicką*. Respondenci mogli wybrać więcej niż jeden wariant odpowiedzi. Wyniki prezentuje Wykres 6.

Wykres 6. Punkt widzenia społeczności powiatu kępińskiego na kwestię głównych czynników warunkujących *uznanie kogoś za Polaka*

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych.

Powyższe badanie wykazało, iż według mieszkańców kępińskiego głównymi determinantami uznania kogoś za Polaka są: narodowość polska (58,5%), osobiste poczucie bycia Polakiem (52,4%), dalej posiadanie polskiego obywatelstwa (39,6%), znajomość polskiej historii i tradycji (39%). Zamieszkiwanie na terytorium Polski i urodzenie się są ważne odpowiednio dla 22,6% i 19% respondentów. Pozostałe wyznaczniki społeczność uznaje za zupełnie marginalne.

Uzyskane w ten sposób dane dowiodły, że ankietowani własną odrębność narodową postrzegają przede wszystkim przez sam fakt przynależności do narodu i subiektywnego

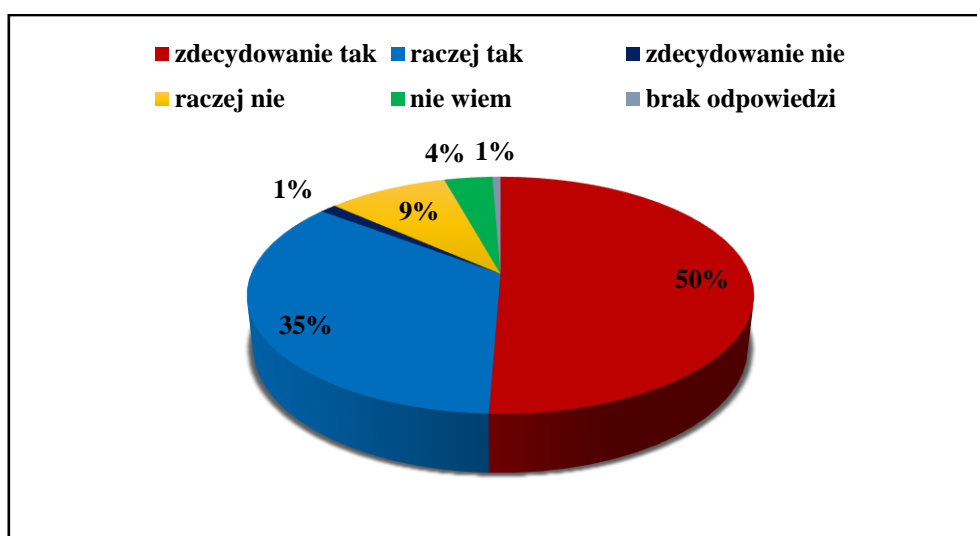
poczucia bycia jego członkiem. Widocznym jest zatem niedobór przywiązania do wartości niosących głębszą treść, a mianowicie: wspólnoty historii i tradycji, języka i terytorium. Zupełnie wypchnięta poza nawias została wiara katolicka, która jak wykazano w poprzednich rozdziałach odegrała fundamentalną rolę w kształtowaniu się polskiej narodowej odrębności.

Pozyskane w ten sposób dane pozwoliły na sformułowanie wniosku, że środowisko powiatu kępińskiego narodową tożsamość buduje w zasadniczej mierze na dość nieostrych i niezbyt głęboko osadzonych wartościach.

Tendencję tę dostrzegła kolejna ekspertka – wychowawczyni i pedagog Agata Rybak, która odnosząc się do kwestii zagrożeń w przedmiotowym obszarze wskazała na problem rodzącej się zmiany mentalności młodego pokolenia, przejawiającej się w niebezpiecznym nastawieniu i postawach wobec dziedzictwa narodowo-kulturowego: nienawiści społecznej i demoralizacji oraz zaniku przekazu międzypokoleniowego. Według niej każda z tych postaw ma swoje podłoże w szerzącym się konsumpcyjnym stylu życia i braku zrozumienia wagi rodzimej kultury, języka a przede wszystkim wartości chrześcijańskich.

Jednocześnie zdecydowana większość uważa za splendor przynależność do narodu polskiego – na pytanie: *Czy odczuwa Pan(i) dumę z bycia Polakiem?* Zdecydowanie tak odpowiedziały 83 osoby (50,6%), a *raczej tak* – 57 (34,8 %). Jednoznacznie negatywne były tylko dwie odpowiedzi (1,2%), zaś 15 respondentów udzieliło odpowiedzi – *raczej nie*. Wyniki w ujęciu graficznym przedstawia Wykres 7.

Wykres 7. Poczucie dumy społeczności powiatu kępińskiego z faktu bycia Polakiem

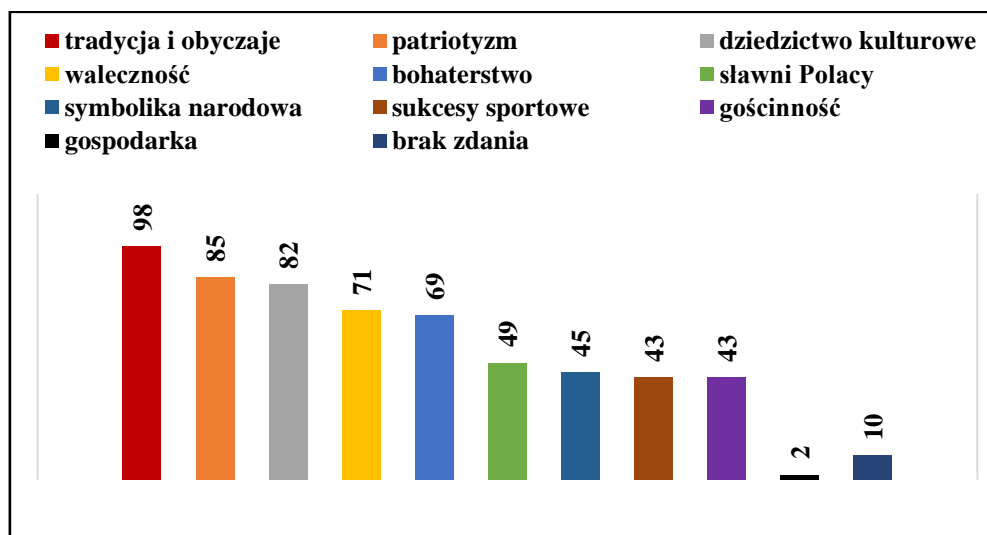
Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych.

Pełna interpretacja powyższych danych była możliwa w zestawieniu z wynikami kolejnego pytania, a mianowicie: *Jakie aspekty, Pana(i) zdaniem, wzbudzają poczucie dumy z faktu bycia Polką/Polakiem?*:

- 98 osób (59,8%) wskazało narodową tradycję i obyczaj;
- 85 (51,8 %) – patriotyzm;
- 82 osoby (50%) – walor dziedzictwa narodowego;
- 71 osób (43,3%) – walor waleczności;
- 69 (42,1%) – narodowe bohaterstwo;
- 49 (29,9%) jest dumna ze sławnych rodaków;
- 45 (27,4%) – z narodowej symboliki;
- 43 (26,2%) – polskiej gościnności i tyle samo sukcesów sportowych;
- zaledwie 6 (3,7%) odczuwa dumę z polskiej gospodarki;
- 10 respondentów (6,1%) nie miało na ten temat zadania.

Respondenci mogli zaznaczyć więcej niż jedną odpowiedź. Dane przedstawia Wykres 8.

Wykres 8. Czynniki wzbudzające dumę z faktu bycia Polakiem w opinii mieszkańców powiatu kępińskiego

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych.

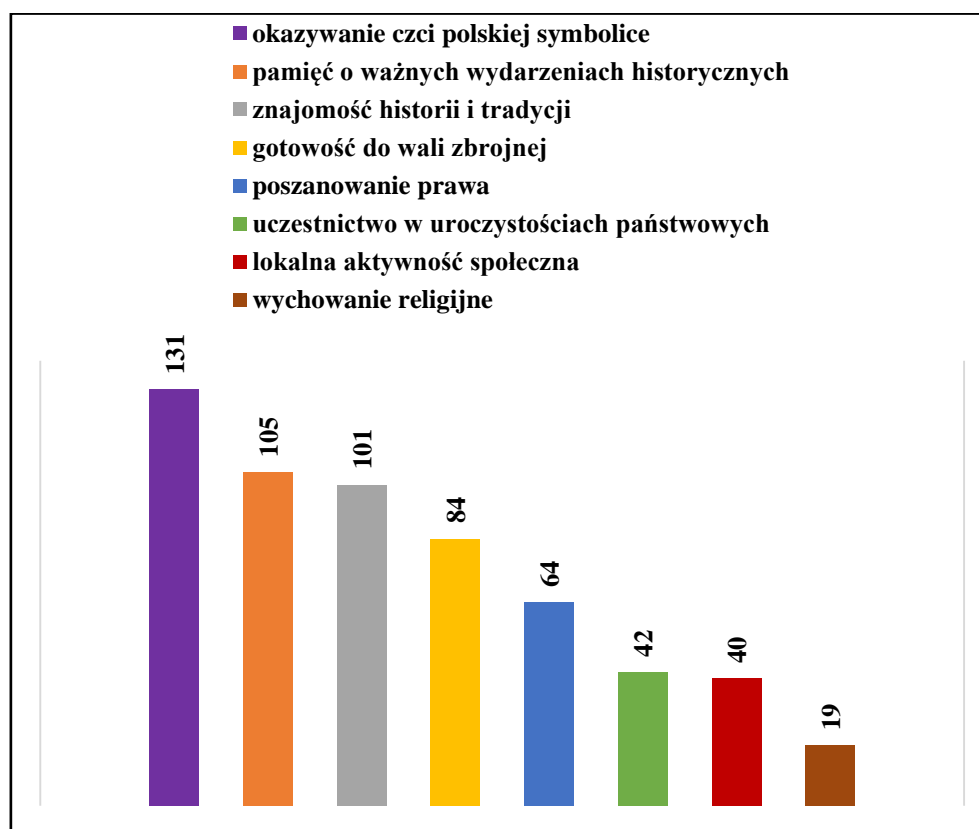
W kontekście powyższych danych istotnym jest stanowisko mieszkańców w kwestii pojmowania przez nich czym jest patriotyzm. Najczęściej wybieraną odpowiedzią na pytanie: *Jak rozumiesz pojęcie patriotyzmu?* było:

- okazywanie czci i szacunku symbolom narodowym – 131 osób (79,9%);

- pielęgnowanie pamięci o ważnych wydarzeniach historycznych – 105 osób (64%);
- znajomość i pielęgnowanie polskiej historii i pielęgnowanie tradycji i kultury – 101 osób (61,6%);
- gotowość do walki zbrojnej w obronie ojczyzny – 84 osoby (51,1%);
- poszanowanie obowiązującego prawa – 64 (39%);
- aktywne uczestnictwo w uroczystościach państwowych – 42 (25,6%);
- działalność na rzecz społeczności lokalnej – 40 (24,4%);
- wychowanie religijne – 19 (11,6%).

Graficzne odzwierciedlenia tych danych prezentuje Wykres 9.

Wykres 9. Jak mieszkańcy powiatu kępińskiego rozumieją pojęcie patriotyzmu

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych.

Całościowa interpretacja powyższych wyników, we wzajemnej korelacji – wskazała na pewnego rodzaju niekonsekwencje. Z jednej bowiem strony tak istotnie wartości narodotwórcze jak symbolika, historia, tradycja i obyczaje, dziedzictwo kulturowe – stanowią główne czynniki wzbudzające społeczną dumę z przynależności do narodu polskiego oraz definiują pojęcie patriotyzmu, z drugiej nie mają już tak silnego wydźwięku przy określaniu tożsamości narodowej (pytanie o aspekty stanowiące o uznaniu

kogoś za Polaka). Podobnie wygląda kwestia wspólnotowości – ankietowani najpierw deklarują silne przywiązanie do własnego środowiska, by przy definiowaniu patriotyzmu (umiłowania) tę samą społeczność niemalże marginalizować.

Można zatem wysunąć wniosek, iż w środowisku kępińskim ujawnia się potrzeba pogłębienia, a przede wszystkim szerszego definiowania i ugruntowania w społecznej świadomości wartości, które stanowią o wyjątkowości własnej lokalnej kultury oraz narodu. Ideały te nie powinny być pojmowane wyłącznie przez pryzmat subiektywnych potrzeb, ale wymagają głębszej refleksji nad ich istotą. Założenie to można osiągnąć wskutek wykorzystania istniejącego pozytywnego nastawienia mieszkańców do takich czynników jak: symbolika, tradycja, historia, dziedzictwo narodowe, przy jednoczesnym wykazaniu ich głębokiego znaczenia dla kształtowania się świadomości narodowej, a w jeszcze szerszym kontekście – powiązania ich z wartościami o charakterze uniwersalnym, które z kolei predestynują daną społeczność do wspólnoty ponadnarodowej.

Szerszy ogląd poruszanego problemu ujawnił się w jego zestawieniu z wiekiem respondentów (pytanie o definiowanie pojęcia patriotyzmu). Wyniki przedstawiono w Tabeli 15.

Uzyskane wyniki pozwoliły uznać, iż najmłodsze pokolenie produktywne (18-25 lat), które w deklaracjach o istotę tożsamości narodowej raczej na dalszy plan odsuwało wagę polskiej historii, tradycji i pamięci historycznej, przedkładając je nad mające charakter sądu ogólnego – indywidualne poczucie *bycia Polakiem* – zapytane o *patriotyzm* podkreśliło szczególną wagę tych wartości, nie dostrzegając przy tym niemal zupełnie znaczenie uczestnictwa w uroczystościach państwowych, działalności na rzecz lokalnej społeczności i wychowania religijnego.

Zmienność świadomościową najmłodszej grupy respondentów potwierdzają również odpowiedzi na pytanie: *Czy osoby nie posiadające obywatelstwa, a mieszkające w Polsce, powinny przyjąć polską kulturę, zwyczaje i język?*

W ujęciu ogólnym dla 32 osób (19,5%) było to bezwzględną koniecznością. 70 osób (42,2%) raczej przychyliło się do takiego stanowiska. 46 osób (28%) było zdania, że nie jest to konieczne, a 3 osoby (1,8%) w ogóle nie dostrzegają takiej potrzeby, zaś 13 respondentów (7,9%) nie miało na ten temat zdania. Zdecydowana większość uznała, że asymilacja obcokrajowców mieszkających na terenie naszego kraju jest konieczna. Dowodzi to zatem faktu, iż środowisko kępińskie dostrzega znaczenie takich wartości narodowych jak kultura, język, tradycje. Dane przedstawiono w Tabeli 16.

Tabela 15. Opinie mieszkańców powiatu kępińskiego na zagadnienie patriotyzmu – w zależności od wieku respondentów

Zmienna zależna	Zmienna niezależna – wiek w latach							razem
	18-25	26-35	36-45	46-55	56-65	66-75	więcej niż 75	
Okazywanie czci symbolom narodowym	25	23	28	27	10	13	5	131
Znajomość polskiej historii i tradycji	19	19	21	19	10	8	5	101
Pamięć historyczna	18	17	24	22	8	11	5	105
waga uroczystości państwowych	6	6	12	8	2	6	2	42
Poszanowanie prawa	10	9	14	16	6	8	1	64
Lokalna aktywność społeczna	8	11	5	9	3	3	1	40
Wychowanie religijne	2	5	2	3	2	5	0	19
Gotowość walki zbrojnej	21	14	18	13	6	9	3	84

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych.

Tabela 16. Stanowisko mieszkańców powiatu kępińskiego w kwestii konieczności przyjęcia przez osoby nie posiadające polskiego obywatelstwa polskiej kultury, zwyczajów i języka w przypadku, gdy mieszkają one w Polsce

	Częstość	Procent	Procent ważnych	Procent skumulowany
Zdecydowanie tak	32	19,5	19,5	19,5
Raczej tak	70	42,7	42,7	62,2
Raczej nie	46	28,0	28,0	90,2
Zdecydowanie nie	3	1,8	1,8	92,1
Nie wiem	13	7,9	7,9	100,0
Ogółem	164	100,0	100,0	

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych.

Pełniejszy obraz powyższego dało jednak zestawienie tych ocen ponownie z wiekiem respondentów. Taki zabieg wykazał, że wśród najmłodszej grupy wiekowej (18-25 lat) odnotowano najniższy odsetek odpowiedzi zdecydowanie na tak i jednocześnie najwyższy wśród osób nie dostrzegających konieczności przyjmowania przez obywateli

innych nacji polskiej kultury. Pozwoliło to na sformułowanie poglądu, że grupa ta w swoich ocenach prezentuje swego rodzaju przewrotność aksjologiczną, o której była już mowa powyżej. Szczegóły zestawienia przedstawiono w Tabeli 17.

Tabela 17. Stanowisko mieszkańców powiatu kępińskiego w kwestii konieczności przyjęcia przez osoby nie posiadające polskiego obywatelstwa polskiej kultury, zwyczajów i języka w przypadku, gdy mieszkają one w Polsce z uwzględnieniem wieku respondentów

Zmienna zależna	Zmienna niezależna – wiek w latach (odpowiedź twierdząca)							razem
	18-25	26-35	36-45	46-55	56-65	66-75	więcej niż 75	
Zdecydowanie tak	1	5	5	11	4	4	2	32
Raczej tak	12	15	18	15	2	6	2	70
Raczej nie	15	9	4	8	4	4	2	46
Zdecydowanie nie	2	0	0	0	1	0	0	3
Nie wiem	8	2	1	1	1	0	0	13

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych.

Niezmiennym pozostaje natomiast fakt, że istotne dla kształtowania się narodu idee mają swe właściwe umocowanie w świadomości pokoleń starszych. Zaskakującym pozytywnie może wydawać się fakt znaczącej liczby osób w przedziale wiekowym 18-25 lat rozumiejących patriotyzm jako gotowość do walki zbrojnej. Biorąc jednak pod uwagę wspomnianą zmienność poglądów tej grupy wiekowej na kwestie zasadnicze w omawianym obszarze problemowym – nasuwa się wątpliwość na ile tak ważka deklaracja ma faktyczne umocowanie świadomościowe.

Ujmując przedmiotowe zagadnienie całościowo – analiza uzyskanych danych dała podstawy do przyjęcia, że w społeczeństwie kępińskim istnieje ogólna świadomość znaczenia takich czynników jak: kultura, tradycja, obyczaje, symbolika narodowa, historyczna więź międzypokoleniowa.

Jednakże w odniesieniu do młodego pokolenia – świadomość ta ma dość często charakter wyłącznie deklaracyjny i chwiejny, zależny od subiektywnych percepcji. Taki stan rzeczy jest w dużej mierze potwierdzeniem słuszności tezy sformułowanej przez R. Wiśniewskiego, według którego obecnie dostrzegalny jest malejący *patriotyzm użytkowy*, który wyraża się w tym, że w czasie pokoju bycie patriotą (dobrym obywatelem) jest trudne – nie potrzeba heroiczych postaw, bohaterskich poświęceń, zaś bycie prawym obywatelem jest mało spektakularne i nie jest postrzegane w kategoriach narodowych

i patriotycznych. Patriotyzm dla większości to pewna oczywistość (nie wynikająca z głębszych treści), niestety teoretyczna, bowiem w istocie patriotyzm winien wyrażać się w głębokim zaangażowaniu we wszystko, co dotyczy spraw narodu, w pełnym inicjatywy wypełnianiu szeroko pojętego obowiązku obywatelskiego⁶¹².

Stanowisko to znalazło również potwierdzenie w opinii eksperckiej – Adama Kopisa – wójta Gminy Łęka Opatowska, który odnosząc się do problematyki tożsamości narodowej i świadomości obywatelskiej mieszkańców regionu kępińskiego stwierdził, iż dostrzega wśród znaczącej części tego środowiska, (przede wszystkim młodego pokolenia) swego rodzaju dualizm wartości tożsamościowych i obywatelskich, który przejawia się w tym, że z jednej strony duża jego część chętnie deklaruje swą odrębność narodową i przywiązanie do rodzimych wartości, z drugiej nie przekłada się to w pełni na właściwe postawy życia obywatelskiego – codziennego, a mianowicie szacunku do barw narodowych, symboliki, języka, poszanowaniu prawa, własności społecznej, nikłego zaangażowania w aktywność społeczną. Jego zdaniem emanacja polskiej narodowości następuje najczęściej w sytuacjach kryzysowych i trwa relatywnie krótko. Zdaniem eksperta w społeczności kępińskiej drzemie znaczący potencjał obywatelski i patriotyczny, który w dużej mierze wyrasta z bogatych doświadczeń historycznych i kulturowych regionu – wymaga on jednak systematycznego umacniania, szczególnie w kontekście kształtującego się wyraźnie społeczeństwa konsumpcyjnego (zagadnienie to w tym samym kontekście poruszyła w swojej opinii ekspertka Agata Rybak).

Inny z ekspertów – ks. kanonik Sławomir Nowak – rozszerzył powyższe zagadnienie stwierdzając, iż obecne – jak to określił *pokolenie milenijne* i *pomilenijne* (urodzone w roku 2000 i później) odznacza się szczególnym rodzajem poczucia tożsamości indywidualnej. Jego zdaniem wielu młodych ludzi jest przekonanych o swojej odrębności, którą dość chętnie i powszechnie manifestuje, natomiast problem pojawia się w określeniu własnej przynależności grupowej, szczególnie w wymiarze społecznym, narodowym i religijnym. W tej sferze młode pokolenie czuje pewnego rodzaju zagubienie i niepewność, która jego zdaniem wynika przede wszystkim z laicyzacji życia społecznego, marginalizacji wartości chrześcijańskich, deficycie kompetencji społecznych na skutek permanentnego obcowania z wirtualną rzeczywistością. I w tym obszarze, zdaniem eksperta, istnieje potrzeba zmian i wielokierunkowych działań.

⁶¹² R. Wiśniewski, dz. cyt. s. 20.

W kolejnym etapie badań empirycznych przeprowadzono rozpoznanie w zakresie poczucia stanu bezpieczeństwa mieszkańców ziemi kępińskiej i to w różnych jego aspektach.

Biorąc pod uwagę aktualną sytuację demograficzną (*wielonarodowość*) regionu, zapytano ankietowanych czy ich zdaniem *wielokulturowość może być zagrożeniem dla kształtowania się rodzimej tożsamości narodowej?*

Ponad połowa badanych odpowiedziała na to pytanie w sposób twierdzący, w tym 24 osoby (14,6%) jest o tym jednoznacznie przekonana, zaś 73 osoby (44,5%) skłaniają się ku takiemu stanowisku. 52 respondentów (31,7 %) raczej nie dostrzega takiego zagrożenia i tylko 15 osób (9,1%) jest zdania, że wielokulturowość nie jest zagrożeniem.

Podsumowując należy stwierdzić, iż środowisko kępińskie w znaczącym stopniu postrzega wielokulturowość w kategorii zagrożenia bezpieczeństwa. Precyzyjne wyniki przedstawiono w Tabeli 18.

Tabela 18. Opinia mieszkańców regionu kępińskiego na temat wpływu wielokulturowości na kształt bezpieczeństwa powiatu

	Częstość	Procent	Procent ważnych	Procent skumulowany
Zdecydowanie tak	24	14,6	14,6	14,6
Raczej tak	73	44,5	44,5	59,1
Raczej nie	52	31,7	31,7	90,9
Zdecydowanie nie	15	9,1	9,1	100,0
Ogółem	164	100,0	100,0	

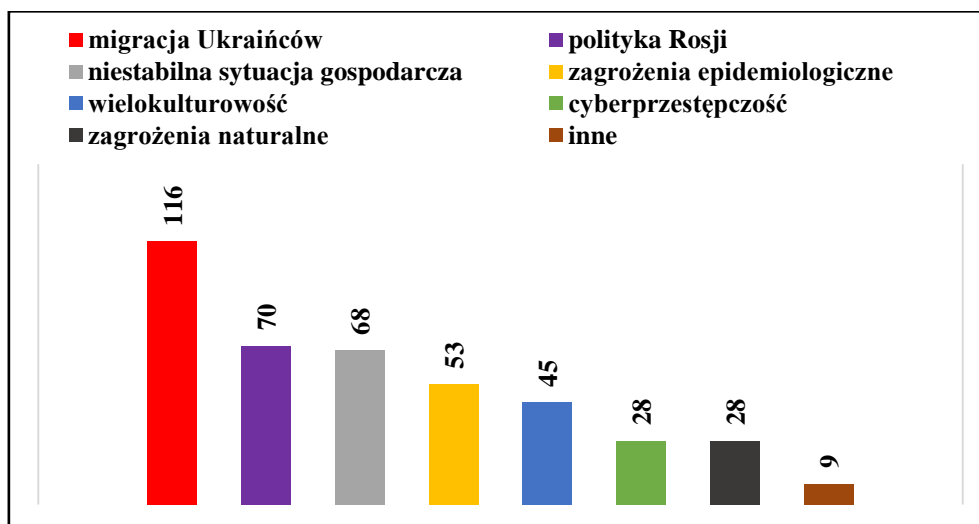
Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych.

Przenosząc omawiane zagadnienie na płaszczyznę regionu kępińskiego postawiono ponadto pytanie: *Które ze wskazanych czynników według Pana(i) stanowią największe zagrożenie dla bezpieczeństwa powiatu kępińskiego?*

Wśród wielu odpowiedzi (respondenci mogli zaznaczyć więcej niż jedną, a także wskazać własną) zawarto również te operujące w obszarze wielokulturowości. Największy odsetek wskazań dotyczył problemu masowej migracji obywateli Ukrainy na teren powiatu – to zagrożenie wskazało aż 116 badanych (70,7%). Na drugim miejscu znalazły się działania Federacji Rosyjskiej – 70 osób (42,7%). 68 osób (41,5%) za zagrożenie uznało niestabilną sytuację gospodarczą: 53 osoby (32,3%) – zagrożenia epidemiologiczne, a 45 osób (27,4%) wielokulturowość, kolejne wskazanie 34 osoby (20,7%) dotyczyło

cyberprzestępczości. Dla 28 osób (17,1%) istotne są zagrożenia naturalne, a 9 osób (5,5%) wskazało, iż zagrożeniem jest inny nie wskazany w ankiecie czynnik. W ujęciu graficznym wyniki obrazuje Wykres 10.

Wykres 10. Czynniki stanowiące największe zagrożenie dla mieszkańców powiatu kępińskiego

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych.

Powyższe dane jednoznacznie wskazują, że społeczność kępińska postrzega kształtującą się w regionie sytuację społeczną jako największe zagrożenie dla swoich interesów. Masowa migracja ludności ukraińskiej na teren niewielkiego powiatu wywołuje niepokój. Społeczeństwo obawia się również działań ze strony Federacji Rosyjskiej oraz niestabilności w gospodarce. Ten ostatni aspekt wydaje się być dość zaskakujący, bowiem region znajduje się w doskonałej sytuacji ekonomicznej, z jednym z najniższych wskaźników bezrobocia w kraju.

Do tej kwestii odniósł się w swojej wypowiedzi ekspert Adam Kopis, który obawy te tłumaczy zagrożeniami migracyjnymi. Jako władarz gminy obserwuje niepokój miejscowej ludności o własne miejsca pracy, które w coraz większym wymiarze przejmują obcokrajowcy, skłonni pracować w godzinach nadliczbowych czy w dni wolne, w tym święta. Stają się tym samym atrakcyjniejszą siłą roboczą dla miejscowego biznesu meblowego.

Problem *wielonarodowości* dostrzegł również kolejny ekspert – mł. insp. Mirosław Wiśniewski – I Zastępca Komendanta Powiatowego Policji w Kępnie, który w swojej ocenie zauważył dynamiczny wzrost (około 30%) udziału obcokrajowców, w szczególności narodowości ukraińskiej, w popełnianiu przestępstw na terenie działania

KPP Kępno. Jednocześnie podkreślił, że nie są to czyny o dużym ciężarze gatunkowym, niemniej ich ilość powoduje zdecydowanie negatywny odbiór tej grupy społecznej w kontekście bezpieczeństwa publicznego. Zdaniem eksperta stan ten może zmienić dwukierunkowe działanie. Cudzoziemcom powinno się prezentować walory polskiej kultury, wartości obywatelskich i prawa oraz zachęcać do ich przejmowania. Lokalne środowisko motywować do poszukiwania możliwej płaszczyzny porozumienia, wspólnych wartości (walka o niepodległość, idee wolnościowe, prawa człowieka) – w celu budowania wspólnoty ponadnarodowej.

Do rozpoznania całokształtu powyższego zagadnienia koniecznym było zestawienie problematyki zagrożeń z takimi czynnikami jak miejsce zamieszkania respondenta, wiek i wykształcenie. Dane te pozwoliły na wskazanie czy przedstawione wskaźniki mają charakter stały i dotyczą całej społeczności, czy też postrzeganie zagrożeń uzależnione jest w dużym stopniu od wymienionych wyżej zmiennych. Wyniki przedstawiono w Tabelach od 19. do 21.

Tabela 19. Główne zagrożenia bezpieczeństwa powiatu kępińskiego w odniesieniu do wieku respondentów

Zmienna zależna	Zmienna niezależna – wiek w latach (odpowiedź twierdząca)							razem
	18-25	26-35	36-45	46-55	56-65	66-75	więcej niż 75	
Migracja Ukraińców	21	21	23	26	11	13	1	116
Polityka Federacji Rosji	13	14	12	12	6	10	3	70
Sytuacja gospodarcza	14	9	16	18	5	2	4	68
Zagrożenia epidemiologiczne	16	7	7	9	3	7	4	53
Wielokulturowość	11	8	8	7	4	6	1	45
Cyberprzestępczość	8	5	10	6	3	1	1	34
Zagrożenia naturalne	8	4	5	4	1	3	3	28
Inne	4	3	0	1	0	1	0	9

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych.

Tabela 20. Główne czynniki stanowiące zagrożenie dla bezpieczeństwa powiatu kępińskiego w odniesieniu do miejsca zamieszkania respondentów

	Zmienna niezależna – miejsce zamieszkania (odpowiedzi pozytywne)		
Zmienna zależna	Miasto	Wieś	Ogółem
Migracja Ukraińców	52	64	116
Polityka Federacji Rosji	32	37	70
Sytuacja gospodarcza	30	38	68
Zagrożenia epidemiologiczne	28	24	53
Wielokulturowość	21	24	45
Cyberprzestępczość	20	14	34
Zagrożenia naturalne	12	16	28
Inne	5	4	9

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych.

Tabela 21. Główne czynniki stanowiące zagrożenie dla bezpieczeństwa powiatu kępińskiego w korelacji z wykształceniem ankietowanych

	Zmienna niezależna – wykształcenie (odpowiedzi pozytywne)					
Zmienna zależna	podstawowe	gimnazjalne	zawodowe	średnie	wyższe	razem
Migracja Ukraińców	0	10	13	50	43	116
Polityka Federacji Rosji	1	5	11	29	24	70
Sytuacja gospodarcza	3	2	3	22	38	68
Zagrożenia epidemiologiczne	2	8	8	25	10	53
Wielokulturowość	0	4	8	17	16	45
Cyberprzestępczość	0	3	6	11	14	34
Zagrożenia naturalne	2	3	4	10	9	28
Inne	0	4	0	4	1	9

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych.

Z zestawienia wynika, iż zmienna wieku nie ma zasadniczo wpływu na sposób postrzegania przez społeczeństwo ujawniających się zagrożeń – wskazania niemal

we wszystkich badanych obszarach rozkładają się relatywnie równomiernie ze wskaźnikiem malejącym w przypadku osób najstarszych, ale wynika to przede wszystkim z tego, że ta grupa w najmniejszym stopniu została objęta badaniem.

Miejsce zamieszkania respondentów nie wpłynęło diametralnie na stosunek do kwestii zagrożeń bezpieczeństwa własnego środowiska. Poza widoczną rozbieżnością w odniesieniu do kwestii migracji ukraińskiej, która jest w nieco większym stopniu postrzegana jako czynnik negatywny na wsi niż w mieście – pozostałe rozkładają się równomiernie na obszar wiejski i miejski. Dowodzi to, że wskazywane przez respondentów elementy wpływają w takim samym stopniu na całą społeczność powiatu.

Przedstawiona korelacja wykazała, że większy odsetek osób posiadających wykształcenie średnie i wyższe dostrzega negatywny wpływ obecności na terenie powiatu społeczności ukraińskiej oraz działań Federacji Rosyjskiej, niż osób z wykształceniem podstawowym, gimnazjalnym i zawodowym. Podobnie, chociaż w mniejszym stopniu, sytuacja wygląda w odniesieniu do pozostałych czynników.

Taki stan rzeczy wskazywałby więc na fakt, że poziom wykształcenia ma wpływ na postrzeganie kwestii zagrożeń bezpieczeństwa, jednak danych tych nie można odczytywać w oderwaniu od ilości osób objętych badaniem w poszczególnych grupach. To właśnie osoby legitymujące się wykształceniem średnim i wyższym stanowiły większość ankietowanych. Biorąc pod uwagę, że w sondażu wzięło udział niemal tyle samo osób z wykształceniem średnim i wyższym (odpowiednio 64 i 65) – zasadnicze różnice między tymi społecznościami widoczne są tylko w spojrzeniu na zagadnienie niestabilności w obszarze gospodarki, gdzie osoby lepiej wykształcone nieco bardziej obawiają się tego zagrożenia i w przypadku czynnika epidemiologicznego, gdzie jest on większym zagrożeniem dla osób z wykształceniem średnim. Ujmując zatem całościowo problem zagrożeń środowiskowych, należy uznać, iż poziom wykształcenia nie ma zasadniczego wpływu na ocenę istoty zagrożeń bezpieczeństwa przez respondentów.

Dalsza część ankiety miała na celu zbadanie punktu widzenia na kwestie czynników gwarantujących bezpieczeństwo w wymiarze lokalnym i narodowym.

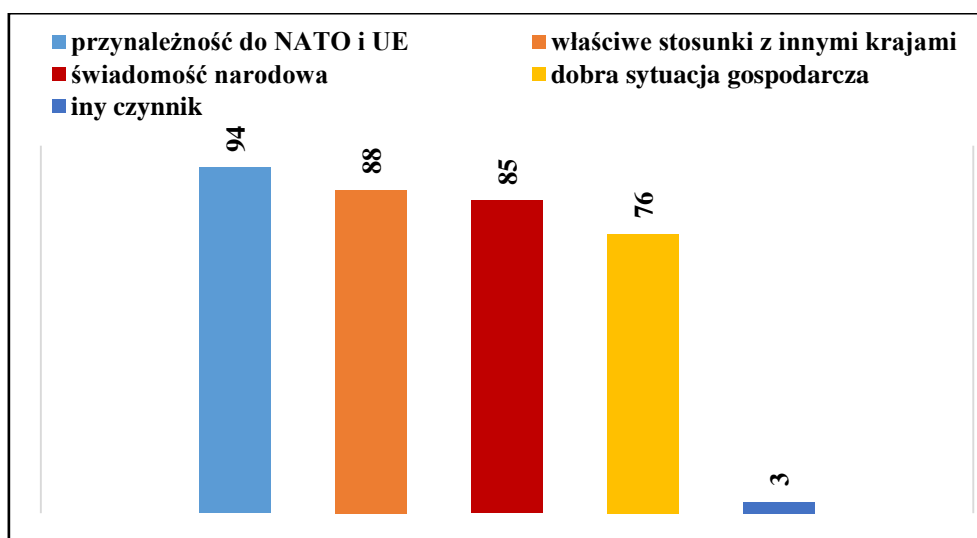
W tym celu mieszkańcom powiatu zadano pytanie: *Jakie aspekty najbardziej wpływają na poczucie bezpieczeństwa?* Respondenci mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź.

Największy odsetek respondentów wskazał na fakt przynależności Polski do NATO i UE – 119 osób (72,6%), następnie właściwie zorganizowane i sprawnie działające służby powołane do zapewnienia bezpieczeństwa – 94 osoby (57,3%). dobrosąsiedzkie stosunki z innymi krajami europejskimi – 88 osób (53,7%). Ogólnospołeczną świadomość

narodową wskazało 85 osób (51,8%), dobrą sytuację gospodarczą kraju 76 osób (46,3%); inny czynnik – 3 osoby (1,8 %).

Społeczność powiatu kępińskiego uznała więc, iż bezpieczeństwo zależy przede wszystkim od kwestii ponadnarodowych (przynależność do NATO, UE oraz właściwych stosunków międzynarodowych). Ocena taka prowadzi do wniosku ogólnego, iż w ramach wspólnoty narodowej konieczne jest także kształtowanie społeczności europejskiej. Środowisko kępińskie dostrzega ponadto, iż obecnie kwestia bezpieczeństwa zależna jest przede wszystkim od właściwej współpracy międzynarodowej. W kontekście zasadniczego problemu dysertacji znamienym jest, że równie ważnym na poziomie lokalnym jest stan świadomości narodowej. Biorąc pod uwagę fakt, iż ta budowana jest na bazie więzi historycznej i kulturowej – upowszechnianie i ugruntowywanie tych wartości jest kluczowe dla zapewnienia zrównoważonego rozwoju społecznego. Omówione wskaźniki przedstawia wykres 11.

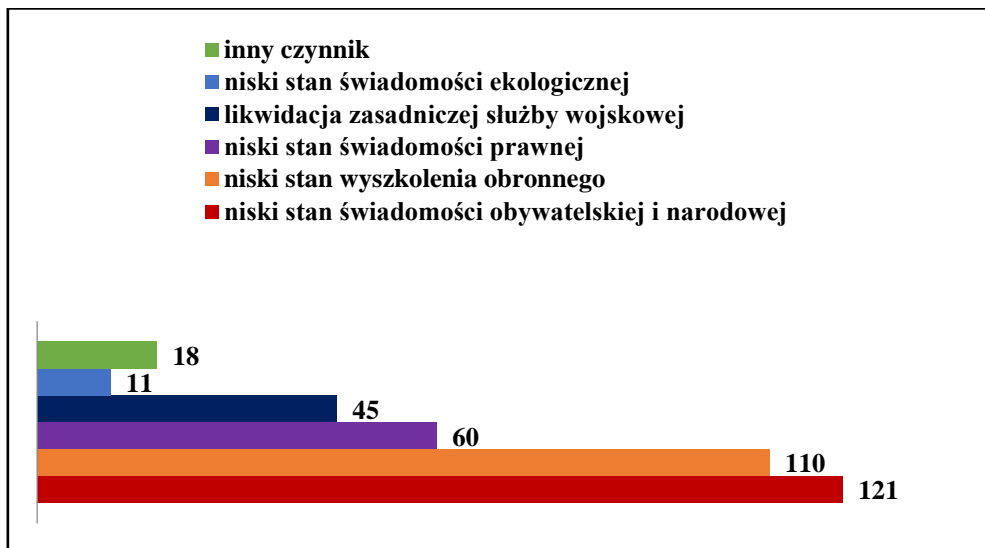
Wykres 11. Czynniki, które zdaniem mieszkańców powiatu kępińskiego najbardziej wpływają na poczucie bezpieczeństwa

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych.

W celu dalszego rozpoznania zagadnienia zagrożeń zadano pytanie o opinię *Jakiego rodzaju czynniki wpływają negatywnie na poczucie bezpieczeństwa publicznego?* Rozkład odpowiedzi ilustruje Wykres 12.

Wykres 12. Stanowisko społeczności powiatu kępińskiego w zakresie głównych czynników wpływających negatywnie na poziom bezpieczeństwa publicznego

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych.

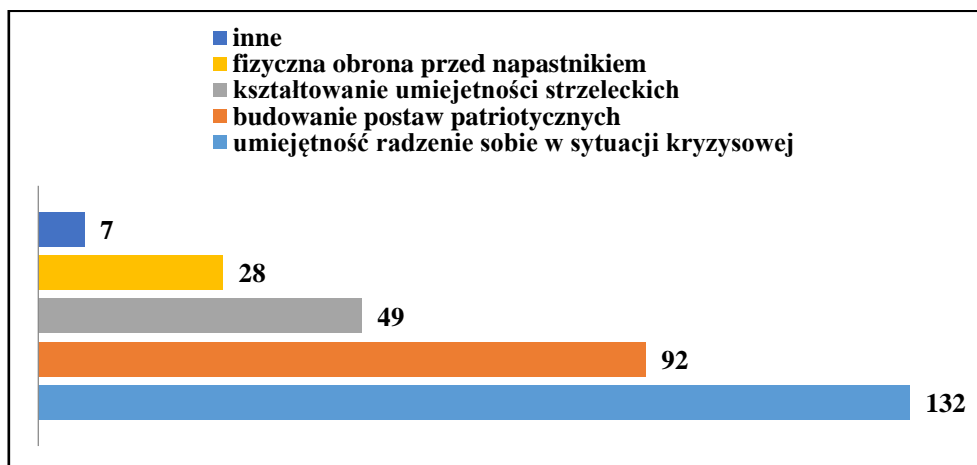
Ankietowani wskazali na dwa zasadnicze obszary: niski stan świadomości obywatelskiej i narodowej – 121 osób (73,8%) oraz niski stan wykształcenia obronnego – 110 osób (67,1%). Zdecydowanie mniej istotny był stan świadomości prawnej – 60 wskazań (36,6%), likwidacja zasadniczej służby wojskowej – 45 odpowiedzi (27,4%) i niski poziom edukacji ekologicznej – 11 osób (6,7%), 18 osób (11%) wskazało na inny czynnik.

Tego typu odpowiedzi po raz kolejny potwierdziły, że problem świadomości obywatelsko-narodowej ma decydujący wpływ na bezpieczeństwo. Drugim czynnikiem jest potencjał obronny społeczeństwa.

W związku z tym zaszła konieczność ustalenia w jaki sposób mieszkańcy powiatu kępińskiego pojmują pojęcie *edukacji obronnej*. Przeprowadzone badanie wykazało, że przeważająca część – 132 osoby (82,9%) odnosi to zagadnienie do kształtowania umiejętności i zachowań w sytuacjach kryzysowych, 92 osoby (56,1%) określiły jako kształtowanie postaw patriotycznych i obywatelskich. 49 ankietowanych (29,9%) wskazało na kształtowanie umiejętności strzeleckich, a 28 (17,1%) na umiejętność fizycznej obrony przed napastnikiem, 7 osób (4,3%) wskazało na inny niesprecyzowany aspekt. Należy zatem uznać, że środowisko lokalne w zdecydowanej większości postrzega tę materię dwupłaszczyznowo – w sferze praktycznych umiejętności i radzenia sobie w sytuacji zagrożenia oraz świadomościowej. Respondenci mogli wybrać więcej niż jeden wariant

odpowiedzi oraz wskazać własny. Graficzne odzwierciedlenie powyższych sądów przedstawia Wykres 13.

Wykres 13. W jaki sposób społeczność powiatu kępińskiego rozumie pojęcie edukacja obronna

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych.

W kolejnym etapie przystąpiono do ustalenia jaki wpływ na bezpieczeństwo powiatu kępińskiego ma działalność organizacji społecznych. W tym celu respondentom zadano następujące pytanie: *czy Pana(i) zdaniem aktywność społeczności lokalnych ma wpływ na stan bezpieczeństwa publicznego?*

Przeważająca część osób uczestniczących w badaniu 51 osób (31,1%) odpowiedziała – zdecydowanie tak; 81 osób (49,4 %) – raczej tak. Tylko 3 osoby (1,8 %) – zdecydowanie uznały, że tego typu działalność nie ma wpływu na stan bezpieczeństwa, zaś 11 z nich (6,7 %) – raczej skłaniało się do takiego stanowiska; 18 badanych (11%) – nie miało na ten temat zdania. Szczegóły przedstawiono w Tabeli nr 22.

Tabela 22. Punkt widzenia społeczności powiatu kępińskiego na kwestię wpływu działalności społecznej na stan bezpieczeństwa w wymiarze lokalnym

	Częstość	Procent	Procent ważnych	Procent skumulowany
Zdecydowanie tak	51	31,1	31,1	32,9
Raczej tak	81	49,4	49,4	82,3
Zdecydowanie nie	3	1,8	1,8	1,8
Raczej nie	11	6,7	6,7	89,0
Nie wiem	18	11,0	11,0	100,0
Ogółem	164	100,0	100,0	

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych.

Biorąc zatem pod uwagę fakt, iż społeczność jako jeden z podstawowych czynników mających wpływ na poczucie własnego bezpieczeństwa wskazała sferę wychowania obronnego i kształtowania postaw patriotycznych, przypisując jednocześnie znaczącą rolę w tym procesie lokalnej aktywności społecznej – istotnym okazała się również ocena działań w tej sferze instytucji samorządu lokalnego.

Rozwiązanie tego problemu przyniosła odpowiedź na następujące pytanie: czy *Pana(i) zdaniem działania instytucji samorządu powiatu kępińskiego w kompleksowy sposób rozwiązują problem ochrony dziedzictwa narodowego i wychowania patriotyczno-obronnego?*

Zdaniem większości mieszkańców instytucje samorządowe nie prowadzą wszechstronnej działalności w wymiarze przedmiotowego zagadnienia. 49 osób (29,9%) wydało w tym zakresie bezwzględnie negatywną opinię pomiotom samorządowym; 42 (25,9%) były skłonne do takiego samego stanowiska się przychylić; tylko 6 respondentów (3,7%) było zdania, że samorząd w pełni wywiązuje się z działań na tym polu, zaś 49 (29,9 %) skłaniało się do podobnej oceny. Relatywnie znaczący był odsetek osób, które stwierdziły, iż nie mają na ten temat zadania – 18 (11%). Szczegóły zawarto w Tabeli 23.

Tabela 23. Opinia mieszkańców powiatu kępińskiego na temat aktywności samorządu terytorialnego w obszarze problematyki ochrony dziedzictwa narodowego i wychowania patriotyczno-obronnego

	Częstość	Procent	Procent ważnych	Procent skumulowany
Zdecydowanie tak	6	3,7	3,7	3,7
Raczej tak	49	29,9	29,9	33,5
Zdecydowanie nie	49	29,9	29,9	89,0
Raczej nie	42	25,6	25,6	59,1
Nie wiem	18	11,0	11,0	100,0
Ogółem	164	100,0	100,0	

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych.

Powyższe dane wykazały, że po pierwsze, organy samorządowe nie rozwiązują – zdaniem mieszkańców – kompleksowo problemów w tym obszarze. Po drugie, znacząca jest rola podmiotów pozarządowych.

Dla uzyskania jeszcze szerszego oglądu powyższego zagadnienia posłużyła analiza odpowiedzi na kolejne pytanie ankietowe: *jakiego rodzaju działalność przeważa wśród lokalnych organizacji społecznych w Pana(i) miejscu zamieszkania?* Miało ono na celu zbadanie w jakim obszarze skupia się aktywność społeczności lokalnej powiatu.

Spośród wszystkich uzyskanych odpowiedzi:

- 66 osób (40,2%) wskazało na działalność sportową,
- 33 osoby (20,1%) – kulturalną,
- 27 respondentów (16,5 %) – rozrywkową,
- 16 osób (9,8 %) – charytatywną,
- 11 ankietowanych (6,7%) – edukacyjną;
- 10 osób (6,1%) – inną niż wskazane (integracyjna – 3 odpowiedzi, historyczna – 2 odpowiedzi, religijna – 2 odpowiedzi, ekologiczna – 1, biznesowa (gospodarcza) – 1, socjalna - 1);
- 1 osoba (0,6%) – nie udzieliła odpowiedzi.

Szczegółowe dane zostały przedstawione w Tabeli 24.

Tabela 24. Odpowiedź na pytanie: *Jakiego rodzaju działalność przeważa wśród lokalnych organizacji powiatu kępińskiego?*

	Częstość	Procent	Procent ważnych	Procent skumulowany
Brak odpowiedzi	1	0,6	0,6	0,6
Sportowa	66	40,2	40,2	40,9
Rozrywkowa	27	16,5	16,5	57,3
Kulturalna	33	20,1	20,1	77,4
Edukacyjna	11	6,7	6,7	84,1
Charytatywna	16	9,8	9,8	93,9
Inna	10	6,1	6,1	100,0
Ogółem	164	100,0	100,0	

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych.

W kontekście tych wyników zasadnym było powiązanie ich z miejscem zamieszkania ankietowanych, w celu ustalenia czy rozwój aktywności społecznej co do jego charakteru – ma taki sam przebieg w mieście jak i na wsi. Zestawienie to obrazuje Tabela 25.

Tabela 25. Rodzaj dominującej aktywności społecznej powiatu kępińskiego w rozbiciu na obszar miejski i wiejski

	Zmienna niezależna – miejsce zamieszkania			
	Brak odpowiedzi	Miasto Kępno	Powiat kępiński	Razem
Brak odpowiedzi	0	0	1	1
Sportowa	1	29	36	66
Rozrywkowa	0	13	14	27
Kulturalna	0	16	17	33
Edukacyjna	0	4	7	11
Charytatywna	0	10	6	16
Inna	0	2	8	10
Ogółem	1	74	89	164

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych.

Analiza tego rodzaju powiązań wykazała, iż w powiecie kępińskim występowanie określonego rodzaju aktywności społecznej nie jest uzależnione od miejsca zamieszkania. Na terenie wiejskim obserwowana jest nieznaczna przewaga działalności o charakterze sportowym, zaś w mieście – charytatywnym. Niemniej w ujęciu całościowym należy uznać, iż działalność społeczna w całym regionie rozkłada się proporcjonalnie na obszar wiejski i miejski. Zdecydowanie dominującą jest aktywność organizacji sportowych, następnie kulturalnych i rozrywkowych. Znamionym jest, że żaden z respondentów nie wskazał na działalność patriotyczno-obronną (taką odpowiedź umieszczono w ankiecie).

Na podstawie wyników badania – odpowiedź na pytanie: *czy w środowisku ankietowanych w ogóle działa jakakolwiek organizacja, która w sposób aktywny zajmuje się problematyką bezpieczeństwa, obronności kraju lub ochroną dziedzictwa narodowego* – ustalono, że zdecydowana większość respondentów odpowiedziała negatywnie – szczegóły przedstawiono w Tabeli 26.

Tabela 26. Stanowisko mieszkańców powiatu kępińskiego dotyczące działania w ich miejscu zamieszkania organizacji, która w sposób aktywny zajmuje się problematyką bezpieczeństwa, obronności kraju lub ochroną dziedzictwa narodowego

	Częstość	Procent	Procent ważnych	Procent skumulowany
Brak odpowiedzi	1	0,6	0,6	0,6
Tak	39	23,8	23,8	62,8
Nie	63	38,4	38,4	39,0
Nie wiem	61	37,2	37,2	100,0
Ogółem	164	100,0	100,0	

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych.

Warto podkreślić, iż znaczący odsetek badanych w nie był w stanie odpowiedzieć na tak sformułowane pytanie, co należałoby postrzegać raczej w kategorii niedostrzegania obecności w ich środowisku takiej organizacji. Powyższe doprowadziło do wniosku, iż w powiecie kępińskim społeczna aktywność w sferze zagadnień związanych bezpieczeństwem, obronnością oraz ochroną dziedzictwa narodowego – jest działalnością niszową.

Badając jednak dalej punkt widzenia mieszkańców w aspekcie wpływu tego rodzaju aktywności na kształtowanie się życia społeczno-obywatelskiego regionu – zadano tym respondentom, którzy nie dostrzegali w swoim środowisku obecności tego rodzaju działalności pytanie o potrzebę jej istnienia, zaś tym którzy taką aktywność zauważyli – jaka jest jej ocena. Wyniki przedstawiono odpowiednio w Tabelach 27. i 28.

Tabela 27. Odpowiedź na pytanie: *Czy dostrzega Pan(i) potrzebę powołania w swoim środowisku organizacji zajmującej się problematyką bezpieczeństwa, obronności lub ochroną dziedzictwa narodowego?*

	Częstość	Procent	Procent ważnych	Procent skumulowany
Brak odpowiedzi	32	19,5	19,5	79,3
Zdecydowanie tak	55	33,5	33,5	33,5
Raczej tak	43	26,2	26,2	59,8
Raczej nie	10	6,1	6,1	85,4
Zdecydowanie nie	2	1,2	1,2	86,6
Nie wiem	22	13,4	13,4	100,0
Ogółem	164	100,0	100,0	

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych.

Tabela 28. Ocena funkcjonowania istniejącej w badanym środowisku organizacji zajmującej się problematyką bezpieczeństwa, obronności kraju lub ochroną dziedzictwa narodowego

	Częstość	Procent	Procent ważnych	Procent skumulowany
Brak odpowiedzi	21	12,8	12,8	82,9
Zdecydowanie pozytywnie	69	42,1	42,1	42,1
Raczej pozytywnie	46	28,0	28,0	70,1
Raczej negatywnie	1	0,6	0,6	83,5
Zdecydowanie negatywnie	1	0,6	0,6	84,1
Nie wiem	26	15,9	15,9	100,0
Ogółem	164	100,0	100,0	

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych.

Rozwiązując zatem kolejny wątek odnoszący się do ustalenia jakie środowiska pełnią wiodącą rolę w modelowaniu życia społeczno-obywatelskiego w powiecie kępińskim i jaki

jest zakres oddziaływania w tym obszarze organizacji operujących w sferze wychowania patriotycznego i ochrony dziedzictwa narodowego – uprawnioną jest supozycja, że wspólnota kępińska dostrzega, iż zasadniczy wpływ na rozwój wspólnotowy ma działalność różnego rodzaju organizacji pozarządowych. Zauważalne jest to szczególnie w sferze poczucia bezpieczeństwa. W powiecie istnieje szerokie spektrum zaangażowania społecznego – począwszy od płaszczyzny sportowej, poprzez kulturę po działalność edukacyjną i charytatywną. Tak więc podmioty operujące w tych obszarach najsilniej wpływają na kształt życia społeczno-obywatelskiego.

Biorąc pod uwagę fakt, iż poczucie bezpieczeństwa jest jednym z żywotnych interesów społecznych – ujawnia się wyraźny niedobór aktywności społeczności powiatu kępińskiego w zakresie holistycznych działań na rzecz bezpieczeństwa, wychowania patriotycznego i ochrony dziedzictwa narodowego.

Wspólnota dostrzega również niewydolność w tym zakresie podmiotów samorządu terytorialnego. W takim stanie rzeczy zdecydowana większość widzi potrzebę zintensyfikowania działań społecznych w tym obszarze.

Powyższy punkt widzenia znalazł również potwierdzenie w opinii eksperckiej wyrażonej przez insp. w st. spocz. Krzysztofa Zimnego – byłego Komendanta Powiatowego Policji w Kępnie, który stwierdził, że pełniąc służbę w Policji, bardzo szybko dostrzegł, że w niezwykle silnie zaangażowanym społecznie środowisku kępińskim jest głęboki niedomiar aktywności, która w swej zasadniczej istocie skupiałaby się na kwestiach wielowymiarowej problematyki bezpieczeństwa, przede wszystkim w warstwie wychowania obywatelskiego.

Zdaniem eksperta – działania większości podmiotów w tym obszarze mają charakter punktowy i incydentalny – ograniczają się do pewnych posunięć w związku z jakimś wydarzeniem natury regionalnej lub państwowej, nie traktują natomiast tego zagadnienia w sposób kompleksowy – jako misji swojego działania. Właśnie ta diagnoza społeczna była głównym determinantem powołania *Stowarzyszenia NASZ BEZPIECZNY POWIAT KĘPIŃSKI*, która miała skupić określony kapitał ludzki wokół zagadnień tożsamości narodowej, ochrony dziedzictwa narodowego oraz wychowania patriotyczno-obronnego.

W ocenie przywoływanego eksperta, aktualna sytuacja społeczno-polityczna w wymiarze *makro*, ale również *lokalnym* wykazuje, że ten rodzaj misji jest już nie tyle działaniem pożądanym, ale koniecznym dla zapewnienia równowagi społecznej regionu.

W końcowym etapie badań empirycznych podjęto próbę czynności na rzecz wskazania, jakiego rodzaju aktywność skutkowałaby zróżnicowaną co do zasięgu i charakteru realizacją zadań z zakresu kształtowania postaw patriotyczno-obywatelskich społeczności powiatu kępińskiego. Biorąc pod uwagę fakt, iż *Stowarzyszenie NASZ BEZPIECZNY POWIAT KĘPIŃSKI* jest organizacją, której głównym celem jest propagowanie wartości obywatelskich – przeprowadzono wstępną diagnozę dotychczasowej jego działalności poprzez zadanie pytania: czy *Pana(i) zdaniem działalność Stowarzyszenia „Nasz Bezpieczny Powiat Kępiński” realizuje zadania w zakresie ochrony dziedzictwa narodowego i wychowania patriotyczno-obronnego?*

Większość badanych 70 osób (42,7%) wyraziło na ten temat zdecydowanie pozytywną opinię, kolejne 40 osób (24,4%) do takiego samego stanowiska się skłaniała. Zaledwie 2 osoby (1,2%) zdecydowanie stwierdziły, że SNBPK nie realizuje zadań w zakresie ochrony dziedzictwa narodowego i wychowania patriotyczno-obronnego, tyleż samo odpowiedziało *raczej nie*. 37 osób (22,6%) nie miało na ten temat zadania, a 13 osób (7,9%) – nie udzieliło w ogóle odpowiedzi. Szczegóły zaprezentowano w Tabeli 29.

Tabela 29. Odpowiedź na pytanie: Czy Stowarzyszenie NASZ BEZPIECZNY POWIAT KĘPIŃSKI realizuje zadania w zakresie ochrony dziedzictwa narodowego i wychowania patriotyczno-obronnego?

	Częstość	Procent	Procent ważnych	Procent skumulowany
Zdecydowanie tak	70	42,7	42,7	50,6
Raczej tak	40	24,4	24,4	75,0
Zdecydowanie nie	2	1,2	1,2	77,4
Raczej nie	2	1,2	1,2	76,2
Nie wiem	37	22,6	22,6	100,0
Brak odpowiedzi	13	7,9	7,9	7,9
Ogółem	164	100,0	100,0	

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych.

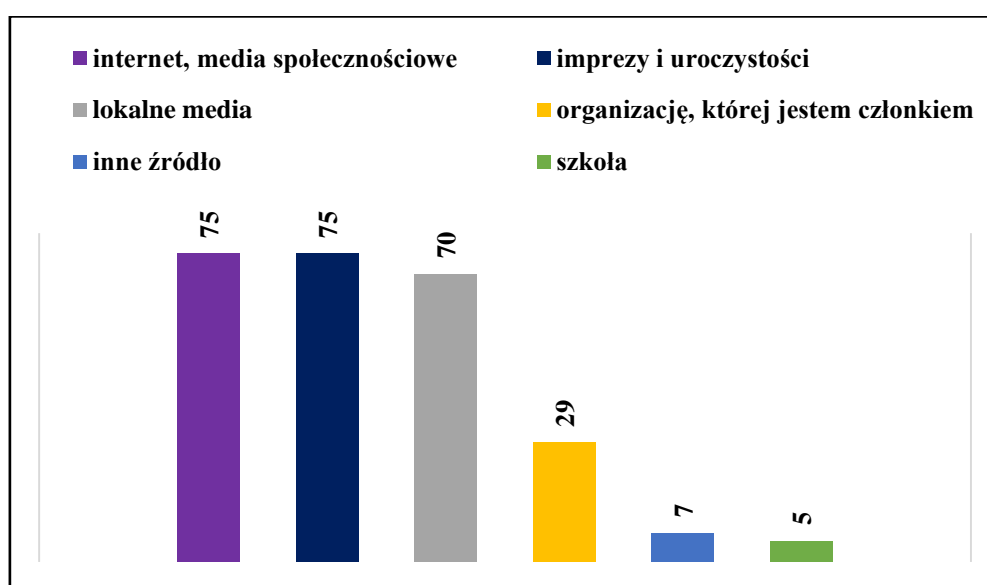
W celu kompleksowego rozwiązania przedstawionego wyżej problemu – zadano kolejne pytanie: *z jakich źródeł posiadał Pan(i) wiedzę o Stowarzyszeniu NASZ BEZPIECZNY POWIAT KĘPIŃSKI?*

Odpowiedź na nie pozwoliła ustalić dwie istotnie kwestie – po pierwsze jakiego rodzaju kanał informacyjny okazuje się najbardziej skuteczny w propagowaniu treści stowarzyszeniowych, po drugie – jaki wymaga znacznie szerszego wykorzystania.

Interpretacja wyników wykazała, że najskuteczniejszym środkiem przekazu jest Internet i media społecznościowe – tak uważało 75 ankietowanych (45,7%); dokładnie tyle samo osób wskazało na imprezy i uroczystości organizowane przez stowarzyszenie; znaczący odsetek, bo 70 osób (42,5%) – wskazało na lokalne media; 29 ankietowanych (17,7%) – wskazało organizację, której jest członkiem; 7 respondentów (4,3%) – inne źródło i zaledwie 5 osób (3%) – wiedzę tę uzyskało w szkole. Dane przewyższają wartość 100%, gdyż respondenci mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź.

Wyniki w formie graficznej przedstawiono na wykresie nr 14.

Wykres 14. Źródła z których mieszkańcy powiatu kępińskiego czerpią wiedzę o Stowarzyszeniu NASZ BEZPIECZNY POWIAT KĘPIŃSKI

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych.

Analiza pozyskanych w ten sposób wyników wykazała, że współcześnie najskuteczniejszą formą przekazu są *Internet* i *media społecznościowe*, a także działalność edukacyjno-promocyjna ukierunkowana na bezpośredniego odbiorcę oraz media lokalne (radio, telewizja, prasa).

Stowarzyszenie winno wzmocnić działalność na polu współpracy z innymi organizacjami społecznymi, a w największym zakresie zdynamizować swoją aktywność w szkołach. Działanie to jawi się jako paląca konieczność również w kontekście omawianego już wcześniej problemu tożsamościowego, jaki został zaobserwowany wśród młodego pokolenia.

Koniecznym było również zdiagnozowanie jaki jest poziom *dotarcia* Stowarzyszenia z własną ofertą do określonych środowisk i grup społecznych. W tym celu zadano pytanie:

czy w jakikolwiek sposób uczestniczył(a) Pan(i) w zróżnicowanych inicjatywach – imprezach, uroczystościach lub innych projektach realizowanych przez Stowarzyszenie NASZ BEZPIECZNY POWIAT KĘPIŃSKI?

Znacząca grupa, bo 57 osób (34,8%) odpowiedziała pozytywnie, jednak niemal taki sam odsetek – 54 osoby (32,9%) – stwierdziły, że w takich projektach bierze lub brała udział tylko okazjonalnie, równie znacząca grupa – 42 osoby (25,6%) – nigdy nie brały w nich udziału. 11 respondentów (6,7%) – nie udzieliło odpowiedzi.

W kontekście tych wyników należało uznać, że SNBPK musi podjąć zdecydowane działania w kierunku dotarcia do szerszego środowiska. Szczegółowe wyniki przedstawiono w Tabeli 30.

Tabela 30. Poziom udziału mieszkańców powiatu kępińskiego w inicjatywach realizowanych przez Stowarzyszenie NASZ BEZPIECZNY POWIAT KĘPIŃSKI

	Częstość	Procent	Procent ważnych	Procent skumulowany
Brak odpowiedzi	11	6,7	6,7	6,7
Tak, wielokrotnie	57	34,8	34,8	41,5
Sporadycznie	54	32,9	32,9	74,4
Nigdy	42	25,6	25,6	100,0
Ogółem	164	100,0	100,0	

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych.

Jeszcze pełniejszy obraz poruszanej kwestii dało skorelowanie powyższych danych z wiekiem respondentów oraz miejscem zamieszkania co przedstawiono kolejno w Tabelach 31. i 32.

Tabela 31. Udział respondentów w inicjatywach realizowanych przez Stowarzyszenie NASZ BEZPIECZNY POWIAT KĘPIŃSKI z uwzględnieniem wieku uczestników

Zmienna zależna	Zmienna niezależna – wiek w latach							razem
	18-25	26-35	36-45	46-55	56-65	66-75	więcej niż 75	
Brak odpowiedzi	6	1	0	0	2	2	0	11
Tak, wielokrotnie	8	12	16	10	4	7	0	57
Sporadycznie	8	9	15	14	2	3	3	54
Nigdy	14	8	4	8	4	2	2	42
Razem	36	30	35	32	12	14	5	164

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych.

Tabela 32. Udział respondentów w inicjatywach realizowanych przez Stowarzyszenie *NASZ BEZPIECZNY POWIAT KĘPIŃSKI* z uwzględnieniem miejsca zamieszkania uczestników

	Zmienna niezależna – miejsce zamieszkania			
Zmienna zależna	Brak odpowiedzi	Miasto Kępno	Powiat kępiński	Razem
Brak odpowiedzi	0	3	8	11
Tak, wielokrotnie	1	28	28	57
Sporadycznie	0	17	37	54
Nigdy	0	16	26	42
Razem	1	64	99	164

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych.

Powyższe porównanie po raz kolejny dowiodło słuszności dotychczasowych ustaleń – potrzeby dotarcia z projektami stowarzyszeniowymi przede wszystkim do osób w przedziale wiekowym 18-25 lat, z którego najwięcej osób zadeklarowało brak aktywności w tych inicjatywach. Ten sam problem dotyka środowisk wiejskich, którym w zdecydowanie wyższym stopniu, niż społeczności miejskiej – nie są znane główne przedsięwzięcia stowarzyszeniowe.

Na ten aspekt w swojej opinii zwróciła również uwagę ekspertka – druhna Agata Rybak, której zdaniem Stowarzyszenie winno podjąć się realizacji zadania polegającego na uaktywnieniu społeczności lokalnej przede wszystkim na wsi poprzez: wzmacnianie tożsamości i więzi społecznej wśród mieszkańców, tworzenie miejsc sprzyjających wypoczynkom, wzmacnianie wśród mieszkańców poczucia odpowiedzialności za własne bezpieczeństwo i dobro wspólne.

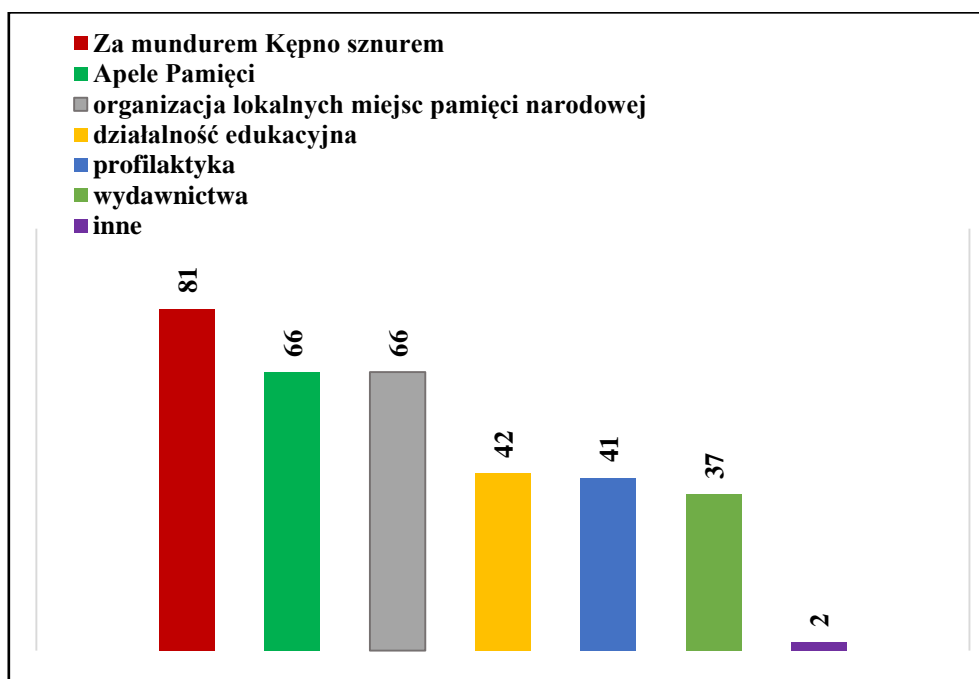
W końcowym etapie badań empirycznych przeanalizowano punkt widzenia mieszkańców powiatu kępińskiego na kwestię zakresu oddziaływania konkretnych projektów realizowanych przez *Stowarzyszenie NASZ BEZPIECZNY POWIAT KĘPIŃSKI*.

Wyniki sondażowe przyczyniły się do ustalenia jakiego rodzaju inicjatywy najpełniej oddziałują na społeczeństwo w sferze kształtowania postaw patriotyczno-obronnych, z czego to może wynikać, a także w jakim obszarze należałoby podjąć działania modyfikujące.

W odpowiedzi na pytanie: *który ze znanych Panu(i) projektów, inicjatyw Stowarzyszenia NASZ BEZPIECZNY POWIAT KĘPIŃSKI uznaje Pan(i) za najbardziej wartościowe dla środowiskowego kształtowania postaw patriotyczno-obronnych?* –

za najbardziej wartościowy uznano projekt *Za mundurem Kępno sznurem* – 81 osób (49,4%); 66 osób (40,2%) wskazało na rocznicowe *Apele Pamięci*. Dokładnie tyle samo badanych oceniło – organizowanie lokalnych miejsc pamięci narodowej; działalność edukacyjną doceniły 42 osoby (25,6%), a 41 osób (25 %) aktywność profilaktyczną. Kolejne 37 osób (22,6%) wskazało na działalność wydawniczą Stowarzyszenia w zakresie w zakresie upowszechniania historii lokalnej, a 2 osoby (1,2%) wskazały na jeszcze inny bliżej niesprecyzowany aspekt działalności stowarzyszeniowej. Dane przewyższają wartość 100%, gdyż respondenci mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź. Szczegóły obrazuje Wykres 15.

Wykres 15. Działania SNBPK uznane za najbardziej wartościowe dla kształtowania postaw patriotyczno-obronnych

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych.

Uzyskane odpowiedzi wykazały, że najbardziej wartościowymi są te projekty, w których wykorzystywane są różne metody i narzędzia do przekazu określonych treści w połączeniu z aktywizacją innych organizacji, środowisk i grup zawodowych – w przypadku projektu *Za mundurem Kępno sznurem* są to: muzyka, śpiew, taniec, pokazy profilaktyczne, elementy rozrywkowe, udział organizacji harcerskich, młodzieży szkolnej, Policji, Straży Granicznej, Wojska, Państwowej Straży Pożarnej.

W nieco mniejszym zakresie, ale w podobny sposób przebiegają uroczystości związane z *Apelem Katyńskim* oraz organizacją lokalnych miejsc pamięci, podczas których w elementy lokalnej historii zostaje wpleciony ceremoniał wojskowy lub policyjny, który

w połączeniu z udziałem kompani honorowej tych służb, dodaje im szczególnego wymiaru i w nieszablonowy sposób oddziałuje na świadomość odbiorców.

Na zbliżonym poziomie uznaniowym znajduje się działalność edukacyjna, profilaktyczna i wydawnicza. Prowadzone w tych obszarach akcje promocyjne winny być wzmacniane rozległą aktywizacją społeczną i zawodową, różnymi formami przekazu z szerokim wykorzystaniem najnowszych osiągnięć technicznych, a w szczególności Internetu i mediów społecznościowych.

Podsumowując dotychczasowe rozważania należy podkreślić, że *tożsamość kulturowa, dziedzictwo narodowe*, a nade wszystko *tożsamość narodowa* to podstawa budowy i doskonalenia wymaganych systemów bezpieczeństwa⁶¹³.

Aktualna *Strategia Bezpieczeństwa Narodowego* uwydatnia znaczenie wymienionych wartości koncentrując się jednak na tożsamości i wspólnocie narodowej rozumianej jako naród – państwo, pomijając natomiast zagadnienie tożsamości lokalnej i europejskiej. W dokumencie tym brak jest również głębszej refleksji dotyczącej kształtowania się tożsamości, w szczególności w wymiarze lokalnym, co prowadzi do utraty głębokich i wieloaspektowych powiązań historycznych między dziedzictwem narodowym, tożsamością i kompetencjami społecznymi oraz potencjałem wspólnotowym Polaków⁶¹⁴.

Prowadzone w ramach niniejszej dysertacji rozważania teoretyczne oraz badania empiryczne wykazały, iż kształtowanie świadomości narodowej oraz sprawności obronnej państwa wymaga w pierwszej kolejności budowy wspólnoty obywatelskiej w wymiarze lokalnym. Zasadniczą rolę w tym procesie odgrywa aktywizacja społeczna wyrażająca się w wielopłaszczyznowej działalności organizacji pozarządowych.

Stowarzyszenie NASZ BEZPIECZNY POWIAT KĘPIŃSKI jest jedynym podmiotem działającym na terenie powiatu kępińskiego, którego głównym celem statutowym i misją działania jest kształtowanie wieloaspektowych interakcji społecznych w obszarze szeroko rozumianego bezpieczeństwa społeczności lokalnej, a przede wszystkim w jego aksjologicznym wymiarze.

Wspólnota społeczności regionu kępińskiego od kilku lata poddawana jest działaniom wielu czynników natury społecznej, ekonomicznej i demograficznej, które mają zasadniczy wpływ na poczucie jej bezpieczeństwa oraz stan jej świadomości obywatelskiej i potencjału

⁶¹³ J. Czaja, dz. cyt., s. 5.

⁶¹⁴ B. Łaciak, dz. cyt., s. 175.

obronnego. Tym samym w kontekście działalności Stowarzyszenia należało zdiagnozować jego aktualne potrzeby i obszary wymagające działań modyfikująco-doskonających.

W pierwszym etapie badań empirycznych wykazano, iż w obszarze problematyki tożsamościowej uwidacznia się pewien rodzaj niedoboru świadomościowego wśród najmłodszego pokolenia społeczności powiatu kępińskiego. Generacja ta, którą jeden z ekspertów określił mianem pokolenia *milenijnego* i *pomilenijnego* ma problemy z głębszym identyfikowaniem istoty czynników narodotwórczych, co prowadzi do tego, że kwestie odrębności narodowej traktują zamiennie z afiliacją ponadnarodową.

W takim stanie rzeczy działalność *Stowarzyszenia NASZ BEZPIECZNY POWIAT KĘPIŃSKI* powinna zostać ukierunkowana w szerszym zakresie na to środowisko. Realizowane projekty (*Apele Katyńskie* i inne inicjatywy historyczno-edukacyjne), których celem jest kształtowanie świadomości narodowej i wspólnotowej więzi między pokoleniami – należy realizować z jak najszerszym aktywizowaniem tej grupy wiekowej.

Działania te nie powinny ograniczać się do formy podawczej (wykładów, prelekcji), ale stymulować do samokształcenia w odkrywaniu istoty patriotyzmu, opierać się na aktywnych metodach edukacyjno-wychowawczych, w których przedstawiciele stowarzyszenia będą przejmowali rolę doradców i organizatorów technicznych, zaś młodzież – aktywnych uczestników.

Należy to środowisko włączyć w bezpośrednią organizację największych projektów (*Apele Katyńskie* i *Za mundurem Kępno sznurem*), a w akcjach profilaktycznych i szkoleniowych – skupiać się przede wszystkim na kształtowaniu praktycznych umiejętności i zachowania w sytuacji zagrożenia.

W tym celu koniecznym jest zacieśnienie współpracy ze szkołami na terenie całego powiatu, organizacjami młodzieżowymi takimi jak Związek Harcerstwa Polskiego, Uczniowski Klub Taneczny *Retro* czy Młodzieżowy Chór Reprezentacyjny Powiatu Kępińskiego *Con Brio*, a także grupami osób, które skupione są przy miejscowych domach kultury.

W aspekcie praktycznym – SNBPK wspólnie z Komendą Powiatową Policji w Kępnie powinno przejąć inicjatywę (na przykład poprzez organizację szkoleń i zawodów strzeleckich) w celu pełniejszego wykorzystania doskonałego narzędzia *edukacji obronnej* jakim jest funkcjonująca w powiecie wirtualna strzelnica.

Pamiętając o tym, że środowisko młodzieżowe – to pokolenie nowych technologii – koniecznym jest sięgnięcie po nowoczesne narzędzia, i zwiększenie aktywności

historyczno-kulturowej z wykorzystaniem Internetu i mediów społecznościowych. Jednym z działań, które należy podjąć, to zmodyfikowanie strony *internetowej* Stowarzyszenia – nie tylko umieszczanie na niej określonych treści i relacji z prowadzonych kampanii i projektów, ale także zachęcanie do aktywnego w nich uczestnictwa.

Należy również zintensyfikować współpracę z lokalnymi mediami: Radiem i Telewizją *SUD*, prasą drukowaną – *Tygodnikiem Kępińskim*, *Ilustrowanym Tygodnikiem Powiatowym* i *Pulsem Tygodnia*.

W tym samym kontekście nieodzowną wydaje się wreszcie potrzeba zaistnienia Stowarzyszenia w *mediach społecznościowych* typu *Facebook*, *YouTube*, czy *Instagram*.

Przenosząc powyższe zagadnienia na grunt konkretnych rozwiązań – w obszarze troski o lokalne dziedzictwo narodowe i wychowanie patriotyczno-obronne – wyłania się potrzeba budowy powiatowego narzędzia, które w sposób wielokierunkowy i długofalowy mogłoby być wykorzystywane do propagowania tego rodzaju treści.

Takim rozwiązaniem mogłaby stać się *aplikacja internetowa* prezentująca walory historyczne i kulturowe regionu kępińskiego. Takie narzędzie (stworzone z możliwie najszerszym zaktywizowaniem i bezpośrednim udziałem młodego pokolenia), miałoby charakter wirtualnej syntezy dorobku wydawniczego dotyczącego lokalnej historii i kultury, i bez wątpienia przyczyniłoby się do głębszego poznania przez to środowisko wartości narodowych. Byłoby też doskonałym sposobem promocji kulturowej regionu.

Z uwagi na wirtualny kształt projektu – nie traciłby on na aktualności i atrakcyjności, bowiem mógłby być stale uzupełniany o nowe informacje i obszary zagadnieniowe. Co z jednej strony wzbogacałoby wiedzę na temat dziedzictwa kulturowego regionu, a z drugiej – aktywizowało kolejne środowiska, a nawet całe pokolenia do jego stałej modyfikacji.

Proponowany do wprowadzenia projekt wymaga jednak współpracy wielu organizacji społecznych oraz samorządu terytorialnego. Wydaje się, że *Stowarzyszenie NASZ BEZPIECZNY POWIAT KĘPIŃSKI* jest właściwym podmiotem, który powinien realizację takiego zadania zainicjować.

Biorąc pod uwagę zawilóści społeczno-kulturowe (kształtowanie się społeczności wielonarodowej/wielokulturowej) regionu i fakt, że zdecydowana część wspólnoty odczuwa z tego powodu dyskomfort bezpieczeństwa – koniecznym jest również prowadzenie szeregu działań o charakterze (takie przekonanie) neutralizacyjnym.

Stowarzyszenie powinno zatem rozszerzyć działalność w celu niwelowania poziomu napięć społecznych, jakie mają miejsce na styku kultury polskiej i ukraińskiej. Z jednej strony wyłania się potrzeba ugruntowywania rodzimej tożsamości i kształtowania świadomości narodowej, z drugiej zaś poszukiwania i eksponowania walorów wspólnych dla obu kultur – pokoju, wolności, solidarności, praw człowieka.

Złożoność tych zagadnień wymaga wypracowania płaszczyzny dialogu nad istotą wspólnej, trudnej i niejednoznacznej historii i dziedzictwa kulturowego. Tylko wówczas możliwe będzie kształtowanie tożsamości ponadnarodowej, której uformowanie spowoduje łatwość w rozwiązywaniu problemów na płaszczyźnie bilateralnych kontaktów.

Do realizacji tych celów SNBK powinno wykorzystać statutowe możliwości współpracy z krajowymi i zagranicznymi organizacjami o podobnym profilu działania⁶¹⁵. Dotychczas organizacja tego nie wykorzystywała. Obecnie jednak współdziałanie na rzecz lokalnego bezpieczeństwa z podobnymi podmiotami ukraińskimi wydaje się wysoce pożądane.

Mając na względzie fakt, iż przeważająca częśći obywateli Ukrainy jest motorem napędowym dominującego w powiecie sektora branży meblowej – koniecznym jest również współdziałanie z sektorem prywatnym w celu poszukiwania rozwiązań, które przyczyniałyby się do budowania atmosfery integracji społecznej.

Problematyka ta ma strategiczne znaczenie dla kształtu bezpieczeństwa regionu, tym samym musi być rozwiązywana wielopłaszczyznowo i przy współdziałaniu różnych podmiotów.

Stowarzyszenie NASZ BEZPIECZNY POWIAT KĘPIŃSKI – z uwagi na ograniczony kapitał ludzki, możliwości organizacyjne oraz finansowe – może i powinno podjąć się roli koordynacyjnej, doradczej i stymulującej określone działania, podejmowane przede wszystkim przez instytucje państwowe i samorządowe.

Przeprowadzone badania sondażowe wykazały, że w sferze działań na rzecz ochrony dziedzictwa narodowego i wychowania patriotyczno-obronnego, a tym samym bezpieczeństwa regionalnego – zauważalne są niedomagania w obszarze działań podmiotów administracji lokalnej oraz występuje wyraźny deficyt aktywności organizacji społecznych.

⁶¹⁵ Zob.: § 3 Statutu SNBPK.

SNBPK z uwagi na spore doświadczenie w tego typu działalności – mogłoby się podjąć pełnienia funkcji podmiotu inicjującego, doradczego i koordynującego realizację tego rodzaju przedsięwzięć.

Koniecznością jest zacieśnienie współpracy z innymi organizacjami, które w ramach swojej aktywności społecznej podnoszą i realizują inicjatywy z zakresu bezpieczeństwa. Do takich należą poszczególne jednostki Ochotniczych Straży Pożarnych. Z uwagi na swój znaczący potencjał osobowy oraz możliwości organizacyjno-techniczne są one w stanie wpłynąć na wzrost aktywizacji społecznej w zakresie budowania świadomości narodowej i postaw propaństwowych, a w wymiarze pragmatycznym – na kształtowanie oczekiwanych umiejętności obronnych i ratowniczych – rozumianych jako zdolność do właściwej reakcji w sytuacji kryzysowej.

Zważywszy na rozległość i doniosłość zadań jakie stawia przed sobą *Stowarzyszenie NASZ BEZPIECZNY POWIAT KĘPIŃSKI*, konieczne jest dokonanie zmian organizacyjno-statutowych. Realizowane przez SNBPK projekty oraz inicjatywy wymagają znaczących nakładów finansowych, a tym samym determinują potrzebę przekształcenia stowarzyszenia w organizację pożytku publicznego, co pozwoliłoby na zwiększenie potencjału finansowego, a tym samym zintensyfikowania własnych działań statutowych.

Z *edukacją obronną* ściśle związana jest aktywność w obszarze kultury fizycznej. Tymczasem z uwagi na brak jednoznacznego wyartykułowania w celach statutowych SNBPK działalności sportowej – organizacja ma ograniczone możliwości przystępowania do projektów z tego obszaru.

W takim ujęciu – przedstawione powyżej propozycje mają charakter autorski i mogą stać się podstawą do dalszych rozważań dotyczących usprawnień w działalności nie tylko *Stowarzyszenia NASZ BEZPIECZNY POWIAT KĘPIŃSKI*, ale także w wymiarze ogólnym – każdej innej organizacji, której domeną jest działalność na rzecz budowy *społeczeństwa obywatelskiego*.

Należy jednak jednocześnie podkreślić, iż podjęta problematyka w wymiarze lokalnym i narodowym – to obszar, który bez wątpienia wymaga dalszej eksploracji teoretycznej oraz badawczej.

ZAKOŃCZENIE

Spoleczne poczucie bezpieczeństwa oraz wspólnotowa zdolność obronna jest wypadkową wielu czynników o charakterze narodowym oraz ponadnarodowym. Cele i sposoby określania oraz wartościowania pojawiających się zagrożeń i stosunku do nich obywateli – są wynikiem ich świadomości, wiedzy oraz praktycznego przygotowania do przeciwdziałania im⁶¹⁶.

W tym kontekście, wszelkie działania wychowawcze i edukacyjne, których istotą jest budowanie i wzmacnianie potencjału obronnego narodu, należy uznać za społeczną powinność, na każdym szczeblu wspólnotowym państwa. Zasadniczymi elementami kształtującymi edukację obronną są język, religia, dziedzictwo narodowe, kultura i inne cechy wyróżniające naród⁶¹⁷.

Wyzwania przyszłości i wspieranie zrównoważonego rozwoju wymagają kształtowania wspólnotowości obywatelskiej w różnej perspektywie. Szczególnie istotnym jest wymiar lokalny. Społeczności lokalne to *zbiorowości zamieszkałe na wspólnym terenie, w ramach których ludzie na ogół znający się nawzajem realizują większość swojej życiowej aktywności, obdarzając je silnie identyfikacją i czyniąc uczestnictwo elementem własnej, indywidualnej tożsamości*⁶¹⁸.

Zdaniem zainteresowanych przedmiotowym zagadnieniem badawczy – znaczącą rolę w procesie kształtowania świadomości obywatelskiej lokalnych społeczności, odgrywają działające na danym terenie organizacje społeczne. Brakuje jednakże wymaganego na tym polu zainteresowania, o walorach zarówno naukowych, jak i dostępnych do praktycznego wykorzystania.

Zdaniem autora, uzyskane na potrzeby niniejszej dysertacji wyniki badań, przyczyniły się do częściowego wypełnienia luki w komentowanym powyżej stanie niewiedzy.

Przedmiotem badań w niniejszej dysertacji stała się działalność organizacji społecznej – *Stowarzyszenia NASZ BEZPIECZNY POWIAT KĘPIŃSKI* – w rozszerzonej przestrzeni jej mikroregionalnego funkcjonowania na rzecz ochrony tożsamości i dziedzictwa narodowego oraz promocji wychowania patriotyczno-obronnego.

Główny problem badawczy został skonkretyzowany w postaci pytania: *Jakie zmiany modyfikująco-doskonające należy wywołać w działalności Stowarzyszenia NASZ*

⁶¹⁶ R. Wiśniewski, dz. cyt. ,s. 247.

⁶¹⁷ Tamże.

⁶¹⁸ P. Sztompka, *Socjologia. Analiza społeczeństwa*, Wyd. Znak, Kraków 2009, s. 225.

BEZPIECZNY POWIAT KĘPIŃSKI dla zwiększenia jego skuteczności w prowadzonej aktywności na rzecz kształtowania społecznego potencjału obronnego, poczucia tożsamości narodowej oraz promowania postaw patriotycznych?

Rozwiązanie tak sformułowanego *głównego problemu badawczego* wymagało dokonania analizy szeregu *problemów szczegółowych*, wśród których za szczególnie ważny uznano ten o treści: *Jakie usprawnienia, inicjatywy i działania byłyby stowarzyszeniowo skuteczne w kształtowaniu koniecznych postaw patriotycznych, obronnych i obywatelskich na rzecz społeczności powiatu kępińskiego?*

Czynności w tym obszarowym wyartykułowanym zakresie powiązane z weryfikacją przyjętych hipotez, w tym opcję o pierwszoplanowym znaczeniu wskazującą, że pomimo niekwestionowanego – środowiskowo odnotowywanego pozycjonowania *Stowarzyszenia NASZ BEZPIECZNY POWIAT KĘPIŃSKI* – prowadzoną w nim działalność można usprawnić, poprzez szereg posunięć o charakterze doskonalącym.

Umocowane w ten sposób istnienie SNBPK przełożono na wieloźródłową eksplorację założeń i znaczenia jego działalności na polu dziedzictwa narodowego i wychowania patriotyczno-obronnego. Stało się to następnie podstawą do sondażowej oceny prezentowanej aktywności organizacyjnej. Jednocześnie dało asumpt do sformułowania realnych propozycji zmian optymalizujących taki profil aktywności. Uczyniono to zarówno w ujęciu empirycznym dla praktyków zarządzających – jak i w ujęciu teoretycznym – na rzecz potrzeb dyscypliny *nauki o bezpieczeństwie*.

Diagnostując w ten sposób potencjał społeczny powiatu kępińskiego w zakresie kształtowania jego tożsamości narodowej i roli, jaką w nim odgrywają czynniki narodotwórcze stwierdzano, że społeczność tego regionu cechuje się znaczącym poczuciem świadomości narodowej. Jednakże w odniesieniu do młodego pokolenia – nieodzowne jest prowadzenie działań nakierowanych na wsparcie procesu tak zwanej identyfikacji zbiorowej (narodowej).

Wśród podstawowych zakłóceń dla bezpieczeństwa społeczności powiatu kępińskiego i powiązanego z tym ustalenia kierunków rozwiązań mających na celu ich zniwelowanie oraz ustalenie jaką rolę w przeciwdziałaniu im spełnia edukacja patriotyczno-obronna – wyróżniono, że główne zagrożenia są wynikiem uformowanej, złożonej lokalnie sytuacji narodowościowej, a w szczególności wieloaspektowych relacji polsko-ukraińskich. Właściwym kierunkiem usunięcia tej przeszkody jest wielokierunkowa aktywność w obszarze edukacji patriotyczno-obronnej (rozumianej w kategoriach kształtowania postaw patriotycznych i obywatelskich, propagowania walorów rodzimej kultury i dorobku

dziedzictwa narodowego) i w oparciu o te wartości – dążenie do wykształcenia relacji o charakterze *ponadnarodowym*.

Wyróżniono przy tym grupy środowiskowe, które pełnią wiodącą rolę w modelowaniu życia społeczności lokalnej powiatu kępińskiego. Badania pozwoliły na stwierdzenie, że kluczową pozycję w tym procesie odgrywają organizacje społeczne, które w dużej części uzupełniają niedomagania instytucji samorządu lokalnego. Czynią to między innymi na rzecz edukacji patriotyczno-obronnej, która jednak w kontekście całokształtu tych działań jest niestety marginalizowana.

Niezbędne zmiany powiązano zatem z potrzebą bezzwłocznego podjęcia kroków zaradczych mających na celu zmobilizowania podmiotów społecznych do prowadzenia oczekiwanej aktywności, w tym uwydatnionym obszarze.

Eksploatacja w zakresie wyróżnienia właściwych, a przede wszystkim rozwiązań o zróżnicowanym zasięgu i charakterze, które byłyby skuteczne w kształtowaniu postaw patriotycznych i obywatelskich społeczności powiatu kępińskiego wykazała, że w mikroregionie tym ujawnia się paląca potrzeba budowy lokalnego programu aktywności na rzecz edukacji patriotyczno-obronnej.

Powinien się on opierać na wielopłaszczyznowej współpracy całej wspólnoty – organizacji społecznych, instytucji państwowych i samorządowych, mediów oraz sektora prywatnego. Rolę wiodącą i koordynującą powinien przejąć podmiot (organizacja lub instytucja), której misją jest wieloaspektowa działalność na rzecz bezpieczeństwa. Wskazano, że takiego przewodnictwa mogłoby się podjąć SNBPK.

W takim stanie rzeczy przeprowadzone badania doprowadziły do finalnych ustaleń, że zasadnicze zmiany w działaniach *Stowarzyszenia NASZ BEZPIECZNY POWIAT KĘPIŃSKI* (jedynej w powiecie organizacji, której zasadniczym celem statutowym jest działalność w sferze bezpieczeństwa), powinny skupiać się przede wszystkim na intensywnym zbliżeniu do nowych grup zawodowych i środowiskowych, w szczególności zbiorowości szkolnych i najmłodszego pokolenia. Stowarzyszenie powinno się podjąć pełnienia funkcji koordynacyjnej i stymulującej inne podmioty do współpracy na rzecz dbałości o tożsamość i dziedzictwo narodowe oraz wychowanie patriotyczno-obronne. Efekty te można osiągnąć poprzez wskazane we wnioskach zmiany programowo-organizacyjne.

W obliczu powyższego – cel rozprawy został osiągnięty, a postawione problemy badawcze rozwiązane. Potwierdzona została również trafność przyjętych hipotez.

Poprzez zidentyfikowanie i usystematyzowanie determinant poczucia bezpieczeństwa społeczności lokalnej – ze szczególnym uwzględnieniem znaczenia wartości materialnego i niematerialnego dziedzictwa narodowego oraz edukacji patriotyczno-obronnej – osiągnięto cel deskryptywny.

Cel pragmatyczny osiągnięto poprzez scharakteryzowanie poziomu interakcji pomiędzy różnymi podmiotami (społecznymi/instytucjonalnymi), wskazując jednocześnie na obszary wymagające usprawnień i modyfikacji.

Autor wyraża nadzieję, że niniejsza dysertacja stworzy przesłanki do wdrażania zaproponowanych w niej rozwiązań pozwalających na podniesienie świadomości obywatelskiej i zdolności obronnych wspólnoty powiatu kępińskiego w wymiarze ontologicznym, aksjologicznym i prakseologicznym – nie tylko przez *Stowarzyszenie NASZ BEZPIECZNY POWIAT KĘPIŃSKI*, ale także przez inne organizacje społeczne.

BIBLIOGRAFIA

Pozycje zwarte:

1. Apanowicz J., *Metodologia ogólna*, wyd. Wyższa Szkoła Administracji i Biznesu, Gdynia 2002
2. Apanowicz J., *Metodologiczne uwarunkowania pracy naukowej. Prace doktorskie, prace habilitacyjne*, wyd. Difin, Warszawa 2005
3. Banaszak-Karpińska E., *Naród w perspektywie kultury*, [w:] I. Szlachcicowa (red.), *Biografia a tożsamość*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2003
4. Bartosz J., *Fanatycy. Werwolf i podziemie zbrojne na Dolnym Śląsku 1945-1948*, Agencja Wydawnicza CB, Warszawa 2012
5. Bąbska B., Banaszak-Dankowska A., Dunajska A., *Praca socjalna w środowisku lokalnym*, wyd. Verlag Dashofer, Warszawa 2005
6. Bąk T., Ciekankowski Z., *Teorie bezpieczeństwa*, Wydawnictwo Państwowej Wyższej Szkoły Techniczno-Ekonomicznej w Jarosławiu, Jarosław 2012
7. Bednarek J., *Powiatowy Urząd Bezpieczeństwa Publicznego w Kępnie (1945 – 1954). Wybrane problemy* [w:] J. Bednarek, J. Żelazko (red.), *Kępno i Ziemia Kępińska w latach 1945-1956*, wyd. IPN, Łódź 2007
8. Berger P.L., (przekł. J. Stawiński), *Zaproszenie do socjologii*, wyd. PWN, Warszawa 1995
9. Bogunia-Borowska M., *Wprowadzenie* [w:] M. Bogunia-Borowska (red.), *Fundamenty dobrego społeczeństwa. Wartości*, Wydawnictwo Znak, Kraków 2015
10. Bokszański Z., *Tożsamości zbiorowe*, wyd. PWN, Warszawa 2015
11. Borucki M., *Polskie symbole narodowe. Historia i współczesność*, Wydawnictwo Bellona, Warszawa 2012
12. Brückner A., *Początki i rozwój języka polskiego*, wyd. PWN, Warszawa 1974
13. Brzeziński J., *Metodologia badań psychologicznych*, wyd. PWN, Warszawa 1999
14. Budyta-Budzyńska M., *Socjologia narodu i konfliktów etnicznych*, wyd. PWN, Warszawa 2010
15. Chałasiński J., *Naród i kultura*, wyd. Książka i Wiedza, Warszawa 1968
16. Wiśniewski R., *Wychowanie obronne wyznacznikiem wizerunku kulturowo-promocyjnego Wojska Polskiego*, Oficyna Wydawnicza Szkoły Wyższej im. Pawła Włodkowica Płock 2016
17. Czubański A., Topolski J., *Historia Polski*, Wydawnictwo Ossolineum, Wrocław 1988

18. Dawidczyk A., Jurczak J., *Metodologia bezpieczeństwa w przykładach i zastosowaniach*, wyd. Difin, Warszawa 2022
19. Dawidczyk A., *Poradnik dla doktorantów i habilitantów nauk o bezpieczeństwie*, wyd. Difin, Warszawa 2023
20. Depczyński M., *Reportaż z mojego życia*, wyd. Muzeum Ziemi Kępińskiej im. T.P. Potworowskiego, Kępno 2021
21. Domalewska D., *Bezpieczeństwo w wymiarze wspólnotowym: tożsamość, rozwój społeczny i ochrona środowiska naturalnego* [w:] B. Łaciak. (red.), *Tożsamość i wspólnotowość a bezpieczeństwo narodowe*, wyd. Akademia Sztuki Wojennej, Warszawa 2022
22. Dworecki S., *Zagrożenia bezpieczeństwa państwa*, wyd. AON, Warszawa 1994
23. Dziubek I.T., *Edukacja Obronna w Polsce*, Wydawnictwo Zysk i S-ka, Poznań 2013
24. Falecki J., *Bezpieczeństwo narodowe*, [w:] O. Wasiuta, R. Klepka, R. Kopeć, *Vademecum bezpieczeństwa*, Wydawnictwo Libron, Kraków 2018
25. Fehler W., *Czasopisma specjalistyczne jako element wsparcia procesu edukacji obronnej w Polsce* [w:] B. Wiśniewski, W. Fehler (red.), *Edukacja obronna społeczeństwa*, Wydawnictwo Niepaństwowej Wyższej Szkoły Pedagogicznej, Białystok 2006
26. Franz M., *Wstęp*, [w:] M. Depczyński, *Powiat kępiński za czasów Grenzschtutzu 1918-1920*, wyd. Muzeum Ziemi Kępińskiej im. T.P. Potworowskiego, Kępno 2018
27. Friszke A., Król E.C. (red.), *Historia. Encyklopedia szkolna*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 2004
28. Furdal A., *Polska oda do radości. Język i kultura narodowa we wspólnej Europie*, wyd. Ossolineum, Warszawa 2000
29. Gellner E. (przekł. T. Hołówka), *Narody i nacjonalizm*, wyd. PIW, Warszawa 1991
30. Giddens A. (przekł. A. Szulżycka), *Nowoczesność i tożsamość. "Ja" i społeczeństwo w epoce późnej nowoczesności*, wyd. PWN, Warszawa 2001
31. Gilejko L., *Renesans lokalizmu we współczesnym świecie* [w:] L. Gilejko (red.) *Lokalizm – problemy, instytucje i aktorzy*, Wydawnictwo Akademii Humanistycznej im. Gieysztora, Pułtusk 2007
32. Grabowski S., *Zarys historii polskiej policji* [w:] G. Kędzierska (red.), *85 lat polskiej policji*, wyd. WSPol, Szczytno 2004
33. Gracz L., Przybysz D. (red.), *W samym sercu Wielkopolski. Koła Gospodyń Wiejskich*, wyd. Polska Pres, Poznań 2021

34. Homer, *Odyseja*, tłum. L. Siemieński, wyd. Ossolineum, Wrocław 2004
35. Jagiełło M., *Narody i narodowości. Przewodnik po lekturach*, t. I, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2010
36. Jan Paweł II, *Pamięć i tożsamość*, Wydawnictwo „Znak”, Kraków 2005
37. Janas A., *Kultura w społeczeństwie ponowoczesnym* [w:] K. Cikła-Kaszowska, W. Zieliński (red.), *Spoleczeństwo ponowoczesne – społeczeństwo ponowoczesności*, wyd. Uniwersytet Papieski Jana Pawła II, Kraków 2016
38. Janion M., *Niesamowita słowiańszczyzna. Fantazmaty literatury*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2006
39. Jawłowska A. (red.), *Wokół problemów tożsamości*, Literackie Towarzystwo Wydawnicze, Warszawa 2001
40. Jełowicki M., Kiezuń W., Leoński Z., Ostapczuk B., *Teoria organizacji i zarządzania*, wyd. PWN, Warszawa 1979
41. Jundziłł I., *O wychowaniu patriotycznym dzieci*, wyd. Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych, Warszawa 1963
42. Kamiński A., *Polskie związki młodzieży. T. 2. 1804-1831*, wyd. PWN, Warszawa 1963
43. Karski J., *Wielkie mocarstwa wobec Polski 1919-1945*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 2014
44. Kęsik J., *Naród pod bronią. Społeczeństwo w programie polskiej polityki wojskowej 1918-1939*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 1998
45. Kitler W., *Istota bezpieczeństwa narodowego* [w:] B. Wiśniewski, W. Fehler (red.), *Edukacja obronna społeczeństwa*, wyd. Niepaństwowa Wyższa Szkoła Pedagogiczna, Białystok 2006
46. Kitler W., Skrabacz A., *Bezpieczeństwo ludności cywilnej. Pojęcie, organizacja i zadania w czasie pokoju, kryzysu i wojny*, wyd. Towarzystwo Wiedzy Obronnej, Warszawa 2010
47. Kłoskowska A., *Kultury narodowe u korzeni*, wyd. PWN, Warszawa 2005
48. Kokociński W., Kurzawa J., *Z dziejów Kępna*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 1960
49. Kośmider T., *Edukacja obronna młodzieży w kontekście kształtowania bezpieczeństwa Rzeczypospolitej Polskiej*, [w:] M. Kubiak, A. Smarzewska (red.), *Perspektywy bezpieczeństwa narodowego XXI wieku*, Wydawnictwo Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. Jana Pawła II, Biała Podlaska 2014

50. Kotarbiński T., *Wypowiedź na temat prawdy i na temat patriotyzmu*, [w:] P. Smoczyński (red.), *Pisma etyczne*, wyd. Ossolineum, Wrocław 1987
51. Kowalski K., *O istocie dziedzictwa europejskiego – rozważania*, Wydawnictwo MCK, Kraków 2013
52. Kowalski S., *Dzieje Kępna od początku istnienia do 2015 r.*, wyd. Witanet, Kępno 2018
53. Kucharski M., *Edukacja obronna*, wyd. Fundacja Inowacja, Warszawa 2002
54. Kunikowski J., *Wiedza obronna. Wybrane problemy edukacji dla bezpieczeństwa*, wyd. MON, Warszawa 2000
55. Ledzion M., *Struktury organizacji pozarządowych* [w:] E. Bogacz-Wojtanowska, S. Wrona (red.), *Zarządzanie organizacjami pozarządowymi*, wyd. Instytut Spraw Publicznych UJ, Kraków 2016
56. Lewek M., *Granatowi Bohaterowi Ziemi Kępińskiej*, wyd. Stowarzyszenie Nasz Bezpieczny Powiat Kępiński, Kępno 2020
57. Lewek M., *Historia służb bezpieczeństwa publicznego na Ziemi Kępińskiej w latach 1919-2009*, wyd. Komenda Powiatowa Policji, Kępno 2009
58. Lewek M., *Historia służb porządku publicznego na ziemi kępińskiej w latach 1919-2009*, wyd. Komenda Powiatowa Policji w Kępnie, Kępno 2009
59. Litwiński R., *Korpus Policji II Rzeczypospolitej. Służba i życie prywatne*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2007
60. Lorbiecki L., *Podstawowe metody heurystyczne* [w:] A. Czermiński (red.), *Wybrane zagadnienia z teorii organizacji zarządzania*, wyd. PWN, Warszawa 1975
61. Lorenz M., *Obóz pracy w Skoroszowie* [w:] J. Bednarek, J. Żelazko (red.), *Kępno i Ziemia Kępińska w latach 1945-1956*, wyd. IPN, Łódź 2007
62. Lubojańska A., Lewek M., *95 lat Policji na Ziemi Kępińskiej 1919 – 2015*, wyd. Komenda Powiatowa Policji w Kępnie, Kępno 2014
63. Łaciak B. (red.), *Tożsamość i wspólnotowość a bezpieczeństwo narodowe*, wyd. Akademia Sztuki Wojennej, Warszawa 2022
64. Łapa M.(red.), *Kępińscy Żydzi*, Wydawnictwo Tygodnika Kępińskiego, Kępno 2008
65. Łepkowski T., *Uparte trwanie polskości*, Wydawnictwo Aneks, Londyn-Warszawa 1989
66. Mackiewicz J., *Lewa wolna*, Wydawnictwo Kontra, Warszawa 2018
67. Malinowski B., *Antropologiczna wizja wojny* [w:] *Dzieła t. 10, Wolność cywilizacji. Szkice z pogranicza antropologii społecznej i ideologii*, wyd. PWN, Warszawa 2001

68. Malinowski L., *Biało-czerwona*, [w:] N. Aravot, S. Weiss (red), *Flaga, naród, tożsamość*, Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej, Narodowe Centrum Kultury, Warszawa 2017
69. Mamzer H., *Spoleczność lokalna jako źródło poczucia ontologicznego?* [w:] T. Herudziński, P. Swacha (red.), *Spoleczności lokalne. Konteksty przemian i innowacje*, Wydawnictwo SGGW, Warszawa 2018
70. Mańkowski T., *Genologia sarmatyzmu*, Towarzystwo Wydawnicze „Łuk”, Warszawa 1946
71. Marciniak A., Pawleta M., Kajda K. (red.), *Dziedzictwo we współczesnym świecie*, Wydawnictwo Universitas, Kraków 2018
72. Marek S., Błasiewicz M., *Podstawy nauki o organizacji. Przedsiębiorstw jako organizacja gospodarcza*, wyd. PWE, Warszawa 2011
73. Marody M., *Przemiany religijności Polaków* [w:] A. Jasińska-Kania, M. Marody (red.), *Polacy wśród Europejczyków*, wyd. Scholar, Warszawa 2002
74. Mączak A., *Rzeczypospolita* [w:] A. Mączak, H. Samsonowicz, A. Szware, J. Tomaszewski, *Od plemion do Rzeczypospolitej. Naród, państwo, terytorium w dziejach polski*, wyd. Książka i Wiedza, Warszawa 1999
75. Mendel T., *Metodyka pisana prac doktorskich*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, Poznań 2009
76. Micewski A., *Kardynał Wyszyński, Prymas i Mąż Stanu*, Tom I i II, Wydawnictwo Editions Du Dialogue, Paryż 1982
77. Michałowska T., *Średniowiecze*, wyd. PWN, Warszawa 2002
78. Miechowita M. (przekład z j. łac. T. Bieńkowski) *Opis Sarmacji azjatyckiej i europejskiej*, wyd. Ossolineum, Wrocław 1972
79. Niesporek A., *Organizowanie społeczności lokalnej jako metoda aktywizacji społecznej. Teoria a polska praktyka* [w:] T. Herudziński, P. Schwacha (red.), *Spoleczności lokalne Konteksty przemian i innowacje*, wyd. SGGW, Warszawa 2018
80. Niesporek A., Wódz K., *Grupy zmarginalizowane, Przedsiębiorczość społeczna, praca socjalna – strategie rozwoju społeczności lokalnych*, [w:] T. Kaźmierczak, M. Rymśa (red.), *W stronę aktywnej polityki społecznej*, wyd. Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2003
81. Norwid C.K., *Memoriał o młodej emigracji* [w:] A. Walicki, J. Garewicz, A. Sikora (red.), *700 lat myśli polskiej, w latach 1831-1864*, wyd. PWN, Warszawa 1977

82. *Omnie, o Tobie, o nas. 30 lat samorządności Kępna*, Wyd. Urząd Miasta i Gminy, Kępno 2020
83. Misiuk A., *Geneza, organizacja i kierunki działania instytucji policyjnych w poznańskim w okresie międzywojennym w latach 1918-1939* [w:] Z. Smolarek, A. Borowski, (red.), *Martyrologia policjantów województwa poznańskiego II RP*, wyd. WSPol, Szczytno 2010
84. Odziemkowski J., *Armia i społeczeństwo II Rzeczypospolitej*, Wyd. Bellona, Warszawa 1996
85. Olejnik L., *Zdrajcy narodu? Losy Volksdeutschów w Polsce po II wojnie światowej*, Wydawnictwo Trio, Warszawa 2006
86. Panek W., *Hymny polskie*, Wydawnictwo Polskie, Poznań 1996
87. Pawlaczyk B., *Działania samorządu terytorialnego na rzecz edukacji dla bezpieczeństwa - wybrane problemy* [w:] P. Majer, M. Sitek (red.), *Jakość w działaniach na rzecz bezpieczeństwa wewnętrznego państw Grupy Wyszehradzkiej z perspektywy europejskiej*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Gospodarki Regionalnej im. Alcide De Gasperi w Józefowie, Józefów 2011
88. Pieczywok A., *Edukacja dla bezpieczeństwa wobec zagrożeń i wyzwań współczesności*, wyd. AON, Warszawa 2012
89. Pindel K., *Obrona terytorialna II Rzeczypospolitej*, Dom Wydawniczy Bellona, Warszawa 1995
90. Pruszyński J., *Dziedzictwo kultury Polski. Jego straty i ochrona prawna*, t. 1., Wydawnictwo Zakamycze, Kraków 2001
91. Romaniuk M., *Podzwonne. Deutsche Volksliste w Bydgoszczy 1945-1950*, wyd. Artpress, Bydgoszcz 1993
92. Russocki S., Kuczyński S.K., Willaume J., *Godło, barwy i hymn Rzeczypospolitej*, Wydawnictwo Wiedza Powszechna, Warszawa 1978
93. Rybicki P., *Spółeczeństwo miejskie*, wyd. PWN, Warszawa 1972
94. Sarnecki P., *Uwagi do art. 5 Konstytucji*, [w:] L. Garlicki, M. Zubik (red). *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, t. II, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2016
95. Skrabacz A., *Bezpieczeństwo społeczne. Podstawy teoretyczne i praktyczne*, wyd. Dom Wydawniczy ELIPSA, Warszawa 2012
96. Skrzypczak B., Retmianiak S., *Centrum Aktywności Lokalnej – w poszukiwaniu modeli instytucji rozwoju społeczności lokalnej (1997–2009)* [w:] B. Lewenstein, J. Schindler,

- R. Skrzypiec (red.), *Partycypacja społeczna i aktywizacja w rozwiązywaniu problemów społecznych*, wyd. UW, Warszawa 2010
97. Sobczyk M., *Statystyka*, wyd. PWN, Warszawa 2022
98. Sowa K., *Zmierzch i odrodzenie się lokalizmu w XX stuleciu* [w:] B. Jałowiecki, K. Sowa, P. Dutkiewicz (red.), *Spoleczności lokalne. Teraźniejszość i przyszłość*, wyd. Wydział Geografii i Studiów Regionalnych UW, Instytut Gospodarki Przestrzennej, Warszawa 1989
99. Stróżewski W., *O pojęciu patriotyzmu*, [w] J. Sadowski (red.) *Oblicza patriotyzmu*, wyd. Wyższa Szkoła Filozoficzno-Pedagogiczna IGNATIANUM, Wydawnictwo WAM, Kraków 2009
100. Sumińska K., *Życie kulturalno-społeczne Kępna i powiatu w okresie międzywojennym*, wyd. Towarzystwo Miłośników Ziemi Kępińskiej, Kępno 2017
101. Surdykowski J., *Duch Rzeczypospolitej*, wyd. PWN, Warszawa 2001
102. Szacka B., *Wprowadzenie do socjologii*, wyd. Oficyna Naukowa, Warszawa 2003
103. Szpak A., *Międzynarodowe prawo humanitarne*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2014
104. Sztompka P., *Socjologia. Analiza społeczeństwa*, wyd. Znak, Kraków 2009
105. Szulc B., *Proces badań w naukach o obronności*, Praca naukowo-badawcza., Kod pracy: II.2.24.2, Akademia Obrony Narodowej, Warszawa 2014
106. Szwejkowski Z., *Twórczość Bolesława Prusa*, wyd. PIW, Warszawa 1972
107. Ścigaj P., *Tożsamość narodowa. Zarys problematyki*, wyd. Księgarnia Akademicka, Kraków 2012
108. Tyszkiewicz H., *Zarys sytuacji politycznej w Kępnie w latach 1945-1956* [w:] J. Bednarek, J. Żelazko (red.), *Kępno i Ziemia Kępińska w latach 1945-1956*, wyd. IPN, Łódź 2007
109. Wańkiewicz M., *Kundlizm*, Wydawnictwo K. Breitera, Rzym-Londyn 1947
110. Wierzbicki Z.T., *Aktywizacja i rozwój społeczności lokalnych*, [w:] Z.T. Wierzbicki (red.), *Aktywizacja i rozwój społeczności lokalnych i środowiskowych*, wyd. Zakład Narodowy im. Ossolińskich Wrocław 1973
111. Wiśniewski R., *Edukacja obronna jako narzędzie kształtujące postawy obywatelskie*, [w:] I.T. Dziubek (red.), *Przemiany w poglądach na rzecz pamięci narodowej, patriotyzmu i szacunku do osiągnięć minionych pokoleń*, Wydawnictwo Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. Prezydenta Stanisława Wojciechowskiego w Kaliszu, Kalisz 2020

112. Wiśniewski R., *Narodziny e-(Nie)bezpiecznej kultury masowej* [w:] R. Wiśniewski (red) *Edukacja patriotyczna młodzieży. Współczesne postrzeganie bezpieczeństwa*, Oficyna Wydawnicza Szkoły Wyższej im. Pawła Włodkowica, Płock 2017
113. Wiśniewski R., *Spoleczne uwarunkowania edukacji patriotyczno-obronnej*, Oficyna Wydawnicza Szkoły Wyższej im. Pawła Włodkowica w Płocku, Płock 2012
114. Włodarczyk E., Sadowska-Wieciech E., Rokitowska J., *Edukacja dla bezpieczeństwa. Istota i uwarunkowania*, Wydawnictwo LIBRON – Filip Lohner, Kraków 2018
115. Wojtowicz J., *Miasta epoki Oświecenia, ich rola w rozwoju kultury*, [w:] B. Leśnodorski (red.), *Polska w epoce Oświecenia. Państwo, społeczeństwo, kultura*, wyd. Wiedza Powszechna, Warszawa 1974
116. Wojtycza J., *Przysposobienie wojskowe w odrodzonej Polsce do roku 1926*, Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej, Kraków 2001
117. Wódz K., Faliszek K., *Organizowanie społeczności lokalnej w programach rewitalizacji zdegradowanych obszarów miasta* [w:] K. Frysztański, K. Piątek (red.), *Wielowymiarowość pracy socjalnej*, Wydawnictwo Edukacyjne Akapit, Toruń 2002
118. Znamierowski A., *Insygnia, symbole i herby polskie*, Wydawnictwo „Świat książki”, Warszawa 2003

Akty prawne:

1. *Europejska konwencja o przestępstwach przeciwko dobrom kulturalnym sporządzona w Delhi dnia 23 czerwca 1985 r.* (nieratyfikowana przez Polskę).
2. *Konwencja o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego wraz z Regulaminem wykonawczym do tej Konwencji oraz Protokół o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego, podpisane w Hadze dnia 14 maja 1954 roku* (Dz. U. z 1957 r., Nr 46 poz. 212)
3. *Europejska konwencja kulturalna sporządzona w Paryżu dnia 19 grudnia 1954 r.* (Dz. U. z 1990 r., Nr 8 poz. 44)
4. *Konwencja UNESCO dotycząca środków zmierzających do zakazu i zapobiegania nielegalnemu przywozowi, wywozowi i przenoszeniu własności dóbr kultury, sporządzona w Paryżu dnia 17 listopada 1970 r.* (Dz. U. z 1974 r. Nr 20 poz. 106)
5. *Konwencja w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego przyjęta w Paryżu 16 listopada 1972 roku* (Dz. U. z 1976 r. Nr 32 poz. 190)

6. *Konwencja UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego sporządzona w Paryżu dnia 17 października 2003 r.* (Dz. U. z 2011 r., Nr 172 poz. 1018)
7. *Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych* (Dz. U. z 1977 roku Nr 38 poz. 169)
8. *Drugi Protokół do Konwencji o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego, podpisanej w Hadze dnia 14 maja 1954 r., sporządzony w Hadze dnia 26 marca 1999 r.* (Dz. U. z 2012 r. poz. 248)
9. *Protokoły dodatkowe do Konwencji genewskich z 12 sierpnia 1949 r., dotyczący ochrony ofiar międzynarodowych konfliktów zbrojnych (Protokół I) oraz dotyczący ochrony ofiar niemiędzynarodowych konfliktów zbrojnych (Protokół II), sporządzone w Genewie dnia 8 czerwca 1977 r.* (Dz. U. z 1992 r. Nr 41 poz. 175)
10. *Rozporządzenie nr 3911/92 z dnia 9 grudnia 1992 r. w sprawie wywozu dóbr kultury* (Dz. Urz. UE L 395 z dnia 31 grudnia 92 r. z późn. zm.)
11. *Ustawa z dnia 2 kwietnia 1997 r. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej* (Dz. U. Nr 78 poz. 483 z późn. zm.)
12. *Dekret Rady Regencyjnej Królestwa Polskiego z dnia 31 października 1918 r. o opiece nad zabytkami sztuki i kultury* (Dziennik Praw Królestwa Polskiego Nr 16 poz. 36)
13. *Tymczasowa Ustawa o powszechnym obowiązku służby wojskowej z dnia 27 października 1918 r.* (Dz. U. Nr 13 poz. 28)
14. *Dekret z dnia 16 stycznia 1919 r. w sprawie niektórych zmian Tymczasowej Ustawy o powszechnym obowiązku służby wojskowej* (Dz. Pr. P.P. Nr 8 poz. 119)
15. *Ustawa z dnia 7 marca 1919 r. w przedmiocie poboru roczników 1896, 1897, 1898, 1899, 1900 i 1901 do służby wojskowej* (Dz. Pr. P.P. Nr 22 poz. 234)
16. *Ustawa z dnia 21 lipca 1919 r. o przymusowym nauczaniu w wojsku* (Dz. Pr. P.P. Nr 63 poz. 373)
17. *Ustawa z dnia 1 sierpnia 1919 r. o godłach i barwach Rzeczypospolitej Polskiej* (Dz. U. Nr 69 poz. 416)
18. *Ustawa z dnia 23 maja 1924 r. o powszechnym obowiązku służby wojskowej* (Dz. U. RP Nr 61 poz. 609)
19. *Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 13 grudnia 1927 r. o godłach i barwach państwowych oraz o oznakach, chorągwiach i pieczęciach* (Dz.U. Nr 115, poz. 980)

20. *Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 6 marca w 1928 r. o opiece nad zabytkami* (Dz. U. Nr 29, poz. 265 z późn. zm.)
21. *Ustawa z dnia 28 marca 1933 roku o grobach i cmentarzach wojennych* (Dz.U. Nr 39, poz. 319 z późn. zm.)
22. *Ustawa z dnia 6 maja 1945 r. o wyłączeniu ze społeczeństwa polskiego wrogich elementów* (Dz. U. Nr 1 poz. 96)
23. *Dekret z dnia 16 stycznia 1946 r. o powszechnym obowiązku wychowania fizycznego i przysposobienia wojskowego* (Dz. U. Nr 31 poz. 195)
24. *Ustawa z 25 lutego 1948 r. o powszechnym obowiązku przysposobienia zawodowego, wychowania fizycznego i przysposobienia wojskowego młodzieży oraz organizacji spraw kultury fizycznej i sportu* (Dz. U. Nr 12 poz. 90)
25. *Ustawa z dnia z dnia 22 lipca 1952 r. Konstytucja Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej* (Dz. U. Nr 33 poz. 232)
26. *Dekret Rady Państwa z dnia 7 grudnia 1955 r. o godle i barwach Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej oraz o pieczęciach państwowych* (Dz. U. Nr 47 poz. 314)
27. *Ustawa z dnia 15 lutego 1962 r. o ochronie dóbr kultury* (Dz. U. Nr 10 poz. 48 z późn. zm.)
28. *Ustawa z dnia 21 listopada 1967 r. o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej* (Dz. U. Nr 44 poz. 220 z późn. zm.)
29. *Ustawa z dnia 10 lutego 1976 o zmianie Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej* (Dz. U. Nr 5 poz. 29)
30. *Ustawa z dnia 14 lipca 1983 roku o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach* (Dz. U. Nr 38 poz. 173 z późn. zm.)
31. *Ustawa z dnia 7 kwietnia 1989 r. Prawo o stowarzyszeniach* (Dz. U. Nr 20 poz. 104 z późn. zm.)
32. *Ustawa z dnia 29 grudnia 1989 r. o zmianie Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej* (Dz.U. Nr 75, poz. 444)
33. *Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym* (Dz.U. Nr 16 poz. 95 z późn. zm.)
34. *Ustawa o Policji z dnia 6 kwietnia 1990 r.* (Dz. U. Nr 30 poz. 179 z późn. zm.)
35. *Ustawa z dnia 29 grudnia 1992 r. o radiofonii i telewizji* (Dz. U. z 1993 r. Nr 7 poz. 34 z późn. zm.)
36. *Ustawa z dnia 7 lipca 1994 roku – Prawo budowlane* (Dz. U. Nr 89 poz. 414 z późn. zm.)

37. *Ustawa z dnia 21 listopada 1996 roku o muzeach* (Dz.U. z 1997 r., Nr 5 poz. 24 z późn. zm.)
38. *Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny* (Dz. U. Nr 88 poz. 553 z późn. zm.)
39. *Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 roku o bibliotekach* (Dz. U. Nr 85 poz. 531 z późn. zm.)
40. *Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 roku o gospodarce nieruchomościami* (Dz. U. Nr 115 poz. 741 z późn. zm.)
41. *Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie* (Dz. U. Nr 96 poz. 873 z późn. zm.)
42. *Ustawa z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* (Dz. U. Nr 162 poz. 1658 z późn. zm.)
43. *Ustawa z dnia 17 grudnia 2021 r. o ochotniczych strażach pożarnych* (Dz. U. 2021 poz. 2490 z późn. zm.)
44. *Ustawa z dnia 11 marca 2022 r. o obronie Ojczyzny* (Dz. U. 2022 poz. 665 z późn. zm.)
45. *Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 28 stycznia 1927 r. w sprawie utworzenia Państwowego Urzędu Wychowania Fizycznego i Przystosowania Wojskowego oraz wojewódzkich, powiatowych i miejskich komitetów wychowania fizycznego i przystosowania wojskowego* (M. P. Nr 26 poz. 59)
46. *Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 7 stycznia 1932 r. w sprawie zniesienia oraz zmiany granic niektórych powiatów na obszarze województwa poznańskiego* (Dz. U. Nr 6, poz. 35)
47. *Rozporządzenie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego i Ministra Spraw Wojskowych z dnia 5 stycznia 1923 r. w sprawie organizacji przystosowania wojskowego w szkołach średnich i zawodowych* - Dz. Urz. MWRiOP z 1923 r. Nr 1 poz. 2
48. *Rozporządzenie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 5 stycznia 1923 r. w sprawie przystosowania wojskowego młodzieży szkolnej* - Dz. Urz. MWRiOP nr1, poz.3
49. *Rozporządzenie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 17 lipca 1928 r. o prowadzeniu rejestru zabytków* (Dz. U. Nr 76 poz. 675)
50. *Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 6 września 2000 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków i centralnej ewidencji dóbr kultury* (Dz. U. Nr 86 poz. 965)

51. *Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 25 czerwca 2002 r. w sprawie szczegółowego zakresu działania Szefa Obrony Cywilnej Kraju, szefów obrony cywilnej województw, powiatów i gmin* (Dz.U. Nr 96 poz. 850)
52. *Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych* (Dz. U. Nr 212 poz. 2153)
53. *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 1 sierpnia 2022 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie podstawy programowej kształcenia ogólnego dla liceum ogólnokształcącego, technikum oraz branżowej szkoły II stopnia*, (Dz. U. 2022 poz. 1705)
54. *Uchwała Nr 67 Rady Ministrów z dnia 9 kwietnia 2013 r. w sprawie przyjęcia „Strategii rozwoju systemu bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej 2022”* (M. P. 2013 poz. 377)
55. *Zarządzenie nr 166 Ministra Kultury i Sztuki z dnia 22 grudnia 1961 r. w sprawie utworzenia Ośrodka dokumentacji Zabytków* (Dz. Urz. MKiS z 1962 r., Nr 1 poz. 6)
56. *Zarządzenie nr 54 Ministra Kultury z dnia 14 października 2002 r. w sprawie połączenia instytucji kultury: Ośrodka Dokumentacji Zabytków i Ośrodka Ochrony Zabytkowego Krajobrazu oraz utworzenia Krajowego Ośrodka Badań i Dokumentacji Zabytków i nadania mu statutu* (Dz. Urz. M. Kul. Nr 5 poz. 67)
57. *Zarządzenie nr 32 Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 23 grudnia 2010 r. w sprawie zmiany nazwy i zakresu działania Krajowego Ośrodka Badań i Dokumentacji Zabytków*, (Dz. Urz. MKiDN Nr 6, poz. 58)

Czasopisma:

1. Bartosz J., *Komu chcecie stawiać pomniki?*, „Przegląd” 2012 nr 37
2. Bauman Z., *Ponowoczesne wzory osobowe*, „Studia Socjologiczne” 1993, nr 2
3. Bednarek J., *Oddział Franciszka Olszówki „Otta”. Z dziejów powojennej konspiracji antykomunistycznej*, „Pamięć i sprawiedliwość” 2004 nr 1(5)
4. Bokszański Z., *Tożsamość jednostki*, „Kultura i Społeczeństwo” 1988, nr 2
5. Czaja J., *Bezpieczeństwo kulturowe. Aspekty pojęciowe*, „Państwo i Społeczeństwo” IV, 2004
6. Dziubek I.T., *Edukacja obronna a militarne aspekty dziedzictwa kulturowego w Polsce* [w:] P. Kamiński, B. Pawlaczyk (red.), *Innowacyjne pokłady edukacji obronnej na przykładzie militarnej turystyki kulturowej*, „Zeszyt Naukowy nr 27”

7. Fałdowski M., *Etos funkcjonariusza Policji Państwowej*, „Przegląd Policyjny” 2017 nr 2 (126)
8. Grabarczyk Z., *Język ojczysty i naród*, „Acta Neophilologica” V 2003
9. Hernacka-Janikowska A.M., *Znieważenie symboli i znaków państwowych – aspekty prawnopolitologiczne*, „Studia Prawnoustrojowe”, 2020 nr 47
10. Jadwiszczok K., *Dzieje parafii ewangelicko-augsburskiej w Kępnie*, „Kalendarz Ewangelicki” 1956, R. LXIX
11. Kapuściak B., *Policja w województwie poznańskim*, „Wielkopolska w pracy zbrojnej i obywatelskiej”, 1938, nr 3
12. Kijowski M., *Polski hymn państwowy jako zagadnienie konstytucyjnoprawne*, „Iust et Administratio” 2004, nr 3
13. Kłoskowska A., *Tożsamość i identyfikacja narodowa w perspektywie historycznej i psychologicznej*, „Kultura i Społeczeństwo” 1992, nr 1
14. Litwiński R., *Okupacyjne losy policjantów w polskiej historiografii. Stan badań i postulaty badawcze*, „Studia Podlaskie” t. XVII, Białystok 2007/2008
15. Łastawski K., *Historyczne i współczesne czynniki kształtowania polskiej tożsamości narodowej*, „Doctrina. Studia Społeczno-Polityczne”, 2006-2007
16. Mielcarek-Wojciechowska E., Wojciechowski J., *Działalność Powiatowego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Kępnie*, „Biuletyn Okręgowej Komisji Badania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu w Łodzi” 1998, R. VI
17. Olbromski C.J., *Tożsamość społeczna: typowość czy wspólność, bezbarwność czy przejrzystość*, „Colloquia Communia” 2000, nr 3
18. Paczos S., *Refleksje na temat narodu i państwa w polskiej myśli politycznej*, „Historia Slavorum Occidentis”, 2014, nr 2
19. Panuś T., *Rola podstawowych środowisk wychowawczych w wychowaniu patriotycznym dzieci i młodzieży*, „Roczniki Teologiczne” Nr 66 (6) 2019
20. Pęczak M., *Kto im dał skrzydła?*, „Polityka” 2018, nr 5
21. *Pod znakiem tężyzny fizycznej*, „Strzelec. Organ Związku Strzeleckiego” 1933 nr 24
22. Skarga B., *Zbiorowa tożsamość i zagrożenia z nią związane*, „Kultura i społeczeństwo” 1998, nr 3
23. Sobczak J., *Pojęcie dziedzictwa narodowego w świetle regulacji konstytucyjnych*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” 2018, nr 5

24. Sokołowski M., *Działalność kulturalno-oświatowa w Policji Państwowej*, „Policja” 2002, nr 1
25. Stasiewicz-Jasiukowa I., *Narodziny gramatyki: o kontekstach powstania i warsztacie działa Onufrego Kopczyńskiego*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 1983, nr 28/2
26. Szczepankiewicz-Battek J., *Osadnictwo braci czeskich i morawskich w regionie łódzkim*, „Studia z Geografii Politycznej i Historycznej” 2007, t. 6
27. Szostkiewicz A., *Polactwo*, „Polityka” 2003, nr 45
28. Szymańczak Z., *Rys historyczny wychowania obronnego w polskim systemie oświaty 1945-1975*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Bydgoszczy – Studia z Nauk Społecznych” 1983
29. Śliziński J., *Śladami braci czeskich na Śląsku i w Małopolsce*, „Przegląd Historyczny” 1957 nr 48/2
30. Śródka J., *Zapomniana rocznica*, „Tygodnik Kępiński 2000 nr 5
31. Tazbir J., *Język polski a świadomość narodowa*, „Nauka” 2011 nr 2
32. Tazbir J., *Wymazana z liczby narodów*, „Tygodnik Powszechny” 1999, nr 39
33. Tuziak B., *Kapitał społeczny lokalnych wspólnot samorządowych*, „Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy” 2006, nr 9
34. Wendlant J., *Od Ośrodka Dokumentacji Zabytków do Narodowego Instytutu Dziedzictwa*, „Ochrona zabytków” 2012, nr 1-2
35. Wierzbicki Z.T., *Aktywizacja i rozwój społeczności lokalnych i środowiskowych*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1987, z. 3
36. Wódz K., Faliszek K., Kowalczyk B., Leśniak-Berek E., Mandrysz W., *Programy aktywności lokalnej jako instrument aktywizacji środowiska lokalnego w rozwiązywaniu problemów mieszkańców*, „Przegląd Socjologiczny” 2010 Nr (59) 4
37. Wróblewska M., *Kształtowanie tożsamości w perspektywie rozwojowej i edukacyjnej*, „Pogranicze. Studia Społeczne” 2011, t. XVII
38. Zdrodowski B., *Istota bezpieczeństwa państwa*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia de Securitate”, 9 (3) 2019

Źródła internetowe - artykuły online:

1. Babiński G., *Naród czy więź narodowa? Przemiany pojęcia narodu w kulturze najnowszej* [w:] <https://dlibra.kul.pl/dlibra/publication/38831/edition/33664/content>
2. Zięba R., Zajac J., *Budowa zintegrowanego systemu bezpieczeństwa narodowego Polski* (ekspertyza (sporządzona na zlecenie Ministerstwa Rozwoju Regionalnego

- w ramach prac nad aktualizacją średniookresowej strategii rozwoju kraju), [w:] https://depot.ceon.pl/bitstream/handle/23456789/11838/Budowa_zintegrowanego systemu_bezpiecze.pdf?sequence=1 [dostęp: 10.01.2023]
3. Bocheński J.M., *O patriotyzmie*, [w:] <http://www.omp.org.pl/stareomp/index47b6-2.html?module=subjects&func=viewpage&pageid=533>
 4. Cichocka M., *Złożony świat symboli narodowych*, [w:] <https://www.umcs.pl/pl/aktualnosci,4622,zlozonyswiat-symboli-narodowych-wywiad,116140.chtm>
 5. *Czym jest naród* [w:] file:///C:/Users/a/Downloads/Czym_jest_narod.pdf
 6. Dębicki Z., *Książeczka żołnierza polskiego*, Warszawa 1919 [w:] http://zbrojownia.cbw.wp.mil.pl:8080/Content/6594/208204_INW_208204.pdf
 7. Dmowski R., *Myśli nowoczesnego Polaka*, [w:] <https://cbmn.pl/uploads/ebooks/Roman Dmowski-MyślinowoczesnegoPolaka.pdf>
 8. Drewniacki D., *Prawne i organizacyjne aspekty ochrony zabytków (dóbr kultury) na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (szczególnych zagrożeń) w prawie polskim*, [w:] <http://www.mkidn.gov.pl/pages/blekitna-tarcza/pl/artykuly-i-publicacjeartykuly.php>
 9. Gloger Z., *Encyklopedia staro-polska. ilustrowana. T. III*, [w:] <https://www.sbc.org.pl/dlibra/publication/7358/edition/7345>
 10. *Gospodarka w Królestwie Polskim, zaborze pruskim i austriackim*, <https://zpe.gov.pl/pdf/PDAmiqIsy>
 11. Górski K., *Hystorya jazdy polskiej*, Kraków 1894, [w:] <https://www.wbc.poznan.pl/dlibra/doccontent?i d=93212>
 12. Janiszewski J. (red.), *Powiat kępiński z mapką powiatu*, Kępno 1928 [w:] <https://www.wbc.poznan.pl/dlibra/publication/8289/edition/15017/content>
 13. Kanios A., *Metoda organizowania społeczności lokalnych*, [w:] <https://liderzykoooperacji.pl/wp-content/uploads/2019/07/Metoda-%C5%9Brodowiskowa-A.Kanios.pdf>
 14. *Kępno nie zostało zdobyte*, [w:] <https://pw.ipn.gov.pl/pwi/historia/przebieg-walk-powstancz/sladami-powstania-wielk/8476,KEPNO-NIE-ZOSTALO-ZDOBYTE.html>
 15. Kołodziejczyk T., Pomianowska M. (oprac.), *Konstytucje w Polsce 1791-1990* [w:] <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/kpol/1791.html>
 16. Kościółek A., *Community development – w kierunku aktywizacji i egzogenego rozwoju społeczności lokalnych* [w:] <https://liderzykoooperacji.pl/wp-content/uploads/2021/05/02-Community development-.pdf>

17. Kowalski S., *Dzieje Kępna od początku istnienia do 2015 r.* [w:] <https://www.kepno.pl/dzieje-kepna-od-poczatku-istnienia-do-2015r.html>
18. Kruszyńska A., *205 lat temu powstało Towarzystwo Filomatów* [w:] <https://dzieje.pl/dziedzictwo-kulturowe/205-lat-temu-powstalo-towarzystwo-filomatow>
19. Krzemiński J., *Mają najniższe bezrobocie w kraju. Czemu to zawdzięczają?* [w:] <https://www.portalsamorzadowy.pl/praca/maja-najnizsze-bezrobocie-w-kraju-czemu-to-zawdzieczaja,355335.html>
20. Ks. Dr Paul Nieborowski proboszcz rychtalski w latach 1905-1920, [w:] <http://www.rychtal.parafia.info.pl/?p=main&what=127>
21. Łętocha R., *Tożsamości narodowe i bezpieczeństwo kulturowe*, [w:] <https://nlad.pl/tozsamosc-narodowa-i-bezpieczenstwo-kulturowe/>
22. Memches F., *Krajowy Ośrodek Badań i Dokumentacji Zabytków*, [w:] <https://www.rp.pl/kultura/art16047781-krajowy-osrodek-badan-i-dokumentacji-zabytkow>
23. Myczkowski Z., *Park kulturowy jako forma obszarowej ochrony zabytków*, [w:] <https://obserwatorium.miasta.pl/wp-content/uploads/2016/08/ce7b05a19dffda970503e48200c4da42.pdf>
24. Ochocki T., *Pojęcie patriotyzmu*, [w:] K. Gąsiorek, W. S. Moczulski (red.), *Patriotyzm fundamentem bezpieczeństwa narodowego RP w XXI wieku*, [w:] <https://docplayer.pl/5723119-Patriotyzm-fundamentem-bezpieczenstwa-narodowego-rp-w-xxi-wieku.html>
25. Olejnik M., *Zarys historii Sokolstwa na ziemiach polskich w latach 1867-1990*, [w:] <https://sokol-swiat-pracy.pl/70-komisja-historii-i-tradycji-sokolstwa/268-skrypt.html>
26. Plewczyński M., *Obraz cudzoziemskich żołnierzy w piśmiennictwie wojskowym XVI wieku* [w:] https://www.rcin.org.pl/Content/56782/WA248_68788_P-I-2795_plewczynski.obraz.pdf
27. Pokojski J., *Kircholm 1604* [w:] http://www.signum-polonicum.com.pl/kategorie/jakub_pokojski_kircholm_1605
28. Rzepecki K., *Powstanie Grudniowe w Wielkopolsce 27.12.1918*, Wielkopolska Księgarnia Nakładowa, Poznań 1919, [w:] <https://www.wbc.poznan.pl/dlibra/publication/1645/edition/2664/content>
29. Sarnicki S. (oprac. M. Ferenc), *Księgi hetmańskie z dziejów rycerskich wszystkich wieków zebrane i praktyka abo experientia hetmanów najjaśniejszego Zygmunta Starego króla polskiego, a także cesarza Karla V i Solimana tureckiego dwu panów walecznych za naszego wieku objaśnione ku ćwiczeniu młodych ludzi nacyjej naszej*

- polskiej pod tytułem*, [w:] https://ruj.uj.edu.pl/xmlui/bitstream/handle/item/18852/ferencki_siegi_hetmanskie_2015.pdf?sequence=1&isAllowed=y
30. Zawisza A., *Co jeszcze łączy Słowian*, [w:] <https://www.tygodnikprzeglad.pl/co-jeszcze-laczy-slowian/>

Pozostałe:

1. AIPN Po, 06/127, t. 10, Sprawozdanie PUBP w Kępnie za okres od 1 do 10 IV 1945 roku
2. AIPN Po, 06/127, t. 10, Sprawozdanie PUBP w Kępnie za okres od 21 do 28 II 1945 roku
3. Archiwum Państwowe w Kaliszu – Starostwo Powiatowe w Kępnie, Sprawozdania sytuacyjne 1919 – 1939, sygn. 224
4. Archiwum Państwowe w Kaliszu – Starostwo Powiatowe w Kępnie, sygn. 42, Pismo Komisarza Rządu Polskiego dla wytknięcia granicy polsko-niemieckiej do starosty w Kępnie z dnia 6 XII 1920 r.
5. Archiwum Państwowe w Kaliszu – Starostwo Powiatowe w Kępnie, sygn. 274, Księga narodowościowa gminy Bralin 1933-1939
6. Dziennik Rozkazów Naczelnego Wodza i Ministra Spraw Wojskowych nr 4 z 11 sierpnia 1942 roku, poz. 29 [w:] <https://oprac.cbw.wp.mil.pl/1742802463159/bunsch-adam/oznaka-rozpoznawcza-1-dywizji-pancernej?bipFilter=174>
7. Dziennik Rozkazów Wojskowych Nr 8 z 30 maja 1936 r., poz. 98, [w:] <https://www.sbc.org.pl/dlibra/show-content/publication/edition/14992?id=14992>
8. Dziennik Urzędowy Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z 1926 r. Nr 14, poz. 191, [w:] <http://mbc.cyfrowemazowsze.pl/dlibra/plain-content?id=16720>
9. Encyklopedia PWN [w:] <https://encyklopedia.pwn.pl/szukaj/Nar%C3%B3d%20.html>
10. *Informacja o wynikach kontroli NIK, Kształtowanie obrazu i przestrzeni publicznej w miastach*, LKR.430.004.2027, [w:] <https://www.nik.gov.pl/plik/id,15670,vp,18154.pdf>
11. *Informacja o wynikach kontroli NIK, Ochrona materialnego dziedzictwa kulturowego mniejszości narodowych*, nr KNO.430.016.2019, [w:] <https://www.nik.gov.pl/plik/id,21911,vp,24578.pdf>

12. *Informacja o wynikach kontroli, Współdziałanie wojewódzkich konserwatorów zabytków oraz jednostek samorządu terytorialnego, nr LSZ.410.006.00.2015*, [w:] https://www.nik.gov.pl/_plik/id,10533,vp,12862.pdf
13. Kopaliński W., (red.), *Słownik mitów tradycji i kultury*, wyd. PIW, Warszawa 1991
14. Łysoń P. (red.), *Kultura w 2019. Informator statystyczny*, Warszawa-Kraków 2020
15. *Porozumienie o współpracy pomiędzy Ministrem Edukacji Narodowej i Ministrem Obrony Narodowej z dnia 21 października 2008 r.*, (Dz. Urz. MON Nr 21 poz. 276)
16. *Postanowienie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 12 maja 2020 r. w sprawie zatwierdzenia „Strategia Bezpieczeństwa Rzeczypospolitej Polskiej 2020”* (M.P. 2020 poz. 413)
17. *Raport GUS z 20 marca 2020 r. z realizacji badań Ochrona zabytków i opieka nad zabytkami w samorządzie gminnym*, [w:] https://samorzad.nid.pl/wp-content/uploads/2021/11/RAPORT_GUS_Ochrona-zabytkow-i-opieka-nad-zabytkami-w-gminach_2019.pdf
18. *Raport Internet i Social Media w Polsce 2022*, <https://empemedia.pl/internet-i-social-media-w-polsce-2022-raport>
19. Sławiński J. (red.), *Słownik terminów literackich*, wyd. Ossolineum, Wrocław-Warszawa-Kraków, 1988
20. Sobol E., (red.), *Mały słownik języka polskiego*, wyd. PWN, Warszawa 2000
21. *Statut Międzynarodowego Trybunału Karnego sporządzony w Rzymie dnia 17 lipca 1998 r.* (Dz. U. z 2003 r. Nr 78 poz. 708)
22. *Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej zatwierdzona postanowieniem Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 12 maja 2020 r.* (M. P. 2020 poz. 413)
23. *Strategia Rozwoju Systemu Bezpieczeństwa Narodowego 2022*, przyjęta uchwałą Nr 67 Rady Ministrów z dnia z dnia 9 kwietnia 2013 r. (M. P. 2013 poz. 337)
24. Szymczak M. (red.) *Słownik języka polskiego*, wyd. PWN, t. I, Warszawa 1988
25. *Tymczasowa instrukcja dla Policji Państwowej*, [w:] <http://docer.pl/doc/5c88ns>,
26. *Wielka encyklopedia*, t. 20, wyd. PWN, Warszawa 2004
27. Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 4 kwietnia 2007 r., sygn. akt. II OSK 7/07
28. *Życie religijne w Polsce. Wyniki badania spójności społecznej w Polsce 2018*, [w:] https://stat.gov.pl/files/gfx/portalinformacyjny/pl/defaultaktualnosci/5500/8/1/1/zycie_religijne_w_polsce_wyniki_badania_spojnosci_spolecznej_2018.pdf

Strony WWW:

1. <http://libr.sejm.gov.pl/>
2. <http://mbc.cyfrowemazowsze.pl/>
3. <http://mbc.cyfrowemazowsze.pl/>
4. <http://rychtal.parafia.info.pl/>
5. <http://www.omp.org.pl/>
6. <http://www.polko.bralin.com.pl/>
7. <http://www.signum-polonicum.com.pl/>
8. <http://www.tygodnik.com.pl/>
9. <http://www.tygodnikkepinski.pl/>
10. <https://bd1.stat.gov.pl/>
11. <https://bezpieznykepinski.pl/o-nas/>
12. <https://bezpieznykepinski.pl/o-nas/statut/>
13. <https://bezpieznykepinski.pl/patriotyczno-artystyczne-widowisko-za-mundurem-kepno-sznurem-2022/>
14. <https://bezpieznykepinski.pl/policyjna-lekcja-historii-ziemi-kempinskiej-cz-ii-projekt-wspolfinansowany-ze-srodkow-powiatu-kepinskiego/>
15. <https://bezpieznykepinski.pl/za-mundurem-kepno-sznurem-widowiskowy-koncert/>
16. <https://bibliotekakepno.pl/wp/przeprzekazanie-ksiazek-o-policji/>
<http://www.tygodnikkempinski.pl/policja-o-granatowych-bohaterach-stad/>
17. <https://bibliotekakepno.pl/wp/wolnosciova-gra-miejska-w-kepnie/>
18. https://bip.bpowiatkepno.pl/borganizacje_pozarządowe/wykaz_organizacji.html
19. https://bip.powiatkepno.pl/organizacje_pozarządowe/wykaz_organizacji.html
20. https://cbmn.pl/uploads/ebooks/Roman_Dmowski-MyślinowoczesnegoPolaka.pdf
21. <https://culture.pl/pl/dzielo/jan-matejko-sobieski-pod-wiedniem>
22. <https://culture.pl/pl/miejsce/krajowy-osrodek-badan-i-dokumentacji-zabytkow-obecnie-narodowy-instytut-dziedzictwa>
23. <https://dlibra.kul.pl/dlibra/publication/38831/edition/33664/content>
24. <https://dzieje.pl/aktualnosci/zwiazek-strzelecki>
25. <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/swiadomosc-narodowa;3984379.html>
26. <https://encyklopedia.pwn.pl/szukaj/Nar%C3%B3d%20.html>
27. <https://gloswielkopolski.pl/gmina-rychtal-cudowne-zrodelko-od-jadwigi-slaskiej/ar/c15-14540559>
28. <https://hib.zhp.pl/zhp-w-liczbach/>

29. <https://historia.wprost.pl/10425220/mazurek-dabrowskiego-konkurowal-z-rota-i-boze-cos-polske-dlacze-go-wybrano-go-na-hymn.html>
30. <https://issuu.com/tugazeta/docs/lacznik-nr158/3>
31. <https://kepno.policja.gov.pl/wl8/aktualnos/198365,Uzczono-pamiec-pomorodowanych.html>
32. <https://kepno.policja.gov.pl/wl8/aktualnos/220984,Policyjna-lekcja-historii-Ziemi-Kepinskiej-nowy-projekt-Stowarzyszenia-Nasz-Bezp.html>
33. <https://kepno.policja.gov.pl/wl8/aktualnos/40342,Policjant-napisal-ksiazke.html?Search=43074759>
34. <https://kepno.policja.gov.pl/wl8/aktualnos/41701,Odslonieto-pomnik-ku-czci-poległych.html>, <https://bezpiecznykempinski.pl/category/projekty/>
35. <https://kepno.policja.gov.pl/wl8/aktualnos/41731,PatPORT-w-Gimnazjum-w-Mroczeniu.html?search=24037175592426>
36. <https://kepno.policja.gov.pl/wl8/informacje/debaty-spoeczne/realizacje-wnioskow-z-d/47969,Ruszakampania.html?search=2149818464>
37. <https://legislacja.rcl.gov.pl/projekt/12363754/katalog/12909374>
38. <https://leka-opatowska.pl/851/uroczystosc-odslonienia-tablicy-pamiatkowej.html>
39. https://lodz.stat.gov.pl/vademecum/vademecum_lodzkie/portretpowiatow/powiat_wieruszowski.pdf
40. https://poznan.stat.gov.pl/vademecum/vademecum_wielkopolskie/portrety_powiatow/powiat_kepinski.pdf
41. https://mfiles.pl/pl/index.php/Kapita%C5%82_spo%C5%82eczny
42. <https://mozdzanowska.pl/za-mundurem-kepno-sznurem/>
43. <https://nid.pl/o-nas/>
44. <https://nlad.pl/tozsamosc-narodowa-i-bezpieczenstwo-kulturowe/>
45. <https://oprac.cbw.wp.mil.pl/>
46. <https://pisf.pl/aktualnosci/rekonstrukcja-i-digitalizacja-polskich-filmow-w-ramach-programu-Polska-cyfr owa/>
47. <https://pl.wikipedia.org/wiki/Czamara>
48. https://pl.wikipedia.org/wiki/Franciszek_Olsz%C3%B3wka
49. https://pl.wikipedia.org/wiki/Park_kulturowy
50. https://pl.wikipedia.org/wiki/Politikon_zoon
51. https://poznan.stat.gov.pl/vademecum/vademecum_wielkopolskie/portrety_powiatow/powiat_kepinski.pdf>

52. <https://pracownik.kul.pl/files/12167/public/wnioskowanie/tabliceZebrane.pdf>
53. <https://rejestr.io/krs/494372/stowarzyszenie-nasz-bezpieczny-powiat-kepinski>
54. <https://samorzad.pap.pl/kategoria/aktualnosci/opublikowano-ranking-pokrycia-gmin-miejscowymi-plana-mi-zagospodarowania>
55. https://stat.gov.pl/files/gfx/portalinformacyjny/pl/defaultaktualnosci/5500/8/1/1/zycie_religijne_w_polsce_wyniki_badiana_spojnosci_spoecznej_2018.pdf
56. <https://stat.gov.pl/statystyka-regionalna/jednostki-terytorialne/podzial-administracyjny-polski/>
57. <https://strazacki.pl/artyku%C5%82y/ochotnicze-stra%C5%BCe-po%C5%BCarne-w-liczbach-%E2%80%93-najnowsze-dane>
58. <https://teatrnn.pl/leksykon/artykuly/upadek-muru-berlinskiego-i-zjednoczenie-niemiec-1989/>
59. <https://wielkopolska.policja.gov.pl//wlk/aktualnosci/171951,Kepno-16-debow-kupamieci.html>
60. <https://wielkopolska.policja.gov.pl/wlk/aktualnosci/174265,Kepno-Pomnik-dab-inowy-komendant-czyli-uroczystosci-w-Kepnie.html>
<https://kepno.policja.gov.pl/wl8/aktualnos/186293,Wnuk-policjanta-II-RP-odwiedzil-Ziemie-Kepinska.html>
61. <https://www.gotowynajutro.pl/preppers-kto-to-jest/>
62. <https://www.gov.pl/web/obrona-narodowa/wojsko-polskie-silne-jak-nigdy>
63. <https://www.kepnianie.pl/kepno-posadzono-deby-pamieci,2550.html>
64. <https://www.kepno.pl/91-kepinski-osrodek-kultury.html>
65. <https://www.kepno.pl/festiwal-trzech-kultur.html>
66. <https://www.kepno.pl/kepno-w-liczbach.html>
67. <https://www.kepno.pl/miasto-trzech-kultur.html>
68. https://www.kepnosocjum.pl/forum/viewthread.php?thread_id=239&rowstart=40
69. <https://www.mgops.kepno.pl/od-juniora-do-seniora.html>
70. <https://www.mgops.kepno.pl/srodowiskowy-dom-samopomocy.html>
71. <https://www.nato.int/docu/review/pl/articles/2022/12/30/odstraszanie-co-moze-sprawic-a-czego-nie/index.html>
72. https://www.naukowiec.org/wiedza/metodologia/metoda-monograficzna_3470.html
73. <https://www.nck.pl/aktualnosci/inscenizacja-bitwy-pod-grunwaldem->
74. <https://www.polskieradio.pl/13/53/artykul/2595611,radiobook-audiobooki-z-wybitna-literatura>

75. <https://www.powiatkepno.pl/wydarzenia/index/Za-mundurem...-Kepno-sznurem/idn:18313>
76. <https://www.powiatkepno.pl/wydarzenia/cindex/95-lat-Policji-na-Ziemi-Kepinskiej/ind:15146>;
77. <https://www.rp.pl/spoleczenstwo/art9549661-badanie-polacy-uwazaja-sie-za-patriotow>
78. <https://www.sbc.org.pl/dlibra/show-content/publication/edition/14992?id=14992>
79. <https://www.sbc.org.pl/dlibra/publication/7358/edition/7345>
80. <https://www.tygodnikprzeglad.pl/co-jeszcze-laczy-slowian/>
81. <https://www.umcs.pl/pl/>
82. <https://www.wbc.poznan.pl/dlibra/doccontent?id=93212>
83. <https://www.wbc.poznan.pl/dlibra/show-content/publication/edition/15017?id=15017&from=FBC>
84. https://www.wojsko-polskie.pl/11dkpanc/Barwy_symbole/
85. <https://zabytek.pl/pl/obiekty/bralin-kosciol-odpustowy-pw-narodzenia-nmp-na-polku>
86. <https://zhp.pl/odkryj/historia-harcerstwa>
87. <https://zhp.pl/podstawy-wychowawcze/>
88. <https://zhp.pl/statut-zhp>
89. <https://zLgsokol.org/>

SPIS RYSUNKÓW

Rysunek 1. Proces formowania się podmiotów społecznych w kontekście rozwoju ich tożsamości	49
Rysunek 2. Zmiany terytorialne państwa polskiego w okresie od X do XIV wieku	61
Rysunek 3. Zmiany terytorialne w okresie Rzeczypospolitej Obojga Narodów	62
Rysunek 4. Terytorium II Rzeczypospolitej	63
Rysunek 5. Kształtowanie granic Polski po II Wojnie Światowej	64
Rysunek 6. Odznaka współczesnych wojsk pancernych wzorowana na odznace rozpoznawczej 1. Dywizji Pancernej gen. Stanisława Maczka	71
Rysunek 7. Rewers pieczęci majestatowej Przemysła II	73
Rysunek 8. Wizerunek Orła Białego jako symbolu państwowego na przestrzeni od XI do XXI wieku	76
Rysunek 9. Obowiązujące wzornictwo w zakresie użycia barw państwowych (narodowych)	78
Rysunek 10. Schemat struktury organizacyjnej Związku Harcerstwa Polskiego	103
Rysunek 11. Struktura współczesnego Związku Strzeleckiego <i>Strzelec</i>	120
Rysunek 12. Geneza powstania Narodowego Instytutu Dziedzictwa	134
Rysunek 13. Zależności społeczne stanowiące podstawę kształtowania się środowisk lokalnych	150
Rysunek 14. Herb miasta Kępna	159
Rysunek 15. Powiat kępiński w 1928 roku	169
Rysunek 16. Zasady członkostwa w Stowarzyszeniu NBPK	186
Rysunek 17. Logo <i>Stowarzyszenia NASZ BEZPIECZNY POWIAT KĘPIŃSKI</i>	189

SPIS FOTOGRAFII

Fotografia 1. Msza polowa na kępińskim Rynku w dniu 17 stycznia 1920 r. z okazji powrotu Ziemi Kępińskiej do Macierzy	167
---	-----

SPIS TABEL

Tabela 1. Metody badawcze i ich umiejscowienie w dysertacji	25
Tabela 2. Podział respondentów ze względu na wiek	34
Tabela 3. Siatka respondentów ze względu na wykształcenie	34
Tabela 4. Podział ankietowanych ze względu na miejsce zamieszkania	35
Tabela 5. Przynależność respondentów do określonej grupy zawodowej	35
Tabela 6. Odsetek mieszkańców powiatu kępińskiego, którzy patriotyzm rozumieją jako oddawanie czci i szacunku polskim symbolom narodowym	72
Tabela 7. Klasyfikacja zagrożeń	94
Tabela 8. Ogólnopolskie dane w zakresie sporządzania gminnej ewidencji zabytków	139
Tabela 9. Liczba ludności w Kępnie według wyznania religijnego w latach 1794-1910 (wybrane roczniki)	162
Tabela 10. Cykliczne inicjatywy Stowarzyszenia NBPK o charakterze niematerialnym	190
Tabela 11. Jednostkowe inicjatywy Stowarzyszenia NBPK o charakterze niematerialnym	191
Tabela 12. Działalność SNBPK o charakterze materialnym	192
Tabela 13. Postrzeganie przynależności regionalnej i społecznej mieszkańców powiatu kępińskiego	199
Tabela 14. Postrzeganie przynależności regionalnej i społecznej mieszkańców powiatu kępińskiego z uwzględnieniem wieku respondentów	200
Tabela 15. Opinie mieszkańców powiatu kępińskiego na zagadnienie patriotyzmu – w zależności od wieku respondentów	206
Tabela 16. Stanowisko mieszkańców powiatu kępińskiego w kwestii konieczności przyjęcia przez osoby nie posiadające polskiego obywatelstwa polskiej kultury, zwyczajów i języka w przypadku, gdy mieszkają one w Polsce	206
Tabela 17. Stanowisko mieszkańców powiatu kępińskiego w kwestii konieczności przyjęcia przez osoby nie posiadające polskiego obywatelstwa polskiej kultury, zwyczajów i języka w przypadku, gdy mieszkają one w Polsce z uwzględnieniem wieku respondentów	207

Tabela 18. Opinia mieszkańców regionu kępińskiego na temat wpływu wielokulturowości na kształt bezpieczeństwa powiatu	209
Tabela 19. Główne zagrożenia bezpieczeństwa powiatu kępińskiego w odniesieniu do wieku respondentów	211
Tabela 20. Główne czynniki stanowiące zagrożenie dla bezpieczeństwa powiatu kępińskiego w odniesieniu do miejsca zamieszkania respondentów	212
Tabela 21. Główne czynniki stanowiące zagrożenie dla bezpieczeństwa powiatu kępińskiego w korelacji z wykształceniem ankietowanych	212
Tabela 22. Punkt widzenia społeczności powiatu kępińskiego na kwestię wpływu działalności społecznej na stan bezpieczeństwa w wymiarze lokalnym	216
Tabela 23. Opinia mieszkańców powiatu kępińskiego na temat aktywności samorządu terytorialnego w obszarze problematyki ochrony dziedzictwa narodowego i wychowania patriotyczno-obronnego	217
Tabela 24. Odpowiedź na pytanie: <i>Jakiego rodzaju działalność przeważa wśród lokalnych organizacji powiatu kępińskiego?</i>	218
Tabela 25. Rodzaj dominującej aktywności społecznej powiatu kępińskiego w rozbiciu na obszar miejski i wiejski	219
Tabela 26. Stanowisko mieszkańców powiatu kępińskiego dotyczące działania w ich miejscu zamieszkania organizacji, która w sposób aktywny zajmuje się problematyką bezpieczeństwa, obronności kraju lub ochroną dziedzictwa narodowego	219
Tabela 27. Odpowiedź na pytanie: <i>Czy dostrzega Pan(i) potrzebę powołania w swoim środowisku organizacji zajmującej się problematyką bezpieczeństwa, obronności lub ochroną dziedzictwa narodowego?</i>	220
Tabela 28. Ocena funkcjonowania istniejącej w badanym środowisku organizacji zajmującej się problematyką bezpieczeństwa, obronności kraju lub ochroną dziedzictwa narodowego	220
Tabela 29. Odpowiedź na pytanie: <i>Czy Stowarzyszenie NASZ BEZPIECZNY POWIAT KĘPIŃSKI realizuje zadania w zakresie ochrony dziedzictwa narodowego i wychowania patriotyczno-obronnego?</i>	222
Tabela 30. Poziom udziału mieszkańców powiatu kępińskiego w inicjatywach realizowanych przez <i>Stowarzyszenie NASZ BEZPIECZNY POWIAT KĘPIŃSKI</i>	224

Tabela 31. Udział respondentów w inicjatywach realizowanych przez Stowarzyszenie <i>NASZ BEZPIECZNY POWIAT KĘPIŃSKI</i> z uwzględnieniem wieku uczestników	224
Tabela 32. Udział respondentów w inicjatywach realizowanych przez Stowarzyszenie <i>NASZ BEZPIECZNY POWIAT KĘPIŃSKI</i> z uwzględnieniem miejsca zamieszkania uczestników	225

SPIS WYKRESÓW

Wykres 1. Podział respondentów ze względu na płeć	33
Wykres 2. Podział badanych pod względem przynależności do organizacji społecznej	36
Wykres 3. Wynik badań społecznego wykorzystania sieci Internet i mediów społecznościowych	87
Wykres 4. Struktura społeczna kandydatów na policjantów w latach 1937-1938	122
Wykres 5. Udział obcokrajowców w popełnianiu przestępstw na terenie powiatu kępińskiego w latach 2015-2021	182
Wykres 6. Punkt widzenia społeczności powiatu kępińskiego na kwestię głównych czynników warunkujących <i>uznanie kogoś za Polaka</i>	201
Wykres 7. Poczucie dumy społeczności powiatu kępińskiego z faktu <i>bycia</i> <i>Polakiem</i>	202
Wykres 8. Czynniki wzbudzające dumę z faktu <i>bycia Polakiem</i> w opinii mieszkańców powiatu kępińskiego	203
Wykres 9. Jak mieszkańcy powiatu kępińskiego rozumieją pojęcie patriotyzmu	204
Wykres 10. Czynniki stanowiące największe zagrożenie dla mieszkańców powiatu kępińskiego	210
Wykres 11. Czynniki, które zdaniem mieszkańców powiatu kępińskiego najbardziej wpływają na poczucie bezpieczeństwa	214
Wykres 12. Stanowisko społeczności powiatu kępińskiego w zakresie głównych czynników wpływających negatywnie na poziom bezpieczeństwa publicznego	215

Wykres 13. W jaki sposób społeczność powiatu kępińskiego rozumie pojęcie <i>edukacja obronna</i>	216
Wykres 14. Źródła z których mieszkańcy powiatu kępińskiego czerpią wiedzę o Stowarzyszeniu <i>NASZ BEZPIECZNY POWIAT KĘPIŃSKI</i>	223
Wykres 15. Działania SNBPK uznane za najbardziej wartościowe dla kształtowania postaw patriotyczno-obronnych	226

WYKAZ ZAŁĄCZNIKÓW

Załącznik 1. Kwestionariusz ankiety	263
Załącznik 2. Kwestionariusz wywiadu eksperckiego	272
Załącznik 3. Wykaz ekspertów.....	274

**AKADEMIA KALISKA
IM. PREZYDENTA STANISŁAWA WOJCIECHOWSKIEGO**

KWESTIONARIUSZ ANKIETY

Szanowni Państwo,

jestem doktorantem w *Akademii Kaliskiej im. Prezydenta Stanisława Wojciechowskiego*.

W ramach realizowanych czynności badawczych przygotowuję rozprawę doktorską noszącą tytuł: *Troska o dziedzictwo narodowe i wychowanie patriotyczno-obronne na przykładzie działalności Stowarzyszenia „Nasz Bezpieczny Powiat Kępiński”*.

W ramach prowadzonych rozważań w tym obszarze doszedłem do wniosku, że moje badania muszą zostać podparte opiniami i wiedzą osób ze środowiska lokalnego, które zechcą się podzielić ze mną swoją oceną przedmiotowego problemu.

Zwracam się zatem z uprzejmą prośbą o udzielenie odpowiedzi na pytania zawarte poniżej w kwestionariuszu.

Dzięki Państwa uprzejmości oraz wyrażeniu opinii – poszczególne zagadnienia rozprawy zostaną właściwie sformułowane i merytorycznie ubogacone.

Niniejsza ankieta jest anonimowa, a pozyskane dane zostaną wykorzystane wyłącznie w celach naukowych poprzez ich zbiorczą analizę.

Bardzo dziękuję za zrozumienie zaistniałej sytuacji badawczej i udzieloną pomoc!

Mateusz Lewek

1. Z poniżej określonych obszarów pojęciowych, który wyróżniłby Pan(i) jako sobie najbliższy z racji istniejących relacji i powiązań?

(proszę o udzielenie jednej odpowiedzi, stawiając przy niej znak X)

- Społeczność lokalna, miejscowość, w której się mieszka
- Region, województwo
- Cały kraj, Polska
- Unia Europejska
- Inne (proszę wpisać, jakie?)
- Nie wiem

2. Jakie aspekty są Pana(i) zdaniem najważniejsze w stanowieniu o tym, że możemy kogoś uznać za Polaka?

(można udzielić kilku odpowiedzi, przy wybranych odpowiedziach proszę postawić znak X)

- Narodowość polska
- Znajomość języka polskiego
- Osobiste poczucie bycia Polakiem
- Znajomość historii i polskiej tradycji
- Posiadanie polskiego obywatelstwa
- Mieszkanie na terytorium Polski
- Urodzenie się w Polsce
- Wiara katolicka
- Coś innego (proszę wpisać)
- Nie wiem

3. Czy Pana(i) zdaniem osoby nie posiadające obywatelstwa, a mieszkające w Polsce, powinny przyjąć polską kulturę, zwyczaje i język?

(proszę o udzielenie jednej odpowiedzi, stawiając przy niej znak X)

- Zdecydowanie tak
- Raczej tak
- Raczej nie
- Zdecydowanie nie
- Nie wiem

4. Czy odczuwa Pan(i) dumę z faktu bycia Polakiem?

(proszę o udzielenie jednej odpowiedzi, stawiając przy niej znak X)

- Zdecydowanie tak
- Raczej tak
- Raczej nie
- Zdecydowanie nie
- Nie wiem

5. Jakie aspekty, Pana(i) zdaniem, wzbudzają poczucie dumy z faktu bycia Polką/Polakiem?

(można udzielić kilku odpowiedzi, przy wybranych odpowiedziach proszę postawić znak X)

- Polska waleczność,
- Bohaterstwo
- Patriotyzm
- Narodowa symbolika
- Polska gościnność
- Sukcesy sportowe/naukowe
- Polska gospodarka
- Narodowe tradycje i obyczaje
- Sławni Polacy
- Dziedzictwo kulturowe i przyrodnicze
- Inne (jakie?)
- nie wiem

6. Pana(i) zdaniem - w codziennej rzeczywistości kraju - w jakim stopniu są wykorzystywane polskie symbole narodowe takie jak flaga i godło?

(proszę o udzielenie jednej odpowiedzi, stawiając przy niej znak X)

- Są nadużywane
- Są eksponowane zbyt rzadko
- Są wykorzystywane na właściwym poziomie
- Nie wiem

7. W jaki sposób najczęściej Pan(i) wykorzystuje symbolikę narodową (barwy, godło, także inne - natury patriotycznej)?

(można udzielić kilku odpowiedzi, przy wybranych odpowiedziach proszę postawić znak X)

- Wywieszam flagę z okazji uroczystości państwowych
- Posiadam i używam przedmioty codziennego użytku mające postać symboli narodowych (kubki, breloczki, torby, czapeczki itp.)
- Chodzę w ubraniach zawierającymi symbole narodowe
- W inny sposób (jaki?).....
- Nie wykorzystuję symboli narodowych w życiu codziennym

8. Jak Pan(i) rozumie pojęcie „patriotyzm”?

(można udzielić kilku odpowiedzi, przy wybranych odpowiedziach proszę postawić znak X)

- Okazywanie czci i szacunku polskim symbolom narodowym: hymn, barwy narodowe, godło
- Znajomość polskiej historii i pielęgnowanie polskiej kultury i tradycji
- Pielęgnowanie pamięci o ważnych wydarzeniach historycznych
- Aktywne uczestnictwo w uroczystościach państwowych
- Poszanowanie obowiązującego prawa
- Działalność na rzecz społeczności lokalnej

- Dbłość o wychowanie religijne
- Gotowość do walki zbrojnej w obronie ojczyzny
- Inaczej (jak?).....
- Nie wiem

9. Czy uważa się Pan(i) za polskiego patriotę?

(proszę o udzielenie jednej odpowiedzi, stawiając przy niej znak X)

- Zdecydowanie tak
- Raczej tak
- Raczej nie
- Zdecydowanie nie

10. Czy Pana(i) zdaniem wielokulturowość społeczna stanowi zagrożenie dla kształtowania się rodzimej tożsamości narodowej?

(proszę o udzielenie jednej odpowiedzi, stawiając przy niej znak X)

- Zdecydowanie tak
- Raczej tak
- Raczej nie
- Zdecydowanie nie
- Nie wiem

11. Czy Pana(i) zdaniem Polska jest krajem bezpiecznym?

(proszę o udzielenie jednej odpowiedzi, stawiając przy niej znak X)

- Zdecydowanie tak
- Raczej tak
- Raczej nie
- Zdecydowanie nie
- Nie wiem

12. Czy aktualnie obawia się Pan(i) o bezpieczeństwo własne i swoich najbliższych?

(proszę o udzielenie jednej odpowiedzi, stawiając przy niej znak X)

- Bardzo się obawiam
- Obawiam się
- Raczej się nie obawiam
- Nie obawiam się

13. Które z poniższych czynników według Pana(i) stanowią największe zagrożenie dla bezpieczeństwa powiatu kępińskiego?

(można udzielić kilku odpowiedzi, przy wybranych odpowiedziach proszę postawić znak X)

- Polityka Federacji Rosyjskiej
- Masowa migracja obywateli z Ukrainy
- Wielokulturowość
- Niestabilna sytuacja gospodarcza

- Zagrożenia epidemiologiczne
- Zagrożenia naturalne (powodzie, wichury, susze, inne anomalie atmosferyczne)
- Cyberprzestępczość
- Inne (jakie?).....

14. Jakie aspekty Pana(i) zdaniem najbardziej wpływają na poczucie bezpieczeństwa?

(można udzielić kilku odpowiedzi, przy wybranych odpowiedziach proszę postawić znak X)

- Dobrze zorganizowana armia, Policja i inne służby mundurowe
- Dobra sytuacja gospodarcza i ekonomiczna
- Dobrosąsiedzkie stosunki z innymi krajami europejskimi
- Ogólnospołeczna świadomość narodowa
- Przynależność Polski do NATO i UE
- Inne (jakie?).....

15. Co Pana(i) zdaniem może negatywnie wpływać na kwestie związane z zapewnieniem bezpieczeństwa publicznego?

(można udzielić kilku odpowiedzi, przy wybranych odpowiedziach proszę postawić znak X)

- Likwidacja zasadniczej służby wojskowej
- Niski poziom społecznego wyszkolenia obronnego
- Niski stan świadomości narodowej i obywatelskiej
- Niski stan świadomości prawnej
- Słaby poziom edukacji ekologicznej
- Inne (co?).....

16. Co Pan(i) rozumie pod pojęciem „edukacja obronna”?

(można udzielić kilku odpowiedzi, przy wybranych odpowiedziach proszę postawić znak X)

- Kształtowanie umiejętności strzeleckich
- Kształtowanie umiejętności i zachowań w sytuacjach kryzysowych (wypadki komunikacyjne, klęski żywiołowe, zagrożenia militarne, przestępstwo)
- Kształtowanie postaw patriotycznych i obywatelskich
- Kształtowanie umiejętności fizycznej obrony przed napastnikiem
- Inne (jakie?)

17. Czy Pana(i) zdaniem, edukowanie o charakterze obronnym jest właściwym kierunkiem dla działania organizacji społecznych?

(proszę o udzielenie jednej odpowiedzi, stawiając przy niej znak X)

- Zdecydowanie tak
- Raczej tak
- Raczej nie
- Zdecydowanie nie
- Nie wiem

- 18. Czy Pana(i) zdaniem aktywność społeczności lokalnych ma wpływ na stan bezpieczeństwa publicznego?**
(proszę o udzielenie jednej odpowiedzi, stawiając przy niej znak X)
- Zdecydowanie tak
 - Raczej tak
 - Raczej nie
 - Zdecydowanie nie
 - Nie wiem
- 19. Jakiego rodzaju działalność przeważa wśród lokalnych organizacji społecznych w Pana(i) miejscu zamieszkania?**
(proszę o udzielenie jednej odpowiedzi, stawiając przy niej znak X)
- Sportowa
 - Rozrywkowa
 - Kulturalna
 - Edukacyjna
 - Patriotyczno-obronna
 - Charytatywna
 - Inna (jaka?).....
- 20. Czy Pana(i) zdaniem działania instytucji samorządu powiatu kępińskiego w kompleksowy sposób rozwiązują problem ochrony dziedzictwa narodowego i wychowania – patriotyczno obronnego?**
(proszę o udzielenie jednej odpowiedzi, stawiając przy niej znak X)
- Zdecydowanie tak
 - Raczej tak
 - Raczej nie
 - Zdecydowanie nie
 - Nie wiem
- 21. Czy w Pana(i) środowisku działa organizacja, która w sposób aktywny zajmuje się problematyką bezpieczeństwa, obronności kraju lub ochroną dziedzictwa narodowego?**
(proszę o udzielenie jednej odpowiedzi, stawiając przy niej znak X)
- Tak
 - Nie
 - Nie wiem
- 22. Jeśli na pytanie nr 21 udzielono negatywnej odpowiedzi - to czy dostrzega Pan(i) potrzebę powołania w swoim środowisku tego typu organizacji?**
(proszę o udzielenie jednej odpowiedzi, stawiając przy niej znak X)
- Zdecydowanie tak
 - Raczej tak
 - Raczej nie
 - Zdecydowanie nie
 - Nie wiem

23. Jeśli na pytanie nr 21 udzielono pozytywnej odpowiedzi - to jak Pan(i) ocenia funkcjonowanie istniejącej w swoim środowisku tego typu organizacji?

(proszę o udzielenie jednej odpowiedzi, stawiając przy niej znak X)

- Zdecydowanie pozytywnie
- Raczej pozytywnie
- Raczej negatywnie
- Zdecydowanie negatywnie
- Nie wiem

24. Czy znane jest Panu(i) Stowarzyszenie „Nasz Bezpieczny Powiat Kępiński”?

(proszę o udzielenie jednej odpowiedzi, stawiając przy niej znak X)

- Tak, znam to stowarzyszenie i wiem czym się zajmuje
- Znam nazwę tej organizacji, jednak nie wiem czym dokładnie się zajmuje
- Nie znam takiej organizacji i nie wiem czym może się zajmować

25. Z jakich źródeł posiadał Pan(i) wiedzę o Stowarzyszeniu „Nasz Bezpieczny Powiat Kępiński”?

(można udzielić kilku odpowiedzi, przy wybranych odpowiedziach proszę postawić znak X)

- Internet i inne media społecznościowe
- Lokalne media (radio, prasa)
- Szkoła
- Poprzez organizację, której jestem członkiem
- Imprezy i uroczystości organizowane przez Stowarzyszenie
- Inne (jakie?).....

26. Czy w jakikolwiek sposób uczestniczył(a) Pan(i) w zróżnicowanych inicjatywach - imprezach, uroczystościach lub innych projektach realizowanych przez Stowarzyszenie „Nasz Bezpieczny Powiat Kępiński”?

(proszę o udzielenie jednej odpowiedzi, stawiając przy niej znak X)

- Tak, wielokrotnie
- Sporadycznie brałem(am) udział w różnych projektach tej organizacji
- Nigdy

27. Czy Pana(i) zdaniem działalność Stowarzyszenia „Nasz Bezpieczny Powiat Kępiński” realizuje zadania w zakresie ochrony dziedzictwa narodowego i wychowania patriotyczno-obronnego?

(proszę o udzielenie jednej odpowiedzi, stawiając przy niej znak X)

- Zdecydowanie tak
- Raczej tak
- Raczej nie
- Zdecydowanie nie
- Nie wiem

28. Który ze znanych Panu(i) projektów, inicjatyw Stowarzyszenia „Nasz Bezpieczny Powiat Kępiński” uznaje Pan(i) za najbardziej wartościowe dla środowiskowego kształtowania postaw patriotyczno-obronnych?

(można udzielić kilku odpowiedzi, przy wybranych odpowiedziach proszę postawić znak X)

- Apele Pamięci z okazji rocznicy Zbrodni Katyńskiej
- Organizowanie lokalnych miejsc pamięci narodowej
- Działalność wydawnicza w zakresie upowszechniania historii lokalnej
- Działalność edukacyjna
- Działalność profilaktyczna
- Projekt „Za mundurem Kępno sznurem”
- Inne (jakie?).....

29. Co Pana(i) zdaniem powinno się zmienić w działalności Stowarzyszenia „Nasz Bezpieczny Powiat Kępiński”?

(proszę o udzielenie pisemnej odpowiedzi)

.....

.....

.....

.....

METRYCZKA

(przy wybranej odpowiedzi proszę postawić znak X lub jego wielokrotność w przypadku pytania 6.)

1. Płeć?

- Kobieta
- Mężczyzna

2. Wiek (w latach)?

-

3. Wykształcenie?

- Podstawowe
- Gimnazjalne
- Zasadnicze zawodowe
- Średnie
- Wyższe

4. Miejsce zamieszkania?

- Miasto Kępno
- Powiat kępiński
- Inne (jakie?)

5. Grupa zawodowa?

- Pracownik umysłowy
- Pracownik fizyczny

- Uczeń/student
- Emeryt/rencista
- Bezrobotny

6. Organizacja społeczna?

- Członek Ochotniczej Straży Pożarnej
- Członek Związku Emerytów Rencistów i Inwalidów
- Członek Uniwersytetu Trzeciego Wieku
- Członek Związku Harcerstwa Polskiego
- Inna (jaka?)

Bardzo dziękuję za udział w badaniu!

AKADEMIA KALISKA
IM. PREZYDENTA STANISŁAWA WOJCIECHOWSKIEGO

KWESTIONARIUSZ WYWIADU EKSPERCKIEGO

Szanowni Państwo,

jestem doktorantem w Akademii Kaliskiej im. Prezydenta Stanisława Wojciechowskiego. W ramach realizowanych czynności badawczych przygotowuję rozprawę doktorską noszącą tytuł: *Troska o dziedzictwo narodowe i wychowanie patriotyczno – obronne na przykładzie działalności Stowarzyszenia „Nasz Bezpieczny Powiat Kępiński”*.

W toku prowadzonych rozważań pojawił się szereg wątpliwości, a tym samym konieczność pozyskania wiedzy ekspertów. Biorąc powyższe pod uwagę zwracam się do Pana(i) z uprzejmą prośbą o wyrażenie swoich opinii, dotyczących kwestii i problemów określonych przeze mnie w kilku pytaniach.

Zgodnie z Pana(i) wolą – niniejszy wywiad może być anonimowy – a zatem bez ujawniania danych personalnych, a jedynie z podaniem specjalizacji eksperckiej – bądź ze stosownym ich upublicznieniem. Podobnie pozyskane w trakcie wywiadu od Pana(i) odpowiedzi – mógłbym dokumentować prowadząc bezpośrednio notatki bądź za pomocą cyfrowego sprzętu nagrywającego rozmowę.

Podkreślam, że pozyskane w ten sposób dane zostaną wykorzystane wyłącznie w celach naukowych poprzez ich zbiorczą analizę.

Bardzo dziękuję za udzieloną pomoc!

Mateusz Lewek

KALISZ 2022

Zadane pytania:

1. Czy w kontekście aktualnej sytuacji demograficznej, społecznej i ekonomicznej powiatu kępińskiego dostrzega Pan(i) jakieś zagrożenia w obszarze problematyki kształtowania tożsamości narodowej i świadomości obywatelskiej mieszkańców powiatu?
2. Czy w odniesieniu do najbliższego Pana(i) środowiska społecznego lub zawodowego – problematyka tożsamości narodowej, szeroko rozumianego dziedzictwa narodowego oraz wychowania patriotyczno-obronnego – może być bagatelizowana lub traktowana niszowo?
3. Jakiego rodzaju działania – Pana(i) zdaniem – najskuteczniej pozwalałyby na realizację zadań w obszarze kształtowania propaństwowych i propatriotycznych postaw w środowisku społecznym powiatu kępińskiego?
4. Jakiego rodzaju działania, inicjatywy – Pana(i) zdaniem – najskuteczniej mogłyby się przyczynić do realizacji zróżnicowanych co do zasięgu i charakteru zadań z zakresu kształtowania bezpieczeństwa powiatu kępińskiego?
5. Jak Pan(i) ocenia idee powoływania i pracy organizacji społecznych, których głównym celem statutowym byłoby promowanie i wspieranie działań w zakresie obywatelsko-patriotycznego kształtowania postaw społeczności lokalnej na poziomie powiatu?
6. Czy Pana(i) zdaniem działalność Stowarzyszenia „Nasz Bezpieczny Powiat Kępiński” ma realny wpływ na poprawę stanu świadomości obronnej i obywatelskiej mieszkańców powiatu kępińskiego? Jeśli tak, to na jakiej płaszczyźnie ta zmiana jest w Pana(i) ocenie najbardziej widoczna?
7. Potrzebę jakiego rodzaju zmian (również statutowych i organizacyjnych) dostrzega Pan(i) w działalności Stowarzyszenia „Nasz Bezpieczny Powiat Kępiński”, by organizacja ta mogła skuteczniej i w szerszym zakresie wykorzystywać dostępne sobie narzędzia i możliwości poprawy bezpieczeństwa na poziomie powiatu?

***Serdecznie dziękuję za trud wniesiony w udzieleniu tego wywiadu,
okazaną pomoc oraz za propozycje i uwagi związane z obszarem
tematycznym prowadzonych badań!***

Mateusz Lewek

WYKAZ EKSPERTÓW

1. Andżelika MOŹDŻANOWSKA – posłanka do Parlamentu Europejskiego.
2. Adam KOPIS – Wójt Gminy Łęka Opatowska.
3. Mł. insp. Mirosław WIŚNIEWSKI– I Zastępca Komendanta Powiatowej Policji w Kępnie i aktualny Prezes SNBPK.
4. Insp. w st. spocz. Krzysztof ZIMNY – były Komendant Powiatowej Policji w Kępnie oraz inicjator powstania *STOWARZYSZENIA NASZ BEZPIECZNY POWIAT KĘPIŃSKI*.
5. Ks. kanonik Sławomir NOWAK – kapelan Komendy Powiatowej Policji w Kępnie.
6. Agata RYBAK – nauczycielka w Szkole Podstawowej w Opatowie oraz opiekun lokalnej komórki Związku Harcerstwa Polskiego.